

JULIUS MADER

A SORGE- SZTORI

**TITKOS
DOSSZIÉ**

Julius Mader

A Sorge-sztori

**Zrínyi Katonai Kiadó
Budapest, 1988**

Julius Mader

Dr. SORGE – REPORT

Militärverlag der Deutschen Demokratischen Republik, Berlin, 1984

Fordította

SZÚCS MIKLÓS

A fordítást az eredeti szöveggel egybevetette

SÖRÖS LAJOS

A magyar kiadás az eredeti mű rövidített változata

Fedélterv

SZABÓ ÁRPÁD

© Militärverlag der Deutschen Demokratischen Republik
(VEB) – Berlin, 1984

Hungarian Translation © Szűcs Miklós, 1988

Fiatalkori évek

NÉMETORSZÁGBAN

A XIX. század közepén a cári Oroszországban Baku rendkívül erőteljes fejlődésnek indult, és hamarosan Európa első számú kőolajtermelő központjává lett. Az olajtermelés jórészt külföldi – első sorban svéd, német és francia – tőkebefektetéssel folyt. A fejlődő olajiparnak egyre több, nemzetközi tapasztalattal rendelkező szakemberre, mérnökre, technikusra és technológusra volt szüksége.

Gustav Wilhelm Richard Sorge az elsők között érkezett Bakuba. 1852-ben Szászországban, a Saale folyó melletti Wetinben született. Apja sebészorvos volt a Torgaui erőd közelében levő Schildauban. Nagyapja Bethauban lelkészkedett, dédapja pedig gyógyszerek készítésével és eladásával foglalkozott. Sorge Wettinben először kőszénbányánál dolgozott, később olajbányászattal kezdett foglalkozni, és rövidesen a mélyfúrás technológiájának szakértője lett.

Az Egyesült Államokban folytatott többéves tevékenység után érkezett Bakuba, és itt az olajkitermeléshez szükséges fúrókat gyártó műhelyt alapított. Sorge Bakuban megnősült, Nyina Szemjonovna Kobeljevát, egy vasutas árváját vette feleségül. E házasságból tíz gyermek született. Közülük a legfiatalabb, az 1895. október 4-én született negyedik fiú, apja nevét kapta.

A kis Richard három évet élt Bakuban. A Sorge család 1898-ban visszatért Németországba. A családfő Lankwitzban, Berlin elővárosában vett egy házat, és itt első sorban tudományos munkával foglalkozott. Európában, Amerikában és Ázsiában szerzett gazdag tapasztalataira, valamint angol és orosz nyelvtudására tekintettel, igazgatói állást kínált fel neki az a német bank, amely megalapította a Német–Orosz Olajimport Társaságot. Ez az állás biztos megélhetést és polgári életmódot biztosított a népes Sorge családnak.

Richardot szülei 1902-ben a berlin-lichterfelde-i főreáliskolába írtatták be. A család közben Berlin Steglitz nevű kerületébe, a Hohenzollern Strasse 5. számú házba költözött. Az idősebb Richard Sorge 1907-ben meghalt. Az ifjú Richard Sorge nehezen kezelhető diák volt. Tiltakozott az abszolút alázatosságra nevelő iskolarend ellen, makacs és szókimondó volt. Történelem, irodalom, filozófia, torna és politikai ismeretek terén messze felülmúlta osztálytársait, más tantárgyakban viszont elmaradt mögöttük. Tizenöt éves korában szenvedélyesen kezdett foglalkozni Goethével, Schillerrel, Lessinggel, Dantéval és más írókkal. Különös kedvet érzett a filozófia története és Kant művei iránt. Történelemből a legkedvesebb témái a francia forradalom, a napóleoni háborúk és a Bismarck-korszak voltak. Az átlagembernél jobban ismerte a német politikai problémákat. Éveken át nagy figyelemmel kísérte az ország társadalmi fejlődését. Az iskolában emiatt „miniszterelnök”-nek csúfolták. Középiskolás korában tagja volt az egyik szociáldemokrata munkás tornaegyesületnek, így gyakran tartózkodott munkáskörnyezetben.

1914. augusztus 1-jén a császári Németország hadat üzent a cári Oroszországnak. Soviniszta hurráhangulat öntötte el az országot. A császár felszólította a népet, elsősorban a férfiakat, az ifjúságot, hogy jelentkezzenek a hadseregbe. A tizennyolc éves Richard Sorge, aki a középiskola egy osztályát betegsége miatt ismételni kényszerült, s emiatt még nem érettségizett, követte a császári felhívást.

1915 nyarán a német-belga fronton megsebesült, és a berlin-lankwitzeri hadikórházba került. Felgyógyulása után a keleti frontra, Galíciába vezényelték. Három hét múlva ismét megsebesült, és újra a berlini kórházba vitték, ahol a kényszerérettségi vizsgát követően altisztté léptették elő, és a Vaskereszt II. fokozatával tüntették ki.

Itt kapott először röplapokat a számára egyelőre ismeretlen Spartakus-csoporttól. Ezek a röplapok a Németország Szociáldemokrata Pártjának balszárnyához tartozó, és az Internacionáléval kapcsolatban álló Karl Liebknechttől, Rosa Luxemburgtól, Franz Mehring-től, Wilhelm Pieckttől és Clara Zetkintől származtak. Ez a csoport 1916 januárjától kezdve Spartakus-csoportnak nevezte magát, és politikai leveleket adott ki az imperialista háború ellen, egyúttal antiimperialista demokratikus harcra buzdított.

Felgyógyulása után Sorgét 1916-ban, a 43. tábori tüzérezreddel, Verdun körzetébe rendelték. Itt akkor napjában többször is tüzérsé-

gi párbaj zajlott le a szemben álló felek között. Az egyik ilyen tűzváltás alkalmával Sorge mindkét lábán súlyosan megsebesült. Az immár harmadszor sebesült altisztet egy königsbergi kórházban többször is megoperálták. Egy fiatal, csinos ápolónő gondozta, akinek az apja marxista értelmiségi volt, és kapcsolatban állt Németország Szociáldemokrata Pártjával. Amikor lányától a Sorge nevet hallotta, rögtön Friedrich Adolph Sorgéra¹, Marx és Engels személyes barátjára és harcostársára gondolt. 1890 és 1904 között sok cikket olvasott tőle, amelyeket az Egyesült Államokban írt. Engels, Bebel és Liebknecht mellett Adolph Sorge is rendszeresen írt a német szociáldemokrácia Stuttgartban 1883-tól megjelenő elméleti lapjában.

Az ápolónő bevitte a kórházba Richard Sorgénak az említett folyóirat 17. évfolyamának bekötött számait. Így ismerkedett meg családjá forradalmár elődeivel és rajtuk keresztül a kommunizmussal, annak teoretikusaival és elméletével, előző harcaival és harci szervezeteivel. Több hónapos kórházi ápolása alatt elolvasta Marx és Engels műveit, valamint számos, a marxizmus elméletét, filozófiáját és közgazdasági tételeit bíráló írást is, továbbá rendkívül alaposan tanulmányozta a német és a nemzetközi munkásmozgalom történetét.

1918 januárjában Sorgét elbocsátották a hadseregből. Sebesülésétől egyik lába rövidebb lett, emiatt már nem volt alkalmas katonai szolgálatra.

Richard Sorge filozófiát tanult a berlini Friedrich Wilhelm Egyetemen, amikor 1918. január végén a Spartakus-csoport és a forradalmi vezetők felhívására több mint félmillió munkás lépett sztrájkba. A nép egyre erélyesebben követelte, hogy vessenek véget a háborúnak. Oroszországban győzött a nagy októberi szocialista forradalom, amely óriási hatással volt a német proletariátusra is. A sztrájkhoz további százezrek csatlakoztak, de a kormány nagy katonai erővel leverte a munkásokat.

Sorge úgy vélte, hogy jövőjét illetően a filozófia nem elégíti ki érdeklődését, ezért Kielbe utazott, és ott beiratkozott az egyetem gazdasági és szociológiai karára. 1918 nyarán belépett Németország Független Szociáldemokrata Pártjába. A pártot 1917-ben alapították, s tagjai zömmel azok a szociáldemokraták voltak, akiknek Németország Szociáldemokrata Pártjának vezetése nem volt elég „forradalmi”.

Az egyetemen a huszonkét éves Sorge a harmincéves dr. Kurt Albert Gerlachban nemcsak jó tanárra, hanem igaz barátira is talált. Az értelmiségi családból származó Gerlach hasonló fejlődésen ment keresztül, mint Sorge. Mint a lipcsei egyetem magántanára, könyveket írt a szakszervezeti mozgalmról és a munkavédelem jelentőségéről, többéves angliai tartózkodása idején belépett az angol Munkáspártba, Kielben pedig titkos előadásokat tartott a szocializmusról és a kommunizmusról. Sorge és Gerlach a feszült helyzetben mindent megtett egy várható felkelés sikere érdekében. Sorge például titkos előadásokat tartott a kiel-i matrózoknak és kikötőmunkásoknak.

1918 októberében a Spartakus-csoport népi forradalomra szólított fel, követelte a népi háború befejezését és a német imperializmus megdöntését. November 3-án Kielben kitört a matrózfelkelés, amely jeladás volt a novemberi németországi forradalom kirobbantására. A tábornokok és a jobboldali szociáldemokrata vezetők azonban ellenforradalmi ellencsapást készítettek elő, és levertek a novemberi forradalmat.

Richard Sorge ekkor Kielből Hamburgba, a szabad Hanza-városba költözött, és tanulmányait ott folytatta, mert Németországnak ebben a legfontosabb kikötővárosában nem volt kitéve a porosz rendőrség zaklatásainak. Sorge az új hamburgi egyetem jog- és államtudományi karára jelentkezett, mint szigorló. Doktori disszertációjában a német fogyasztási szövetkezetek bér- és adóproblémáit dolgozta fel, és azt *summa cum laude* (kitűnő) eredménnyel védte meg. Tanulmányai mellett cikkeket is írt a hamburgi Népújság számára.

1919. október 15-én Aachenban belépett az 1918-ban megalakult Németország Kommunista Pártjába. Mint Gerlach professzor asszisztense, nappal az aacheni Technikai Főiskolán dolgozott, este pedig illegális előadásokat tartott és új tagokat toborozott a pártba.

1920. március közepén Hermann Ehrhardt egykori császári korvettkapitány, a hírhedt Ehrhardt tengerészdandár parancsnoka, horogkeresztes, rohamsisakos katonáival bevonult Berlinbe, és megszállta a kormánynegyedét. A puccsot jól készítették elő: Wolfgang Kapp königsbergi tartományi főkormányzó és báró von Lüttwitz gyalogsági tábornok a birodalmi fegyveres erők hadműveleti csoportfőnöke bejelentette a kormány lemondását és a parlament feloszlatását. A puccsisták a bolsevizmus elleni harc jelszavával bevezetett terrort egész Németországra kiterjesztették. Aachentől északra

Lützow, Rajna-Westfáliában pedig Lichtschlag ellenforradalmi szabadsapatai garázdálkodtak.

Németország Kommunista Pártja 1920. március 14-én felszólította a munkásosztályt a katonai diktatúra elleni harcra. A felhívás követelte a Kapp–Lüttwitz-kormányzat azonnali lemondását, a birodalmi fegyveres erők és a politikai rendőrség felosztatását, egy a munkástanácsok ellenőrzése alatt álló megbízható, forradalmi munkásőrség felállítását.

Dr. Sorge a Rajna–Ruhr-vidéken aktív harcot folytatott a puccsisták ellen, és Aachenban maga is tagja volt a sztrájkbizottságnak. Tizenkétmillió dolgozó általános sztrájkja, a kommunisták és szociáldemokraták által szervezett fegyveres erők – különösen a Vörös Ruhr hadsereg – sikerei négy nap alatt véget vetettek a véres Kapp-puccsnak, amelynek vezetői menekülni kényszerültek. A reakciót azonban nem zúzták szét Németországban. Ezt Sorgénak is hamarosan tapasztalnia kellett. Mint a sztrájkbizottság volt tagját a rektor, a rendőrség kívánságára, 1920. március végén elbocsátotta a Technikai Főiskoláról. Dr. Sorge átmenetileg – tizenegy hónapon át – a Ruhr-vidék, illetve a szomszédos holland tartomány, Limburg különböző bányáiban dolgozott. Egyidejűleg igyekezett segíteni azoknak a német munkásoknak a menekülését, akikre forradalmi tevékenységük miatt a rendőrség, illetve az ügyészség vadászott.

A párt utasítására nem tért vissza Rajna-Westfáliába. Kezdetben Remscheidben lakott, de Solingenben dolgozott, mint a Bergische Arbeiterstimme című népszerű bányászlap politikai szerkesztője. Cikkei, amelyek mindig a munkásosztály érdekeit szolgálták, szenvedélyesek voltak, konkrét érvekre épültek.

1921 márciusában Sorge Solingenbe költözött. Újságírói tevékenysége mellett a wuppertali pártiskolán, továbbá a közeli Ohligs városában működő népfőiskolán docensként tanított. 1921. augusztus 22. és 26. között mint a párt 19. és 20. körzétének küldötte részt vett a jénai pártkongresszuson. Innen hazatérve befejezte első monográfiáját, amelyet Rosa Luxemburnak A tőkeakkumuláció című könyvéről írt a munkások számára.

Solingenben dr. Sorge életében változás következett be: élettársi kapcsolatot létesített Christianével, a fiatal, okos, bájos asszonnyal, aki korábban Gerlach professzor felesége volt. Gerlach gyógyíthatatlan betegségben szenvedett, s tudva ezt, nem állt közējük, sőt továbbra is barátként kezelte Sorgét. A kapcsolat megbotránkoztat-

ta környezetüket. Ki akarták őket utasítani a városból. Ezért a párt javaslatára Sorgéék 1922. október végén Frankfurt am Mainba költöztek át. Sorge a berlini pártközpont összekötője lett, emellett kezelte a helyi pénztárt, és nyilvántartotta a megyében élő párttagokat.

A Ruhr-vidék francia-belga megszállása után 1923-ban elmélyült a gazdasági válság, nőtt a munkanélküliség és az infláció, erősödött az osztályharc. A munkások megmozdulásaira a tőkés és hatalmi szerveik kegyetlen terrorral válaszoltak. A kommunista párt január 28. és február 1. között Lipcsében rendezte meg VIII. kongresszusát. A párt többek között az osztályellenség elleni egységfront létrehozását, munkáskormány alakítását és az ellenforradalmi szervezetek lefegyverzését követelte.

Szeptember végén Friedrich Ebert birodalmi elnök rendkívüli állapotot rendelt el Németországban. Ebben a bonyolult helyzetben a pártközpontnak megbízható futárra volt szüksége. Dr. Sorgét választották ki erre a feladatra.

Németország Kommunista Pártja Északkeleti Területi Központja vezetőségének terve alapján 1923. október 23-án Hamburgban fegyveres felkelés kezdődött, amelynek jelként kellett volna szolgálnia az egész német munkásosztály felkelésére. Brémában, Frankfurt am Mainban, Rostockban és néhány más városban az üzemek dolgozói csatlakoztak a hamburgi munkások sztrájkjához. Miután azonban kiderült, hogy a felkelés elszigetelődött, a párt hamburgi szervezete október 25-én határozatot hozott az akció beszüntetésére.

A reakció ünnepeelt. Hans von Seeckt tábornok katonai diktatúrát vezetett be, betiltotta Németország Kommunista Pártját, Ernst Thälmann² és a kommunista párt valamennyi vezetője ellen elfogadási parancsot adott ki, a sztrájkjogot hatályon kívül helyezte, és gyakorlatilag eltörölte a nyolcórás munkanapot, a novemberi forradalom egyik vívmányát.

A német munkásosztály vereséget szenvedett. Az illegalitásba kényszerült pártvezetőség és a párt vidéki szervezetei között nehéz volt a kapcsolatot fenntartani. A központ és az Északnyugati Területi Központ közötti állandó kapcsolatról dr. Sorge, „Teddy” – vagyis Ernst Thälmann – titkos futára gondoskodott. Hogy milyen információkat továbbított annak idején, s ezeknek milyen jelentőségük volt a pártvezetés számára, milyen gyakran volt úton élete

kockáztatásával Frankfurt és Berlin között, azt nem tudjuk. Sem Thälmann, sem Sorge nem beszélt erről.

Németország Kommunista Pártjának IX. kongresszusán, amely 1924. április 7. és 10. között szigorú illegalitásban Offenbachban és Frankfurt am Mainban zajlott le, Sorge nemcsak küldötként vett részt, hanem neki kellett a szovjet delegáció biztonságáról is gondoskodnia. A szovjet vendégek, akik Sorge lakásán laktak, azt javasolták, hogy települjön át a Szovjetunióba, tudását és tapasztalatait állítsa a Kommunista Internacionálé szolgálatába. Megígérték neki, hogy javasolni fogják felvételét a Szovjetunió Kommunista Pártjába. Sorge gondolkodási időt kért, hogy a javaslatot megbeszélje pártjának vezetésével és élettársával. Egyetértésükkel Sorgéék 1925 elején Moszkvába költöztek. Richard Sorge felvette a szovjet állampolgárságot, belépett a Szovjetunió Kommunista Pártjába, és az Internacionálé Sajtóosztályán kezdett dolgozni. Élettársa a Marxizmus–Leninizmus Intézetében lett asszisztens és könyvtáros.

ÚJRA A SZÜLŐFÖLDÖN

Dr. Sorge 1925 és 1928 között számtalan cikket írt Richard Sonter, illetve I. (Ika) Sorge néven a Komintern Végrehajtó Bizottságának több nyelven megjelenő sajtóorgánumban, a *Kommunista Internacionáléban* és a *Vörös Szakszervezeti Internacionáléban*. Emellett publikált a Szovjetunió Kommunista Pártjának elméleti lapjában, a *Bolsevikban* és a Moszkvában több nyelven megjelenő *Világgazdaság és Világpolitika* című folyóiratban is.

1927-ben a Komintern Végrehajtó Bizottsága Sorgét a skandináv államok instruktori teendőivel bízta meg. Ezért a következő két évben igen sokat utazott Észak-Európában. 1929-ben tíz hetet Angliában töltött.

1928-ban jelent meg egyik legjelentősebb műve *Az új német imperializmus* címmel. A könyv, amelyet Hamburgban Richard Sonter álnéven adtak ki, a német imperializmus kiváló marxista–leninista elemzése volt, amelyben fél évtizeddel a fasizmus hatalomra jutása előtt rámutatott: a nácik nem mások, mint a fináncsőke mindenre képes eszközei.

Politikai tevékenysége teljes mértékben lekötötte, ezért viszonya élettársával megromlott. Christiane magányosnak érezte magát a

számára idegen városban, úgy gondolta, hogy férjének nincs rá szüksége. Dr. Sorge egyetértésével úgy döntött, hogy visszautazik Németországba.

1929 tavaszán Sorgét Jan Karlovics Berzin³ tábornok, a Vörös Hadsereg felderítőfőnöke hívatta magához. A tábornok ismerte Sorge cikkeit és tanulmányait, jó megfigyelőnek tartotta, értékelte gondos helyzetelemzéseit és megalapozott indoklásait, tudta, hogy több európai nyelvet beszél. Ezért megkérdezte tőle; lenne-e kedve párttevékenységét feladni, tudományos karrierjéről lemondani, és a Szovjetunió részére rendkívül fontos területen, a „titkos fronton” – ahol most igen nagy szükség volna rá – feladatot vállalni? Dr. Sorge rövid gondolkodás után igent mondott.

Ezután több mint féléves intenzív felkészülés és tanulás következett. Berzin megismertette őt a gondosan feltérképezett távol-keleti helyzettel, különösen a németek ottani tevékenységével.

A német hadvezetést az első világháború elvesztése után revansvágy fűtötte. A győztes szövetséges hatalmak a versailles-i szerződésben jelentősen korlátozták a német fegyveres erők és haditengerészet létszámát. Németországnak le kellett mondania valamennyi gyarmatáról. A versailles-i szerződés ráadásul megtiltotta, hogy Németország bármely más országban katonai képviselőt hozzon létre, vagy oda katonai delegációt küldjön. E szerint egyetlen német állampolgárt sem lehetett volna külföldre küldeni azzal a céllal, hogy egy idegen államban segítse a katonai kiképzést. A birodalmi hadsereg vezetői, a német hadiiparosok és fegyverkereskedők azonban már nyolc évvel a békeszerződés aláírása után azon mesterkedtek, hogy megszegjék ezt a tilalmat. Ebben nem kis szerepet játszott egy távol-keleti neokolonialista előretörés koncepciója.

1927 januárjában Kurt Liebmán ezredes, mint a hadügyminisztérium nyilvántartási osztályának vezetője Vatanabe tábornokkal, a berlini japán katonai attaséval megegyezett csapat- és vezérkari tisztek cseréjéről. Nem sokkal ezután Csang Kaj-sek megbízása alapján Li Nai a Németországban kiképzett kínai tábornok, német katonai tanácsadókat kezdett toborozni Kína számára. Ezzel a céllal érkezett Csen Sao-vu kínai tábornok is 1927 augusztusában Berlinbe. 1927 decemberében Max Bauer vezérkari ezredes vezetésével, civil ruhában, már el is hagyták az országot az első német csapattisztek, hogy Kínában jól fizetett katonai tanácsadókként működjenek. A német fegyverexportőrök 1927-ben megkezdtek a Koumintang-

hadsereg felszerelését fegyverrel és más haditechnikai eszközökkel Svájcból, Csehszlovákiából, Bulgáriából és Németországból.

A Szovjetunióknak alapos oka volt arra, hogy figyelmesen és gondosan kövesse az eseményeket, mert Kínával kereken 7300 km hosszú a határa, és több mint 4700 km hosszan határos Kínával a Szovjetunióval baráti szövetségben levő, 1924-ben megalakult Mongol Népköztársaság is.

Kínában az uralkodó osztály 2,2 millió embert tartott fegyverben, de az imperialista hatalmaknak is jelentős csapat- és flottakontingensei állomásoztak az országban.

A Szovjetunió érdeklődése más szempontból is indokolt volt. Csang Kaj-sek 1927 áprilisában puccsot hajtott végre, és Nankingban népellenes kormányt alakított. Ez a kormány mind kül-, mind belpolitikájában nyíltan antikommunista volt. Csang Kaj-sek klikkje nyolc év alatt mintegy 400 000 kínai kommunistát kínoztatott halálra, vagy gyilkoltatott le más módon. Pekingben már 1927 áprilisában megtámadták a szovjet követséget, majd ugyanennek az évnek a decemberében a Csang Kaj-sek-kormány bezáratta a szovjet konzulátusokat és minden más szovjet missziót, illetve kereskedelmi kirendeltséget. Végül a diplomáciai kapcsolatot is megszakította a Szovjetunióval.

Szun Jat-szen, az 1925-ben meghalt kínai polgári forradalmár és államférfi, 1923-ban szovjet katonai tanácsadókat hívott Kínába, akik hűen szolgálták a kínai antiimperialista és antifeudális forradalmat. Csang Kaj-sek 1927-ben az ország haladéktalan elhagyására szólította fel őket.

A Csang Kaj-sek-kormány hatalomra jutása után azonnal megkezdődött az ellenforradalmi tevékenység a Szovjetunió távol-keleti határán. Németország korszerűsítette az észak-kínai tábornokok hadseregeinek fegyverzetét. A fehérjárdista Szemjonov atamán, aki a Vörös Hadsereg elől Mandzsúriába menekült, a kínai Tiencsinben 3000 ellenforradalmi zsoldost toborzott. A kínai Északkeleti Hadseregben a cári tisztek voltak a hangadók. A japánok Dél-Mandzsúriában megszálló csapataik létszámát 8000-ről 15 000 főre emelték, vagyis csaknem megduplázták. A brit ügynökök Kínában érdekelték voltak a szovjetellenes provokációkban, ezért a kínai militaristák csapatai 1929 közepén még a Kína és a Szovjetunió által közösen üzemeltetett Kelet-kínai Vasútvonalat is megtámadták.

A Vörös Hadsereg felderítőszerveinek az sem kerülte el a figyel-

mét, hogy az imperialista Németország katonai titkosszolgálatát Kínában erőteljesen dolgozott a Szovjetunió ellen. Fel kellett tehát készülniük arra, hogy a kínai „titkos fronton” mesterkedő szovjetellenes – mindenekelőtt német, de mellettük angol és japán – ügynökökkel összemérjék erejüket.

A 450–500 millió főre becsült kínai lakosságból az uralkodó osztály – mint már említettük – mintegy 2,2 millió embert fegyverzett fel. Közülük 1,6 millió, vagyis 70 százalékuk, Csang Kaj-sek nankingi kormányának központi vagy vidéki parancsnokságai, illetve a kormánnyal konkuráló és rivalizáló tábornokok parancsnoksága alá tartozott. A többi 600 000 katona, a fegyverben levők több mint egynegyede, helyi kínai nagybirtokosoknál szolgált, mint „házi” fegyveres erő.

A kínai Vörös Hadsereg az ország hat szovjet körzetét ellenőrizte. Ez Kína területének 1,5 százaléka volt, és a lakosság 1 százaléka élt itt. A kínai kommunisták állandóan növekvő fegyveres erői ebben az időben körülbelül 65 000 embert és 45 000 puskát számláltak. Eszerint ebben az időben Kína teljes hadra fogható lakosságának 97 százaléka a reakció uralta területeken tartózkodott. Az arcvonalak és a hadszínterek a mintegy 9,6 millió km² területű Kínában állandóan változtak. Ezért renkívül fontos volt, hogy a szovjet hírszerzők a mindenkori helyzetről minél hamarabb informálódjanak. Berzin tábornok szerint az alábbi információkra volt szükség:

1. a nankingi kormány és egyes frakciói társadalmi és politikai jellemzése,
2. katonai erői,
3. külpolitikája,
4. belpolitikája,
5. a nankingi kormánnyal szemben álló valamennyi erő társadalmi és politikai jellemzése,
6. Nagy-Britannia és az Egyesült Államok Kína-politikája,
7. a külföldi hatalmak katonai erői Kínában,
8. a külföldiek területenkívüliségének akuttá vált problémája Kínában,
9. a kínai ipar és mezőgazdaság fejlődése.

Csak kevés kommunista volt erre a feladatra alkalmas. A nagy októberi szocialista forradalom óta már sok ezren tettek tanúságot arról, hogy a forradalom ügyéért a „titkos fronton” is bátran tudnak harcolni, közülük sok százan életüket áldozták. Ez a feladat azonban sokkal többet kívánt, mint csupán bátorságot. Kína olyan térség volt, ahol a titkosszolgálatot illetően különféle érdekek ütköztek, különböző erők működtek, és a besúgók minden idegenre azonnal „ráálltak”. Ilyen helyzetben Csang Kaj-sek uralkodó köreibbe feltűnés nélkül bejutni, és ott titkokat megszerezni, nagy ügyességet és magas fokú intelligenciát kívánt. A feladat nem tűrt idővesztést sem. Minden eredménytelen nap rendkívüli áldozatot kívánt, és minden vigyázatlan pillanat a lebukást, a hírszerző halálát jelenthette. Annak az embernek, aki ezt a feladatot meg akarta oldani, nemcsak általánosan művelt embernek, több nyelvet beszélő, nemzetközileg tapasztalt forradalmárnak kellett lennie, hanem az európaiak, ázsiaiak és észak-amerikaiak előkelő társaságában is elismert személyként kellett dolgoznia. Ehhez ismernie kellett életmódjukat és szokásaikat, rangjukhoz illően kellett öltözködni és viselkednie az „úriemberek” klubjában, és fölényesnek kellett lennie a diplomácia színpadán.

Dr. Sorge társalgási stílusától, színlelt cimboráskodásától, villámgyors felfogóképességétől és abszolút megbízható emlékezőtehetségétől rengeteg függött. Az ellenség titkait csak szívós munkával lehetett feltárni. Ehhez azonban nem volt elegendő csak az, hogy elismerjék. Szüksége volt gondosan megválogatott személyek ajánlásaira is. Ezeket senki nem tudta számára megszerezni, magának kellett gondoskodnia róluk. Ezért először is régi útlevelel és egy Hugo Barath névre kiállított tartalék útlevéllal Berlinbe utazott. Kezdetben a város Treptow nevű kerületében a Schlesische Strasse 6. szám alatt egy kommunista házaspárnál lakott, majd később Charlottenburg villanegyedébe költözött. Azon fáradozott, hogy valamelyik német lapnál tudósítói állást szerezzen magának Kínában. A *Deutsche Getreide-Zeitung*nál (a Német Gabona-újságnál – a fordító megjegyzése), amely hetenként hat alkalommal jelent meg, sikere volt. Emögött a lap mögött a Gabona Hitelbank részvénytársaság állott. A lap tőzsdei híreket közölt a búzáról, a rozsról, az árpáról, a kukoricáról és a hüvelyesekről az európai, valamint az észak- és dél-amerikai nagyvárosokból, viszont – Németország fokozódó távol-keleti érdeklődését figyelembe véve – kevésbé volt tájéko-

zott az ázsiai termékbörzéről. Dr. Alfred Stern főszerkesztő többször fogadta Sorgét, és szívesen csevegett vele Frankfurt am Main-ról. Stern lehetőséget látott arra, hogy a Sorgéval való együttműködés révén pótolja lapja hiányosságait. Miután erről meggyőzte dr. Justus Schlosst, a befolyásos lapkiadót és Alfred Zielenzigit, a Gabona Hitelbank kereskedelmi tanácsosát, az már tulajdonképpen magától értetődött, hogy a külügyminisztérium egy formailag teljesen szabályos ajánlólevelet adott dr. Sorgénak.

Felkészülését szolgálta, hogy még Moszkvában alaposan tanulmányozta Karl August Wittfogelnek, a baloldali beállítottságú német Kína-kutatónak a legújabb, *A gyarapodó Kína, Kína történelmének és jelenlegi problémáinak áttekintése* című művét, melyet 1926-ban Bécsben, valamint *Sanghaj-Kanton* című monográfiáját, amelyet 1927-ben Berlinben adtak ki. Sorge jól ismerte a szerzőt, hiszen korábban együtt dolgozott vele a Társadalomkutató Társaságnál és annak frankfurti intézetében. Sorge 1929 novemberében újból találkozott Wittfogellel. Wittfogel, aki tagja volt a Német–Kínai Társaságnak és a Francia Kína-Intézetnek, értesülve Sorge kínai utazásának tervéről, barátilag azonnal megismertette kollégájával, dr. Richard Wilhelm⁴ Kína-kutató professzorral, aki a Kína-Intézet vezetője volt. Ennek köszönhetően két nap múlva dr. Sorge táskájában volt a tekintélyes Német–Kínai Társaság sokat ígérő, német és kínai nyelven elkészített, közjegyző által hitelesített kutatási szerződése.

Dr. Sorge rendszeresen olvasta a *Frankfurter Zeitung* polgári napilapot. Figyelmesen tanulmányozta Agnes Smedleynek⁵, a lap különtudósítójának érdekes és tanulságos kínai tudósításait. Amikor a lap 1925. november 5-i kiadásában bejelentették *Egy nő egyedül* című szenzációs regényének folytatásos közreadását, Sorge telefonon megkérte a lap szerkesztőségétől Agnes Smedley sanghaji címét.

Egy, az Egyesült Államokban tett utazása során Sorge nemcsak azokat a pecséteteket szerezte be útlevelébe, amelyek valamennyi ország rendőrsége számára bizonyították, hogy sokat utazó, világot járt ember, hanem két igazolást is kapott azoktól a szerkesztőségektől, amelyeknek megígérte, hogy Kínából Alex Johnson néven tudósításokat fog küldeni részükre.

Ily módon három nyelven kiállított papírokkal bizonyította a moszkvai központnak, hogy feladata teljesítésére jól felvértezte magát. 1929 decemberében egy utolsó megbeszélésen találkozott Berzin tábornokkal, azután becsomagolta bőröndjeit. Az idő sürgette.

A német katonai tanácsadók új csoportja ugyanis, amelynek szerződés szerint 1930 januárjában Nankingban meg kellett kezdenie tevékenységét, Berlinből már elutazott. A csoportba tartozott Guse és Haubs alezredes, Knobelsdorff és Krug őrnagy, továbbá báró Hunolstein százados. Sorge velük egy időben akart Kínába érkezni.

Dr. Sorge Párizson keresztül Marseille-be utazott. A hajó onnan a Szuezi-csatornán át a ceyloni Colombón és Hongkongon keresztül érkezett Sanghajba.

Párbaj Kinában

A SANGHAJI TÁMASZPONT

A japán luxuszgőzös 1930. január 10-én futott be a sanghaji kikötőbe. Dr. Sorge bonyodalom nélkül átjutott csomagjával a rendőrség és a vámhivatal körülményes ellenőrzésén. Új, lüktető és egzotikus környezetbe került. Tudta, hogy mi vár rá.

Miután a hajó elhagyta Hongkongot, beletemetkezett azokba az újságokba, kereskedelmi és tőzsdei lapokba, amelyeket ott vásárolt. Még a hajóról távirón leadatta Berlinbe az első információkat a távol-keleti szójababpiac alakulásáról. Így szükség esetén a kapitány és a távirásztiszt a távirat eredetijével a kezükben, újságírói tevékenységének szavahihető tanúi lehettek.

Az első héten Sorge bebarangolta Sanghajt, hogy megismerje a várost és az embereket. Megbízatása szempontjából Sanghaj előnyös volt. Ha egyáltalán valahol, akkor éppen itt lehetett érezni a társadalmi ellentmondásokkal terhes nagy birodalom érverését. A város, a maga több mint hárommillió lakosával nemcsak a legnépesebb és legnagyobb kínai kikötő volt, hanem gyakorlatilag az ország fővárosa is. Pekinget, a régi fővárost és a Csang Kaj-sek által, a húszas évek második felében fővárossá tett Nankingot mindenben túlszárnyalta. Sanghajban összpontosult az ország nehéziparának 25, könnyűiparának 80 százaléka, itt székeltek a legnagyobb bel- és külföldi bankkonzernek, az export- és importügyletek tömegét is itt kötötték meg. Sanghaj látszott a legjobb kikötőnek egész Közép- és Észak-Kína számára, mert Dairen és Tiencsin messze volt a kínai tengerentúli kereskedelem központjától. A harmincas évek elején például Kína egész importjának több mint 50, exportjának pedig a 35 százaléka a sanghaji kikötőn keresztül bonyolódott le. A város így törvényszerűen az imperializmus egyik bástyája lett. Nemcsak a kínai

nagyburzsoázia volt itt képviselve, hanem a Kuomitang és a nankingi kormányklick bürokratái is itt gyűltek össze. A különböző befolyási zónák egyes kínai warlordjai⁶ fegyvereiket Sanghajon keresztül hozták be külföldről, emellett a titkos ópiumkereskedelem is virágzott. A városban az idő tájt már 30 főiskola és tudományos intézet működött. A kereskedelemre és a pénzügyekre elsősorban az európai és észak-amerikai imperialista államok voltak befolyással. Ezek érdekképviselői a külföldiek által lakott körzetekben területenkívüliséget élveztek, ami egy sor gyarmati kiváltságot biztosított számukra.

A külföldiek felett kínaiak nem bíraskodhattak. A német birodalom állampolgárai, miután az első világháborút elvesztették, kétségtelenül hátrányban voltak e tekintetben. Csak 1921-ben térhettek vissza Kínába, miután a weimari köztársaság ettől kezdve lemondott minden ilyen kiváltságáról. Ezért adta ki magát dr. Sorge – különösen belső-kínai utazásai során – Mister Johnsonnak, hogy így kihasználja az Egyesült Államok polgárai számára törvényesített előnyöket.

Sanghajt végeredményben fajilag kialakult külföldi uralom jellemezte. Egész városrészeket tartottak fenn a külföldieknek, mint például a nemzetközi telepet, a francia és japán koncessziót, s ezeket szigorúan el is választották a kínai lakónegyedektől. Csupán a nemzetközi telepen egymillió kivételezett külföldi lakott! Bár a Csang Kaj-sek-kormány az 1930-as évek elejére formálisan megszüntette a területenkívüliség jogát, de nem volt ereje ahhoz, hogy ezt a határozatot meg is valósítsa. Csak Mexikó mondott le erről a korszerűtlen kiváltságról.

Agnes Smedley, az észak-amerikai újságíró, aki Sanghajban élt, társadalomkritikailag mélyreható hozzáértéssel így rajzolta meg a *Frankfurter Zeitung*nak írt egyik cikkében Sanghaj színes képét Sorge megérkezése idején: „A nagy városokban természetesen, mint ahogy Sanghajban is, gondtalanul megy tovább az élet a maga normális útján. Hivatalos luxusfogadások és bálók vannak, új bankokat nyitnak meg, nagy pénzügyi csoportok és mindenféle lehetséges egyesülések jönnek létre, megy a játék a tőzsdén, folyik az ópiumcsempészet és a területenkívüliség égisze alatt kölcsönösen bántalmaznak egymást az idegenek és a kínaiak. És vannak éjszakai táncklubok, bordélyházak, játéklubok, teniszpályák stb., stb. És valóban vannak emberek, akik mindezt egy új idő kezdetének, egy

új nemzet születésének nevezik. Lehet, hogy a kínaiak egy meghatározott része számára – kereskedők, bankárok, üzérek – ez valóban igaznak is bizonyul. A kínai parasztság, vagyis a kínai lakosság 85 százalékánál azonban ez – életet kioltó döghalál.”⁷

Sanghaj dr. Sorge számára előnyös, de ugyanakkor veszélyes is volt, mert itt fonta hálóját sok imperialista titkosszolgálat. Az elnyomó szervek is rendkívül aktívan dolgoztak itt, mert az ipari koncentráció következtében a városban a proletárok milliói éltek. Sanghaj 1921-ben Kína Kommunista Pártjának szülőhelye lett.

Sorgének tehát nemcsak rendkívül ébernek, hanem elővigyázatosnak is kellett lennie. „Árnyékai” megnyugtatása végett azonnal megrendelt ezer darab névjegykártyát ezzel az egyszerű szöveggel: „Dr. Richard Sorge, P.O.B. 1062, Sanghaj” és szokás szerint felvetette magát a távol-keleti német címjegyzékbe. Ha ezt nem teszi, az feltűnő lett volna. Aztán a főpostán 1062. szám alatt postafiókot, a nemrég alapított Manufacturers Bank of China nevű sanghaji bankban pedig folyószámlát nyitott, amelyre a National City Bank New Yorkból hamarosan egy feltűnést nem keltő dollárösszeget utalt át. A központra számíthatott.

A rendőrség és a titkosszolgálatok sűrű sanghaji hálózata dr. Sorgét fokozott elővigyázatosságra készítette. F. W. Deakin angol professzor ezzel kapcsolatban a régi sanghaji rendőrségi akták között adatokat talált, amelyekről ezt írta: „Sorgét a rendőrség 1931 júliusától 1932 januárjáig figyelte... mégpedig nemcsak 1062. sz. postafiókját, hanem a lakását is... Megállapították, hogy a házat csak ritkán hagyta el: időtöltés végett sakkozott a barátaival. Sokan hívták telefonon, de nagyon ügyelt arra, hogy beszélgetéseit háztartásának egyetlen tagja se hallgassa le.”⁸ A sanghaji Sorge-csoport valamennyi tagja tökéletesen megértette egymást a sakktábla és a sakktábla segítségével, így kapcsolatuk nemcsak a kínai spiclik, a brit rendőrség, hanem végül egy oxfordi professzor számára is megoldatlan rejtély maradt. Mindenesetre dr. Sorge értette a módját, hogyan kell az „árnyékait” megtéveszteni, lerázni és újra meg újra túljárni az eszükön.

Dr. Sorge – ha feladatát teljesíteni akarta – természetesen nem tarthatta távol magát az ellenfeleitől. Nem is volt szándékában, hogy a mintegy 1500 német vagy 1800 amerikai állampolgár tömegében névtelenül eltűnjön. A német főkonzulátuson báró Rüdts von Collenberg-Bödighheimnél jelentette be magát. A főkonzul már egy héttel

megérkezése után, 1930. január 17-én fogadta őt, mert Sorge érkezését diplomáciai futárpostával korábban jelezték neki, és a külügyminisztérium ajánlotta őt.

A főkonzul rendkívüli módon el volt ragadtatva a 35. életévében járó dr. Sorgétól, mert az azonnal átadta neki egyik vezető német szakértőnek, dr. Richard Wilhelm professzornak, a frankfurti egyetem mellett működő világhírű Kína-Intézet vezetőjének és a *Sinica* című Kína-kutatással foglalkozó folyóirat kiadójának kézzel írott ajánlólevelét. Wilhelm egykor misszionárius volt Kínában, később docensként tanított a pekingi egyetemen. A külügyminisztérium gyakran kérte a véleményét kínai kérdésekben, patronálta a Német-Kínai Társaságot, a Kínába akkreditált diplomaták számára pedig valósággal fogalom volt. Richard Sorge és egykori élettársa, Christiane, Wilhelm professzort még abból az időből ismerték, amikor ő a Társadalomtudományi Intézet előadója volt, Christiane pedig a tudományos könyvtárat kezelte a frankfurti egyetemen. 1929 végén dr. Sorge a kínai bankjog eredetének és fejlődésének kutatására szerződést kötött a Német-Kínai Társasággal. Ez a téma nagyon jó benyomást tett a sanghaji főkonzulra. Készségesen eleget tett dr. Sorge kívánságának, és beajánlotta őt Herbert Cuno von Borch követnek és dr. Heinz Lautenschlager alkonzulnak a pekingi követésén, Martin Fischer szövetségi tanácsosnak Nankingban és dr. Wilhelm Wagner főkonzulnak Kantonban. A főkonzulátus bejuttatta őt a Német Nitrogén Szindikátus sanghaji leányvállalatához is, amelynek értékes archív anyagai voltak a kínai mezőgazdaságról. Sorgének sikerült sok ajtót azonnal kinyitnia; érdemes volt tehát alapos előkészületeket tennie.

Okosan választotta álcázásul az újságírói és a tudományos tevékenységet. Mint a *Deutsche Getreide-Zeitung* tudósítója gyanútlanul foglalkozhatott Kínának, vagyis egy főként még feudális termelési módban gazdálkodó országnak, minden mezőgazdasági problémájával.

Max Christiansen-Clausen⁹ szerint: „Richard leginkább a célszerű, sportos, golfnadrágos ruhákat kedvelte. Zakója jobb zsebéből mindig vastag újság lógott ki, amelynek a címe részben látható volt, de a dátuma alig. Legtöbbször a *Deutsche Getreide-Zeitung* vagy a *Frankfurter Zeitung*, meg a londoni *Times*. Látogatta a német polgári és katonai, valamint az angol-amerikai köröket. Úgy hatott az egyszerű lelkekre, mint egy állandóan tevékeny, egyszóval rohanó riporter.”

Sanghaj megfelelő gazdasági és diplomáciai köreiből fokozatosan regisztrálták egy szakképzett újságíró szorgalmas tudósításait, amelyek dr. Sorge szakismereteit bizonyították a német képviselők és a kínai hatóságok előtt. Sorge figyelte a kínai exportot és importot, emellett feltűnés nélkül kutatta Németország, Japán, Olaszország, Hollandia és az Egyesült Államok gazdasági érdekeit. Riporter tevékenységén keresztül – ez kiolvasható a cikkeiből – dr. Sorge szoros kapcsolatba került a nankingi földművelésügyi minisztérium, a csingtaói tengeri vámigazgatóság, a harbini Szója-Export Iroda és az Oil Manufactory Association kínai tisztviselőivel. A nankingi iparügyi minisztériumban Sorge megszerezte a szójabab-gazdálkodás 1926 és 1930 közti éves elemzéseit. Rendszeresen tanulmányozta az érdekes *Monthly Report of Economic Statistics of Dairen* című kiadványt.

Cikkei a berlini *Deutsche Getreide-Zeitung*ban legtöbbször aláírás nélkül jelentek meg, vagy csak „J” (Johanson), illetve „I” (Ika) betűvel látta el azokat.

Cikkeiből ítélve, Sorge elsősorban Sanghaj, Kanton, Dairen, Harbin, Csingtao, Tiencsin, Hanku távol-keleti városokkal, továbbá Hunan, Csiangszu és Santung kínai tartományokkal, valamint a Szovjetunióval, a Mongol Népköztársasággal és Koreával határos Mandzsúriával ismerkedett meg.

Hivatalos utazásai során gondosan megtekintette a közlekedésileg még kevésbé feltárt országban a hadászatiilag fontos vasútvonal-szakaszokat, és 1930 januárjában például megállapította, hogy a vasúti összeköttetés Vlagyivosztokkal az orosz–kínai konfliktus miatt szünetel. 1931 januárjában „a megbénított peking–hankui vasútról” írt.¹⁰

1930. május elején dr. Sorge hat hónapra Kantonba és a dél-kínai tartományokba utazott, ahol a Csang Kaj-sek-kormány elleni felkelés első csírái fejlődtek ki. Kantonból ezenkívül jobban megfigyelhet-e Nagy-Britanniának a brit koronagyarmatról, Hongkongból kisugárzó Kína-politikáját is.

Ha valaki térben és időben visszatekintve rendezi dr. Sorge cikkeit, világos lesz számára, milyen jól értett ahhoz, hogy a mindenki számára érthető újságírói kíváncsiságát saját hírszerző feladatainak céljaira használja fel. Két példa erre. A harmincas évek első felében a földimogyoró-export területén Németország volt Kína legjobb üzletfele. A földimogyoróból olajat állítottak elő. Az egyik fontos

vetésterület Honan tartomány volt. Sorge odautazott, és a *Deutsche Getreide-Zeitung* olvasóit „a kínai parasztok olcsó munkájáról” tájékoztatta, követelte, hogy „szabadítsák meg őket a katonai és adóhivatalok túlzott igényeitől”, és végül szót emelt „a háborús műveletek ellen, amelyek az országot mindig újra elpusztítják, mint ahogy a legutóbbi időben is Honan és Csiangszu tartományok földimogyoró-termelő körzeteiben”. Honan tartományban akkor már a kínai munkásoknak és parasztoknak egy forradalmi körzete volt. Sorge a helyszínen hivatalos ürüggyel kiderítette, hogy a reakciós nankingi kormány milyen csapatszállításokat és összpontosításokat hajtott végre a tartomány kommunistáinak megsemmisítése végett.

A másik példa. 1931. szeptember 18-án a japán hadsereg betört Északkelet-Kínába. Biztos, hogy Sorge nem véletlenül éppen ezt a területet, mint a szóba jöhető legvalószínűbb hadszínteret kereste fel röviddel ezelőtt. Hivatalosan egyébként a Kelet-kínai Vasútvonal mentén fekvő olajmalmokban járt, amelyek a szójababból olajat és olajpogácsát készítettek. Erről közölt a *Deutsche Getreide-Zeitung* 1931. szeptember 11-i kiadásában tudósítást.

Dr. Sorge vonaton, autón, repülőgépen és nyeregben körülbelül tízezer kilométert tett meg Kínában. Utazásait a dolgozószobája falán levő térképen zászlókkal „tűzte ki”, a fontos tudnivalókat pedig kartotékdobozokban tárolta.

TALÁLKOZÁS AGNES SMEDLEYVEL

„Már Európában hallottam róla. Tudtam, hogy rábízhatom magamat. Csoportom megszervezésekor, de különösen a kínai munkatársak kiválasztásakor Sanghajban megkaptam a segítségét. Olyan sokat ismertem meg fiatal kínai barátai közül, amennyit lehetett, és azon fáradoztam, hogy mindenekelőtt azokkal kössek ismeretséget, akik készek voltak külföldiekkel egy baloldali ügy érdekében együttműködni.”¹¹

Ezt jegyezte fel később Sorge erről a rendkívüli nőről: Agnes Smedleyről.

Mint a *Frankfurter Zeitung*ban megjelenő, Kínáról szóló riportjainak szorgalmas olvasója, Sorge a szerkesztőségtől elkérte a tudósító-nő sanghaji címét, így könnyen megtalálta.

Agnes Smedley önéletrajzi könyve, *Egy nő egyedül*, amely alig két

éve jelent meg az Egyesült Államokban, Nagy-Britanniában, Hollandiában, Spanyolországban, Svédországban, Csehszlovákiában, Lengyelországban, Magyarországon, Jugoszláviában és a Szovjetunióban, az olvasók millióit ragadta magával. Max Geisenheyner író, kínai különtudósításainak szerkesztője a *Frankfurter Zeitung* szerkesztőségében ilyen mondatokat szentelt szerzőjének: „Szelíd és hozzáillő a neve ennek a nőnek. Szilárd és engesztelhetetlen az akarata, kemény és izzó a szíve. Minden elnyomottért dobog. De nem titokban, valamilyen polgári egzisztencia terhe alatt, nem, az akarat és a szív csak egy elhivatottságot érez: az igazságosság és az emberiség szívós, kitartó világával vívott harcban a győzelem zászlaját kitűzni.” Aztán így folytatja: „Amikor felkérték, hogy utazzon Kínába, úgy tekintette azt, mint a sors útmutatását. Most évek óta Ázsiában harcol és él, és fanatikusan küzd az elnyomott kínai néposztályok szabadságáért. Bár az élete állandóan veszélyben van, tekintet nélkül erre, ismerteti mindazt, amit lát. A *Frankfurter Zeitung* sok ilyen cikket közölt. Ezek rendkívüli visszhangra találtak az egész világon.”¹²

Agnes Smedley az 1930–1950-es években az Egyesült Államokban a proletárirodalmi mozgalom rendkívüli alkotó és következetes képviselője volt. Csak így érthetjük meg Sorge bizalmát a nemzetközi osztályharcban megedződött kiváló publicista iránt.

Agnes Smedley életének több mint egyharmadát az Egyesült Államokon kívül élte le, s mintegy 13 évet töltött Kínában. Az északi Fucsientől és az északkeleti Vusitól a déli Kantonig – bejárt minden tartományt. Tudósításai, amelyeket angolul írt, és a legtöbbször szerényen csak A. S. aláírással látott el, szállításuk idejétől függően 14–40 nap késedelemmel jelentek meg Németországban. Bizonyos esetekben azonban az úgynevezett „Transzrádió”-n adatta le tudósításait, 1931 közepétől pedig igénybe vette a sanghaj–berlini légipostát. Hivatásszeretetét bizonyítja az a 61 cikk is, amely 1929 és 1932 között csak a *Frankfurter Zeitung*-ban jelent meg.

A húszas évek végén megfigyelhette, hogy Kínában milyen gyorsan „koncentrálódott az egész hatalom Csang Kaj-sek főparancsnok vezetésével egyetlen család kezében”, miközben „a pénzügyminiszter... ma a nankingi palotában a fő támaszpontot képviseli.”¹³ Ez a pénzügyminiszter és a későbbi alelnök, az angolosan T. V. Soong-nak nevezett Szung Cu-ven, Csang Kaj-sek sógora volt. A mindig kíváncsi tudósítónó nagyon pontosan és viszonylag gyorsan értesült

arról, hogy a Csang Kaj-sek-klikk legfelsőbb körei mit terveznek, illetve szándékoznak tenni. Agnes Smedley szívélyes kapcsolatban volt Szung Csing-linggel, a kínai polgári demokratikus forradalom vezérének, Szun Jat-szennek az özvegyével, akit sanghaji lakásán is meglátogatott. Szung Csing-lingnek, aki egy kínai bankárcsaládból származott, volt egy nővére, Szung Maj-ling, akit Csang Kaj-sek vett feleségül, és egy fivére, T. V. Soong, aki Nankingban volt pénzügy-miniszter. A nankingi ipari, kereskedelmi és mezőgazdasági miniszter is Szung Csing-ling egyik nővérét vette feleségül. Ha Csang Kaj-sek ki is közösi tette, sőt később száműzte ismert forradalmár sógornőjét, a személyes kapcsolatok, különösen a nővérek között, sohasem szakadtak meg teljesen. Gyakran igen hasznosnak bizonyultak ezek a kapcsolatok dr. Sorge számára is. Például ezen az úton lett egy héten belül az exkluzív Kínai Autóklub tagja, amelynek az elnöke akkor Csang Kaj-sek diktátor volt. T. V. Soong pénzügy-miniszteren keresztül kapta meg Agnes Smedley rendszeresen az állami költségvetés adatait és a teljes nankingi államháztartásról szóló tájékoztató elemzéseket.

A Csang Kaj-sek-klikk belső ügyeinek ismeretében Agnes Smedley pontosan meg tudta határozni a hatalomra vágyó Csang szerepét. „Meg kell jegyezni, hogy amilyen mértékben a nemzeti forradalom színvonala egyre mélyebbre és mélyebbre süllyedt, olyan mértékben emelkedett egyre magasabbra ennek az egykori banktisztviselőnek (apósa Szung bankjában volt tisztviselő – *a szerző megjegyzése*) az átlagos és középserű személyisége.”¹⁴

A feudális és kapitalista Kína végzetes hagyományai közé tartozik, hogy „a katonák, a szegény parasztok alkotta nagy hadseregekkel kölcsönösen szemben állnak egymással.” Agnes Smedley ezért behatóan foglalkozott a magas rangú katonákkal. Módszeresen gyűjtötte életrajzi adataikat, rendszerezte azokat, dossziékat fektetett fel és sok időt fordított arra, hogy ezek naprakész állapotban legyenek. Cikkeiben visszanyúlt ezekhez az alapokhoz, és tengerentúli olvasóit egyre több, a kínai Koumintang-tábornokok parazita életéből vett újdonsággal lepte meg. Tudta, hogy az Északi Hadsereg tábornoka hogyan toborzott egész ezredeket orosz emigránsokból, és hogy a 4., úgynevezett Vas-hadosztály parancsnoka 1929-ben miért lázadt fel Csang Kaj-sek ellen. A „Ki kicsoda?” magángyűjteményében 218 hivatalosan kinevezett, illetve olyan tábornok szerepelt, aki magát nevezte ki. El lehet képzelni, hogy ez a gyűjtemény

dr. Sorge számára is gyakran használt kincsesbánya volt. Igénybe vette azonban az újságíró nő más forrásait is, mert Agnes Smedley már 1929-től figyelemmel kísérte Kínában a kormánypolitikát, a tábornokok és a Kuomintang-frakciók harcát a hatalomért, a hadügyet, felépítését, szervezetét, pénzügyi ellátását, a hadászatot, a Kínán belüli hadműveleteket és a hadügy szovjetellenes irányzatát, a tudományokat, a művészeti életet, az imperialista intervenciókat, az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Japán és Franciaország agresszív tevékenységét és támadó jellegű külkereskedelmi akcióit, a szociális helyzetet, az osztályok helyzetét, a Kínai Vörös Hadsereg és a kínai szovjet körzetek fejlődését.

Smedley beszerezte a Sinica Akademia, valamint Nanking, Peking és Sanghaj társadalom- és természettudományi intézetei, továbbá a pekingi egyetem és a tiencsini Nankaj Egyetem kínai és külföldi tudósainak információit is. Véleményüket nem titkolta el. A kínai diákok, szakszervezeti tagok, értelmiségiek ugyanúgy a vitaköréhez tartoztak, mint a sanghaji Koreai Nemzeti Bizottság, a Koreaiak Egyesülete, vagy a Hong Kong-i Muj-Csaj-ellenes Társaság képviselői. Agnes Smedley Szun Jat-szen özvegyével együtt a rendkívül aktív kínai Emberi Jogok Ligájához is csatlakozott.

Abban a bonyolult időszakban, amikor dr. Sorge Kínában még nem volt otthonos, és sok kapcsolatot kellett teremtenie, egy olyan személyiség és olyan újságíró munkatárs, mint amilyen Agnes Smedley volt, felbecsülhetetlen segítséget jelentett számára. Ő mutatta be dr. Sorgénak – annak későbbi segítőjét és harcostársát – dr. Hozumi Ozaki japán újságírót, továbbá Tejkichi Kavei japán riportert, Csan-got, a kínait, és Ruth Wernert, a német kommunistát.¹⁵

Egyebek között 1931 februárjában megfogalmazott megállapítása is bizonyítja, hogy Agnes Smedley milyen pontosan látta előre a társadalmi fejlődést: „Kína az elkövetkező húsz évben a kommunizmus és a kapitalizmus közötti küzdelem hadszíntere lesz.”

A RETTENTHETETLENEK CSOPORTJA

Dr. Sorge az előtte álló feladattal egymaga természetesen nem tudott megbirkózni, megbízható segítőtársakra volt szüksége. A központ azzal segítette, hogy munkatársakat küldött Sanghajba, de a helyszínen is kellett segítőket keresnie. Mindenekelőtt a gyors hírváltást

kellett megszerveznie a moszkvai központtal. A Sanghaj–Harbin futárvonalon rendszeresen hosszabb híreket továbbítottak, amelyeket laponként mikrofilmekre fotóztak. A különösen fontos rövid és sürgős jelentéseket azonban rövidhullámú adón Vlagyivosztokon keresztül kellett leadni a központnak. Ezeket először dr. Sorge személyesen rejtjelezte. Ezt az időigényes munkát azonban hamarosan átvette egy, a központ által küldött hírszerző, aki Lengyelország Kommunista Pártjának volt tagja, és magát Johnnak nevezte. Ő végezte a csoport részére a szükséges fotómunkákat is. Ezenkívül a sanghaji Észak-Szecsuan úton nyitott fényképészüzletének szerény bevételeivel hozzájárult a csoport költségeinek fedezéséhez. Az üzlet és a hozzá tartozó sötétkamra egyébként kiválóan alkalmas volt illegális találkozásokra és a titkos futárok indítására.

A rádió-összeköttetést a központtal rövid időre dr. Sorge első rádiója, Sepp Weingarten¹⁶, az egykori haditengerészeti távirász és német kommunista, saját készítésű rádiójával teremtette meg, aki a sanghaji francia engedményes területen telepedett le.

1931 elején ezt a munkát a 31 éves Max Christiansen-Clausen vette át, aki Max Clausen néven német üzletembernek álcázta magát, és Szibérián, Harbinon és Dairenen keresztül már 1929 telén Sanghajba érkezett. Clausen 1927 márciusában lett tagja Németország Kommunista Pártjának, és 1928-ban ment a Szovjetunióba. Hírszerző lett, majd a Vörös Hadsereg rádiója, és ezután Kínába költözött. Ott ismerte meg későbbi feleségét, a hasonló korú, orosz származású Anna Zsdankovát¹⁷, aki első házassága révén finn állampolgársággal rendelkezett. Anna ekkor mint egyedülálló, Sanghajban betegápolóként tartotta fenn magát. Max Christiansen-Clausen megkérdezte dr. Sorgét, a főnökét, hogy tervezett együttélése Annával összeegyeztethető-e feladatával. Sorge beleegyezett, hogy Max bemutassa neki szerelmét. Miután közelebbről megismerkedtek, Sorgenak ez volt a véleménye: „Nagyon szimptikus nő. Sok szerencsét kívánok Neked!”¹⁸ Richard, Max és Anna ezután több mint 12 évig folytattak a Távol-Keleten hírszerző tevékenységet, és az ügy iránti hűségük, egymás iránti feltétlen bizalmuk nem egy életveszélyes konfliktuson segítette át őket.

Pontosan egy évvel dr. Sorge után egy észt férfi érkezett Sanghajba. Útleveleiben ez állt: Klaas Selman¹⁹, foglalkozása: állatorvos. Ám nyilvánvalóan más ambíciói voltak, mint az állatokkal való foglalkozás. Hivatalosan betársult a fényképészüzletbe, amelyben –

biztosan nem véletlenül – John dolgozott. Selman nyitott a közelben egy szép, jól jövedelmező éttermet is, európai konyhával, és dr. Sorge hamarosan a törzsvendégei közé tartozott. A valóságban Selman az a katonai szakértő volt, akit dr. Sorge – csoportja megerősítésére – a központtól rádión kért, és valójában Karl Martin Rimmnek hívták. Újabb egy év múlva felesége, Ljuba Ivanovna Rimm²⁰, Luisa Klaas névre kiállított észt útlevéllel megérkezett Sanghajba. Utazása, amelytől végeredményben az egész sanghaji csoport biztonsága is függött, igen kalandos volt. Moszkvát úgy hagyta el, mint szovjet állampolgár, Észtországban németté változott, majd Berlinben az észt Luisa Klaas lett. A magát egy jólszituált állatorvos feleségének kiadó Ljuba Velencéből, Hongkongon keresztül a *Conte Rosse* luxushajón sikeresen megérkezett Sanghajba.

Ljuba már érkezése napján megismerkedett Sorgéval. Erre így emlékszik vissza: „Azon az estén vendég jött hozzánk, megnyerő külsejű volt, sportoló típus. Úgy üdvözölt engem, mint régi barátját. 'Már megérkezett? Nagyon örülök. Hogy utazott? Biztosan egy kicsit ideges volt. Nem volt semmiféle »árnyék« Ön mögött?' Miközben elhalmozott kérdéseivel, kicsit pontosabban megfigyeltem. Szép göndör haja volt és kék szeme. Nagy hatással volt rám. Karl bemutatta: »Ez Richard«.”²¹

Jelentős és pótolhatatlan segítséget nyújtott a Sorge-csoportnak Csang, a kínai kommunista. A szovjet Sorge-irodalom, mint „a tetterős, mindent tudó kínai Csangot” említi. Apja Sanghajban egy kínai tábornok komornyikja volt. Ez olyan körülmény volt, amelynek igen nagy hasznát vették. Rimm felesége ezzel kapcsolatban visszaemlékezett egy veszélyes vállalkozásra. Miután a csoport egyik kínai informátorát a szokásos razziák valamelyikén a rendőrség letartóztatta, elővigyázatosságból egyik rádiójukat szét akarták szedni, és néhány napra elrejtteni. Ljuba Rimm és Csang azon fáradozott, hogy a készüléket egy elegáns bőröndben ennek a tábornoknak a lakására vigye, ahol Csang apjának kellett elrejtetnie. A tábornok villájának közvetlen közelében azonban egy motoros rendőrségi járőr akarta ellenőrizni őket. Csang hidegvérűen heves vitába szállt az egyre inkább elbizonytalanodó rendőrrel, és kétségbe vonta azt a jogát, hogy ellenőrizheti egy tábornok bőröndjét. Csang apja ugyanis közreműködött a titkos szállítás lebonyolításában. Nagy csődület keletkezett, és az általános tolongásban Csang apja behúzta a riksát a bőrönddel a villa belső udvarára. Amikor a rendőrök

mégiscsak behatoltak a villába, és erőszakkal felnyitották a bőröndöt, csupán egyenruhát találtak benne, továbbá a tábornok mosatlan fehérneműt, s ezért sűrű bocsánatkérések közepette kénytelenek voltak távozni. Csang apja a bőröndöt előzőleg villámgyorsan kicserélte. A helyzet rendkívül kényes volt, mert a Sanghajban akkor érvényes hadbíráskodás szerint illegális rádiókészülék tartásáért és használatáért halálbüntetés járt. Csang hidegvérűsége és helyismernete elejét vette a bajnak. Munkája a katonai tanácsadók vonatkozásában is rendkívül eredményes volt. A tanácsadók – állásuknak megfelelően – sok kulit, inast, szakácsnőt, szobalányt és nevelőnőt alkalmaztak. Csang jól értett ahhoz, hogy szükség esetén, e személyzetten keresztül, időben mozgósítsa a „nyitott szemeket és füleket”.

Ruth Werner Sanghajban megismerte Sorgének egy további kínai harcostársát is, akit a következőképpen jellemzett: „Richard munkatársai közé tartozott egy fiatal, törekeny kínai nő is, akinek rövid haja és sápadt arca volt. Egy befolyásos családból jött. Apja, aki – azt hiszem – Kuomintang-tábornok volt, elűzte őt amikor saját döntése alapján egy nincstelen kommunistához ment feleségül. Intelligent, bátor és szerény volt. Férje tüdőbajban szenvedett. Richard kívánságára béreltem férje számára egy bungalót a Mokansahn-hegységben, és meg is látogattam ott.”²²

A csoport legfontosabb informátorai közé azonban a harmincéves japán író és újságíró, dr. Hozumi Ozaki tartozott. Dr. Sorge később egyszer a következő, önmagáért beszélő írásbeli igazolást adta részére: „Ozaki volt az én első és legértékesebb segítőm... Kapcsolataink, mind a hivatalosak, mind a tisztán személyiek, mindig kiválóak voltak. Ő mindig a legpontosabb, a legteljesebb és legérdekesebb információkkal szolgált számomra, amelyeket valaha japán forrásokból kaptam. Ugyanakkor, miután megismertük egymást, a legjobb barátok is lettünk.”

Dr. Ozaki, Sirikava Ziro írói néven, japánra fordította az általa jól ismert és vele bizalmas barátságban levő Agnes Smedley *Egy nő egyedül* című könyvét. Ozaki 1928 óta hivatalosan Sanghajban élt, mint a tekintélyes japán *Osaka Asahi Shimbun* tudósítója. Áttekinthetetlenül nagy, politikailag baloldali beállítottságú baráti köréhez tartozott például Vang Csüeh-ven és Jang Liu-csing kínai tudós. A császári Kyoto Egyetemen mindketten annál a kiváló japán marxista közgazdásznál, dr. Hajime Kavakami professzornál tanultak, aki japánra fordította Marx *Tőke* című művét. A Kínai Kommunis-

ta Ifjúsági Szövetségnek is tagjai voltak, és 1930 végén Sanghajban megalapították az antiimperialista Japán–Kínai Harci Ligát. Dr. Sorge különösen Vang professzorral tanácskozott sokszor, aki kiváló ismerője volt hazájának, és igen kiterjedt kapcsolata volt a kínai archívumokkal és könyvtárakkal.

Dr. Ozakin keresztül a Sorge-csoport további együttműködést teremtett magának Tejichi Kaveival, a *Shanghai Weekly News* című lap japán tudósítójával, Funakoshi Hisaóval, a *Shanghai Daily News* című napilap japán szerkesztőjével és Jamakami Masajoshival, aki a jónevű *Rengo Tsushin* japán sajtóügynökség kínai irodáját vezette.

Tejichi Kavei különösen hasznos volt a Sorge-csoport számára, mert 1929 óta ismerte Ryuki Soejimát, a japán tolmácsot, aki mint kormánytisztviselő Pekingben dolgozott. Segítségével bejutott a Szovjetunióval határos Észak-Kínában a japán megszállók katonai titkosszolgálatába. 1932-ben meggyőzte Soejimát, hogy ajánlja fel szolgálatait a japán titkosszolgálatnak, amely a tolmácsot ellenőrizte, majd alkalmazta. Soejima összesen 37 titkos okmányt másolt le, és azokat működési helyéről, Mukdenből futárral küldte Sanghajba. A harmincas évek közepén azonban gyáva árulóvá vált, és Kaveit „júdáspénz” fejében kiadta a japán rendőrségnek. Az újságíró ennek alapján a hsingkingi börtönben öt napon át bestiálisan kínozták, és szakadatlanul vallatták. Kavei azonban kész volt inkább meghalni, mint harcostársait elárulni. Bizonyítékok hiányában egy konzuli bíróság tízhavi felfüggesztett börtönbüntetésre ítélte. 1940-ben hazatért Japánba, ott azonnal felvette a kapcsolatot Ozakival, és folytatta a harcot.

Sorge sanghaji hírszerző csoportja tehát eleve nemzetközi volt: magjához négy szovjet állampolgár, egy-egy lengyel és kínai, két német kommunista és egy japán hazafi tartozott. A csoport tagjai együttesen több nyelven beszéltek: németül, oroszul, angolul, franciául, japánul, észtül, finnül és lengyelül. Emellett a kínai nyelv különböző tájszólásait is ismerték. Karl Rimm például hat nyelven beszélt.

Az imperialista államoknak – különösen az Egyesült Államoknak, Nagy-Britanniának, de Németországnak is – 1925 és 1929 között tudomásul kellett venniük, hogy az antiimperialista és antifeudális forradalom következtében befolyásuk Kínában meggyengült. Ezért a Csang Kaj-sek-rendszert pénzzel, a legmodernebb fegyverekkel és katonai tanácsadókkal erősítették: hogy segítsék a diktátort a forradalom elfojtásában. Ezzel az óriási, erős és tapasztalt hatalommal, távol a hazától, a hírszerzők egy kis csoportja állt szemben. Az osztályharc egyik frontja volt ez a Távol-Keleten.

Dr. Sorge legfontosabb célpontjai, érthető okok miatt, a német katonai tanácsadók voltak. Meg kellett nyernie a bizalmukat, mert rajtuk keresztül tudott behatolni Csang Kaj-sek bürokratikus és katonai apparátusába, és onnan információkat szerezni. Rajtuk keresztül kellett megkísérelnie azt is, hogy értesüléseket szerezzen más imperialista államok terveiről, például a japánok szándékáról, akiknek agresszivitása egyre világosabbá vált.

A Kuomintang néppellenessé vált jobbszárnya, a mintegy fél milliárd kínai között „kevesebb, mint 139 000 tagot” számlált, és 1927 óta „tulajdonképpen csak egy kormánytisztviselőkből és katonákból álló szervezet volt”. Agnes Smedley már 1929-ben realisan úgy értékelte a helyzetet, hogy „Kínában minden viszály esetén a döntő tényező a katonai hatalom”.²³

Minél jobban be tudott férközni Sorge a német katonai tanácsadók főnökének bizalmába – ehhez a német főkonzul ajánlása kapóra jött –, annál több ajtó nyílt meg előtte. Később ezt írta ezzel kapcsolatban: „A német társadalmi körökben – a főkonzulátus miatt – jól ismert személyiség voltam, és ezeknek az embereknek sok szívességet tettem. Kereskedők, diákok és katonai tanácsadók tartoztak e körökbe, s köztük voltak a német katonai tanácsadó csoportnak olyan tagjai, akiket a nankingi kormány a legfontosabbnak tartott. Nemcsak olyan személyeket kerestem, akik Nankingban katonai tevékenységet folytattak, hanem olyanokat is, akik politikai problémákkal foglalkoztak. Egyikük volt Kriebel alezredes, a katonai tanácsadók főnöke, majd később, 1934 áprilisától a sanghaji főkonzul. A tanácsadók főnökségének beosztottai gyakran meghívtak Nankingba, és ők is jártak nálam Sanghajban. Velük együtt jártam Csiahszingben és Hankuban is. Egy csomó információval

látták el a nankingi kormány belügyeiről, a warlordok leverésére vonatkozó terveiről, valamint politikája és gazdasága elveiről. 1932-ben, a sanghaji incidens idején, azok a pontos adatok, amelyeket a japán hadműveleti tervekről és csapaterősítésekről tőlük kaptam, felbecsülhetetlen értékűek voltak.”²⁴

Amíg dr. Sorge Kínában tartózkodott, azalatt a német tanácsadóknak két főnökük volt. Őket a reakciós kínaiak tisztelettel dzsungguveneknek nevezték. Ezeknek a főnököknek már a rendfokozata is bizonyította, hogy Kína értéke megnőtt Németország szerteágazó spekulációiban: Hermann Kriebel alezredes 1929 júniusától 1930 májusáig, Georg Wetzell gyalogsági tábornok 1934 ápriliséig töltötte be ezt a beosztást.

A bajor Kriebel nem volt ismeretlen dr. Sorge számára. Már 1924-ben, amikor a bírósági ügyeket a német sajtóban figyelemmel kísérte, feltűnt neki ez a név, és ezt a prominens nácikról készített magánnyilvántartásába felvette.

Kriebel, mint a bajor testőrezred fiatal hadnagya már járt Kínában, mégpedig gróf Alfred von Walderseenek, a császári német „weltmarschall”-nak a parancsnoksága alatt, aki a 25 ezer főt számláló német expedíciós hadtestet vezette. Ezt a hadtestet II. Vilmos császár 1900. július 27-én a brémai kikötőben búcsúztatta. Beszédében, amely „hun-beszéd” néven ismert, egyebek között ezeket mondta: „Jól tudjátok, hogy ravasz, bátor, jól felfegyverzett és kegyetlen ellenséggel kell megküzdenetek. Ha oda kerültök, megtudjátok: Nem lesz kegyelem, és nem lesznek foglyok! Aki a kezetekbe kerül, annak el kell pusztulnia. Ahogy ezer évvel ezelőtt a hunok Attila vezetésével olyan nevet teremtettek maguknak, amely a mondákban és a mesékben még ma is él, úgy a német név Kínában átlátok olyan elismerést vívhat ki, hogy soha többé egyetlen kínai se kockáztassa meg egy németre görbe szemmel nézni.”²⁵ Ezeket a gondolatokat követve működött közre Kriebel az imperialistaellenes – boxer-lázadásnak nevezett – Ji-ho-tuan-népfelkelés leverésében, a Kínai Nagyfalig való előnyomulásban, Pekingnek, a császárvárosnak a kirablásában, és végül 450 millió tael²⁶ hadiadónak a kínai népre való rákényszerítésében.

Kriebel 1929 májusában, egykori tisztekkel és náci szimpatizánsokkal együtt, Max Bauer ezredes oldalán Nankingban bukkant fel ismét. Miután Bauer ezredes Kínában himlőben meghalt, „háborús bajtársa”, Kriebel, mint a jelenlevő rangidős tiszt került a helyére.

Kriebel 1930 tavaszán adta át munkakörét – közvetlenül a keféngi fronton, Csang Kaj-sek marsall páncélozott vonatán – a Németországból Kínába rendelt Wetzell tábornoknak. A reakciós Erich Ludendorff tábornok, aki az első világháborúban császári német főszállásmester volt, azt tanácsolta Wetzellnek, egyik kedvenc tábornokának, hogy sürgősen „csináljon rendet Kínában”.

Wetzellnek a távoli Kínában végrehajtott gáztetteiről nemcsak a Sorge-csoport készített pontos feljegyzéseket, hanem Agnes Smedley is, aki a nemzetközi sajtóban riadót fűjt. A dél-kínai Szovjetköztársaság ellen 1931 márciusában indított harmadik megsemmisítő hadjáratról például egy fronttudósításban számolt be. „A nankingi csapatok kilenc hónapos háborúja semmit sem volt képes elérni. Csang Kaj-sek tábornok június óta személyesen vezet egy 300 ezer fős, jobban és korszerűbben felszerelt hadsereget 100 ezer vöröskatoná ellen Csianghsziban. A német katonai tanácsadók Wetzell tábornokkal az élükön Csang Kaj-sek főhadiszállásán tartózkodnak, és ennek a háborúnak a tervein dolgoznak. A német tisztek a csapatokkal a frontra mentek... A halál Kínában milliókat látogat meg... Hivatalosan a kormánycsapatok szakadatlan győzelmeiről tudósítanak, a frontról visszatérő tisztek elbeszélései azonban egészen másképpen hangzanak. Elmondják, hogy Dél-Csianghszi egész lakossága, ingóságait és jószágait magához véve, a vörös hadseregekkel együtt visszavonult. A kormánycsapatoknak elnéptelenedett vidéken kell előnyomulniuk, s a főzéshez minden élelmet, sőt még a tűzifát is magukkal kell vinniük.”²⁷

A dr. Sorgéval összebarátkozott Agnes Smedley abban az időben, igen találóan a következőképpen fogalmazott: „A mai Kína történetét nagyon világosan írják meg – a dolgozó munkások és parasztok vérével írják: világosan, leplezetlenül, kegyetlenül és brutálisan. A nankingiak háborúja a vörös hadseregek és parasztok ellen, háború a dolgozó tömegek ellen, amelyeknek kizsákmányolása a kínai uralkodó osztályok és külföldi segítőik részéről példátlan az emberiség történetében.”²⁸

A nankingi német katonai tanácsadókon keresztül dr. Sorge sok hadászati és hadműveleti információt kapott, közülük sokat már az ellenforradalmi katonai műveletek tervezésének és előkészítésének időszakában. De a Kriebel és Wetzell által utólag kifecsegett fronthírek is, amelyek a legtöbbször józan hangúak voltak, fontos harcászati ismereteket tartalmaztak, és mélyebb betekintésre adtak lehető-

séget. Éppen ilyen fontosak voltak a kínai „tancsapatok” közvetlen tanácsadóinak és a fronton levő tiszteknek, mindenekelőtt a 6. és 87. hadosztály, valamint a tüzérdandárok tisztjeinek, mint például Otto Bauer főhadnagynak, Oskar von Boddien századosnak, Gustav Boegel főhadnagynak, Franz Hummel hadnagynak, Constantin Meyer századosnak, Franz Pohle altisztnek és Herman Wilck ezredesnek esetenkénti, részletekbe menő tájékoztatásai.

Hummelra Anna Christiansen-Clausen hívta fel dr. Sorge figyelmét. Anna, mint ápolónő ismerte meg Hummel feleségét egy sanghaji magánklinikán, ahol művi vetélést végeztek rajta. Hummel felesége fehérorosz emigránscsaládból származott, és azt hitte, hogy Anna, akivel ő a hazai orosz nyelven olyan jól eltársalgott, hozzá hasonlóan kommunistagyűlölő. Ráadásul büszkén és őszintén, sokat mesélt a férjéről, szolgálati utazásairól, fárasztó részvételéről – már 1930 óta – a gyilkos hadjáratokban. Hummel egyike volt annak a három német katonai tanácsadónak, akik elsőként érkeztek Kínába.

A kínai ellenforradalom kegyetlen és pusztító háborújában a Sorge-csoport által megszerzett minden részlet igen fontos és nagy jelentőségű lehetett az ellenfél számára. Fontos volt tehát, hogy lehetőleg sok információhoz jussanak, és azokat gyorsan továbbítsák a moszkvai központnak.

SZEMET SZEMÉRT

Max Christiansen-Clausen így emlékezett vissza Sorge Kínában végzett óriási munkájára: „Richard az első naptól kezdve óriási feladat előtt állt. Hogyan kellett kevés harcostársával egy kétmillió s hadsereg területi zűrzavarát áttekintenie? Hogyan lehetett ezenkívül az egymás ellen harcoló és intrikáló sok száz kínai tábornokot fellajstromozni? Hogy lehetett a sok főarcvonalról és a még több polgárháborús központból megbízható, vagyis hamisítatlan hírekhöz jutni? Hogyan lehetett ezeket a híreket a szükséges mértékben ellenőrizni, pontosítani, a lényegeseket kiemelni? Emellett a kínai hadügy és a különböző imperialista hatalmak Kínában működő külföldi fegyveres erői csak kis részét alkották Richard teljes megfigyelési területének! Gyakran hosszú éjszakákat kellett Nankingban a »Klub-házban«, a »Nemzetközi Klubban« vagy a »Rotary Club«-

ban eltöltenie, beszélgető partnerét a szó szoros értelmében leitatnia, és így szóra bírnia, hogy néhány adatot gyűjtsön. Beszélgető partnereiről mindig előre tájékozódott. Azokról a katonai tanácsadókról például, akik a legjobb kilátásokat ígérték, többnyire még Németországból személyi adatokat hozott magával, amelyek segítettek – ahogy nekünk mondani szokta – ezeket a tanácsadókat végül is barátságosan »megkopasztani, mint egy hízott karácsonyi libát«. Ezzel kapcsolatban emlékszem még Gudowius, Lindemann, Spe-
mann, Wetzell és Link porosz tábornokokra, Moltke, Alten, Bock, Hunolstein, Egidy és Knobelsdorff nemesekre vagy olyan doktorokra, mint Blume, Ansel, Leber és Eberbeck, akik a hazától távol Sanghajban és Nankingban ismét és ismét bizalmas és nyájas csevegésre unszolták a »világi« Richard Sorgét. Ezek az emberek szá-
munkra fontos forrásokként szolgáltak, amelyek gazdagon buzog-
tak. Másokhoz Sorgénak óvatosan kellett közelítenie, vagy hagynia kellett, hogy őt a »barát a baráthoz« irányítsa. Richard mindig a hírszerzés eredményeinek távlati fontosságára gondolt. Ki kit, mire tanít Pekingben és Nankingban a hadiakadémián? És a fegyverne-
mek tisztiiskoláin? Olyan elméletek és tárgyak voltak ezek, amelyek rendszerint először mintegy fél évtizeden belül hatnak. Milyen új, még mozgatható csapatokat szerveztek? Milyen nagy hatótávolságú fegyvereket – tüzérségi lövegeket és harci repülőgépeket – rendeltek, próbáltak ki, és mikor, melyik hadosztályoknál rendszeresítették azokat? Ezek után nyilvánvaló, hogy nálunk nem volt a munkában hiány, és hogy gyakran együtt örültünk, amikor a mozaikkövekből mozaikkép lett.”

A sikerhez vezető út a legtöbbször nagyon hosszú volt. Ritkán játszott a véletlen olyan szerepet, mint pl. amikor Sorge fényt derített a nankingi hadsereg modern tüzérségi felszerelésére. Az első világhá-
ború idején Richard egy szabadságosvonaton megismerte a har-
mincnégy éves Erich Eberbeck nevű állatorvost, akit a 10. számú strassburgi tábori tüzérezred tarackos ütegétől Pojezioryba, az Ál-
latjárvány-Kutató Intézetbe vezényeltek. A vonaton a háború utáni tanulmányi terveikről beszélgettek. Eberbeck a berlini Állatorvosi Főiskolán akart doktorálni. Kísérleti munkájaként a lovak takony-
kórjával foglalkozott. 1931 végén Sorge Nankingban megtudta dr. Leber állatorvos ezredestől, hogy egy bizonyos Eberbeck, egy kollé-
ga Berlinből, szerződést írt alá arról, hogy Kínában lesz tanácsadó.

Jó másfél évtizeddel első találkozásuk után – mindkettőjük örö-

mére – dr. Sorge és dr. Eberbeck egy nankingi tiszti kaszinóban látták meg újra egymást. Az utóbbi Csang Kaj-sek állatorvostudományi főtanácsadójává lépett elő. Sorge még ezen az éjszakán első kézből megtudta, hogy Eberbecknek ellenállóképes és nagy teljesítőképességű öszvérek beszerzésével és nevelésével kell foglalkoznia, amelyeket a legmodernebb, külön a kínai járhatatlan utakra tervezett hegyi lövegek szállítására szánnak. A lövegek, amelyeket dr. Hermann Cranz professzor, hannoveri ballisztikus és a drezdai Wilhelm Schwinning, a berlini hadiakadémia egykori fegyvertervezési professzora az első világháború tapasztalatai alapján fejlesztett tovább, a német konszernek hazai fegyverkezési programjában szerepeltek. Előbb azonban nyereséget hozó exportslágernek szánták, és Kínában akarták kipróbálni azokat. Minthogy a versailles-i szerződés a 75 mm űrméretű és 9,5 kilométer lőtávolságú lövegek gyártását Németországnak megtiltotta, a birodalmi fegyveres erők ügynökeik révén – a legtöbbször egykori tényleges tüzértisztek és fegyvertechnikusok – együttműködtek a svéd Bofors céggel. Ez a cég 48 ilyen típusú löveggel, már 1932-ben fel akarta szerelni a nankingi hadsereg két ezredét. Eberbeck lelkesen mesélte Sorgénak, egykori „frontbajtársának”, miben rejlik az ő találmánya. A löveg nyolc, egyenként 100 kiló súlyú részre szedhető szét, és nyolc öszvérral szállítható az úttalan területeken az alkalmazás helyére. Az ő feladata az, hogy megfelelő számú alkalmas öszvérről gondoskodjék, és azokat hasonló terheléssel gyakoroltassa jövőbeli feladataik végrehajtására. De az állatorvos mást is mesélt. A kínai tüzérség kiképzését a nemrég megérkezett Gottfried Gilbert századosnak kellett átvennie. Az 1. ezredet a Németországból vele együtt érkezett Walter Hartmann őrnagy, a 2. ezredet Gustav Boegel főhadnagy képezi ki a lövegek használatára. A jövő tüzérsége részére Tangsanban, Csang Kaj-sek marsall nankingi rezidenciájától 18 kilométerre délre, nagy kiterjedésű löteret rendeztek be. Erről egyébként Sorge kínai informátoraitól már értesült, akik a tangsani munkákkal megbízott Jaron fehérgárdista építésmérnök öreg szakácsával Sanghajban lemásoltatták a terep- és építési vázlatokat, a terveket és a földmérés dokumentációit.

Az ilyen hírszerzési eredmények jól szolgálták a kínai vörös hadsereg tájékoztatását és felkészítését is. Mindenesetre később, amikor a nankingi hadsereg a kínai szovjet körzetek ellen „büntetőhadjáratokat” indított, éppen az öszvér-szállítóoszlopok voltak a kínai

Vörös Hadsereg megfigyelésének és megsemmisítő támadásainak kedvelt céljai. Amikor például a Csang Kaj-sek-csapatok hadvezetése Csianghszi tartományban szigorú titoktartással tűzéséget összpontosított, hogy Dél-Csianghsziban meglepetésszerűen megtámadja és megsemmisítse a vörös hadsereg főhadiszállását, csodálkozott, hogy ez a terv kudarcba fulladt. A vörös hadsereg magasabbegységei akkor kitértek a tűzhenger elől.

Különböző okok miatt dr. Sorge különös figyelmet fordított a nankingi hadsereg légierijére. A fegyveres erők e leggyorsabb és legnagyobb hatótávolságú – relatíve ugyan még csekély, de repülőgépei abszolút számát tekintve gyorsan fejlődő – része potenciális veszélyt jelentett a szomszédos államok számára. A repülőgépek különösen a kínai szovjet körzeteket veszélyeztették, egyrészt meglepetésszerű alkalmazásuk lehetőségével, másrészt mert a kínai kommunistáknak gyakorlatilag nem voltak hatásos légvédelmi fegyverei.

A nankingi kormány a repülést katonai szempontok alapján kezdte szervezni. Először Franciaországból, Olaszországból és az Egyesült Államokból importált repülőgépeket, miközben megkezdte a saját anyagi-technikai bázis megteremtését is. A polgári repülőtereket katonai célokra használták, ugyanakkor a pilótakiképzés, akár csak a repülőszemélyzet úgynevezett repülőszövetségbe való általános szervezése is, katonai jellegű volt.

A légi közlekedés monopóliumának biztosítása végett a harmincas évek elején a brit Imperial Airways Ltd. és az Egyesült Államok Kínában működő Légi Közlekedési Kutató Társasága beszüntette a kínai pilóták kiképzését. A francia kormány viszont csak tíz évnél öregebb, vagyis korszerűtlen, az első világháborúból származó katonai repülőgépeket adott el Kínának.

A német katonai tanácsadók azonban kijelentették, hogy készek a kínai légitársaságot folyamatosan, a katonai légierőt viszont gyorsított ütemben kiépíteni. Terveik, amelyek sértették a versailles-i szerződést, azt a célt szolgálták, hogy titokban külföldön szerezzenek tapasztalatokat az imperialista Németország légierije számára, és a német konszernekkel beindíttassák a felderítő, vadász-, szállító és bombázó repülőgépek sorozatgyártását. Ezek az elképzelések találkoztak Csang Kaj-seknek a modern haditechnika utáni sóvárgásával. A németek százszámra képezték ki kínai pilótákat, és távolsági repülőgépeik kifejlesztésével segítettek Kína és Európa között

megteremteni a légi összeköttetést. Ennek a feltétele azonban egyrészt a korszerű német Junkers repülőgépek kizárólagos importja, másrészt a német Lufthansa Légitársaság részére az előjogok biztosítása volt. Csang Kaj-sek még ennél is továbbment: egy Junkers repülőgépgyárat akart Kínában felépíteni.

A repülőgépgyártó konszernnek és a légitársaságok konkurenciaharcát kihasználva, a szokásos kaszinóbeszélgetéseken már Agnes Smedley is kiszedett egyet s mást Karl Fuchs és Rubens német repülőgép-technikusokból, továbbá az arrogáns Otfried Lehmannból, aki főhadnagyként repülőmegfigyelő és vadászipülő volt az első világháborúban, valamint Welkoborski főhadnagyból, aki a hankui repülőtéren szolgált. Sikeres felderítőrepüléseikkel dicsekedtek, melyek során egy polgári gépnek álcázott Junkersszel megtevesztették a kínai Vörös Hadsereget, így – bár mélyen berepültek az ellenséges terület fölé – az elhárítótűz elmaradt. Agnes Smedley részletesen tudósított arról, hogy a Lufthansa Sanghaj–Nanking–Moszkva–Berlin–Párizs légi útvonal megnyitása alkalmából valamennyi német légügyi tanácsadó megjelent Nankingban. Ez a légijárat a korábbi háromhetes utazási időt négy-öt napra csökkentette. A Lufthansa ezenkívül a maga vegyes német–kínai Eurázsiai Légitársaságával egyidejűleg, a kínai belföldi légi közlekedés nagy részét is magához ragadta. Egy Techel nevű őrnagy, aki hazatért Németországba, büszkén közölt adatokat az általa tervezett repülőgéphangárokról és repülőterek kapacitásáról.

A kínai légierő tervezett fejlesztési ütemét illetően Sorge legfontosabb forrása azonban gróf Helmuth Heinrich von Moltke főhadnagy, német katonai tanácsadó volt. Sorge 1932-ben részletesen beszélt erről Otto Braunnal²⁹, aki mint a Kommunista Internacionálé katonai tanácsadója a Kínai Kommunista Párt Központi Bizottsága mellett tevékenykedett. A szűkszavú és rendkívül tartózkodó Braun kerek négy évtizeddel később Moltke személyével kapcsolatban tért vissza erre, és elmesélte: „Átélttem, hogy a német pilóták a német Junkersekből a Ruhr-vidéken gyártott bombákat válogatás nélkül dobálták a kínai falvakra és polgári lakosokra, s háborítatlanul repültek be és vissza. Jenanban, Guandongban, Senhsziben és Nyugat-Jühnnanban alaposan megszorongattak bennünket, de elsősorban a tizenegy kínai tartományon át vezető 25 000 li³⁰-re becsült hosszú menetelésünk idején tizedeltek meg bennünket. Valahányszor azonban fölemeltem az orromat a homokból vagy a fűből, vagy

amikor elhagyhattam a gondosan elkészített óvóárkot, és nem voltak áldozatok, kínai elvtársaim csodálkoztak, miért mosolygok. Engem minden egyes ellenséges repülőgép mindig egy Sorge-információra emlékeztetett... Az osztályellenség bennünket, kommunistákat a levegőben megelőzött, és számunkra a védelem eszköze csak az álcázás maradt. Csang Kaj-sek összesen mintegy 500 harci repülőgépet tudott bevetni a kínai Vörös Hadsereg ellen. Mi azonban már megtudtuk, hogy a kilenc nankingi hangárban levő mintegy 60 Junkers géppel – köztük 32-nek több mint háromszáz lőerős motorja volt – megerősített légi hadsereget mikorra várják a kifutópályára, és így mikor lesz számunkra alkalmasint elérhetőbb. Ezek mindegyikének ugyanis előbb-utóbb újból le kell szállnia, s valamennyit fel kell tankolni és lőszerrel ellátni. Emlékeztem a Guiyang előtti menekülésünkre – a repülőtéri őrseget lerohantuk, és valamennyi repülőgépet felrobbantottuk, különös élvezettel a német Junkerseket. Egy beavatott optimista joggal mosolygott.”

Fajgyűlölő gőgössége miatt gróf Moltke, a császári hadsereg századosának fia, lebecsülte tisztiszolgája ravaszságát, akit Csang Kaj-sek tisztjei az utcáról kényszerítettek a hadseregbe, és akit emiatt fűtött a vágy, hogy a bánásmódért és megcsonkított fivéréért – egy szervezett sanghaji munkásért – bosszút álljon. Tizenegy hónapon át lehetővé tette, hogy a mecklenburgi nemes papírjait, amelyek az analfabétákra tekintettel távollétében is elzáratlanul heverték íróasztalán, rendszeresen és gyorsan lefotózzák.

A Sorge-csoport számára Sanghajban hasonlóképpen fontos volt a nankingi hadsereg fegyverzetének és felszerelésének megfigyelése, valamint mennyiségi és minőségi értékelése. Megkönnyítette ezt az a tény, hogy a fegyverimport zöme a sanghaji kikötőbe érkezett, a külföldi fegyverek nagy részét a sanghaji nagybankokon keresztül fizették ki, ezenkívül a kínai hadseregfelszerelési cikkek ugyanúgy centralizálva voltak, mint az utánpótlási raktárak. A nankingi arzenál volt a modern fegyverek legnagyobb utánpótlási központja a hadsereg és a légierő számára. Dr. Sorgénak sikerült „a kínai fegyvertárról térképeket szereznie, ezeket lefotózta és Moszkvába küldte”. Csang Kaj-sek csapatai felfegyverzésének fontos bázisát alkották a lőpor-, lőszer-, gránát- és fegyvergyárak, valamint a Hanku közelében levő hanjangi lövegjavító üzem. Ott dolgozott a Max Christiansen-Clausen által már említett dr. Gustav Blume porosz hadnagy, aki egy korszerű csehszlovák puska mintájára új gyalogsá-

gi fegyvert fejlesztett ki, és megszervezte annak sorozatgyártását Hanjangban. Csang Kaj-sek nagyon sokat várt ennek a fegyvernek a tömeggyártásától, és rendkívül fontosnak tartotta, hogy a fegyver a Csung-cseng nevet, vagyis az ő eredeti nevét viselje.

A Sorge-csoport minden olyan új fegyverre és új katonai műszerre felfigyelt, amellyel a nankingi hadsereget felszerelték. Max Christensen-Clausen megerősítette, hogy nemcsak a Csung-csengről volt szó, hanem a német Mauser Művek pisztolyairól és puskáiról, a német Rheinmetall-Borsig részvénytársaság könnyű aknavetőiről és mozsarairól, valamint a Siemens és AEG német villamosipari kon-szernek távközlési és rádiókészülékeiről is, amelyekre dr. Sorge „va-dászott”. Jelentéseinek még az előtt a központba kellett érkezniük, mielőtt ezeket a csapatok használatba vették.

Ezzel kapcsolatban Ruth Werner mesélte el Sorgéval sanghaji lakásán való találkozásának egy részletét. „Említettem már, hogy a lakásunkon tartott találkozókon én nem voltam jelen, csupán egy biztonságos házról gondoskodtam az elvtársaknak... Amikor egy alkalommal a teát a szobába vittem, az elvtársak pisztolyt tartottak a kezükben. A bőröndben és a szőnyegen is fegyverek voltak. Észre-vettem Richardon és Paulon, hogy az adott pillanatban nem szívesen látott személy vagyok, de mégis örültem. Nemcsak papírok – fegyve-rek is!... A fegyverek mintadarabok lehettek, amelyek akár a Szovjetunió számára lehettek érdekesek... akár a kínai Vörös Had-sereg számára lehetett jelentőségük. Valószínűleg a jelenlevő két kínai elvtárs is megtanulta a fegyvereket szétszedni és összerakni.”

Ehhez Otto Braun is hozzájárult egy információval. A kínai szov-jet területen abban az időben egy központi hadseregcsoport volt, amely öt hadosztályból állt, és 25 ezer főt számlált. Ehhez jöttek még a decentralizált ezredek, mintegy 40 ezer fővel. Összesen tehát 65 ezer ember teljesített katonai szolgálatot. Ezeknek az alakulatoknak azonban összesen csak 45 ezer puskájuk volt. Más szóval a kínai vörös hadseregnek az utánpótlástól elszakadt, illetve elvágott egysé-geinek mindenkor csak mintegy a fele-kétharmada rendelkezett fegyverrel.³¹

A vörös hadsereg sok katonája bocsátkozott akkor, csak karddal és késsel felszerelve, bátran közelharcba. Valamennyit kiképezték azonban, főleg az első világháborúból származó, puskák és pisztolyok használatára. Ezért a harcmezőn zsákmányolt fegyvereket al-kalmazni tudták az ellenséggel szemben. Ez növelte a munkás- és

parasztegységek harcértékét és tűzerejét. Ha a nankingi hadseregben új fegyvereket rendszeresítettek, lehetőleg oly módon kellett minél gyorsabban csökkenteni ezek meglepetésszerű alkalmazásának hatékonyságát, hogy a katonák idejében megismerjék és tökéletesen kezeljék is ezeket. Ezt figyelembe véve a Sorge-csoport által megszerzett mindenféle fegyvermodell megfizethetetlen értékű volt a Vörös Hadsereg számára. Ezek megismerése sok tízezer elszánt harcosnak szolgálhatott a javára. Ennek a jelentősége csak akkor válik érthetővé, ha figyelembe vesszük, hogy csupán 1931 márciusában, amikor Csang Kaj-sek „büntető expedíciót” indított a kínai Vörös Hadsereg ellen, az utóbbi mintegy 20 ezer puskát zsákmányolt, vagyis a harcokban részt vett 200 ezer főt számláló Kuomintang-csapatok gyalogsági fegyverzetének 10 százalékát szerezte meg, és használhatta fel közvetlenül az ellenséggel szemben.

Hogy honnan szerezte be a Sorge-csoport ezeket az értékes fegyvereket, azt ma sem tudjuk pontosan. Csang Kaj-sek katonai rendőrsége annak idején intenzíven foglalkozott azzal, hogy a fegyverek elvesztésének okait kiderítse. Az erős őrség ellenére a hajórakományok kirakásakor a sanghaji kikötőben a raktárcsarnokokban levő áttekinthetetlen zűrzavar közepette ládaszámra tűntek el a tengerentúlról érkezett fegyverek. A Kuomintang-bürokráciában lent és fent egyaránt burjánzott a korrupció, pénzzel mindent el lehetett intézni, illetve érni. Csang Kaj-sek tisztjei például sanghaji dollárért árulták a fegyvereket, azért, hogy látogathassák az európaiak részére nyitott drága szállodákat, éjszakai mulatókat és bordélyházakat. A német tanácsadócsoporthoz tartozó egyik fegyvermestere, nyilván nem üres kézzel, eltűnt a sanghaji kínai negyedben. Olyan esetekről is tudnak, amikor jóhírű nankingi és sanghaji temetkezési vállalatok „munkatársainak” különös trükköt sikerült alkalmazniuk. Előadták: az a megbízatásuk, hogy a halottat megmossák, felöltöztessék és koporsóba tegyék – a trópusi éghajlat miatt ezzel sietni kellett. Megállapították azonban, hogy rossz koporsót hoztak magukkal. Közben a ház lakói nem figyeltek rájuk, ők pedig „összecsomagoltak”, és az „üres” koporsóval elsiettek. A koporsót azonban észrevétlenül megrakták szolgálatteljesztési fegyverekkel és okmányokkal, fegyverüzleti ajánlatokkal és magánlevelekkel. Ez történt 1930-ban Landauer főtűzmesternek és a nankingi tanhadosztály fegyverinstruktorának, D. von Hornhardt hadapród őrmesternek, 1930 közepén pedig báró Bock huszár főhadnagynak a lakásán.

Amikor Max Christiansen-Clausen megépítette, behangolta és „hitelesítette” új rövidhullámú adóját, és amikor kipróbálta újonnan beszerzett rádióvevőjét, amelynek nagy rövidhullámú sáv szélessége volt, feltűnt neki, hogy éppen Sanghajban és környékén az éter tele volt rádiójelzésekkel. Öreg koráig lelkesen mesélt erről. „Mint tengerész rádiós egyet-mást már megszoktam. De amit Sanghajban például pontban 1 órakor a 39-től 60-ig terjedő rövidhullámú frekvencián tapasztaltam, az még egy profinak is csoda volt. Szárazföldön telepített és tengerészeti, polgári és katonai, hivatali és amatőr, nyíltan vagy rejtjelezve forgalmazó rádióadók – az összes világnyelven. A készülék skáláján az adók csak a milliméter tört részére helyezkedtek el egymás mellett, különböző hangerővel átfedték egymást, és ez gyakran hátrányosan befolyásolta a szelektivitást. A tőmérdek rádiójelzés hallatán rádiós szívem mindig hevesebben dobogott. Viszonylag egyszerű dolog volt az amatőröket a képzett rádiósoktól, a hivatalos gyors adásokat más állomásoktól és az általam ismert hívójelrendszerek alapján a különböző rádióhálókat egymástól, nemzetiség szerint is megkülönböztetni. Az utóbbiak között voltak a kínaiak, aztán az amerikaiak, a japánok, a franciák, a britek, a németek, a hollandok és mások diplomáciai és katonai rádiókapcsolatai. A mi feladatunk azonban nem a rádiófelderítés volt, ehhez hiányoztak a megfelelő eszközök, mindenekelőtt a végtelenül sok idő. Mégis, már 1930 tavaszán azt mondtam Richardnak, hogy »meg kellene az eget fejni«. Ezen én azt értettem, hogy nem túlságosan nagy kockázattal a magukat kínáló információkat a saját lakásomon, céljaink érdekében, kiegészítésképpen használjuk fel. Richard rögtön az alábbi következtetésre jutott: Ami bennünket leginkább érdekel, azt biztosan rejtjelezték. Szükségünk van tehát a rejtjelekre, különösen a nankingi hadsereg híradó eszközeinek titkos rejtjeltáblázatára. Richard csak két hónap múlva puhatolta ki Nankingban, hogy a nankingi hadsereg »korszerűsítésével« egy időben, 1929 végén, a rejtjelzést is megváltoztatták, s ezzel a kérdéssel, akár csak más további korszerűsítési problémával egy Stölzner nevű tiszt foglalkozott Csingcsiangban, ahol Csang Kaj-sek híradóezrede állomásozott. Richard alkalomadtán Csingcsiangba utazott, de eredménytelenül tért vissza. Meg kell jegyezni, hogy ez rendkívül letörte, amit később soha nem tapasztaltam. Stölzner úgy jellemez-

te, mint egy elővigyázatos rókát, aki a katonai körzet peremén fekvő házát tökéletesen biztosította. A ház körül örök, kutyákkal, az ablakok berácsozva, ő maga elzárkózott minden idegen látogatása elől. A saját telkén levő antennaberendezések kikapcsolása végett egy saját adóállomást is üzemeltetett. Azt tanácsoltam neki, a dolgot még egyszer beszélje meg a közismerten ravasz Csanggal, talán ismét tud segíteni. Richard fáradtan legyintett, és így vélte: »Semmiféle kockázatot nem vállalhatunk ezzel a dologgal, mert ha a részleges rejtjel-elvesztésnek csak a legkisebb gyanúja is felmerül, a rejtjeltáblázatot megváltoztatják, és az egész akciónk kútba esik«.

Csang azonban szívósságával is kitűnt. Jobban ismerte az országot és az embereket, mint mi. Mintegy száz nap múlva jelentette Richardnak, hogy megtalálta a »gyenge pontot«. Mindenekelőtt abból indult ki, hogy ha mi nem mehetünk be Stölnzer házába, akkor valakinek ki kell hoznia a házból azt, amire szükségünk van. Stölnzer szexuálisan egy kínai nő rabja volt, és azt feleségül is vette. A nő »örökre« meg akarta magának Stölnzert tartani, mert attól félt, hogy ha őt elveszti, vele együtt elveszik az ő oldalán elnyert társadalmi megbecsülése is. Csak a kínai nő léphetett be Stölnzer házában valamennyi helyiségébe, férje »legszentebb« dolgozószobájába is, amelyet ő takarított, mert Stölnzer egyetlen inasban és szolgában sem bízott. Tudta, a felesége sohasem kockáztatná meg, hogy hivatali dolgaihoz nyúljon, ráadásul technikailag képzetlen volt, s a németet és az angolt csak törte. Stölnzer felesége mindig új selyemruhákban, pongyolákban, fehérneműkben, méregdrága francia parfümökkel – amelyeket anyjával együtt vásárolt Sanghajban, akkor, amikor férje hivatalosan Nankingban tartózkodott – igyekezett férjének tetszeni. Férje nem csekély háztartási pénzéhez viszont még az uzsoraárak ellenére sem nyúlt. A probléma már csak az volt, hogyan másolja le »a papírokat«: a kézzel való másolás ugyanis sok időbe tellett volna, egy modern kisfilmes fényképezőgép kezeléséhez pedig nem értett. Ahhoz viszont, hogy a fényképezés alapjaira megtanítsuk, nem volt idő. Most Johnon volt a sor. Ő »feláldozott« egy Leicát: a blendét és a megvilágítási időt mechanikusan rögzítette, és egy ólomgolyóval ellátott zsinór segítségével beállította a megfelelő távolságot a lefényképezendő tárgyról. Csang összekötőinek kevesebb mint tíz perc állt rendelkezésükre ahhoz, hogy megtanítsák Stölnzernét: papírlapot az álló- vagy íróasztallámpa alá helyezni, az ólomgolyót arra ráhelyezni, a zsinórt megfeszíteni, a fényképezőgé-

pet nyugodtan tartani, a kioldógombot lassan lenyomni, a filmet továbbcsavarni. A filmcsere sem volt bonyolult. A maga vásárolta holmikkal és a mi »előlegünkkel« együtt – körülbelül 12 üveg különféle parfümmel, amelyeket Anna darabonként vásárolt – észrevétlenül becsempészte a fényképezőgépet és tíz filmtekercset a házba. Valamennyien feszülten várakoztunk. Egy napon John produkálta az eredményt. A előhívótáblából egymás után emeltük ki a német, angol, kínai nyelvű nyomtatott oldalakat, könyvoldalakat, gépelt szövegeket, magánleveleket, számokkal teleírt lapokat, tevékenységek és mondatok jelzéseit, lesokszorosított utasításokat. Egy váratlan zűrzavar is akadt: egymásra szórva találtunk éles és elmozdult fényképmásolatokat. A rendszerezett, szakavatott munka nyilvánvalóan nem volt a »fotós nő« erős oldala. Először mindhárman durván, nyelv szerint válogattuk szét a másolatokat, aztán Richard az angol szövegeket nézte át, én a németet, a kínait pedig Csangra bíztuk. A harmadik csingcsiangi szállítmány után, amelyhez a Leica is mellékelve volt, birtokunkba került az a rejtjeltáblázat, amelyet a nankingi nagyvezérkar használt a hadosztályokkal és a dandárokkal való rádiókapcsolat céljára. Továbbá megszereztünk néhány különleges rejtjeltáblázatot – köztük egy olyant, amelyet kizárólag a német tanácsadók használtak rádiókapcsolataik során – és mindegyik előtt német nyelvű katonai okmányokat, felvázolt rendszerjavaslatokkal, rutinszerű és gyorsan szükségessé váló rejtjelváltoztatás céljára. És ami éppen ilyen fontos volt: ezeket – ahogy az összehasonlítások bizonyították – németül és angolul a kiképzők, hanem nyelven pedig az illetékesek számára azonos kiadásban jelentették meg. Ezenkívül váratlanul a kezünkbe került egy telefonjegyzék a Kuomintang Kínában levő összes német katonai tanácsadó szolgálati helyének és lakásának telefonszámaival, s a könyv segítségével be tudtunk tekinteni szervezeti kérdésekbe, illetve rekonstruálni tudtuk azokat. Végül is tehát a mi, elsősorban párizsi, lyoni és marseille-i kölnivizekbe fektetett sanghaji dollárjaink – szokatlan, »parfümöt papírért« üzletünk keretében – rendkívül hasznos kiadásoknak bizonyultak.”

Ez a fáradságos közös szovjet–német–kínai hírszerző szolgálat a következő időszakban mindenekelőtt a kínai forradalmárok számára jelentett óriási előnyöket. Ottó Braun például emlékkötetében ezt írja: „Amikor Sanghajban a munkámat megkezdtem (1932-ben – a szerző megjegyzése) ... csak hiányos, részben egymásnak ellentmon-

dó katonai információkkal rendelkeztem... A Kuomintang-hadse-
regekről nagyban és egészben jól voltam tájékozódva, nem utolsó-
sorban a (kínai – *a szerző megjegyzése*) központi szovjet körzetből
kapott rádióközlemények révén. Ott ugyanis az ellenség csaknem
teljes rádióforgalmát rendszeresen lehallgatták és megfejtették.”³²

Amikor Braun a maga emlékiratainak előkészítésén dolgozott, a
moszkvai archívumban megtalálta a Kínában működő német ta-
nácsadóknak ezt az 1932-ből származó és dr. Sorge által összeállított
név- és beosztási jegyzékét is:

„Katonai tanácsadók

Jelenleg Nankingban mintegy 60 fő van regisztrálva. 40-nel több,
mint 1929 közepén és 10-zel több, mint 1930 közepén. Megoszlásuk:
a német főtanácsadói központban 5 százalék, a kínai nagyvezérkar
főnöke mellett 10 százalék, a hadügyminisztériumban 25 százalék,
a kínai hadsereg-felügyelők mellett 55 százalék. A többiek a nankin-
gi, hankui és a csungkingi fegyverzeti hivatalokban és raktárakban.

A tanácsadó központban:

Georg Wetzell gyalogsági tábornok (Dzsangguven) főtanácsadó,
Hans Krug őrnagy, Friedrich Krummacher százados (szárnysegéd,
hivatalvezető).

A hadügyminisztériumban:

Oskar von Boddien huszárszázados, dr. Gustav Blume hadnagy, F.
Haubs alezredes, Keiper professzor (korábban Drezdában), Koep-
pen, Ernst Lassen ezredes, dr. Max Leber főállatorvos, Otfried
Lehmann főhadnagy, Wilhelm Lorenz huszárszázados, dr. Walther
Metzener (vegyész!), Hans Pirner őrnagy, Rubens mérnök.

A nagyvezérkarnál:

Baumgärtner (kartográfus/fényképész), Ertner mérnök (technikus), Gudowius vezérőrnagy (a pekingi hadiakadémiáról), Walter Hartmann őrnagy, Hans Ruef főhadnagy (kartográfus).

A hadsereg-felügyelőségen:

Bade ezredes, Otto Bauer főhadnagy, Beelitz őrnagy, Erich Bloedorn százados, Ulrich von der Damerau százados, von Egidy százados, dr. Walter Fehrmann orvos őrnagy (svájci útlevele van), Gottfried Gilbert százados, Hartung főhadnagy, Franz Hummel hadnagy, báró Hunolstein százados, Kaiser százados, Ernst von Knobelsdorff őrnagy, Richard Kotz őrnagy, Hermann Kriebel alezredes, Hans Krug őrnagy, Karl Martin fegyvermester, Constantin Meyer százados, Friedrich Moellenhoff főhadnagy, Moritz főhadnagy, Hans Nolte ezredes, Franz Pohle altiszt, Otto Schaumburg őrnagy, báró Bodo von Stein százados, Erich Stölnzer műszaki hadnagy, Kurt Streppel főhadnagy, Fritz Weber hadnagy, Welkoborsky főhadnagy, Wilhelm Zimmermann tengerész hadnagy.”

„KÉKINGES” VÉREBEK

Dr. Sorgénak a német katonai tanácsadókról készített jegyzékén szerepeltek még adatok az egyes személyek fegyvernemi képzettségéről és csapatszolgálati megbízásukról is. Dr. Sorge ezenkívül nem mulasztotta el azt sem, hogy a náci beállítottságú és a nácik által beszerzett katonai tanácsadókat részletesen jellemezze. Dr. Sorge Németország – különösen a húszas évek végén végbement – politikai fejlődését elemezve, bizonyos párhuzamot látott Kína politikai életével, amit elősegítettek Csang Kaj-sek diktátor és kivétel nélkül jobboldali, szélsőséges bel- és külföldi tanácsadói. Feltűnt dr. Sorgénak, hogy olyan puccsisták és ellenforradalmi szabadcsapatvezérek, mint Max Bauer ezredes vagy Waldemar Pabst és olyan régi nácik, mint Kriebel, Fehrmann, Krummacher, Pirner, Lorenz és mások, nemcsak egyre többen tűntek fel Kínában, hanem a diktátor tanácsadógárdájának kulcspozícióiba is beverekedtek magukat, s „radikális

politikai megoldásokat” ajánlottak. A német nácikkal szimpatizálók közé tartozott egyébként Kínában Charles Augustus Lindbergh amerikai katonai tanácsadó és ismert pilóta is.³³

Dr. Sorge még kínai tartózkodása idején maga is tapasztalta, hogyan nevelte Kriebel Csang Kaj-sek Vhampo-akadémiáján a felnövő kádereket, és miként lelkesítette őket a német és olasz példaképek tiszteletére. Hitler barna egyenruhás SA-ját és Mussolini feketeingeseit a Kuomintang tisztjelölték és tisztek már 1932-től kék inggel majmolták. Csang Kaj-sek ezeknek az őt szolgáló erőszakimádóknak megfelelő befolyásos pozíciókat teremtett, különösen a titkosszolgálatnál, a politikai rendőrségnél, a csendőrségnél, a félkatonai szervezetekben és diktatúrája propagandagépezetében. Georg Wetzell, nyugalmazott birodalmi tábornok, aki 1930-tól főtanácsadó Kínában, az első világháború utáni Németországban, a novemberi forradalom szisztematikus katonai leverésében szerzett személyes tapasztalatai alapján állandóan azt tanácsolta kínai munkaadóinak, hogy „az ellenséggel kíméletlenül számoljanak le, foglyokat ne ejtsenek”. Dr. Sorge Sanghajból azt természetesen nem figyelhette meg, miként teljesítették ezeket a tanácsokat. De hallott Walter Stennes német rendőrszázadosnak, a „Berlin-Brandenburg” SA-csoport egykori parancsnokának a gáztetteiről, akit Csang Kaj-sek 1933-ban testőrdandárjának és különleges hatalommal felruházott törzsének a parancsnokává nevezett ki, majd később ki is tüntetett.

Azt, hogy a diktatúrával szemben álló minden belföldi ellenállás leverésével kell megteremteni a határokon túli kommunistaellenes agresszió feltételeit – ahogy azt Hitler is ajánlotta a Mein Kampf-ban – Agnes Smedley korabeli elemzésében már 1930-ban találóan kifejtette: „Csang Kaj-sek... azt tervezte, hogy a kínai-orosz háborút addig halogatja, amíg a polgárháború Közép- és Dél-Kínában befejeződik, aztán nankingi csapatait behajózza, északra szállítja, és ott maga veszi át az uralmat Mandzsúria felett. A továbbiakban azt tervezte, hogy aztán Moszkvával tárgyal, s további lépéseit teljes egészében attól teszi függővé, milyen támogatásra talál a nagyhatalmaknál a Szovjetunió ellen.”³⁴

A hatalmas Kína sok olyan imperialista állam érdekeinek ütközőpontja volt, amelyek különleges jogokat teremtettek maguknak. A gazdasági terjeszkedés volt Kínában is a katonai aktivitás mozgatórugója.

A Sorge-csoport rendszeresen kiegészítette a Kína gazdasági helyzetére vonatkozó adatait. Hogy ez milyen mértékben és ütemben történt, azt Ruth Werner tájékoztatása alapján gyaníthatjuk. Ő dr. Sorge részére titokban kéziratokat gépelt le, köztük „egy ugyancsak érdekes, körülbelül 350 gépelt oldal terjedelmű kéziratot Kína gazdasági kapcsolatairól. Egy németül beszélő magyar szerkesztette ezt az anyagot. A neve, mint az Inprekorr – a Komintern lapja – munkatársának a neve, nemzetközileg ismert volt, de sajnos én már nem emlékszem rá.”

Nem lehet csodálkozni azon, hogy dr. Sorge, a hírszerző, aki azonban gazdaságtudós is volt, Sanghajban azon fáradozott, hogy szakismereteinek hiányait pótolja. Max Christiansen-Clausen elmondta nekünk, hogyan örvendezett Sorge, amikor 1930 közepén a német főkonzul meghívta őt arra a záróbankettre, amelyet a háború után az első kínai tanulmányutat tett német delegáció tiszteletére adott. Dr. Sorge egy kínai szabóval két nap alatt új szmokingot varratott magának. A trópusi éjszakában megrendezett bankett számára valóban nehéz munkának bizonyult. Mint neves Kínatudósítót mutatták be, öt órán át társalgott, és céltudatosan kereste magának a beszélgetőpartnert. Szorgalmasan gyűjtötte a névjegykártyákat, és kívánságra a magáét is osztogatta. Amikor a kapott kártyákat később pontosabban szemügyre vette, végleges bizonyíték volt a kezében arról, hogy a német monopóliumok és nagybankok képviselői a helyszínen tájékoztak Kína és annak gazdasági lehetőségei felől. A hét főből álló, delegáció tagjai közé tartozott például dr. Carl Friedrich Louis Wendt, a Krupp Művek igazgató- és felügyelő tanácsának tagja, dr. Hans Schippel, a Dresdner Bank igazgatója és elnökségi tagja, továbbá dr. A. Jacoby, a darmstadti és a Nemzeti Bank berlini igazgatója. És Sorge pezsgő mellett azt is megtudta, hogy az általa különösen megfigyelt olyan konszernnek képviselői, mint az AEG, a Hamburg–Amerika–Linie, a Krupp és a Siemens-Halske még ugyanebben az évben a Német Birodalmi Iparszövetségen (RDI) belül egy Kína-bizottságot terveztek létre-

hozni. Ezt Heinrich Retzmann, a szászországi gyáriparosok szövetségének alelnöke, aki mint az RDI elnökségének tagja, a kínai tanulmányi bizottságot vezette, súgta meg neki. Dr. Wilhelm Wagner főkonzultól Sorge ezenkívül arról is értesült, hogy Retzmann, aki 1919-ig császári német tengernagy volt, 1902-től 1904-ig katonai parancsnok volt Csingtau német gyarmaton. Ez alkalommal a Kínába előreküldött német katonák együttes támadásra vezényelték a Rajna- és a Ruhr-vidék, Hamburg és Berlin bank- és ipari parancsnokait.

Csak egy évvel később derített fényt dr. Sorge további tényekre. A Bank of China egyik tájékoztatója került a kezébe, amelyet nyilvánvalóan Agnes Smedleyvel is kiértékelte. Úgy tűnik, hogy Sorge segített neki az ennek alapján készült cikket megszerkeszteni, amely egyébként az egyetlen volt az ő tollából, amelyet a *Frankfurter Zeitung* szerkesztősége 1931 szeptemberében a *Frankfurter Handelsblatt* című börzerovatában közölt. Ebből kiderült, hogy a külföldieknek Kínában milyen vagyonuk van, illetve hány céggel rendelkeznek:

Állam	Vagyon millió dollárban	A bejegyzett cégek száma
Franciaország	?	181
Németország	100	319
Egyesült Államok	200	574
Japán	1000	8926
Nagy-Britannia	1750	682

A japánok gazdasági előnyomulásuk súlypontját Kínában Mandzsúriára helyezték. Közben egyre jobban kezdett tombolni az európai és észak-amerikai tőkések konkurenciaharca „saját” befolyási zónájukban, Sanghajban és környékén. A német tőkének ugyan több vállalata volt Kínában, mint az első világháború előtt, de a német beruházások akkor nagyobbak voltak, mintegy 250 millió dollárt tettek ki. A német imperializmusnak a vesztes világháború következtében meggyengült a tőkeexportáló ereje, és ez megmutatkozott Kínában is. Ehhez képest azonban rendkívül gyorsan növekedett a német fegyverek, gépek és vegyi anyagok behozatala, nem utolsósorban a nankingi kormány mellett működő német katonai

tanácsadók befolyása révén. Dr. Sorge 1932-ben megállapíthatta, hogy Németország ismét 6,5 százalékkal részesedett a kínai importból. Erről kétségtelenül elsősorban Csang Kaj-sek csapatainak német tanácsadói által vezetett fegyvertárak gondoskodtak – 1936-ban aztán e részesedés már elérte a 17 százalékot.

Ez ismét a küzdőterre szólította az Egyesült Államok monopóliumait. Már ezek is rendelkeztek erős gazdasági pozíciókkal, és hasonlóképpen a nankingi rendszerre építettek.

Elsősorban az Egyesült Államok haditengerészetének tengernagyai ajánlották régóta segítségüket Csang Kaj-sek ellenforradalmi szoldateszkájának, és részt vettek a hiányosan felfegyverzett kínai parasztok és munkások kegyetlen lemészárlásában. Agnes Smedley, miután a tényekről értesült, 1930 őszén táviratot küldött Németországba: „A kínai sajtó augusztus 23-án nyilvánosságra hozta a Jangcén tartózkodó külföldi ágyúaszádok és cirkálók jegyzékét: 16 japán, 10 amerikai, 5 brit és 2 olasz hajót sorolt fel. Ténylegesen attól a naptól, vagyis július 29-től kezdve, amelyen a kommunista hadseregek bevették Csangsát, Hunan fővárosát, az idegen ágyúaszádok is aktívan beavatkoztak. Előttem újságkivágások fekszenek, amelyek szerint a külföldi ágyúaszádok és a kommunista seregek augusztus óta nyolc alkalommal csaptak össze. Amit heteken át titokban tartottak, azt az amerikai sajtó Kínában és Amerikában ismertette; nevezetesen azt a hírt, hogy a kommunistákat Csangsából nem kínai csapatok, hanem az amerikai »Palos« nevű ágyúaszád verte ki, amelyet japán, olasz és brit ágyúaszádok kísértek, és egy Sanghajban megjelenő amerikai hetilap tanúsága szerint »a kommunista hadseregeket visszavonulásra kényszerítette, és ezzel megszűnt a városban az általuk bevezetett szovjeturalom«. Hanku az összevont kommunista erők támadása következtében elesett volna, és egy szovjet kormány központja lett volna, ha az idegen cirkálók augusztus elején oda nem sietnek, és nem fenyegetőznek azzal, hogy a várost lőni fogják, ha a kommunisták közelednek... A külföldi újságok Kínában még tovább is mennek, és idegen csapatok fegyveres intervencióját javasolják.”³⁵

Ebben a kiélezett helyzetben a harmincas évek elején Bostonból Kínába érkezett a hatvanéves amerikai bankár, Russel Green Fessenden. A Wall Street vezető gárdájához tartozott, és képviselte például az American Trust Company felügyelőbizottságát, vezérigazgatója volt az Old Colony Trust Companynak, továbbá elnöke

a Boston Five Cents Savings Banknak és a Building Trust-nek. Ennek a massachusettsi pénzmágnásnak kellett kidolgoznia a washingtoni Fehér Ház számára az Egyesült Államok Kíná-politikájának irányelveit. Munkatársaival együtt megfelelő anyagokat és javaslatokat gyűjtött, túlnyomórészt Nankingban és Sanghajban, ahol alapelgondolásainak tervezetét az Egyesült Államok tapasztalt Kína-szakértőivel is megtárgyalta. A Fessenden-memorandumnak mindmáig csak mintegy a felét hozták nyilvánosságra, a másik fele, mint a Kínát érintő imperialista döntések példaképe, a szenátorok párnázott ajtóinak mögött és a gazdasági vezetők igazgatói szobáiban maradt megőrizve.

A Sorge-csoport mindenesetre időben és biztonságosan továbbította a moszkvai központnak az Egyesült Államok e távlati javaslatait. Ezért az amerikai Agnes Smedleynek jár köszönet, aki Nankingból megkapott egy másolatot. Volt ott ugyanis egy ismerőse és bizalmasa, Csang Kaj-sek pénzügyminiszterének a tanácsadója, akinek az volt a feladata, hogy a konkurens brit tanácsadót, Sir Frederick White-ot kiüsse a nyeregből. Ez olyan időpontban történt, amikor még nem látszott világosan, hogy az Egyesült Államok szembe tud-e szállni, és felül tud-e kerekedni Kínában a német imperializmus valóban erőteljes előnyomulásával. A Fessenden-jelentés megszerzése azért volt igen értékes, mert ez már akkor jelezte az amerikai tőke komplex gazdasági, külpolitikai és katonai érdekeit a kínai piacon és Csang Kaj-sek táborában.

A hitleri Németországban 1933 után ezzel szemben egyre több olyan erő kerekedett felül, amely a Távols-Keleten a fasisztabarát császári Japánra épített. 1938 júliusában a német katonai tanácsadókat főnökükkel, Alexander von Falkenhausen gyalogsági tábornokkal együtt visszarendelték a „harmadik birodalomba”. Az általuk több mint egy évtizeden át Kínában összegyűjtött háborús tapasztalatok még a második világháború megkezdése előtt a hitlerista Wehrmacht birtokába kerültek.

Richard Sorgét az első világháborúban szörnyű megrázkódtatás érte. Verdun előtt tanúja volt annak, hogy a császári német hadsereg bevetette a vegyi fegyvert, látta a fronton és a kórházakban a gázháború áldozatait. Ettől az időtől gyűlölte ezt a tömegpusztító találmányt. Egyébként Max Christiansen-Clausen is az első világháború gázsérültjei közé tartozott. Egy híradó zászlóaljjal vetették be a német-francia fronton, amikor a német tüzérség az ellenséget kékkeresztes gránáttal lőtte. Minthogy a szél megfordult, egyes német csapatok is gázba kerültek. Maxnak a tüdejét támadta meg a gáz, heteken át vért köpött. Ezt a szörnyű élményt élete végéig nem tudta elfelejteni.

Tevékenysége során Sorge egy sor külföldi, élvonalbeli kémikusra talált Kínában, akik zömmel még 1929-ben dr. Jü Ta-vejjel³⁶, Csang Kaj-sek kebelbarátjával együtt érkeztek Berlinből. Közéjük tartozott például az 55 éves dr. Ernst August Ansel Göttingenből, dr. Walther Metzener és az osztrák mérnök, von Henning. Már előbb Sanghajba érkezett D. Gustav Blume hadnagy, egykori hivatásos császári tiszt. Valamennyien világháborús tapasztalatokkal rendelkező vegyészek, robbanóanyag-, lőszer- és harc-gáz-szakértők voltak!

Nem csoda tehát, hogy a Sorge által megszerzett bizalmas konzernpapírokon egyre gyakrabban volt szó a difenil-klórsarinról és fenarsazin-kloridról, xylyl-bromidról, diklór-dietil-sulfidról, klór-pikrinről, illetve difoszgénről. A beavatottak tudták, hogy olyan pusztító harcanyagokról van szó, mint a kékkeresztes, a fehérkeresztes, a sárgakeresztes és a halált okozó zöldkeresztes gáz!

Ansel, mint az első német vegyitanácsadó, 1927-től 1928 végéig a dél-kínai tartományi főváros, Kanton robbanóanyag-gyárában tevékenykedett. Aztán segítette a hankui fegyverraktár gránát- és lőszergyártását korszerűsíteni, beindította ott az aknák és részben a gázgránátok gyártását. Mindez a Carlowitz and Company Kínakereskedelmi Ház, a hamburgi Simon cég, az Evers and Company, a Siemssen and Company és más cégek titokban szervezett importja segítségével történt. Németországban töltött szabadságáról visszatérve Ansel közvetlen katonai tanácsadó lett, és egy titkos tanulmányt készített *A harc- és füstgázok jelentősége és hatása a modern háborúban* címmel. Mint ballisztikus a pekingi hadiakadémián taní-

tott. Előadásában különös figyelmet szentelt a vegyi fegyver bevetésének. Azután német gépekkel Csungkingban fegyvergyárat épített, amelyben az általa betanított mintegy 100 kínai harcgázokat gyártott, és gránátokat pikrinsavval töltött meg.

Metzener kémikus, akit a kínai militaristák szeretettel Maj-tzu-neinek neveztek, a német kormány tudtával 1929-től 1935-ig, mint katonai tanácsadó, közvetlenül Sanghajban, kizárólag mérgező gázok előállításával foglalkozott.

Sikerült tehát a Sorge-csoportnak egy szigorúan őrzött titkot felderíteni: a német–kínai összeesküvést a tömeges megsemmisítő eszköznek, a vegyi fegyvernek a bevetésére. Több mint 10 000 kilométer távolságból szövetkeztek egymással az antikommunista Kína és Németország vezérei, a leverkuseni halálkereskedők a nankingiakkal. Csang Kaj-sek építhetett a vegyi hadviselés e tapasztalt szakembereire, akik nem aggályoskodtak, amikor ehhez az eszközhöz nyúltak.

Ennek az összeesküvésnek a német cinkostársai a maguk számára külön előnyökkel is számoltak, nevezetesen az alábbiakkal:

- a szükséges vegyi anyagok, készülékek és gyártási licencek eladásának német monopóliumáról a kínai piacon,
- kiválóan képzett német harcgáz-vegyészek további foglalkoztatásával, akiknek itt lehetőségük volt arra, hogy bármilyen nemzetközi ellenőrzés nélkül tovább kutassanak és teszteljenek,
- a különböző terep- és szélviszonyok, az „éles alkalmazás” feltételei, valamint a levegő és a terep elgázosítása során széles körű csapattapasztalatokat szerezhetnek, amelyeket majd az Európában viselendő következő háborúban kamatoztathatnak.

Ezzel kapcsolatban szabad legyen egy másik tényre is utalni: D. Hans von Seecktet, a birodalmi fegyveres erők vezérezredesét, aki 1934 tavaszától Csang Kaj-sek mellett a német katonai főtanácsadó volt, már Németországban is a harcgázok megszállott hívének tartották.³⁷

1930 közepén az angol gyarmati rendőrség elhurcolt a lakásáról egy házaspárt, Hilaire Noulens és feleségét. Noulens francia és német nyelvtanár volt. A házaspár illegalitásban élt, eredeti svájci útlevelük Paul és Gertrude Ruegg névre szólt. Ruegg, aki hosszú éveken át szakszervezeti funkcionárius volt, mint európai és a Szakszervezetek Távol-keleti Pánpacifista Titkárságának munkatársa, segített a Csang Kaj-sek-klikk által veszélyeztetett Össz kínai Szakszervezeti Szövetségnek, amely abban az időben illegalitásban működött, s mintegy 114 000 tagot számlált. A nankingi kormány mindent megtett, hogy ezt a szakszervezetet megfossza jogaitól, a munkások és parasztok képviselőit félreállítsa, a kínai munkásosztályt pedig továbbra is kulisorsra kárhoztassa. Ebben a helyzetben az osztályöntudatos kínai munkásoknak különösen aktív támogatásra volt szükségük, s ebben a Nemzetközi Vörös Szakszervezetek szervezetei és a Nemzetközi Vörös Segély példát mutatott. (Richard Sorge I. Sorge néven gyakran írt a *Vörös Szakszervezeti Internacionálé* című folyóiratban.)

Ruegg és felesége nagyon körültekintően, időnként kanadaiaknak vagy éppen a Noulens névvel belgáknak álcázták magukat. Ruegg W. Almas néven részt vett a 2. Pánpacifista Munkáskonferencián. Most egy besúgó áldozatai lettek. Egy kommunista életének Kínában nem volt magas ára: Kantonban agyonlőtték, Sanghajban, Hankuban és Nankingban lefejezték vagy élve elégették őket.

Rueggék azonban külföldiek voltak, egy európai állam igazolt állampolgárai. Az imperialista államok állampolgárai és települései körében – a területenkívüliség elve szerint – a kínai igazságszolgáltatás nem volt illetékes, a külföldi állampolgárok számára hazájuk törvényei voltak érvényesek. Rueggék esetében azonban ismét világosan megnyilvánult ennek a jognak az osztályjellege: az imperialista hatalmak sanghaji nemzetközi városi rendőrsége 1930. augusztus 14-én átadta a házaspárt Csang Kaj-sek rendőrporoszlóinak, és ezzel a hamburgi Wendt rendőrőrnagy és báró Albrecht von Lamezan százados, német tanácsadóknak. Az utóbbi 1932 elejétől Csang Kaj-sek titkosszolgálati tisztviselőit képezte ki. Úgy tűnt, hogy a két nagyszerű ember, akik nedves tömlőcben sínylődtek, és akiket többször megkínóztak, máris elveszett. A szigorúan elkülönített Rueggék konokul hallgattak, és bátran néztek sorsuk elébe.

Rueggék azonban nem maradtak magukra: ők váltak a nemzetközi szolidaritás világítótornyaivá. Agnes Smedley 1931 szeptemberében Sanghajban létrehozta a Noulens Defense Committee-t, vagyis egy bizottságot Noulensék védelmére, amelybe sok ország neves személyiségei tartoztak, köztük Csang Kaj-sek sógornője, Szun Jat-szen felesége is. Közreműködött Edgar Snow és Harold Isaacs – az utóbbi a China-Forums kiadója – amerikai állampolgár is. A világszerte ismertté vált bizottság nem vesztette szem elől Noulenséket, hisz minden, a nyilvánosság által nem ellenőrzött nap a házaspár halálát jelenthette. A Noulens-ügy a világsajtóban a címdoldalra került. Egyik 1931. szeptemberi jelentésében Agnes Smedley nyomatékosan felhívta a figyelmet: „Miként már megállapítottuk, Kínában minden eseményt – vagy kínaiak, vagy idegenek által elkövetett – gyilkossággal oldanak meg... A kínai katonai hatóságok bebörtönöztek egy házaspárt, azzal vádolva őket, hogy kommunisták. A Pánpacifista Szakszervezetnél, egy ázsiai félillegális szakszervezetnél dolgoztak. A házaspárt egy titkos katonai bíróságnak adták át. A külföldi sajtóban sok tiltakozó cikk jelent meg. Szun Jat-szen felesége is kiállt a két letartóztatott mellett, de eddig meg nem erősített jelentések szerint úgy tűnik, hogy tiltakozása túl későn érkezett.”

Rueggékat egy nankingi katonai bíróság zárt tárgyaláson 1931 októberében valóban elítélte: Paul Rueggöt halálra, Gertrude Rueggöt életfogytiglani börtönbüntetésre, amin az akkori kínai feltételek szerint csak egy hosszabb időn át végrehajtott kivégzést kellett érteni. Agnes Smedley a Sanhszi tartományban levő Taitung börtönében saját szemével látta, hogy egy-egy zárkába bezsúfolt 68, anyaszült meztelen, az éhségtől agyongyötört ember mennyire kiszolgáltatott volt.³⁸

A Sorge-csoport rádión keresztül értesítette a moszkvai központot a történekről, és a Rueggék életéért vívott harc végső drámai szakaszába lépett. Nem lehetett több időt veszíteni, ezért azonnal „kettős biztonsággal” kellett cselekedni. Sorge ismerte az ellenség hivatali rendszerének gyengéit, és a korrupt nankingi katonai és igazságügyi hivatalnokok megvesztegetésére 20 ezer dollárt kért.

Észak-Mandzsúriából két német kommunista indult útnak, mint titkos futár, mindegyik 20 ezer dollárral, hogy Richard Sorge részére fontos, életmentő küldetést teljesítsenek. Egyikük sem tudott a másíkról, mindketten egymástól függetlenül kaptak bevetési parancsot.

2000 kilométeres út és elképzelhetetlen kaland várt rájuk. Egyikük sem tudta, hogy a veszélyes utazást túléli-e. A központnak minden kockázattal számolnia kellett. Otto Braun és Hermann Siebler³⁹ vágott neki az útnak.

Hermann Siebler néhány évtizeddel később Berlinben, a Karl-Marx-Alleen levő lakásán ült velünk szemben. Huszonöt évesen kezdett rádióval foglalkozni. Kutatásait és kísérleteit annak idején Berlin Kreuzberg nevű kerületében, a Blücher-Strasse 69. sz. alatt, a hallei kapu közelében egy kis rádióüzletben végezte. Ez az üzlet, amelyet a húszas évek közepén Artur Hübner nyitott, titkot rejtett. A legmodernebb Telefunken-, Loewe- és Blaupunkt-termékeket lehetett itt vásárolni, és a szenvedélyes rádióamatőrök nagyszerű, széles választékot találtak. Virágzott az üzlet, élénk volt a vásárlók forgalma. A háttérrel és az üzlet tulajdonosáról Siebler ezeket mondta: „Artur Hübner egyik legjobb és legmegbízhatóbb harcostársam, munkáscsaládból származott, és a szakszervezeteknek 1916-tól, Németország Kommunista Pártjának pedig alapításától, 1918-tól volt a tagja. Megbízható barátja volt a fiatal Szovjetuniónak, és már 1920-ban lelkesen részt vett Moszkvában a kommunista ifjúsági kongresszuson. A húszas években kezdett hírszerzőként a Vörös Hadseregnek dolgozni. Rádióüzletével álcázta felelősségteljes antimilitarista tevékenységét. Artur a konspirációs módszerek mestere volt. Üzletével átellenben egy rendőrőrszoba volt. Soha a legkisebb gyanúja sem merült fel annak, hogy az üzlet fontos támaszpontunk volt: itt került sor a futárokkal való biztonságos találkozókra, itt szerezték be a munkások olcsó áron barkácskellékeiket, itt tanulták meg a kommunisták a rádió adó-vevő szakismereteket, itt ismerkedtünk meg a mindenkori legfejlettebb rádiótechnikával, itt készültek az illegális alkalmazásra szánt rövidhullámú adókészülékek. Még pontosan emlékszem erre, mert Hübner üzletében dolgoztam, és ott sajátítottam el a divatba kerülő rádiótechnika ábécéjét. 1930-ban a Szovjetunióba emigráltam, majd 1931-ben Artur Hübner is követett. Mielőtt mint a Vörös Hadsereg hírszerzői külföldi antifasiszta küldetésünket megkezdtük volna, Arturt és engem kiképeztek rádióműszerészeknek és rádiótávírásnak. Útjaink elváltak, legközelebb csak egy negyedszázaddal később hallottunk egymásról.”⁴⁰

Richard Sorgéval való találkozása Hermann Sieblerben kitörölhetetlen emlékeket hagyott. „1932-ben mint rádiós az észak-mandzsúriai Harbinban voltam titkos küldetésben. Nyáron azt a feladatot

kaptam, hogy nagy összegű dollárt titokban, a leggyorsabban Sanghajba vigyek. A pénzt több ezer amerikai bankjegyen kaptam, előttem tehát nagy mennyiségű papírpénz hevert. A kiscímletű dollárokat biztonsági okokból nem volt szabad nagyobb névértékűre átváltatni. A nagy meleg miatt ebben az évszakban általában nyerselyemből készült könnyű kínai ruhában jártak. Az első probléma az volt, hogy miként lehet a sok bankjegyet feltűnés nélkül elrejteni, mert a bőröndben nem volt szabad elhelyezni azokat. A vastag bankjegyköteget a zsebeimbe és egy általam erre a célra készített derékszíjba szétosztottam... Az első vonattal útrakeltem. Mintegy 250 kilométeres utazás után megérkeztünk Csangcsunba, itt azonban az utazás váratlanul megszakadt. Ezt azzal magyarázták, hogy a környéken hunghucsik, »vörösszakállú emberek« működnek. A japánok ezeket a csoportokat »rablóknak« nevezték, a valóságban azonban kommunista partizáncsoportok voltak, akiktől a japán megszállók Mandzsúriában rettenetesen féltek. Bár minden vonatot erős katonai járőrök ellenőriztek, a japánok egyelőre nem merték éjszaka a vonatokat menetrendszerűen közlekedtetni. A szálloda, amelyben »aludnunk« kellett, roppant zsúfolt volt: a kétágyas szobákban tízen is éjszakáztak. Az éjszakát egy széken ülve ébren töltöttem: a feladatom és mindenekelőtt a sok pénzért érzett felelősségem nem hagyott aludni. A következő napon a vonat továbbment dél felé. Dairenből japán hajóval utaztam tovább Sanghajba. Mindenütt japán spiclik ólálkodtak, akik minden európaiat nemcsak kíváncsian, hanem gyanakvóan is figyeltek. Szerencsém volt. Nyilvánvalóan semmi feltűnőt nem találtak rajtam.

Végül is megérkeztem Sanghajba. A pénzt egyszerűen egy aktatászkába tettem. Harbinban elutazásom előtt kívülről meg kellett tanulnom a Sorge-csoport rádiósának a címét. Ez az összekötő is német kommunista volt, a fedőneve Seppel. Nem volt könnyű őt megtalálni. Sanghajról nem volt térképem, a gyakori kérdezgetés felkeltette volna a spiclik figyelmét. A riksakulikhoz fordultam tehát, akik az utcákon fuvaroztak. Fellelegeztem, amikor Sanghaj francia városnegyedében Seppelt végre megtaláltam, jelszót válthattam vele, és a pénzköteget átadhattam.

Este aztán a megállapodás szerint Seppellel Sorgéhoz mentem. Ott Paullal, a helyettesével is találkoztam. Ebben a körben kicseréltük gondolatainkat és tapasztalatainkat. Sorge nagyon céltudatos kérdéseket tett fel az akkori mandzsúriai helyzetről, ugyanakkor alapo-

san kifejtette a kínai politikai és katonai helyzetről véleményét... A mi Richard Sorgénk igen nagy hatással volt rám, s csodáltam emberi nagyságát. Személye garancia volt arra, hogy csoportjában példamutató, bajtársi kapcsolatok alakuljanak ki.

Elutazásom előtt Sorge négy szemközt arra kért, hogy több előhívott Leica filmet vigyek magammal Harbinba, és gondoskodjak arról, hogy azokat továbbküldjék a Szovjetunióba. Természetesen vállaltam. Ezenkívül fel kellett keresnem Max Christiansen-Clausent és Annát Mukdenban, ahol ők új bevetésre készültek. Ezt a feladatomat is teljesítettem.

Futárküldetésem utolsó szakaszában ismét szükség volt az idegimre. Mukdenban megvásároltam a repülőjegyet Harbinba. A Német Klub vezetője személyesen kísért ki a repülőtérre. A kis repülőgépen összesen hét utasnak volt helye, de öt hely már foglalt volt. Az utasok között én voltam az egyetlen európai. Velem együtt repült egy japán tábornok és három vezérkari tisztje. Ha fogalmuk lett volna, hogy a Leica filmek megörökítve mi van a zsebemben! A repülőgép startolt, de előre nem látható események akadályozták haladását. Körülbelül fél órai repülés után a másodpilóta egy cédulát hozott nekem, amelyre angolul az volt írva, hogy a rossz időjárási viszonyok miatt vissza kell fordulnunk. Csapdát állítottak? Alighogy Mukdenban leszálltunk, egy elegáns limuzin állt a mi repülőgépünkhöz. A japán tábornok kezével intett, hogy szálljak be a kocsiba. Nem tudtam, mi történt. Letartóztatottnak kell magamat tekintennem? Hova fogunk menni? Mit csináljak a nálam levő anyaggal? A titkos feljegyzéseket az ember szükség esetén lenyelhette, de a Leica filmeket? A helyzet azonban ártatlanabbnak bizonyult, mint először gondoltam. A tábornok megparancsolta a gépkocsi vezetőjének, hogy vigye őt a városba. Aztán a parancsnokság előtt kiszállt. A gépkocsivezető alázatosan megkérdezte, hová vigyen. A Német Klubba irányítottam. A repüléstől azonban már elment a kedvem. A következő nap vonatra szálltam és észrevétlenül visszatértem Harbinba. Feladataim egyikét ismét szerencsésen végrehajtottam. Találkozásomat Richard Sorgéval soha nem fogom elfelejteni. Azt hiszem, aligha tudja valaki ma elképzelni, hogy Sorge azokban a zavaros időkben hazájától távol, milyen veszélyeknek volt kitéve."

A két futár nem hasztalanul vitte a pénzt Sanghajba. Az akció sikerült, 1932 júniusában Rueggék kiszabadultak, és elhagyhatták Kínát. Nem kerültek hóhérekre!

Dr. Sorge mintegy három éven át megszakítás nélkül volt Kínában hírszerző. Nem vett igénybe külföldi szabadságot. Kínában tett utazásainak hossza megfelelt a föld kerülete egy negyedének. .

Szabadság ürügyén egyszer felkereste Japánt. Három napig tartózkodott a tokiói Imperial Nagyszállóban. Ez a rövid ott-tartózkodás számára sok szempontból hasznosnak bizonyult. Erről később majd többet.

1932 közepén újabb mesteri akciója sikerült dr. Sorgénak. Kulingban egy titkos konferencián Georg Wetzell tábornok és a Csang Kaj-sek tábornokai mellett működő német katonai tanácsadók ismertették a Honan, Hopej és Anhuj tartományokban a kínai kommunisták ellen indítandó negyedik hadjárat hadászati terveit. Dr. Sorge haladéktalanul jelentette a moszkvai központnak a számára ismertté vált támadási irányokat, az alkalmazásra tervezett erők mennyiségét, a csapatösszpontosítások helyét és idejét, valamint Wetzell „erődhadászatának” a lényegét, amellyel meg akarta semmisíteni a kínai Vörös Hadsereget. A Vörös Hadsereg dr. Sorge adatai alapján megfelelő időben és Csang Kaj-sek stratégiai számára teljesen váratlanul nyugati és északi irányban kitért a csapás elől, és elkerülte a Nankingban már biztosra vett vereséget.

Dr. Gerhart Eisler professzor⁴¹, aki mint német kommunista a harmincas évek elején sanghaji tevékenysége során megismerte és becsülte dr. Sorgét, így nyilatkozott: „A Kuomintang-szövetség e támadása idején Sanghajban és Nankingban közelebbről megismertem Sorgét, akivel évekkal korábban politikai munkák során Németországban futólag találkoztam. Német tiszték között élt, és alkalmazkodott a kaszinómiliőhöz. Így sikerült neki felderítő tevékenységéhez jó bázist teremtenie. Az ezekkel az emberekkel való érintkezés... nagyfokú önuralmat kívánt. Amikor ezek az »úriemberek« alkoholorgiákat rendeztek, és azt ordítózták, hogy »a vörös disznókat el fogjuk intézni«, Sorge nem mutathatta ki dühét és felháborodását.

Richard Sorge értesült arról, hogy a vörös körzetek ellen milyen hadműveleteket terveztek. Minthogy én a kínai harcostársakkal szoros kapcsolatot tartottam, továbbítani tudtam nekik ezeket az információkat. Így találkoztam vele. Az akkori körülmények között nem maradhattunk sokáig együtt. Csak a legszükségesebbeket és a

leglényegesebbeket beszélhettük meg. A veszélyek ellenére Richard Sorge nyugalmat és biztonságot árasztott magából. Sietség nélkül és érthetően tudta vázolni az ellenség szándékát és terveit, valamint a legbonyolultabb helyzeteket. Csodálatos adottsága volt ahhoz, hogy a lényeges dolgokat röviden és velősen adja elő. Nemcsak a Kuomintang-klikk katonai elképzeléseivel ismertetett meg, de megfelelő ellenintézkedéseket is javasolt, és tanácsokat adott azzal kapcsolatban, hogy mit kell tennünk, hogy az ellenség ne tudjon leleplezni bennünket. Megbeszéléseink alkalmával sohasem használt jegyzeteket. Minden a fejében volt, a számok csakúgy, mint a személy- és helységnevek, amelyeket általában nehéz volt megjegyezni.

Kínai tartózkodásom idején, 1929 és 1931 között, Sorgéval több mint tíz alkalommal találkoztam. Életvidám ember volt, aki a nehézségektől sohasem ijedt meg, egy ember tele energiával és optimizmussal. Gyakran viccelt, néha ironikusan. Abban a szerepben, amelyet feladata szerint játszania kellett, csodálatra méltó biztonsággal lépett fel. Nagyon sokat tett.”⁴²

Ahogy Eisler is bizonyítja, dr. Sorge és csoportja minden erejével segítette a kínai kommunistákat. Futárok vagy rádió útján állandóan és részletesen tájékoztatta a moszkvai központot a legfontosabb politikai és katonai eseményekről. Így például:

- a nankingi hadsereg 1930. december és 1931. szeptember között a kínai Vörös Hadsereg forradalmi bázisai elleni három támadásáról;

- a kínai Vörös Hadsereg megerősödéséről 1930-ban Fucsien, Anhuaj, Honan, Sanhszi, Kanszu szovjet körzetekben és Hajnan szigetén, valamint a munkások és parasztok forradalmi demokratikus központi kormányának megalakításáról Jücsingben és Csianghszi tartományban;

- ellenforradalmi kötelékek további összevonásáról néhány kínai tábornok parancsnoksága alatt a Szovjetunió távol-keleti határai mentén;

- mindenekelőtt a japán imperialistáknak Északkelet-Kínában a szovjet államhatáron 1931-ben kezdett rablőháborújáról.

1932 januárjában Japán rátört Sanghajra, és fokozatosan további agresszív támadásokat tervezett Kína ellen. Otto Braun ezzel kapcsolatban így írt: „A fő ellenségnek – és ezt szeretném hangsúlyozni – már 1932–1933-ban az agresszív japán imperializmust tartottuk.” Ez megegyezett a Sorge-csoport helyzetjelentéseivel.

Dr. Sorge nem mulasztotta el, hogy 1932 tavaszán erről személyesen hosszú jelentést vigyen magával az észak-mandzsúriai Harbinba, ahova a központ rendszeresen küldött futárokat. Később így rekonstruálta a jelentés tartalmát: „A Sanghajban 1932-ben kirobbant harcok Japán politikájának új irányára utaltak, bár mi akkor természetesen még nem tudtuk pontosan, hogy egyszerűen csak egy újabb csetepatéről van-e szó, vagy Japánnak egy újabb törekvéséről, hogy Mandzsúria megszállása után Kínát is elfoglalja. Éppoly kevésbé lehetett tudni, hogy a japánok észak felé, Szibéria irányába vagy dél felé, Kína irányába fognak-e előnyomulni. A sanghaji események miatt az én munkám még fontosabb lett. Meg kellett kísérelnem a japánok valódi terveinek felderítését és a Sanghajért vívott harcban a japánok harci módszereinek részletes tanulmányozását.”

A japánok taktikáját a Sanghaj elleni támadás során Sorge különböző pozíciókból figyelte meg. Az események központjába sietett, oda, ahol a 19. kínai hadsereg és Kína Kommunista Pártja által mozgósított sanghaji munkások a hazájukat védték. Feljegyezte: „Láttam a kínaiak védőállásait, és láttam a harcban a japán légierőt és haditengerészetet. A kínai katonák nagyon fiatalok voltak, de rendkívül fegyelmezettek, bár többségük csak kézigránáttal volt felfegyverezve.”

Sorge nemcsak a japán agresszorok harci taktikájáról és fegyverzetéről tudott áttekintést nyerni, hanem a japán politika általános célkitűzéseiről is. „Igen hasznos információkat kapott Ozakitól, aki közvetlenül a sanghaji harcok után külön jelentést készített, amely lényegében a sanghaji japán konzulátus katonai attaséjával folytatott beszélgetésen alapult. Ozaki hangsúlyozottan szólt a kínai csapatok kiváló harci erkölcséről, a kínai kereskedelem japánellenes beállítottságáról, és megerősítette, hogy a japánok előre kitervelt provokációjáról van szó. A harcok után azt mondta Sorgénak, hogy információi szerint a japánoknak a kínaiak reagálása alapján az a benyomásuk, hogy meg kell kísérelniük az egész ügyet lokalizálni.”

A valóságban a japánoknak időre volt szükségük, hogy sokkos állapotukból magukhoz térjenek. Csak egy évvel később szállták meg Zsohol tartományt. Mindenesetre a Sorge-csoport már akkor azokhoz az erőkhöz tartozott, amelyek azt az okos és megalapozott felismerést képviselték, hogy „Japán, katonai nagyhatalma ellenére, a kínai óriást sohasem képes legyőzni”.

A japán kül- és katonapolitikai titkok felderítésére azonban Sorge

és segítőtársai egy másik országban végrehajtandó új feladatot kaptak.

Ráadásul 1932 februárjában dr. Ozakit, az *Osaka Asahi Shimbun* szerkesztősége visszarendelte Japánba. Mennie kellett, nehogy a japán elhárítószervek figyelmét magára vonja.

Ez év november 12-én dr. Sorge Vlagyivosztokon keresztül Moszkvába utazott. Első felderítői feladatát kiválóan teljesítette. Többek között Max és Anna Christiansen-Clausennel, valamint a japán dr. Ozakival és Kaveival együtt megszerezte első harci tapasztalatait, amelyek később Japánban nagyon hasznosaknak bizonyultak számukra.

Ramsay-csoport: „A feladat teljesítve”

ÚJ UTASÍTÁSOK

Három éve nem látták egymást, ennek ellenére ez idő alatt Jan Berzin tábornok és Richard Sorge, a titkos fronton végzett közös munkájuk eredményeként, sokkal közelebb kerültek egymáshoz.

Amikor 1933 elején a Vörös Hadsereg Felderítő Főcsoportfőnökségén ismét egymással szemben ültek és teáztak, Berzin tábornok először afelől érdeklődött, hogy a fáradtságos kínai bevetés után hogyan alakult a személyes élete. Sorge abban az időben egy Kínáról szóló tudományos könyvön dolgozott, amelynek kéziratát naponta németül, egy német kommunistának, Lotte Braunnak írógépbe diktálta. Sorge annak idején a Novaja Moszkovszkaja szállóban lakott, amely Hotel Bukarest néven ma is működik. Magánéletében is változás történt. Röviddel Sanghajba utazása előtt egy fiatal özvegy belépett az életébe: a 27 éves Kátya⁴³, akit Richard nagyon szeretett. Kátya és Richard most össze akartak házasodni és családot alapítani. A 37. évében járó Sorge a család nyújtotta biztonságos életre, boldogságra és arra vágyott, hogy gyerekei legyenek. Berzinnel folytatott megbeszélése során azonban kiderült, hogy magánéletére vonatkozó elképzelései túl koraiak voltak. Bár a tábornok helyeselte Sorge nősülési szándékát, de ezután rögtön az aktuális világproblémákról kezdett beszélni.

Sorge számára, aki az események színhelyéről jött, elegendő volt a távirati stílus: 1931 szeptembere óta a japán imperializmus rablóháborút folytatott Kína ellen, csapatai megszállták Északkelet-Kínát. 1932 januárjában a japánok megtámadták Sanghajt. Berzin tábornok előtt már felderítőjelentések heverték arról, hogy 1933 tavaszán a japán csapatok be akarnak törni Zsohol tartományba. Bár a problémákat kiválóan ismerték, még nem láthatták előre

azokat a súlyos következményeket, amelyeket a japánok Kína elleni agressziója magával hozhat. Abban azonban biztosak voltak, hogy Japán Kínában és a lehetőségekhez képest onnan kiindulva, egész Ázsiában kíméletlen háborút akar viselni, ami újabb világháborút eredményezhet, s emiatt Japán minden korábbinál intenzívebben, imperialista szövetségeseket keres Európában. Ma már tudjuk, hogy a japán agresszió Kínában legalább 11 millió emberéletet követelt, és a Kínának okozott károk több mint 50 milliárd dollárt tettek ki.⁴⁴

Katonai pályafutása során Jan Berzin már nem egyszer került szembe az imperialisták terveivel, akcióival és provokációival, s nem utolsósorban a japán militaristák szovjetellenes felforgató tevékenységével. Minden jel arra mutatott – az elfogott japán ügynökök vallomásai is –, hogy Japán támadást készít elő a Szovjetunió ellen. A Szovjetunió távol-keleti körzetei már régóta a japán imperializmus nyíltan hangoztatott háborús célpontjaihoz tartoztak.

1927-ben egy „erős ember”, Tanaka tábornok lett a miniszterelnök, akinek az volt a feladata, hogy a császárságot kivezesse az egész szigetvilágra kiterjedő, 1926-os gazdasági válságból. Tanaka megpróbálta országa belpolitikai nehézségeit a Szovjetunió, Kína és a Mongol Népköztársaság rovására megoldani. A japán intervenciócsapatok már öt héttel Tanaka hivatalba lépése után betörték a kínai Santung tartományba. Japán egyedül akarta Kínát uralni, és a többi imperialista hatalmat ki akarta onnan üldözni.

Mandzsúriának, mint a Szovjetunió elleni felvonulási területnek a hadászati jelentőségét a japán tábornokok már rég felismerték, ezért először annak megszállását tervezték. Minthogy az északkelet-kínai körzetben a dél-mandzsúriai vasútvonal fölött Japán rendelkezett, a császári tábornokok könnyen tudtak incidenseket provokálni, és ezekkel a helyzetet egyre jobban kiélezték. A nyugati hatalmak – különösen az Egyesült Államok – tétlenül szemlélték a császárság agressziójának előkészületeit, holott támogatták a Csang Kaj-sek vezette reakciós kínai Kuomintang-rendszert. Egy japán–szovjet konfliktusban reménykedtek. „Nyíltan kijelentem – mondta annak idején Herbert Hoover, az Egyesült Államok elnöke –, hogy életcélom: Szovjet-Oroszország elpusztítása.”⁴⁵

Ezeknek az előzményeknek és azok összefüggéseinek az alapos tanulmányozása készítette korábban Berzin tábornokot arra az elhatározásra, hogy dr. Richard Sorgét mint hírszerzőt Kínába küldi, abba az országba, amely a japán tervekben a Szovjetunió elleni

háború „előtereként” szolgált. A szovjet vezetés helyesen értékelte a japán imperializmus veszélyességét, mert mialatt dr. Sorge Kínában tartózkodott, 1931-ben – Koiso tábornok terve alapján – erős japán csapatkötelékek támadtak Északkelet-Kínára, Mandzsúriára, átmenetileg lezárták a Kelet-kínai Vasútvonalat, és 1932-ben a szovjet határig nyomultak előre. Ezzel Mandzsúria megszállása befejeződött. Japán a harmincas évek elejéig a Mandzsúriában állomásozó Kvantung-hadsereg állományát kilencről tizenkét hadosztályra – 350 000 tisztre és katonára – növelte, és a Szovjetunió határához közel 18 katonai körzetet szervezett. Ehhez még hozzá kell számítani azt, hogy a Távols-Keleten, a levegőben és a tengeren, Japán volt a legerősebb imperialista hatalom.

Japán 1931 decemberében elutasította a Szovjetunió kormányának azt a javaslatát, hogy kössenek szovjet–japán meg nem támadási szerződést.

1932 szeptemberében a japán megszállók – az úgynevezett japán–mandzsúriai jegyzőkönyv alapján – jogot formáltak arra, hogy a Szovjetunió és Mandzsúria határán tetszés szerinti erejű csapatokat állomásoztassanak, és ezzel Mandzsúriát építsék ki a világ első szocialista állama elleni támadás hídfőjévé. Ennek az agresszív politikának egyébként az angol–amerikai üzleti körökben több befolyásos támogatója volt. Kenji Doihara, a császári titkosszolgálat tábornoka Mandzsúriából megkezdte felforgató akcióit a Szovjetunió ellen.

1933 márciusában Japán kilépett a Népszövetségből. Ez ugyan határozottan elítélte a japán agressziót, és a Mandzsúriában létrehozott bábállamot nem ismerte el, de – Nagy-Britannia, Franciaország és az Egyesült Államok uralkodó körei szovjetellenes spekulációinak hatására – elvetette a császári birodalom elleni szankciókat.

Berzin tábornok és munkatársai, akik figyelemmel kísérték Japán fegyverkezési politikáját, megállapították, hogy a császári birodalom fegyverkezési kiadásai az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország és Olaszország mögött már az ötödik helyet foglalták el. A gyors fegyverkezés mögött fel lehetett ismerni azt a szándékot, hogy az említett államok közül néhányat feltétlenül megelőzzön. 1932–1933-ban a Japánban fegyverkezésre fordított összeg háromszor akkora volt, mint az első világháború végén. A Szovjetuniónak, amely már sok tapasztalatot szerzett a japán agresszorok elleni harcban, számolnia kellett egy váratlan támadással is, mert a császá-

ri vezérkar mindig hadüzenet nélkül kezdte a fegyveres konfliktusokat. A japán hadsereg a kínai körzetek ellen is a nemzetközi joggal ellentétes módon kezdett fegyveres támadást. A Vörös Hadseregnek tehát megvolt minden oka arra, hogy az agresszív császári tábornokokkal és alattomos terveikkel, illetve módszereikkel szemben résen legyen. Minél pontosabban fel kellett deríteniük a potenciális agresszor háborús előkészületeit, hogy a katonai vezetést részletesen tájékoztathassák arról, honnan és milyen veszély fenyeget. A világ első szocialista államának a biztonsága megkövetelte, hogy különös figyelmet szenteljenek a Távol-Kelet eseményeinek.

Berzinnek nem kellett dr. Sorgét erről meggyőznie. Bár amikor Richarddal közölte, hogy tapasztaltságát és sikeres tevékenységét figyelembe véve, őt küldik Japánba, Sorge mégis meglepődött. Számára ez azt jelentette, hogy a remélt családi biztonságról ismét le kell mondania, könyve megírását meg kell szakítania. Újból fárasztó feladatot és újabb halálos kockázatot kell vállalnia. Tudta, hogy az idő sürget, ezért a fentiek ellenére kemény kézszorítással jelezte egyetértését. Berzin tábornok nem is várt tőle más döntést. Most már a feladatra összpontosították figyelmüket, amely a következő lényeges kérdésekre terjedt ki:

1. Megtámadja-e Japán a mandzsúriai szakaszon a Szovjetuniót?
2. Milyen szárazföldi és légierők vethetők be a Szovjetunió ellen?
3. Hitler hatalomra jutása után milyen kapcsolatok alakultak ki Japán és Németország között?
4. Milyen politikát folytat a japán kormány Kínát illetően?
5. Milyen politikát folytat Japán Nagy-Britanniával és az Egyesült Államokkal kapcsolatban?
6. Milyen szerepet játszik a valóságban a japán katonai kaszt az ország külpolitikájának kialakításában és megvalósításában?
7. Milyen mértékben és milyen ütemben fogják a japán nehézipart és az egész gazdaságot átállítani fegyvergyártásra?

Ezek a kérdések mutatják a hírszerzés bonyolultságát, és sejtetik a vele kapcsolatos nehézségeket. Érthető, hogy ilyen feladatot csak arra bízhattak, akinek politikai érettségéről, kimagasló képességeiről és bátorságáról meg voltak győződve. Dr. Sorge minden jelentésétől rendkívül sok függhetett.

Dr. Sorgénak először egy hírszerző csoportot kellett Tokióban szerveznie. A tábornokkal együtt gondosan keresték a megfelelő

kádereket. Különböző nemzetiségű embereket találtak különböző kontinensekről – valamennyien kommunisták voltak, proletár internacionalisták, a békéért mindenre kész hírszerzők.

Berzin személyesen adott fedőnevet a világtörténelem egyik legkockázatosabb hírszerzői küldetésének: RAMSAY. RAM R-rel kezdődött, mint Richard, a Say S-sel mint Sorge: RAMSAY volt tehát a szimbolikus pecsétje a Richard Sorge által rejtjelzett, leírt és leadott titkos jelentéseknek.

Kátya nem kísérhette el a férjét Japánba. Hosszú időn át csak azok a mikrofilmen továbbított üzenetek jelentették közöttük a kapcsolatot, amelyeket hírszerző postával, veszéllyel teli körülmények között, futárok szállítottak. Vajon mennyi ideig? Sorge a láthatatlan fronton új harci feladatot kezdett. És ez nem nyújtott semmiféle biztosítékot arra, hogy a bevetést túléli.

KÖZBEESŐ ÁLLOMÁS: BERLIN ÉS CHICAGO

1933 májusában dr. Sorge elhagyta Moszkvát, és olyan útra indult, amelynek Japánban végzendő munkáját kellett előkészítenie. Ha Japánban, ahogy tervezte, német újságíróként akart szerepelni, hiteles okmányokkal kellett rendelkeznie, amelyek valódiságában még a rendkívül bizalmatlan Japán titkosrendőrség sem kételkedhetett. Szüksége volt érvényes német útlevelekre, ajánlásokra és megbízásokra, de leginkább egy német újsággal kötött szerződésre. Hol máshol tudta volna ezeket előteremteni, mint Németországban? Ami a kínai bevetése esetén már bevált, azt kellett megismételni. Az újságírói álcázásra azért is szükség volt, mert Tokióban saját nevén szeretett volna szerepelni. Sanghajban, mint dr. Sorge vált ismertté, és azok, akiktől ajánlásokat kaphatott, ezen a néven ismerték. Egyébként is egy hírszerző számára rendkívül előnyös volt, ha a valódi nevét viselhette. Így ugyanis minimálisra csökkent a véletlen leleplezés veszélye!

A hitleri fasizmus hatalomátvétele után néhány hónappal érkezett meg Richard Berlinbe, hogy hozzáfogjon a feladat végrehajtásához. Megoldásától nagymértékben függött japáni küldetésének sikere. Természetesen tisztában volt vele, hogy németországi tartózkodásával mit kockáztat, hisz a neve több helyen ismert volt. Dr. Sorge és a katonai felderítés vezető tisztjei azonban számoltak a kockázattal.

A Vörös Hadsereg egyik felderítő szervének munkatársa, J. Gorjev, egy nyilvános beszámolóban elmondta, hogy Berzin tábornok és munkatársai milyen megfontolások alapján döntöttek arról, hogy dr. Richard Sorge-t Németországba küldik. „...a döntés két, alaposan átgondolt megfontoláson alapult:

Először: a Gestapo apparátusát éppencsak létrehozták. A fasiszta terrorrendszer a szervezés kezdeti állapotában volt, olyan periódusban, amikor még minden a feje tetején állt, s amikor a radikális társadalmi átalakulás végbement. Logikusan nem lehetett feltételezni, hogy a német fasiszták az adott pillanatban a rendőrségi irattárak következetes, intenzív és időt rabló átkutatásával lettek volna elfoglalva.

Másodszor: Richard személyes tulajdonságai, értelme, bátorsága és önuralma, valamint ezek révén az illegális munkában szerzett tapasztalatai alapján szilárdan meg voltunk győződve arról, hogy a művelet sikeres lesz.”⁴⁶

Ma már senki nem tudja megmondani, hogy tulajdonképpen mit tett azért, hogy célját elérje. Mindenesetre sikerült neki a *Frankfurter Zeitung* szerkesztőségével megállapodnia, hogy Japánban a lap munkatársaként szerepelhet.

„Tárgyalt az együttműködésről még néhány más német folyóirattal és egy nagy amszterdami újsággal is. Egy folyóirattal írásbeli szerződése volt, a többiekkel szóban egyezett meg. Tokióban azonban minden intézménynél hivatkozhatott ezekre a kapcsolatokra. E sajtószervek mindegyike egy-egy »ajánlólevél« volt a számára, s ennek külföldön igen nagy volt a jelentősége... Mindez több mint kéthavi erőfeszítést és izgalmat követelt. Minden szerkesztőségben ott ültek a náci párt megbízható ügynökei.”

Dr. Richard Sorge a fasisztákkal való találkozásra jól felkészült. Behatóan foglalkozott a fasiszta ideológiával, tanulmányozta Hitler *Mein Kampf* című könyvét, és a náci frazeológiát olyan jól elsajátította, hogy azt nehézség nélkül használni tudta, amikor a hitleristák előtt nácinak akart tűnni. A katonai felderítés vezetői még azt is javasolták neki, hogy lépjen be a náci pártba. Ezzel kapcsolatban Gorjev így ír: „Meg kellett ezt már Németországban tennie, hogy Tokióban pártkönyvvel a zsebében jelenhessen meg? Ez csábító volt, de igen nagy kockázattal is járt. A pártba való belépése kapcsán kutatni kezdhettek a múltjában. Dr. Sorge úgy gondolta, hogy könnyebb és biztosabb lenne Tokióban belépni a pártba. Ott olyan

személyként jelenhet meg, aki politikai bizalmat élvez. Aztán az a tény, hogy az említett náci újság tudósítója lett, politikai ajánlólevelet jelenthet számára a pártba való felvételhez.”

Dr. Sorge ezzel valójában időt hagyott magának. 1934. október 1-jén feltűnés és ellenvetés nélkül felvették a Német Nemzeti Szocialista Párt tokiói külföldi csoportjába.

Nem a véletlen műve volt, amelyről Gorjev dr. Sorge németországi tartózkodásával kapcsolatban írt. Dr. Sorge ugyanis annak idején Berlinben találkozott Gorjevvel, akinek a tervek szerint hírszerzőként, Távol-Keletre kellett utaznia. 1933-ban, egy júniusi napon, délben 12 órakor, egy berlini kávéházban találkoztak. Gorjevnak és Sorgénak a jövőben „szomszédokként” kellett dolgoznia. Ezért néhány operatív kérdést meg kellett beszélniük. Gorjev leírta ezt a találkozást: „A pontosság számunkra mindig betartandó szabály volt. Amikor pontosan az előírt időben beléptem, Sorge már egy asztalnál ült a kávéház nagy, nyitott teraszán. Csak kevés vendég volt. A megadott leírás és a megbeszélte tárgyak alapján rögtön megismertem Richardot, és barátságosan mosolyogva mentem felé. Az unatkozó pincérnek az lehetett a benyomása, hogy két régi barát találkozik. És mi tényleg így is éreztük. A külföldi illegális munka megteremtette a feltételeit egy különösen bajtársias, szoros barátság-nak. Azt hiszem, hogy ez a bajtársiasság hasonló ahhoz, ami az embereket fronton köti össze...”

Richard Sorge jóképű, jó alakú férfi volt, reprezentatív jelenség, magasabb az átlagnál.

Valahol azt olvastam, hogy Sorge arckifejezése állítólag »csaknem szomorú« volt. Ez nem igaz. Lehet, hogy fényképen így nézett ki, a valóságban azonban nem. Tiszta szemei, arcvonásai, mozdulatai és arcjátéka – mindez – energikus elszántságról, intenzív agymunkáról, magabiztosságról, éleselméjűségről és gyors felfogóképességről tanúskodott. Ezt az érdekes tekintetet sohasem lehet elfelejteni. Richard energikus volt, de nem nyugtalan, konkrét volt, tárgyilagos. Senkire sem kényszerítette a saját véleményét, hanem logikus és alapos indoklás révén győzött meg mindenkit az általa javasolt elhatározás helyességéről. Életvidám, érdekes beszélgetőpartner volt, és szeretett viccelődni.

Viszonylag gyorsan megegyeztünk az operatív kérdésekben. Németül beszélgettünk. Richard kész, kiváló, átgondolt javaslatokkal jött a találkozóra, és a néhány változtatással, amiket javasoltam,

gyorsan egyetértett. Ezután véleményt cseréltünk a nemzetközi politikai helyzetről.”

Gorjev ezután jellemezte Sorge helyzetelemző képességét, forradalmi szenvedélyességét, és visszaidézte nézeteit a német fasizmusról, továbbá egy új háború veszélyéről. Munkastílusával kapcsolatban Gorjev tanulmányának erre a részére még visszatérünk. A továbbiakban Gorjev így ír: „Sorge Japánban nagyon jól ismerte az illegális munka rendkívüli nehézségeit, tudta például, hogy a japán titkoszolgálat minden egyes külföldre besúgót állít. De ezek a nehézségek nyilvánvalóan nem túlságosan izgatták Richardot. Úgy beszélt róluk, mint egészen magától értetődő dolgokról, és azt mondta, hogy »a szokatlan nehézségek«-re vonatkozó elképzelések túlságosan relatívek, és hogy minden körülmények között sikert lehet elérni, csak helyesen kell tájékozódni, és érteni kell az adott lehetőségek kihasználásához. Természetesen azonban, fűzte hozzá tűnődő mosollyal, »egy kis szerencse nem árt.«”

Mielőtt rendkívül sikeres németországi tartózkodását befejezte, dr. Sorge 1933. július 30-án jelentette a moszkvai központnak: „Nem mondhatom, hogy feladataimat száz százalékig teljesítettem. Sok mindent egyszerűen nem lehet megcsinálni. De még tovább itt maradni, hogy más újságok képviselőjét is megszerezsem, értelmetlen lenne. Elviselhetetlen számomra, hogy a naplopó szerepét játszom, meg kell kezdeni a munkát. Csak azt mondhatom, hogy a jövőendő munka feltételei többé-kevésbé rendelkezésre állnak.”

Ez teljesítményének nagyon szerény értékelése volt, mert végül is elintézte, hogy az Egyesült Államokon és Kanadán keresztül, érvényes német útlevelemmel, valamint német náci napilapok és folyóiratok ajánlásaival és megbízásaival megkezdhesse utazását Japánba.

Tudatosan elkerülte a Szibérián át vezető vasútvonalat és a Sanghajra vezető hajóutat. Kikerülte az olyan kikötőket is, mint Hamburg és Bréma, ahol a fasiszták fokozottan ellenőrizték a kiutazásokat. Dr. Sorge egy francia utasszállító hajót választott, amely Cherbourg–New York útvonalon közlekedett. Cherbourg felé útközben megállt Párizsban, ahol a *Noailles Szálló* törzsvendégei közé tartozott. Itt felkereste a központ futára, aki közölte vele, hol találkozhat Tokióban csoportja első munkatársaival. New Yorkból Washingtonba utazott, hogy a japán követségen meglátogassa Katsuji Debuchit, a japán nagykövetet. Sorge átadott a tenno („isteni uralkodó”, a japán császár címe – *a fordító megjegyzése*) birodalma diplomatá-

jának egy üdvözlő- és ajánlólevelet, amelyet a müncheni dr. Karl Haushofer tábornok és professzor – akiről később még többet fogunk hallani – útközben adott át neki. Haushofer professzor jól ismerte Debuchit. Japánban ismerkedtek meg, és évek óta ugyanazt a politikai irányvonalat képviselték. Debuchi nem volt akárki. Mielőtt a császári Japán nagykövetségént az Egyesült Államokba küldték, már külügyminiszter-helyettes volt. Három évvel a dr. Sorgeval folytatott beszélgetés után Debuchit, külpolitikai érdemei elismerésül, császára nemesi rangra emelte és kiemelte a lordok előkelő kamarájába. Mikor dr. Sorge a szerfölött udvarias vendéglátójától eltávozott, a tokiói külügyminisztériumnak címzett, hivatalosan lepecsételt – Debuchi ajánlását tartalmazó – levelet vitt magával aktatáskájában. Ez a levél később japán hatalmi körökben sok ajtót megnyitott előtte.

Sorge ezután továbbutazott Chicagóba a világkiállításra, ahol még egyszer találkozott a központ futárával, hogy az utolsó értesüléseket kicseréljék. Ez után a találkozás után dr. Sorge Kanada irányában elhagyta az Egyesült Államokat, és lefoglalt egy helyet a Kanada nyugati partján levő Vancouverből Yokohama felé induló hajójáratra. Az utazási vállalat garantálta német utasának, hogy legkésőbb 1933. szeptember 8-án japán földre léphet.

MEGÉRKEZÉS YOKOHAMÁBA

Azon a férfin, aki kézikofferjével az utasáradatban elhagyta a Kanadából érkezett hajót, semmi feltűnőt nem lehetett felfedezni. A vámépületben – mint minden utasnak – ellenőrzésnek kellett alávetnie magát. Időközben megérkezett csomagját is átvizsgálták. Különböző neves európai újságok tudósítójának mondta magát, aki a következő évekre Tokióban akar letelepedni. Csomagjában – alapos átvizsgálás ellenére – semmi gyanúsat nem találtak. Modern keskenyfilmes Leica gépe sem keltett feltűnést. A vámtisztviselők tisztában voltak vele, hogy egy újságírónak hivatása gyakorlásához modern fényképezőgépre van szüksége. Vízumokkal telepecsételt német útlevele valódi volt, és dr. Richard Sorge névre szólt. Az útlevél ellenőr egy üres oldalra nagy beutazó bélyegzőt nyomott, 1933. szeptember 6-i dátummal.

Dr. Sorge rövidesen elhagyta Yokohamát, az élénk kikötővárost,

és vonattal Tokióba utazott. Először a jőnevű *Sanno Hotel*-ben, a Taranomon közelében foglalt magának szállást. Ez a külföldiek számára a legelegánsabb szállók egyikének számított Tokióban.

Néhány, a város megtekintésével töltött nap után jelentkezett a német nagykövetségen, amely a császári palota közelében volt. Dr. Sorge ott átadhatta a porosz kormány ajánlólevelét, amelyet Berlinből hozott magával. Tudta ugyanis, hogy egy hivatalos papír milyen hatást szokott gyakorolni a német tisztviselőkre. Az őt fogadó követségi munkatárnak először egészen jelentéktelen, kíváncsiskodó kérdéseket tett fel, de egyidejűleg hangsúlyozta, hogy a *Frankfurter Zeitung*, a berlini *Tägliche Rundschau*, a *Berliner Börsen-Courier*, a Münchenből irányított *Zeitschrift für Geopolitik*, a *Deutsche Volkswirts* és az amszterdami *Algemeen Handelsblad* megbízásából Japánban hosszabb ideig szándékozik dolgozni.

Aki igazolni tudta, hogy a *Frankfurter Zeitung* munkatársa, vagy hivatkozni tudott Max Geisenheyner szerkesztőre, az a „harmadik birodalom” külképviseletein kimondottan feddhetetlen volt. Ez a tekintély arra volt visszavezethető, hogy az újságot egy nagyhatalmi monopólium szócsovének tartották. A harmincas évek elejétől ugyanis a lapba fektetett tőke nagyobb része az IG Farben tulajdonát képezte, amely nemcsak Németországnak, hanem Európának is a legnagyobb vegyi monopóliuma volt. Óriási gazdasági hatalma jelentős mértékben meghatározta a német kormánypolitikát.

Richard Sorge ajánlóleveleit és szerkesztőségi kapcsolatait a nagykövetség tisztviselői rendben levőnek találták, sőt mint később kiderült, az akkori tokiói német nagykövet, dr. Ernst-Arthur Voretzsch is barátságosan fogadta őt.

Amikor dr. Sorge később a náci párt tokiói, külföldi szervezetének vezetője felől érdeklődött, a követségi titkár megállapította, hogy a tokiói német közösség egy különösen értékes és hitlerhű tagja áll előtte.

A német nagykövetségen tett első látogatásának sikere, amikor is, nagyon szerényen, újságírói tevékenységének esetleg szükséges támogatását kérte, egyáltalán nem altatta el dr. Sorge éberségét. Tudta ugyanis, hogy a nagykövetség fogadóhelyiségei mögött az SS birodalmi vezetőjének megbízottai működnek, akik azt a feladatot kapták, hogy ellenőrizzék és figyeljék a Japánban élő és oda érkező németek megbízhatóságát.

Dr. Sorge már 1933 utolsó negyedében debütált mint publicista.

A *Berliner Börsen-Courier*-ben, amelyet a világ valamennyi börzén tanulmányoztak, és tizennyolc európai országban kapható volt, két cikke jelent meg. Az 1933. október 18-i, esti kiadásban közzétett vezércikkének a címe *Japán életrajza* volt, és Japán ázsiai, terjeszkedő külpolitikájának hátterével foglalkozott. Japán elérte a négy évtizede állhatatosan követett célját, és szigetbirodalomból, a Kínában megszállt területek és Mandzsukuo nevű gyarmata révén, sziget- és szárazföldi hatalom lett. Dr. Sorge értékelte Japánnak az Egyesült Államokkal, Nagy-Britanniával, Hollandiával, Németországgal, Olaszországgal, Kínával, a Mongol Népköztársasággal és a Szovjetunióval folytatott differenciált kül- és külkereskedelmi politikáját, és egyebek között olyan következtetésre jutott, hogy a világ újrafelosztásáért vívott imperialista harcban erősödik Japán együttműködése Németországgal és Olaszországgal. Sorge annak idején Tokióból találóan állapította meg: „A japán politikai vezetés ma csaknem teljesen a hadsereg szerepét hangsúlyozó nacionalista csoportok kezében van. (Nem akarom használni a fasizmus kifejezést, mert azt itt túl nyugatinak találnák)... A Nyugatnak megvan minden alapja ahhoz, hogy azt a császári kiáltvánnyal hangsúlyozott nyilatkozatot, miszerint Mandzsukuo Japán számára az »életrajzat« jelenti, olyan komolyan vegye, ahogy csak lehet... Japán a maga kontinentális politikája révén azt a veszélyes szerepet vállalta, hogy mint ék működjek az északon levő kommunizmus és Dél-Kína egyre jobban szélesedő kommunista körzetei között.” Dr. Sorge egyidejűleg rámutatott Japán egész társadalmi életének mértéktelen militarizálására, és arra a törekvésére, hogy „külpolitikáját a hadsereg és haditengerészet vezetésével szoros összhangban irányítsa”.

Japán nemzeti válsága című következő vezércikke már 1933. november 27-én – éppen ebben az időben került sor a Szovjetunió elleni japán provokációkra – jelent meg, az említett tőzsdelap esti kiadásában. A cikk „a növekvő gazdasági és politikai hatalmi terjeszkedés folyamatában levő” Japán belpolitikai erőviszonyaival foglalkozott. Dr. Sorge rámutatott a cikkben „a nagy magánvállalatok gazdasági hatalmát megtestesítő”, a tömegek számára idegen pártok problémáira, a parasztok származási helyzetére, az államadósságok elrettentő növekedésére, az erőltetett ütemű, nagymértékű fegyverkezésre, és végül megjósolta „a hadsereg befolyásának növekedését néhány, kimondottan nacionalista, civil politikus egyidejű megtartása mellett”.

Dr. Sorge okos elemzéseire Berlinben nemcsak a gazdasági körök figyeltek fel. Hasznosak voltak ezek dr. Herbert von Dirksen számára is, aki Tokióba készült nagykövetnek. Ezek a cikkek jelentősen hozzájárultak ahhoz, hogy helyesen formálják dr. Dirksen Japánról alkotott elképzeléseit. Dr. Sorge nevét is meg kellett jegyeznie, mert amikor 1933 végén, mint újonnan akkreditált német nagykövet Tokióba érkezett, hamarosan kereste a kapcsolatot vele, a már ismert, Japánban élő német tudósítóval. Időközben a nagykövetség biztonsági szolgálatának tisztviselői is jóváhagyólag vették tudomásul dr. Sorge cikkeit.

De nem ezek a tisztviselők jelentették az egyetlen akadályt, amelyet dr. Sorgének le kellett küzdenie, ha teljesíteni akarta titkos megbízatását. Felkészült arra, hogy olyan országban kell dolgoznia, amelyben a kémektől való félelem már a múlt század közepétől valóságos mánia lett. Minden külföldi, különösen a fehérbőrű, eleve gyanús volt. Sorge tudta, hogy olyan országban kell tevékenykednie, amelynek hadserege rendkívül sűrű besúgóhálózatot hozott létre.

A japán titkosszolgálati rendszer – miként minden imperialista országban – mind „kifelé”, mind „befelé” dolgozott. Ehhez a rendszerhez különböző titkosszolgálati ágak és szervek tartoztak. Ezek lényegében a hadsereg és a haditengerészet részére kémkedést és titkosszolgálati tevékenységet folytattak, s számukra, nemritkán, a japán külügyminisztérium is ajánlott, illetve nyújtott segítséget. A besúgótevékenységgel és a kémelhárítással belföldön egyidejűleg több szerv is foglalkozott, egymástól többé-kevésbé függetlenül. Ott volt először is a titkosrendőrség, amely a japán belügyminisztériumnak volt alárendelve, de bizonyos kérdésekben az igazságügy-minisztériumnak is dolgozott. A hadseregen belül a japán szigeteken és a Japán által meghódított területeken a kémelhárítás a Kempeitai feladata volt. Természetesen a különböző japán titkosszolgálati szervek egytől egyig azt a célt szolgálták, hogy a tábornokoknak és a tengernagyoknak népellenes tevékenységükhöz a megkívánt csendet és háborítatlanságot biztosítsák. Vagyis az egész japán társadalmi élet militarizálását mindenféle kémkedéssel szemben védelmezzék. E feladat keretében tartotta szemmel a Kempeitai is a külföldieket, akiktől az ország katonai titkait különös gonddal óvták. A Kempeitai feladatait és jellegét egy nevezőre lehet hozni. Ez volt az a szervezet – mint a fasiszta Németországban a Gestapo –, amelytől a japánok legjobban féltek, és amelyet a leginkább gyűöltek.⁴⁷

A bel- és külföldi titkosszolgálatra Japán már 1934-ben ötször annyit költött, mint Nagy-Britannia, gyarmatbirodalmait is beleértve. Japán erre a célra annak idején nyolcvanszor többet áldozott, mint az Egyesült Államok. 1938-ban pedig a japán titkosszolgálatra költött összegek több mint hatszorosukra növekedtek, az akkori német pénznemben kifejezve 62,5 millió márkát tettek ki.

Dr. Sorge tájékoztatni akarta a magas beosztású japán tisztviselőket megérkezéséről és újságírói feladatairól, hogy tevékenységét hivatalosan is tudomásul vegyék. Ezért felkereste a japán külügyminisztériumot, és átadta Amaunak, a sajtóosztály vezetőjének a washingtoni japán nagykövet ajánlólevelét. Amau befolyásos tisztviselő – minisztériumi szóvivő – volt, ő vezette a heti sajtókonferenciákat.

Dr. Sorge az első naptól kezdve érezte, hogy a Kempeitai szimatol utána. Először a *Jiji-Shimbun* című lap tudósítója, Mitsukado Aritomi környékezte meg feltűnő módon. A németül beszélő japán megkísérelte, hogy az újonnan érkezett nyakába varrja magát, és a tokiói Meguro szállóban kedvezőnek tűnő szobát ajánlott neki. Miután dr. Sorge a szálló tulajdonosának borralalót adott, kétséget kizárva megtudta, hogy a tudósító korábban a japán hadsereg kémiszolgálatánál szolgált. Az ellenfél ismertté vált, s így veszélytelen lett. Egyik napon Mitsukado Aritomi megkísérelte, hogy dr. Richard Sorgét egy oroszul beszélő provokátor közreműködésével próbára tegye. Az ügynök egy váratlan pillanatban dr. Richard Sorge anyanyelvén kezdett beszélni. A kísérlet teljes kudarcot vallott. Dr. Sorge úgy reagált, mint akinek az orosz nyelv teljesen idegen.

Dr. Sorge azért, hogy viszonylag zavartalanul tudjon dolgozni – a legtöbb európaival ellentétben –, egy kimondottan japán városnegyedben keresett magának egy kis lakást. Rövidesen azonban megállapította, hogy háztartási alkalmazottja a Kempeitai besúgója. Egy hosszabb utazása után arra is rájött, hogy az általa preparált irattáskáját és okmányait átkutatták. A német nagykövetség egyik japán tolmácsát, akivel dr. Sorge néha együtt szórakozott, többször behívták a rendőrségre, és a német újságíró felől faggatták.⁴⁶ A tolmács tájékoztatta dr. Sorgét, bár erről neki hallgatnia kellett volna. Közben a Kempeitai dr. Sorge lakásának vastag falára egy akkor még viszonylag igen költséges lehallgatókészüléket szerelt fel. A „poloska” azonban csalódást okozott, mert Richard Sorge azokkal, akikkel kapcsolatot keresett, rendszerint éttermekben és egyéb, sűrűn látogatott vendéglátó helyeken találkozott. Oda is követték őt a

japán besúgók. A legtöbbször azonban le tudta őket rázni, mert megfigyelési módszereiket heteken át tanulmányozta, így megismerte azok gyengeségeit.

Amikor később egy fiatal japán nőt megismert, a Kempeitai megpróbálta őt is rávenni a besúgásra. Ishii Hanako⁴⁹ így emlékezik erre vissza: „Júliusban (1934 júliusáról van szó – a szerző megjegyzése) kihallgatásra hívtak be a rendőrségre, s megpróbáltak arra kényszeríteni, hogy Richardot tartsam szemmel, írásbeli munkái alá helyezzek másolópapírt, és adjak tájékoztatást az utazásairól.” A császári ügynököknek azonban csalódniuk kellett a fiatal nőben. A férfi iránt érzett szerelme, tisztelete és hűsége visszautasított minden korrupciós kísérletet.

Dr. Sorge, aki eleve számolt japán megfigyelőinek bizalmatlanságával, szaglászásukra lényegében kétféleképpen reagált.

Először is rájött arra, hogy a besúgók figyelmét a legjobban azzal tudja elaltatni és elterelni magáról, ha hónapokon át főként nyilvános könyvtárakban tartózkodik, és dolgozószobájában japánul tanul. Naponta nagy könyvhegyek mögött láthatták. A német nagykövetség könyvtárában olvasott. Bejáratos volt a Német Kelet-ázsiai Társaság tokiói könyvtárába. Böngészett a könyvkereskedésekben és az antikváriumokban. Említett lakása – egy nyaraló Tokió Azabu nevű városrészében, a Nagasaki utca 30. szám alatt – egyre jobban megtelt könyvekkel, lefordított kéziratokkal, térképekkel és kartotékdobozokkal. Végül is kézikönyvtárában több mint ezer kötet gyűlt össze.

Sorge hallgatta a rádióadásokat, olvasta az újsághíreket, tanulmányozta az ország történelmét és kultúráját, a politikai és tudományos írásokat, a japán klasszikusokat és a nemzetközileg ismert Japánkutatók vitairatait. Tudásszomja szinte csillapíthatatlan volt. megszerzett tudása igen hamar hatásos fegyverré vált. Tanulmányai mellett turistaként nagy utazásokat tett különböző japán tartományokban.

Másodszor, Richard Sorge tudta, hogy a japán ügynökök iránta tanúsított „figyelme” némileg csökkenni fog, ha a német nagykövetség fogja őt ellenőrizni, mert a német fasisztáknak saját „szimatszakembereik” voltak, akik szorosan együttműködtek a japán titkosszolgálattal. Annak érdekében, hogy a nagykövetség őt tekintélyes személyiségnek tartsa Japánnal kapcsolatos ismereteit illetően, nélkülözhetetlenné kellett magát tennie.

Japánban tett néhány utazására dr. Sorge magával vitte Friedrich Sieburg újságíró⁵⁰ is, aki az alábbiakat jegyezte fel:

„Annak a két vagy három utazásnak a során, amelyet Sorgéval tettem, azoknak a rendőröknek a száma, akik vagy egyenruhában, vagy civilben hozzánk közeledtek, bennünket ellenőriztek, vagy szóba elegyedtek velünk, egyenesen lenyűgöző volt. Ennek nem volt semmi különös jelentősége, mert a japánok félelme a németektől már csaknem agybaj. Bár én magam egyértelmű jelenség voltam, és kilónyi japán ajánlólevéllel járkáltam az országban, mégis szakadatlanul zaklattak a rendőrök, akik valóban gyerekes módon próbáltak a személyemmel foglalkozni.

Gyakorta megtörtént, hogy borotválkozás közben megjelent a szállodai szobámban egy meglehetősen ápolatlan külsejű fiatalember. Sűrű hajlongások közepette kijelentette, hogy a rendőrségtől van, s reméli, biztonságban érzem magam Japánban. Ez történt velem mindig, minden kiránduláson, a nyilvános parkokban, sőt még a templomokban is.

Ezek a fiatalemberek, akik egyáltalán nem keltettek feltűnést, a legtöbbször teljesen megnyugodtak, ha átnyújtottam nekik a névjegyet, amelyet egyébként Sorge tanácsára, rögtön megérkezésemkor japán írásjelekkel elkészíttettem. A titkosrendőr aztán szokás szerint tanulmányozta a névjegyet, mintha az valamilyen értékes okmány lenne, megnyugodva bólintott, és kérte, hogy a névjegyet megtarthassa. Később tapasztaltam, hogy a névjegykártyák gyűjtése Japánban rendkívül kedvelt. Sok japánnak vaskos albumai vannak, amelyekbe beragasztja az összegyűjtött névjegykártyákat, elősorban a külföldiekét.

Szüntelenül oktatták a »nagyközönséget« a kémkedés veszélyeire. Tanfolyamokat szerveztek és útmutatásokat tettek közzé. Magam is részt vettem egyszer egy előadáson, amelyet egy japán rendőrtiszt tartott a gésáknak, hogy bevonja őket a kémek elleni harcba. Sajnos, egyetlen szót sem értettem abból, amit a rendőrtiszt mondott. Az előadás mégis nagyszerű volt. A japán rendőrtiszt komoly kis emberke volt, ősz kefefrizurával, nagy szemüveggel, és a terem tele volt tarka kimonós, sápadtra púderezett arcú, virágszerű teremtményekkel.

Később rájöttem, hogy miből indulnak ki az ilyen útmutatások. Mindenekelőtt abból, hogy a kém, aki természetesen fehérember, megjelenése alapján rögtön fel lehet ismerni. A megjelenés, a japán

kémelhárítás nézete szerint, a régi kalandfilmekben szereplő kémek külsejének felelt meg. Komolyan tanították ezeket a lányokat arra, hogy ha egy férfi elől nyitott körgallérban, utazósapkában, rövid pipával, sőt monoklival a szemén belép a teaházba, az csak kém lehet.

Ezt, mint a nyilvánvaló sematizmus olyan példáját említem, amelyet a japán hatóságok a kémkedés kérdésével kapcsolatban követtek.

Sorgéval többek között Kyotóban, Narában és Hamadában jártunk, ahol megnéztük a szent ereklyetartókat. A vonatokon újra és újra megszólítottak bennünket, törték az angol vagy a német nyelvet, és névjegykártyáinkat kérték. Hamada pályaudvarán az egyenruhás rendőrök egész csoportja állított meg bennünket, és számtalan meghajlás közben elvették személyi igazolványainkat.

Egy alkalommal egy rendőrségi tisztviselő azt kérte tőlünk, hogy megnézhesse töltőtollainkat. Később tapasztaltam, hogy Japánban különösen aggódnak a töltőtolltartók miatt, mert azt hitték, hogy a kémek töltőtolltartóval fényképeznek, illetve végeznek méréseket. Az infravörös sugarakról is, amelyekkel állítólag a kémek dolgoznak, szakadatlanul beszéltek. Nem tudom, milyen fixa idea készítette a japán kémelhárítást arra a hiedelemre, hogy a fehér kémet onnan lehet megismerni, hogy mindig »felülről lefelé fényképez«.

Lehetséges az is, hogy a nagyfokú rendőrségi érdeklődés Sorgéval tett utazásaim során nem volt több a szokásos intézkedésnél, két ismert európai újságíróval szemben. De az is lehetséges, hogy Sorge már annak idején gyanús volt.”

Hasonló témáról nyilatkozott Harold O. Thompson⁵¹, a neves amerikai sajtószakember, aki nemegyszer nyert betekintést a japán titkosszolgálat sajátos módszereibe.

„1936-tól 1941 nyaráig – írta – az *United Press* tokiói tudósítója voltam. Irodám a Dentsu-épület hetedik emeletén volt. Ugyanezen a folyosón kaptak helyeket a *Deutschen Nachrichtenbüro* (DNB), a Havas-ügynökség és az *Associated Press* munkaszobái. Sorge gyakran meglátogatta a kollégákat a *Deutschen Nachrichtenbüro*-ban. Találkoztam vele japán sajtókonferenciákon is... Barátságos, segítőkész fickónak ismertem meg... Egy esemény különösen emlékezetes számomra. A japán rendőrség Sorgét egy titkosrendőrrel figyeltette, úgy, ahogy sokat közölünk figyeltetni szoktak. Egyik nap megjelent az irodámban az az ember, aki Sorgét figyelte, hogy japán

segítőmmel beszélgessem. Tőle tudtam meg, hogy a rendőr nagyon örül, mert Sorge motorkerékpár-szerencsétlenséget szenvedett, és a Szent Lukács Kórházban van. Ezért jut most a rendőrnek magára is ideje. Azonnal utánajártam a hírnek, és megtudtam a kórházból, hogy Sorge csak könnyen sérült meg, és már ki is engedték. Amikor ezt a rendőr megtudta, villámgyorsan elhagyta az irodámat, hogy megfigyelői feladatát teljesítse. Azt hiszem, Sorgét jobban figyelték, mint közülünk bárkit.”

Mindezek az események és élmények sejtetik, hogy dr. Sorge milyen nehéz körülmények között teljesítette hírszerző feladatát, milyen megpróbáltatásoknak volt kitéve az alatt a megközelítőleg háromezer nap alatt, amíg Japánban működött.

RÁSZEDET TITKOSSZOLGÁLATI TÁBORNOKOK

Dr. Richard Sorge még csak néhány hete tartózkodott Tokióban, de máris közeli kapcsolatba került a birodalmi fegyveres erőknek akkor Japánban csaknem teljesen ismeretlen tisztjével, Eugen Ott alezre-
dessel.⁵² A felületes szemlélőnek imponálhatott az a képesség, amellyel Sorge éppen erre a vezérkari tisztre bukkant rá, aki mint tüzértiszt és mint a birodalmi fegyveres erők megfigyelője a 3. japán tüzérezrednél Nagoya ipari városban szolgált. Kettőjük megismerkedése azonban nem volt véletlen. Dr. Sorge az Ott-tal való találkozást – alapos ismereteit figyelembe véve – bizonyos kapcsolatok megteremtése végett céltudatosan kereste.

Japán 1933 márciusában, Németország pedig a következő év októberében kilépett a Népszövetségből. Mindkét állam kormánya szabad kezet akart kapni a militarizáláshoz, és a tervezett hódító hadjárataik előkészületeit még jobban el akarták titkolni a nemzetközi közvélemény előtt. A német és japán vezérkar minden kapcsolata rendkívüli módon érdekelte a szovjet katonai hírszerzést. Mint-hogy az összekötő tisztet Eugen Ottnak hívták, ennek a német–japán kapcsolatnak volt még egy sajátossága. A negyvennégy éves alezre-des sem a Vörös Hadsereg, sem Németország Kommunista Pártja számára nem volt ismeretlen. Mindenesetre közülük egyiket sem elsősorban olyan tények érdekelték, hogy Ott gárdahadnagy a württembergi királyi udvarban előtáncosként szerencsétlente a hölgytársaságot. Sokkal fontosabb volt, hogy Ott az első világháború kezde-

tén a württembergi 65. tábori tüzérezredben szolgált, mint segédtsiszt, majd egy lovashadosztály törzsébe osztották be, és végül egy, a hírszerző tisztek részére szervezett különleges tanfolyam elvégzése után gyorsan a császári vezérkarhoz került. Az akkori III. B osztályon a császári hadsereg katonai titkosszolgálatára főnökének, Nicolai ezredesnek a beosztottja volt. Ez a Nicolai egyébként a húszas években részt vett a Kínába küldendő katonai tanácsadók kiválasztásában is. A fiatal Ottot nemcsak titkosszolgálati munkára kötelezte el, hanem a német imperializmus ügynökeinek sokoldalú vezetőjévé, a német militarizmus egyik úttörőjévé, olyan szalontisztté nevelte, aki a magas politika kulisszái mögött érezte jól magát, s aki értett a cselszövéshez. Nem csoda, hogy Ott később is hű maradt ehhez a sötét mesterséghez, amikor a császári hadsereg megverten masírozott haza, II. Vilmos császár biztonságos száműzetésbe vonult, és a német nép a háború következményeit nyögte.

Eugen Ott 1923 januárjától már újra a vezérkarban szolgált. Századosi rangban Kurt von Schleicher őrnagynak segédkezett. Az Ott dolgozószobájának ajtaján levő táblán semmitmondó felirat: I 1/III. Csak a beavatottak tudták, hogy Ott százados most az 1. számú osztályon, a „belpolitikai” csoportnál teljesített szolgálatot. Három évvel később ebből a Fegyveres Erők Osztálya lett. Ott ezen az osztályon is von Schleicher legbensőbb tanácsadói közé tartozott, vele együtt emelkedett fokról fokra a ranglétrán. Kurt von Schleicher 1932-ben már tábornoki egyenruhát hordott. A nagyravágyó Ottot alezredessé léptették elő, és a Birodalmi Fegyveres Erők Minisztériumában a Fegyveres Erők Osztályának főnökévé nevezték ki.

Hitler hatalomra jutása után Eugen Ottot, a titkosszolgálatban járatos vezérkari tisztet, Hitler és tanácsadója, Nicolai ezredes és a birodalmi fegyveres erők parancsnoksága új, fontos feladattal bízta meg. Ottnak most a távoli Japánban kellett a német militaristák érdekeire ügyelnie. Hitler bizalma az általa jól ismert Ott iránt nemcsak ezzel a kiküldetési paranccsal jutott kifejezésre. 1934. június 30-án SS-legények íróasztalánál agyonlőtték von Schleichert, a birodalmi fegyveres erők tábornokát, akinek a személye, bizonyos kérdésekben, nemcsak Hitlernek volt kényelmetlen. Ottot azonban még ebben az évben ezredessé léptették elő, s mint katonai attasét a tokiói német nagykövetségre küldték. Még előléptetése előtt, vagyis még mint alezredes, néhány különleges feladatot oldott meg a Távol-Keleten a Hitler-rendszer részére.

A náci a birodalmi fegyveres erőkkel együtt érdekelték voltak abban, hogy Ázsiában katonai partnert találjanak a világ első szocialista állama elleni akcióikhoz. Az együttműködésről Nicolai már a harmincas évek elején tárgyalt a japán hadsereg titkosszolgálatának akkori főnökével, Nakama tábornokkal. Ennek nyomán egy ideiglenes megállapodás született a német és a japán titkosszolgálat között. Mindkét fél hasznot akart húzni az együttműködésből. A japán titkosszolgálat a Távol-Keletről, különösen a Szovjetunió ázsiai területéről akart bizonyos felderítési adatokat átadni, a birodalmi fegyveres erők viszont mindenütt segítséget ajánlottak a japánoknak, ahol azok feltehetően nem tudtak észrevétlenül működni. A hírek és kémadatok kölcsönös kicserélésének politikai, katonai és bizonyos gazdasági kérdésekre kellett kiterjednie.

Ez az egyezmény a német és a japán vezérkar közti hagyományos együttműködésen alapult, amely 1883-ig vezethető vissza. Ezt az együttműködést főleg Dr. Karl Haushofer tábornok és későbbi professzor építette ki, aki az első világháború előtt Japánban volt katonai tanácsadó. Ebből az időből ismerte Katsuji Debuchit, a külügyminisztérium ázsiai osztályának egykori igazgatóját. A húszas évektől Haushofer már geopolitikát tanított. A sors ironiája, hogy épp ő tett dr. Sorgénak fontos szolgálatot. Így történt: Ott alezredest – miként már említettem – a birodalmi fegyveres erők minisztériumából összekötő tisztként Japánba küldték. Bár Nicolai ezredestől megfelelő ajánlóleveleket kapott, Haushofernek sürgősen minimális ismeretekkel kellett őt ellátnia a japán hadseregről és egyáltalában magáról Japánról. Ennek a Haushofernek korábban volt egy segítője, Hitler egykori magántitkára, Rudolf Hess, aki a birodalmi fegyveres erők számára egy 132 oldalas tanulmányt készített a japánok kémkedési gyakorlatáról. Ott többet akart erről a kérdésről tudni. Mindez meglehetősen gyorsan ment, mert az alezredestnek már 1933 júniusában a japán vezérkarnál kellett jelentkeznie.

Alig végzett Eugen Ott a tanácsadójánál, megérkezett annak müncheni egyetemi irodájába dr. Sorge. Jól felkészült erre a találkozásra, azaz előzőleg gondosan tanulmányozta Haushofer cikkeit is. Tudta, hogy a professzor lelkesedik Japánért és mindenért, ami a távol-kelettel kapcsolatos. Ez utóbbiak közül saját, alapos kínai ismereteivel is szolgálhatott. Nem kerülte el dr. Richard Sorge figyelmét, hogy Haushofer professzor a maga folyóiratában már 1927-től szakadatlanul síkraszállt Németország, Japán és Olaszország katonai szövet-

sége mellett. Alaposan kikérdezte Haushofert, hogy nem érdeklik-e *Zeitschrift für Geopolitik* című lapja számára szaktudósítások japán és kínai problémákról.

Hogy milyen témakörökről volt szó dr. Sorge és Haushofer professzor megbeszélésein, azt dr. Sorgénak azokból a cikkeiből lehet megállapítani, amelyek ezt követően rövidesen megjelentek Haushofer folyóiratában. Sorge ilyen cikkeket írt: Újjáépítés Mandzsúriában, A japán fegyveres erő helye és szerepe a japán politikában – katonaföldrajzi következtetések. A gyanútlan geopolitikus-főnök dr. Sorgénak nemcsak Ott alezredes utazásáról és feladatairól mondott egyet s mást, hanem – ahogy már a cikkek címei is mutatják – azokat a témákat is meghatározta, amelyek dr. Sorgénak Japánban lehetővé tették, hogy Haushofer tábornokra és más ajánlásokra hivatkozva, Ott-tal eszmecsere-alapot találjon. Ott esetleges utolsó kételyeinek eloszlatása végett dr. Sorgénak még egy ajánlólevele volt az aktatáskájában, mégpedig a régi katonától és a *Tägliche Rundschau* neves szerkesztőjétől, dr. Zellertől. Zeller ebben úgy ajánlotta kebelbarátjának és háborús bajtársának, Ottnak dr. Sorgét „mint akár politikailag, akár emberileg teljesen megbízható” személyt.

Amikor dr. Sorge elindult Japánba, Ott alezredes már munkában volt. A japánok Ottot egy távoli tüzérlaktanyában szállásolták el, hogy lehetővé tegyék zavartalan tanulmányait, és hogy a nyilvánosság előtt a feltűnést elkerülje. Ottnak is ez volt a kívánsága.

Ott a birodalmi fegyveres erők parancsnokságának elemzést készített a japán hadsereg titkosszolgálatának felépítéséről és összetételéről azzal a céllal, hogy abból tanulságokat vonjanak le a szovjetellenes kémtevékenység számára. Ajánlólevelei már sok ajtót megnyitottak előtte. Mandzsúriában barátságot kötött Kenji Doiharával, a japán hírszerző tábornokkal, aki tizenhárom nyelvet és dialektust beszélt, és akinek az ügynökei a mandzsúriai határ körzetéből próbáltak kémkedni a Szovjetunió ellen. Doihara azonnal egy németül beszélő titkosszolgálati ezredest, Hiroshi Oshimát bocsátotta Ott rendelkezésére, aki válaszolt a német alezredes kérdéseire, és gondoskodott megfelelő anyagokkal való ellátásáról.

A japán hadosztályparancsnokok és a haditengerészeti vezérkari tisztek részére rendezett titkos értekezleten Ott megismerkedett Suet-sugu tengernaggyal is, akinek a barátsága tulajdonképpen csak azután lett fontos és hasznos a számára, miután az 1937 júniusában belügyminiszter lett. Az ő széles körű személyes és hivatali kapcsola-

tai révén Ott alezredes számos információt kapott. Később egyébként Ott úgy jellemezte Oshimát, mint „aki a japán katonai kamarilla belső köreihez tartozik, és ezért mindenről nagyon jól tájékozott, ami a katonákat és a jövőre vonatkozó terveiket illeti.”

Valamennyi információ azonban egyoldalú volt, mert kizárólag a japán hadsereg és haditengerészet köreiből származott, így hát az újonnan érkezett dr. Richard Sorgét, akivel látszólag véletlenül találkozott, az ég ajándékának tekintette. A vezérkari tisztnek semmi oka nem volt arra, hogy dr. Sorgéval mindent meg ne beszéljen. Gyakran cseréltek véleményt a németországi eseményekről, beszélgettek a távol-keleti problémákról, társalogtak személyes dolgokról, és közben sakkoztak.

Második találkozásuk alkalmából Ott büszkén mutatta be a feleségét, Helmát, a Lahnstein nevű kisvárosból származó dr. Robert Bodewig ügyvédnek és politikusnak a lányát. Helma Ott magányosnak és boldogtalannak érezte magát a Távol-Keleten, és ebből nem is csinált titkot. A véletlen műve volt, hogy Helma Ott, a jelenlegi tiszti feleség és dr. Richard Sorge megismerkedett. Rögtön mindketten a Frankfurt am Mainban töltött időre emlékeztek. Ott feleségének akkori férje, egy építész, Németország Kommunista Pártjának egyik sejtjét vezette. Helma Ott, aki annak idején szimpatizált férje politikai barátaival, semmit sem tudott dr. Sorge akkori pártfunkcióiról. Dr. Sorgéban most a honfitársat, a szimpatikus társalkodópartnert, a helyes party-vendéget és a tökéletes társaságbeli férfit látta. És ettől kezdve aztán gondoskodott a gyakori meghívásokról, és arra biztatta, sőt unszolta a férjét, hogy dr. Richard Sorgét vonja be a szűk baráti körbe. Ily módon két homlokegyenest ellentétes érzelmű és osztályálláspontú ember kötött ismeretséget. Mégis mindketten sokat beszéltek a „barátságról”, de mindegyikük más okból. Eugen Ott erről egy alkalommal, később így nyilatkozott: „Nehéz feladat volt számomra a japán hadsereg szinte vasfüggöny mögötti kiképzésének állapotát megfigyelni és erről jelentést adni. Nem maradt időm arra, hogy japánul tanuljak, és annál is inkább örültem a Sorgéval való ismeretségnek, mert hála nyelvismeretének, könnyebb volt a japánokkal kapcsolatot teremtenem, és tőlük információkat kapnom.”⁵³ E „barátságos” viszony ellenére, jöllehet Ott-nak szüksége volt dr. Sorge segítségére, az ezredes – hivatásszerűen – rendkívül bizalmatlan volt. Az újságíró még figyeltette is, amit később maga is elismert.

Dr. Richard Sorgénak, az álcázás mesterének ez nem jelentett gondot. Már korábban – négy hónappal Yokohamába érkezése után – jelentette Moszkvának: „Úgy gondolom, hogy minden egyes besúgót ismerek, és eléggé ismerem szokásos módszereiket is. Azt hiszem, hogy már valamennyit az orránál fogva vezetem.”⁵⁴ Az is világos volt számára, hogy Ottot is végérvényesen becsapta. A szovjet hírszerző az idő múltával egyre jobban fölébe került a német imperializmus és militarizmus küldöttjének. Általa dr. Sorge nemcsak a fasiszta titkosszolgálat számtalan csatornáját ismerte meg igen jól Európában és Ázsiában, de közreműködésével alapos betekintést nyert a japán titkosszolgálat, külföldiek számára egyébként hozzáférhetetlen, szerteágazó szervezetébe is.

Három példával szeretném érzékeltetni, milyen előnyei származtak dr. Richard Sorgénak Eugen Ott-tal való kapcsolataiból.

Néhány évvel később Ott gyakran meghívta dr. Sorgét a Tokiótól 30 kilométerre délre fekvő, előkelő, tengerparti villájába. A Kempeitai – annak érdekében, hogy a japán flotta fejlesztése a nemzeti és a nemzetközi nyilvánosság kizárásával történjék – valamennyi fontos tengerparti körzetben szigorúan megtiltotta a fényképezést. Az Ott kíséretében levő dr. Sorge azonban egy őt érdeklő objektumot lencsevégre kapott Leicájával. Mielőtt azonban a Kempeitai embere odaért volna, dr. Sorge a filmet hidegvérűen visszatekerte a kazettába és azt átadta Ottnak, aki diplomáciai védettséget élvezett. Dr. Sorgénál viszont semmit sem találtak.

Dr. Klaus Mehnert, aki a Wehrmacht-főparancsnokság Elhárító, Hírszerző és Diverziós Hivatalának egyik legfontosabb ügynöke volt, 1936-ban szolgálatilag felkereste Ottot, és elcsodálkozott azon, hogy ő fenntartás nélkül megbízik a három évvel korábban érkezett Richard Sorgéban. Mehnert ezzel kapcsolatban az alábbiakat írja emlékirataiban: „Az első napok egyikén Eniddel (az egyesült államokbeli Berkeleyből származó feleségéről van szó – *a szerző megjegyzése*) Tokióban az Ott házaspár hívott meg bennünket reggelire. Még valaki jött. »Richard Sorge barátom« – mondta Ott. Amikor azután Ott dolgozósobájába mentünk, és a japán helyzetről, csak néhány hete levert tiszti lázadásról, mandzsukuói megbeszéléseimről és Németországról is beszélni akartam vele, Sorge ismét ott volt. Ottot gyerekkorom óta ismertem... Vele őszintén beszélhettem. De Sorge? Névről ismertem: a *Zeitschrift für Geopolitik* című lapban közzétett cikkeinek kelet-ázsiai utazásom előkészítése során jó hasz-

nukat vettem. De jelenléte feszélyezett. Ezt bizonyára észrevette, mert csakhamar távozott. »Sorge kiváló Japán-ismerő«, mondta Ott, amikor egyedül maradtunk, »nagyon jó barátom és teljesen megbízható«.

Amikor egy Tokió környéki vasárnapi gyalogtúra végett Ott-tal találkoztam, egy harmadik gyalogtúrázó is ott volt : dr. Richard Sorge. Közben azonban feladtam bizalmatlanságomat. Sorge kiválóan tájékozott ember volt, és ragyogóan tudta a dolgokat előadni. A következő napok egyikén elhoztuk Enidet is, és újabb gyalogtúrát tettünk. Több falun mentünk keresztül, és ezekben Enid fényképezett. Sorge, aki egy, a japán gazdaságról szóló tanulmányon dolgozott, csillogott ismereteivel... Ezután még többször találkoztunk, nevezetesen Kretschmer katonai attasé, Wennecker és Gronau társaságában – mindenütt nyitva voltak az ajtók számára, és a legtöbb helyen információkat kapott cserébe azokért a kiváló tájékoztatásokért, amelyeket ő adott.

Amikor 1941 januárjában (Hawaiiból Sanghajba utaztamkor) ismét Tokióba mentem, Ott már nagykövet volt. Akár hivatali helyiségében, akár a nagyköveti rezidencián látogattam meg – Sorge csaknem mindig ott volt, még azon a kiránduláson is, amelyet ez alkalommal a Hakone-tóhoz tettünk, ahonnan csodálatos kilátás nyílik a Fudzsijamára.”⁵⁵

Friedrich Sieburg, a már említett Japán-utazó, dr. Richard Sorgéval kapcsolatos ismeretségét illetően egy alkalommal megjegyezte: „Ha azokban a hónapokban, amikor én Tokióban voltam, a világban – legyen az Európa vagy Japán területe – valami különleges dolog történt, Ott, a (későbbi) nagykövet szokás szerint Sorgét hívatta... aki nemcsak személyes jó barátja volt, hanem egyik legfontosabb informátora is. Ott a saját költségén Sorgét korábban még az ázsiai kontinensre is elküldte, ahol a japán terjeszkedést tanulmányozta, és Japán katonai esélyeit vizsgálta egy Kína elleni háborúban.”

Hasonlóképpen nyilatkozott dr. Sethe⁵⁶ is, aki a *Frankfurter Zeitung*-nál Sorge Japánból küldött tudósításait szerkesztette. 1964. december 1-jén így írt e könyv szerzőjének: „Hogy ki fedezte az utazásait, azt már nem tudom; nem hiszem, hogy ezt mi tettük; valószínűleg a nagykövetség” Tokióban.

Mint látjuk, Ott a maga kutatásai során is az ügyes dr. Sorgéra hagyatkozott. Így aztán számtalan távoli hírszerzői utazásának költ-

ségeit a tokiói német nagykövetség, vagyis maga az ellenség fedezte. Ez egyáltalán nem változtatott azon a tényen, hogy Richard Sorge hírszerzői tevékenységének eredményeit csak a moszkvai központtal közölte. Ott csupán néhány jelentéktelen információt és nagyon is általános tájékoztatót kapott az országról és az emberekről. Dr. Sorgénak azonban ezek az anyagai is mindig nélkülözhetetlenek voltak Ott számára. Idővel Ott íróasztaláról szinte egyetlen olyan jelentés sem került Berlinbe, amelynek a megfogalmazásában dr. Sorge ne vett volna részt. Az Eugen Ottnak Berlinből küldött feladatokból és kérdésekből dr. Sorge gond nélkül ki tudta olvasni a német vezérkart, a fasiszta titkosszolgálatot és később a külügyminisztériumot mindenkor leginkább érdeklő kérdéskomplexumokat, és ezekből a maga hírszerzői feladatai számára megfelelő következtetéseket tudott levonni.

A dr. Sorge segítségével összeállított Ott-jelentéseket Berlin az átlagot meghaladóknak minősítette. Az ilyen értékeléseknek a közvetlen haszonélvezője Ott, közvetetten pedig a mögötte álló dr. Sorge volt. Valóban, az a karrier, amelyet Ott távol a hazájától csinált, sok tekintetben egyedülálló volt.

A már említett első, a japán hadsereg titkosszolgálatáról és ennek szovjetellenes tevékenységéről küldött különjelentése alapján – Hitler kezdeményezésére és az akkori birodalmi hadügyminiszter, von Blomberg aláírásával ellátva – már 1934 áprilisában megérkezett Ott ezredesi előléptetési okmánya, és a tokiói német nagykövetség katonai attaséjává történő kinevezése. Ezzel Ott ama tizenkilenc külön kiválasztott katonai attasé közé tartozott, akik mint hivatásos kémek az egész világot átfogták, és nem sokkal később a fasiszta német véderő új katonai titkosszolgálati főnökének, Canaris tengernagynak az alárendeltségébe kerültek.

1936-ban Ott ezredes, akit mint a „Hindenburg-gyakorlat” megfigyelőjét, és mint katonai tanácsadót Hitler személyesen hívott meg Bad Kissingenbe, jelentést tett a japán fegyveres erők fokozódó háborús előkészületeiről és hadászati céljairól. A nácik annak idején egy szovjetellenes harci szövetség létrehozását tervezték Japánnal.

Néhány hónappal később Ott már soronkívüli vezérőrnagyi kinevezésének örülhetett. Ez a rang egyébként, amely akkoriban a legmagasabb volt, amelyet kivételes esetben német katonai attasék egyáltalában elérhettek, nem sokáig jelentette Ott pályafutásának végét. További előmeneteléről a nácik főkolomposai gondoskodtak:

„vezére”, Hitler birodalmi kancellár, Keitel vezérezredes, a birodalmi hadügyminisztérium fegyveres erők hivatalának főnöke és Joachim von Ribbentrop SS-Obergruppenführer, a külügyi hivatal főnöke. Erről egy fennmaradt okmány egyértelműen tanúskodik. Keitel ezt írta:

„Berlin, 1938. március 17.

Igen Tisztelt Ribbentrop Úr!

Egy nála tartott tárgyalás alkalmával beszéltem a Führerrel a jelenlegi tokiói katonai attasé, Ott vezérőrnagy személyéről. Nevezetesen arról, hogy a hadsereg főparancsnoksága már több alkalommal javasolta, a haza érdekében Ott vezérőrnagyot nevezzük ki magasabb csapatparancsnoki beosztásba. Ott vezérőrnagy azáltal, hogy mint von Schleicher tábornok legközelebbi munkatársa, vele bizalmas viszonyban volt, anélkül, hogy ő maga is hibát követett volna el, politikailag kedvezőtlen helyzetbe került. A Führer ezen a megbeszélésen megkérdezte tőlem, nem jöhet-e szóba, hogy Ott vezérőrnagy az általa teljesített szolgálatokért esetleg önálló diplomáciai beosztásba kerüljön, és megkért a megfelelő külpolitikai pozíció megteremtésére, továbbá arra, hogy e kérdést vele megbeszéljem.

Ha Ön, mint külügyminiszter egyetért azzal, hogy a Führernek Ott vezérőrnagy külpolitikai szolgálatába való állítására vonatkozó javaslatát teljesítsük, úgy szíveskedjék a mai naptól intézkedni, Ott vezérőrnagyot hazarendelni, hogy a Führer, ahogy ezt kívánja, Ott vezérőrnaggyal személyesen beszélhessen.

Heil Hitler!

Készséges híve,
Keitel vezds.”⁵⁷

Csak tizenhat nap múlt el azután, hogy Keitel megfogalmazta az idézett levelet, Hitler máris kezét nyújtott Berlinben Ott vezérőrnagynak, és tudatta vele, hogy kinevezte a német birodalom rendkívüli és meghatalmazott nagykövetévé Japánba. Az időpontot és Ott sürgős meghívását Berlinbe két dolog indokolta:

Hitler Németország előrehaladott háborús előkészületeivel kapcsolatban megbízható fasisztákkal frissítette fel a diplomáciai testületet. Von Neurath báró helyett von Ribbentrop SS-Obergruppenführer lett a külügyminiszter. Államtitkárául von Weizsäcker bárót, SS-Brigadenführert választotta, és ettől kezdve valamennyi fontos nagykövetségi állást abszolút elkötelezett fasisztákkal töltöttek be.

Hitler személyesen tette Ottot, aki eddig mint tiszt nem tartozott egyetlen párthoz sem, a náci párt tagjává, és tűzte fel neki a pártjelvényt.

Másokhoz hasonlóan magának Ottnak is olyan váratlan volt ez a megbízás, hogy így töprengett: „Velem kapcsolatban olyan precedenst teremtettek, amelyet Oshimával is megcsinálhatnak.”

Valóban, Hitler rendkívül nagy súlyt helyezett arra, hogy a kommunistagyűlölő Oshima, Ott kebelbarátja, aki 1934 óta mint tábornok a berlini japán nagykövetségen katonai attaséként tevékenykedett, nagykövet legyen. Az antikommunizmus alapján jött létre a Berlin–Tokió háborús tengely. Ezt lényegében a német és japán reakciós politikai és katonai körök kezében levő titkosszolgálatok segítették elő. Amit Ott és Oshima 1933-ban egy tokiói dolgozószobában megbeszélt, az a csírája lett a fasiszta fegyveres erők és a császári japán hadsereg szovjetellenes szövetségének.

1938 közepén Oshima a császári kormány megbízásából ebben a szellemben tárgyalta Hitler külügyi államtitkárával. Azt a tervezetet, amelyet Oshima egy titkosszolgálati egyezmény megkötésével kapcsolatban a „Wilhelmstrassén” hagyott, és azt a javaslatot, amelyet ezzel összefüggésben von Ribbentropnak előterjesztettek, ma egy londoni állami archívumban őrzik.

Oshima vezérőrnagy, berlini japán katonai attasé 1938. június 28-án kelt javaslata:

„Szigorúan titkos!

Az 1936. november 25-i Antikomintern Paktum szellemének megfelelően a német birodalmi fegyveres erők (a haditengerészet kivételével) és a japán hadsereg a következőkben állapodtak meg:

1. Mindkét fél kicseréli az orosz hadseregre és Oroszországra vonatkozó beérkezett jelentéseket.
2. Mindkét fél közreműködik az Oroszország elleni bomlasztó tevékenységben.
3. Mindkét fél évente legalább egy alkalommal közös tanácskozást tart azzal a céllal, hogy megkönnyítse a fent említett jelentéscserét és bomlasztó tevékenységét, továbbá, hogy érvényt szerezzen az Antikomintern Paktum kiegészítő jegyzőkönyve szellemének...”⁵⁸

Von Weizsäcker államtitkár átdolgozott javaslata von Ribbentrop részére:

„Szigorúan titkos!

Az 1936. november 25-i Antikomintern Paktum szellemének megfelelően a német birodalmi fegyveres erők (a haditengerészet kivételével) és a japán hadsereg a következőkben állapodtak meg:

1. Mindkét fél kicseréli a vezérkarnak az orosz hadseregére és Oroszországra vonatkozó jelentéseit.
2. Mindkét fél együttműködik az Oroszország elleni elhárítási munkában.
3. Mindkét fél évente legalább egy alkalommal közös tanácskozást tart azzal a céllal, hogy megkönnyítse a fent említett jelentéscserét és az elhárítási munkát, valamint az Antikomintern Paktum keretében meghatározott célok további követését, amennyiben azok a birodalmi fegyveres erőket érintik.

A közös tanácskozást a felek általában minden év februárjában szándékoznak megtartani. A tanácskozás helyét, résztvevőit és napirendjét a felek előzőleg egymással egyeztetik.”

Így hát biztosan nem volt véletlen, hogy Hiroshi Oshimát néhány héttel a berlini Wilhelmstrassén tett látogatás után, a császári Japán berlini nagykövetévé nevezték ki.

Eugen Ott Tokióban, Oshima pedig Berlinben, természetesen mindig első kézből kapták kormányaik politikai és katonai tájékoztatását.

Ezenkívül Hitler Ottot, a nagykövetét még néhány alkalommal személyesen is fogadta, hogy instrukciókat adjon neki. Erre utoljára, röviddel a hitleri Németországnak a Szovjetunió elleni hitszegő támadása előtt, 1941. március 29-én Berlinben, az új birodalmi kancellári hivatalban került sor.

Ez a bepillantás teszi igazán értékelhetővé, hogy az Ott-tól származó információknak milyen óriási jelentősége volt dr. Sorge számára nyolcévi tokiói tartózkodása alatt. Helmuth Wohlthat minisztériumi igazgató, aki több éven át volt a Kelet-Ázsiában gazdasági tárgyalásokat folytató delegáció vezetője, így ír arról, hogy milyen bensőséges kapcsolatot tartott a gyanútlan Ott dr. Richard Sorgéval: „A nagykövet úgy kezelte Sorgét, mint a nagykövetség sajtóattaséját. A titkos jelentéseket a nagykövet és Sorge úr részletesen megtárgyalta egymással... Ő (Otról van szó – *a szerző megjegyzése*) mint nagykövet a háború kirobbanásakor Sorge úrra bízta a követség háborús naplójának vezetését.”⁵⁹

A Német Szövetségi Köztársaságban 1951-ben nyugállományba helyezett Eugen Ott nagykövet még mindig zavarodottan jelentette ki: „A Sorge-ügy számomra nagy csalódás volt. Éveken át egyetlen pillanatig sem kételkedtem benne...”⁶⁰

VISZONTLÁTÁS MOSZKVÁBAN

1935 májusában dr. Richard Sorgét a moszkvai központ egyik rejtjelzett távirata felszólította, hogy a leggyorsabb és legbiztonságosabb úton utazzon Moszkvába. Elhatározta, hogy legutolsó információit mikrofilmen magával viszi. Ezek között volt például egy rendkívül jellegzetes, „pontos, hacsak nagy vonalakban is felvázolt terv...”, amely a japán hadseregben a rivalizáló frakciók vezető erőit, a frakciókon belüli szövetségeket és ellenségeskedéseket tüntette fel”. Yotoku Miyagi és Teikichi Kawai állította össze a tervet.

Dr. Sorge különleges útvonalat választott, mert el kellett kerülnie, hogy az 1933-ban Berlinben kért és kiállított útlevelébe egy Japánban feltűnést keltő szovjet be- és kiutazó vízumot pecsételjenek. Németországot sem akarta érinteni. Ezért először New Yorkba utazott, ahová a központ egy más névre kiállított osztrák útlevelet küldött. Ezzel dr. Sorge Franciaországon, Ausztrián, Csehszlovákián és végül Lengyelországon keresztül ismeretlenül utazott a Szovjetunióba.

Szemjon Petrovics Urickij tábornok⁶¹, Jan Berzin helyettese, már türelmetlenül várta Sorgét, és arra kérte, hogy lehetőleg átfogóan elemezze Japán és az általa megszállt körzetek helyzetét, továbbá adjon tájékoztatást a „Ramsay”-csoport felépítéséről és tevékenységének lehetőségeiről.

A Kommunista Internacionálé VII. kongresszusa 1935. július 25-től augusztus 21-ig ülésezett a moszkvai Szakszervezetek Házában. A kongresszus többek közt határozottan elítélte „a japánok és más imperialisták rablóhadjáratait” Kínában. Dr. Sorge számára ez nemcsak azt erősítette meg, hogy mennyire fontos és szükséges az ő tevékenysége a béke megőrzése és a társadalmi haladás szempontjából, hanem meghatározta további következetes magatartását is.

Dr. Sorge többször tanácskozott Berzin és Urickij tábornokkal. E megbeszélések folyamán teljesen világossá váltak számára jövőbeli még nagyobb és még sürgősebb feladatai. Amikor a sűrűbb és

gyorsabb rádiókapcsolat lehetősége került szóba, Sorge javasolta, hogy küldjék ki hozzá Max Christiansen-Clausent, akit a közös kínai bevetés óta ismert. Neki kellett átvennie a rejtjelzést is. Korábban magának Sorgénak kellett Japánban minden rádiótáviratot rejtjeleznie és megfejtenie. Ez időt rabló munka volt. Sorge javaslatát elfogadták, és Maxot, aki akkor élettársával, Annával, előbb Ogyesszában, később a Volga menti Engelsben élt, Moszkvába rendelték. Richard és Max három éve nem találkoztak, most a pályaudvaron könnyes szemmel, meghatottan üdvözölték egymást.

Sorge élvezte moszkvai napjait. Végre karjaiba zárhatta Kátyát, a feleségét, aki oly régóta várt rá. Egyikük sem sejtette, hogy számukra a jövő már semmit sem tartogat, hogy Richard őt és Moszkvát többé sohasem fogja látni. Kátya a Richard által annyira óhajtott gyermeküket sem tudta, egészségügyi okok miatt, világra hozni.

Sorgénak már augusztus végén el kellett indulnia Tokióba. Oszt-rák állampolgárnak álcázva, ezúttal először Hollandiába utazott, majd onnan New Yorkba. Innen valódi útlevelével tért vissza Japánba.

Max Christiansen-Clausen elvégzett egy intenzív rádiós és rejtjelző tanfolyamot, majd 1935 szeptemberében követte Sorgét Tokióba. Utazási útvonalának megfelelően ellátták a szükséges útlevelekkel, hajóval utazott mint olasz, kanadai és végül amerikai állampolgár; először Leningrádból a francia Le Havre-ig, aztán a *Boston* nevű hajóval New Yorkig. Ott a német főkonzulátuson meghosszabbíttatta a húszas évekből származó német útlevelét, aztán 1935. november 14-én Max Klausen néven a *Tatsuta Maru* nevű hajó fedélzetén San Franciscóba utazott. Két héttel később megérkezett Japánba, és dr. Sorgéval a megbeszélthelyen találkozott.

Maxot a felesége, Anna Emma König néven 1936 márciusában követte. A transzszibériai expresszrel Vlagyivosztokig, onnan pedig parti hajóval a már ismerős Sanghajba utazott. Július végén, mint Sorgéhez indított titkos futár, ugyancsak ebbe a városba érkezett Max, és találkozott Annával. Több mint fél évtizedes közös életük után most hivatalosan is el kellett ismertetniük a házasságukat. A fasiszta német főkonzulnak, aki Sanghajban összeadta őket, halvány fogalma sem volt házasulandóinak korábbi kalandos és veszélyes életéről. Anna, mint az M. Klausen and Company nevű vállalat tulajdonosának jól szituált felesége, rendkívül jól álcázva lépett be Tokióban a Német Klubba.

Mialatt Hitler vezérőrnagya, Ott, egyre inkább vélt barátja, dr. Sorge függőségébe került, az utóbbi rendkívül sok ismeretséget kötött a legkülönbözőbb társadalmi rétegekhez tartozó japánokkal és a Japánban tartózkodó külföldiekkel. Mint leleményes újságírónak és hírszerzőnek egyaránt szüksége volt minden információforrásra. Ehhez igen szerencsés természete volt. „Lebilincselően tudott mesélni... Rendkívül figyelmes volt másokhoz, és nagy művésze volt mások figyelmes meghallgatásának... És nagyon segítőkész”, ahogy Selma Gabelin saját tapasztalatai alapján jellemezte őt.

A kelet-ázsiai kultúra és nyelvtudomány világhírű professzora, dr. Erich Haenisch, akinek az oldalán dr. Sorge nagy tanulmányutakat tett, a következő véleményen volt: „Sorge kimondottan kellemes és képzett is volt. Jól szórakoztunk.”⁶² Ishii Hanako, aki Sorgéval személyes barátságban volt, ezzel kapcsolatban így írt: „Néha, néhány hónapra, hirtelen eltűnt – Mandzsúriába, Sanghajba vagy valahová máshová utazott. Mikor visszatért, soványabb volt ugyan, de napbarnítottabb és változatlanul vidám kis szikrák égtek a szemében. Reggel megszokott tornáját végezte, aztán kocsija kormányke-reke mögé ült, és bebarangolta Tokiót. Hihetetlenül sok ismerőse volt.”⁶³

Ismerősei főleg, de nem kizárólag japánok, illetve Tokióban élő németek voltak. Például – ahogy az Egyesült Államok titkosszolgá-lata 1945 után megállapította – mintegy 120 amerikai állampolgárral is kapcsolatot tartott.

Dr. Lily Abegg, a *Frankfurter Zeitung* ismert távol-keleti tudósító-ja így emlékezett vissza: „Sorge emberileg valóban előzékeny volt, és tudott kedves is lenni, ha akart... Nem szerette a buta embereket, és az olyanokat sem, akik számára érdektelenek voltak... Aztán kimutatta a »megvetését« és tudott nagyon gúnyos is lenni... Mi valamennyien, akik kapcsolatot tartottunk vele, sokat tanultunk tőle – ez nem szégyen. Érdeklődése a politikai kérdések iránt azt hiszem, egyenesen fanatikus volt.”⁶⁴

Sorge utálta a társaságbeli fásult parazitákat, a briliánsgyűrűs üresfejűeket és a félmeztelen hölgyeket. Egyszerűen kommunista életfelfogásához tartozott, hogy mindig a jogfosztottakkal érzett együtt. Sem a figyeltetés, sem a diplomáciai személyzet osztálykorlá-tai, sem pedig az imperialista államok – a szó szoros értelmében vett

– szalonokba vágyó sztárriportereinek munkastílusa révén nem hagyta magát ebben akadályozni vagy ettől eltéríteni.

Dr. Sorge 1941-ig fokozatosan harminckét japán, négy német, két jugoszláv és egy brit állampolgárt gyűjtött maga köré. Az a körülmény, hogy a „Ramsay”-nek nevezett csoport emberei négy országból származtak, akik kilenc nyelven – japánul, kínaiul, oroszul, németül, norvégul, angolul, szerbül, franciául és dánul – beszéltek, annak kifejezéseként tekinthető, hogy az imperialista háborús gyűjtogatók elleni következetes harc nem ismer államhatárokat.

A „Ramsay”-csoport összetétele más szempontból is érdekes. A csoport tagjai a társadalom valamennyi osztályából és rétegéből verbuválódtak, és tizennyolcféle hivatásuk volt. Kilencven százalékuk dolgozó és haladó értelmiségi, s a csoport minden ötödik tagja kommunista volt. A munkások, a parasztok és az értelmiségiek mellett két kereskedő, egy gyáros, egy földbirtokos és parlamenti képviselő, sőt egy japán hercegnek és a reakció által meggyilkolt egyik japán miniszterelnöknek a fia is a csoportba tartozott. Dr. Sorge minden nyolcadik segítője nő volt. Önzetlen harcostársainak a zöme 20–25 éves volt, vagyis életük virágkorát élő emberek. Minden eszközzel kereste a kapcsolatot a hasonló gondolkodású harcostársakhoz. Tudta ugyanis, hogy nehéz feladatát csak akkor teljesítheti, ha előzőleg ehhez megfelelő bázist teremtett. Emellett valamennyi munkatársa biztonságáért állandóan személyes felelősséget érzett. Egyetlen percre sem tette elbizakodottá az a tény, hogy a japán, német, kínai és brit titkosszolgálatot az orránál fogva vezette. Ahhoz tartotta magát, hogy a lánc olyan erős, amilyen a leggyengébb láncszem.

Dr. Sorge természetesen szigorúan betartotta a kapott utasítást: semmiféle kapcsolat az illegális Japán Kommunista Párttal vagy a tokiói szovjet nagykövetséggel! Hírszerző tevékenységének esetleges felfedezése nem adhatott alkalmat a Japán Kommunista Párt elleni újabb uszításra, illetve a Szovjetunió diplomatáinak kompromittálására.

Nem a bizalmatlanság, hanem a rendkívüli felelősségtudat kényszerítette arra, hogy mindenkor szigorúan betartsa a konspiráció szabályait, és kérlelhetetlen legyen saját magával szemben is. Miközben a közéleti személyekkel való kapcsolatait során a besúgókkal egyáltalán nem törődött, jól tudta, hogy amikor harcostársaival találkozik, minden lehetséges spiclitől előrelátóan óvakodnia szük-

séges. A szabályok közé tartozott, hogy minden munkatársa mindenkor csak annyit tudhatott a többiről, amennyi a munkájához feltétlenül szükséges volt. Dr. Sorgét, aki minden esetben maga döntött arról, hogy ki jöhet számításba csoportja állandó munkatársaként, illetve önkéntes informátorként, biztonsági okokból nem mutatták be minden munkatársának. Ezért – minden elképzelhető konspirációs rendszabályt figyelembe véve – csoportjának csak kilenc munkatársával érintkezett, mégpedig a japán dr. Hozumi Ozakival és Yotoku Miyagival, a jugoszláv Branko Vukelićsel, a német származású brit állampolgár Guenther Steinnel, továbbá a Yokohamában levő német rádiósával, Bernhardttal, majd később Tokióban Max Christiansen-Clausennel, valamint Emma Bernhardttal, Anna Christiansen-Clausennel és Edith Vukelićsel.⁶⁵ Ennek a szűk körnek valamennyi tagja – mielőtt a „Ramsay”-csoportba került – már hosszú időn át helytállt. E hírszerzők közül kettő nagyszámú munkatárssal, illetve állandó informátorral tartott kapcsolatot.

Hangsúlyozni kell, hogy a „Ramsay”-csoport tagjainak mintegy negyven százaléka, hivatásánál fogva, jól ismerte a japán kül- és belpolitikát, valamint a gazdaság- és katonapolitikát. Dr. Sorge munkatársainak 18 százaléka ugyanis újságíró, illetve haditudósító volt, 12 százaléka a japán állami bürokrácia magas- és középbeosztású tisztviselői közé tartozott, 10 százaléka pedig a dél-mandzsúriai vasúti társaság központjában és kutatóirodáiban, valamint ezek külföldi képviselőin dolgozott.

Sorge legfontosabb japán harcostársa dr. Hozumi Ozaki volt, akit már Sanghajban megismert, és már ott nagyra értékelt. Ozaki sok fontos egyedi jelentés mellett 53 szigorúan titkos elemzést adott át Sorgénak Japán különleges politikai, gazdasági és katonai problémáiról, továbbá Kínával kapcsolatos politikai elképzeléseiről. Ezenkívül – a „Ramsay”-csoport érdekében – mélyen beférközött a japán titkosszolgálat rejtelseibe is.

Ozaki bizalmi állásai lehetővé tették, hogy értesüljön Japán politikai vezető köreinek tevékenységéről. Teljesen legális, korlátlan és gyors betekintési lehetősége volt a japán kormány valamennyi okmányába, beleértve a legtitkosabbakat is. Ozaki hivatalosan és magánemberként egyaránt széles körű kapcsolatokat tartott fenn a japán államapparátus intézményeivel, japán politikusokkal, képviselőkkel, titkos tanácsosokkal, pártokkal és a japán polgári sajtóval. Egyik feljegyzésében egyszer kifejtette: „Barátságos természetű em-

ber vagyok. Szeretem a népet, a legtöbb emberrel megtalálom a kapcsolatot, sőt megszoktam, hogy az emberekhez közvetlen legyek. Ezért ismeretségi köröm nemcsak kiterjedt, hanem a legtöbb emberrel szoros barátság is összefűz. Barátaim voltak információim forrásai.”

Kétségtelen, hogy kezdettől fogva tudatában volt politikai magatartása teljes horderejének. Arra törekedett, hogy a Szovjetuniót egy támadástól, hazáját pedig egy pusztító háborútól megóvja. A börtönben elismerte: „A Sorgéval Japánban történt hosszú együttműködésem alatt gyakran szólítottak fel, hogy szerezzek olyan információkat, amelyeknek közvetlen hatásuk volt a Szovjetunió védelmi terveire. Tudtam, hogy az általam megszerzett adatokat a Szovjetunió felhasználta. Ez azonban semmiképpen nem okozott lelkiismereti problémát számomra, mert a Szovjetunió védelme a kommunista pártok tagjainak egyik kötelessége.”

Ozaki a legtöbb hírt a Dél-mandzsúriai Vasútvonal Részvénytársaságnál szerezte be, amelynek neuralgikus pontjain olyan honfitársai ültek, akik neki dolgoztak. Noriaki Goto és Hisataka Kaieda az említett részvénytársaság fiókirodájában, az észak-kínai Mukdenben tevékenykedett. Yoshio Miyanishi a társaság tokiói kutatóintézetében, barátja, Yu Takahashi pedig központjában állott alkalmazásban.

A Dél-mandzsúriai Vasútvonal Részvénytársaság az az állammonopolista gazdasági hatalom volt, amely gazdaságilag behatolt Északkelet-Kína távoli vidékeire és uralta azokat. A vaúttársaság ezt a vidéket a császári japán vezérkar részére, a Szovjetunió elleni felvonulási területté készítette elő. Japán a Kínába irányuló tőkebefektetések 70 százalékát Mandzsúriában összpontosította. Ennek jelentős része – már 1931-ben minimum 40 százaléka – a Dél-mandzsúriai Vasútvonal Részvénytársaságra és 33 leányvállalatára esett. A vasúttársaság és a Mandzsúriában állomásozó Kvantung-hadsereg úgy hasonlítottak egymásra, mint a sziámi ikrek. Senki sem tudta egyértelműen megmondani, hogy vajon a vasúttársaság monopolista urai vagy a Kvantung-hadsereg tábornokai sürgették-e jobban hatalmuk kiterjesztését Kínára és a Szovjetunió távol-keleti körzetei elleni támadást. Mindez természetesen megsokszorozta e körök veszélyességét, mert – és ezt nem lehet figyelmen kívül hagyni – lényegében Tokió kormány politikájával összhangban cselekedtek. Végül is a Dél-mandzsúriai Vasútvonal Részvénytársaság és a Kvan-

tung-hadsereg annak idején a szovjet határ mentén 1,3 millió négyzetkilométer nagyságú észak-kínai területet uralt, amely kereken háromszor akkora volt, mint a japán szigetország. Ezt a helyzetet élezte az a körülmény, hogy a japán kormány több mint 50 százalékos részesedésével maga volt a fő részvényese a császár külön rendeletére 1906-ban megalakított Dél-mandzsúriai Vasútvonal Részvénytársaságnak. Ez azt jelentette, hogy a gazdasági terjeszkedés szorosan összefüggött az agresszív politikai célokkal. Az állammonopolista társaság ültette bársonyszékbe a minisztereket, a japán miniszterek pedig nagy megtiszteltetésnek tartották, ha a vasúttársaságnál elnökök vagy alelnökök lehettek. Így történt ez Yosuke Matsuoka esetében is, aki hosszú éveken át a Dél-mandzsúriai Vasútvonal Részvénytársaság elnöke, majd később japán külügyminiszter volt. Ő jelentette be Japán kilépését a Népszövetségből, miután az a japán agressziót Mandzsúriában törvényellenesnek minősítette.

Ez a rövid áttekintés is érthetővé teszi, hogy mennyire fontos volt a „Ramsay”-csoport számára, hogy ezt a kolosszust állandó megfigyelés alatt tartsa. A kiválóan képzett Ozaki, a vasúttársasághoz kerülván, a legfontosabb hadászati jelentőségű hírek áradatát tudta szolgáltatni. Értesült minden csapatmozdulatról Észak-Kínában, amelyeket csak a Dél-mandzsúriai Vasútvonal Részvénytársaság felügyelete alá tartozó vasútvonalak, utak, valamint légi és tengeri kikötők segítségével lehetett lebonyolítani. Ozaki abban a helyzetben volt, hogy meg tudta figyelni a japán hadfelszerelési ipar lázas kiépítését, követni tudta Németország gazdasági segítségének hatását az Észak-Kínában levő szovjetellenes hadi támaszpontokra, egyidejűleg módjában állt a vasúttársaság minden memorandumát elolvasni, amelyeket a japán miniszterek irányadó javaslatoknak tekintettek. Ilyen módon sikerült a „Ramsay”-csoportnak a Dél-mandzsúriai Vasútvonal Részvénytársaság–Showa Acélművek hadfelszerelés növelését célzó kapacitásbővítéséről éppen olyan pontos jelentést küldenie Moszkvába, mint a vasúttársaság által Mandzsúriában fellendített olajpala-termelésről, valamint a szén cseppfolyósításáról, amelyet a hadsereg anyagilag is támogatott, és amelyet a német IG Farben konszern indított be. A japán hadsereget, amelynek vezérkara azzal a gondolattal kacérkodott, hogy betör Szibériába, e feladat végrehajtására gépesíteni kellett. Ezért a japánok a harmincas évek közepétől fokozták Mandzsúriában a benzin előállítását, valamint az üzemanyagkészletek hadászati felhalmozá-

sát, a jármű- és – az alumíniumtermelés segítségével pedig – a repülőgépgyártást. A dél-mandzsúriai vasúton Csangcsun és Dairen, illetve Andung között gyakorlatilag egyetlen olyan jelentős csapat- vagy hadianyag-szállítmány sem gördült végig, amelyről a „Ramsay”-csoport ne tudott volna.

Hozumi Ozaki további értékes informátorokat nevezhetett a barátainak: Kinkazu Saionjit⁶⁶, a japán herceg jobboldali beállítottságú fiát és a japán kormány külpolitikai tanácsadóját; Tomohiko Ushibát, a japán miniszterelnöki iroda titkárát (a kormányülések jegyzőkönyvének másolatát adta át Ozakinak); Sumio Funakoshit, a Kína-kérdésekkel foglalkozó japán kutatóintézet pekingi fiókirodájának tudósát; Shige Mizuno könyvkiadót, aki a „Ramsay”-csoport kedvéért még a „Fekete Sárkány” nevű japán titkostírsaságba is belépett. Más információkat Ozaki Teikichi Kaveitől, a Kína-kérdésekkel foglalkozó kutatóintézet Kína-riporterétől és munkatársától, Shinjiro Tanakától, a *Tokyo Asahi Shimbun* nevű lap gazdaságpolitikai rovatvezetőjétől, Kiyoshi Isonótól, a hadügyminisztérium tudósítójától és Yoshio Kavamurától, a *Manshu Nichi-Nichi Shimbun* című újság sanghaji szerkesztőségének vezetőjétől szerzett be. Az Ozaki által tervszerűen kiépített kapcsolatok egészen a japán császári palotáig nyúltak. Ozaki könnyen országa egyik vezető politikusa lehetett volna, ennek fejében azonban el kellett volna árulnia népét. Ő azonban Japán legnehezebb és legsötétebb óráiban az elnyomott munkások és parasztok oldalára állt, bizonyosságot tett antifasiszta gondolkodásáról, és az utolsó percig teljesítette kötelességét.

Hasonlóképpen járt el Yotoku Miyagi, a tehetséges festőművész. Az amerikai Los Angelesben tanult, és tagja lett az Egyesült Államok Kommunist Pártjának. Amikor azt kérték tőle, hogy térjen haza Japánba, és vállaljon a „Ramsay”-csoportban kulcsszerepet, egyetlen percig sem habozott. Ereje a néppel való összetartozásából táplálkozott. Miyagi 1934-től kezdve rendszeresen tájékoztatta a „Ramsay”-csoportot a *Gunji to Gijutsu* (Hadügy és Haditechnika) című japán folyóiratban megjelent cikkekről. Miyagi álcázási okból Ozakival, a barátjával különleges módon, közvetlenül tartott kapcsolatot. Minden vasárnap reggel Ozaki egyik lányát tanította festeni. Így hírszerző tevékenységüket Ozaki felesége előtt mindketten titokban tartották.

Tokutaro Yasuda, az orvostudományok doktora, a híres japán antropológus és etnográfus, az *Emberiség története* című ötkötetes

mű szerzője, a „Ramsay”-csoportban a kommunista Miyagi megbízható informátoraként dolgozott. Továbbadta azokat az információkat, amelyeket magas beosztású betegeivel folytatott beszélgetésein szerzett. Miyagi 1935-ben tett első látogatásáról később így beszélt: „A vendégem azt mondta, a barátaitól úgy tudja, hogy velem nemcsak betegségekről lehet beszélgetni. Azon az estén késő éjszakáig együtt ültünk. Miyagi hosszan beszélt Hitler és a japán kormány terveiről. Meg kell kísérelni a Szovjetunió megsemmisítésére vonatkozó terveket megghiúsítani, a szovjet–japán háborút megakadályozni. Miyagi így fejezte be: »Szükségünk van az Ön segítségére!« Ettől az időponttól kezdve Miyagi hetenként, később már naponta eljött. Az összegyűjtött információk értékesnek bizonyultak... Híreimért Miyagi Irisz című festményét adta nekem ajándékba. Politikai munkája közepette, súlyos tüdővérsze ellenére is talált Miyagi időt a művészi munkára.”⁶⁷

További tizenkét japán békeharcost hasonló szoros politikai barátság kötötte Miyagihoz. „Miki”, ahogy ő Yoshinobu Koshiro altisztet nevezte, Mandzsúriában, Észak- és Dél-Kínában angol tolmácsként értékes jelentéseket hozott neki a szovjetellenes uszításokról, a Szovjetunió elleni határprovokációk előkészítéséről, a japán hadosztályok elhelyezéséről és felszerelésükről, valamint ezek hadtápszolgálatáról. Torao Shinozuka, a nemzeti érzésű gyáros, aki a japán vezérkar tisztjeivel tartott kapcsolatot, bizalmasan közölte Miyagival a tőlük hallottakat. A kommunista Masazane Yamana nemcsak a katonai objektumokat és azok építését figyelte meg a különböző körzetekben, hanem, mint a japán haszonbérlek egyik haladó egyesületének (a Parasztszövetségnek) mezőgazdasági szakértője és funkcionáriusa, jellemző jelentéseket is hozott az agrárproletariátus helyzetéről és a falusi lakosság hangulatáról. Japán úgynevezett Szociális Tömegpártjáról Miyagi a vele azonosan gondolkodó barátnőjén, Fusako Kuzumin keresztül kapott állandóan híreket. A japán minisztertanács információs irodájában ült Miye Akemine, Fusako Kuzumi fontos informátora. Koji Akiyama tolmácsstevékenysége alapján és azokról a kormányfeladatokról, amelyekbe betekintése volt, tudott fontos adatokat szolgáltatni. Kamenosuke Suzuki és Ugenda Taguchi alkuszok sok japán csapattiszttel, frontról szabadságra hazautazott katonával és hadianyagtermelővel jöttek össze, és Miyagit a csapatrészeknek, különösen a Kínában levő japán agressziós hadsereg egységeinek a hangulatáról tájékoztatták. Tomo Kitabayashi női szabó, akit Miyagi még Los Angeles-

ből ismert, igényes megrendelőitől, akik zömmel tisztfeleségek voltak, férjeik bevetéséről tudott meg egyet s mást, és ezenkívül az adventisa szektának a japán háborús politikával kapcsolatos véleményéről adott Miyaginak információkat. Ugaki tábornoknak, aki 1925-től négyszer hadügyminiszter, hosszú éveken át Kínában kormányzó és 1938-tól külügyminiszter volt, a személyi titkára adott betekintést Miyaginak a titkos záróokmányokba. Miyagi állandóan azon fáradozott, hogy idejében leleplezze az új agressziós terveket. Egy japán ezredestől, akinek elkészítette az arcképét, megtudta, hogy a japán vezérkar melyik kínai körzetekről készítettett mérhető terepasztalt. Ennek a segítségével kellett egy lehetőleg pontos támadási tervet kidolgozni.

Dr. Sorge hívei között volt egy külön feladattal megbízott, vakmerő hivatásos forradalmár is, a jugoszláv Branko Vukelić. Ez a talpig kommunista a „szalonképes” nemesi stílusnak megfelelően viselkedett. Feleségével, Edith-tel Párizsból érkezett Tokióba, és hivatalosan az *Havas* francia hírügynökséget, a *La Vue* című francia képes folyóiratot és a jugoszláv *Politika* című újságot képviselte. Tokióban senki sem gyanított a nemesben – aki ennek megfelelően viselkedett, és ezért harcostársai tréfásan „gigoló”-nak nevezték – a harcedzett kommunistát. A Vukelić családot az osztrák császár emelte nemesi rangra, mert Branko nagyapja, mint ezredes a k. u. k. hadseregben hűségesen szolgálta a Monarchiát. Branko Vukelić már régóta nem viselte a nemesi címet, Japánban történt bevetésekor azonban a névjegyén olvasható cím igen jól álcázta.

Mint kommunisták, a Vukelić fivérek kötelességüknek érezték, hogy az imperialista hatalmak által körülvelt Szovjetuniót minden erejükkel segítsék. Slavko, a mérnök, 1933-ban a Szovjetunióba utazott, ott Berzin tábornok osztályára került, majd később mint rádiós a nemzetközi fasizmus által fenyegetett Spanyolországba ment. Branko elfogadta azt a javaslatot, hogy rendkívül veszélyes bevetésre Japánba utazzon. Azt az útmutatást kapta, hogy meghatározott ideig maradjon dr. Sorge mellett és segédkezzék neki. Már 1933 február elején találkozott Tokióban későbbi feleségével, egy dán tornatanárnővel. Arra specializálta magát, hogy híreket gyűjtson diplomata- és újságíró-körökből. Mint a hivatalos francia hírügynökség képviselője nemcsak a francia nagykövetségen talált mindig nyitott ajtókat, hanem Nagy-Britannia és az Egyesült Államok diplomatáival is kapcsolatot tartott.

Ismerősei közé tartoztak a Tokióban levő legnevesebb polgári sajtóképviselők, például Melville Cox a *Reuter* brit hírügynökségtől, Joseph Newman a *New York Herald Tribune*-től, Harold O. Thompson a *United Press* amerikai hírügynökségtől és Robert Guillan francia publicista, aki még a második világháború után is a párizsi *Le Monde* rovatvezetői közé tartozott. Francis Pigott-tal, a tokiói brit katonai attaséval, a „Ramsay”-csoport számára igen fontos beszélgetések közben sok whiskyt ivott meg szódával.

Ezek a kapcsolatok 1939-től, amikor Franciaország és Anglia a fasiszta Németországgal hadiállapotba került, még értékesebbek lettek. A német nagykövetségnek ettől a pillanattól kezdve semmiféle társadalmi kapcsolata nem volt ezekkel a diplomáciai képviselőkkel. Hírszerzői feladatainak teljesítése érdekében dr. Sorgénak azonban továbbra is pontosan kellett ismernie a francia és brit politikusok mindenkori reagálásait az eseményekre. Erre csak Branko Vukelić révén volt lehetőség.

Vukelić kezdetben személyes kapcsolatot tartott dr. Richard Sorge-val. Később azonban elővigyázatosságból, a legtöbbször Miyagin keresztül érintkezett vele. Vukelić mesteri fényképész volt. A „Ramsay”-csoport részére százzalra fényképezett mikrofilmre titkos okmányokat, és maga hívta elő az összeset a saját, erre a célra berendezett laboratóriumában.

A Sorge-csoportban egymás után két német kommunista dolgozott rádiósként. 1935-ig Bernhardt adta le a dr. Richard Sorge által személyesen rejtjelzett szövegeket. Ezután Christiansen-Clausen berendezte az új titkos állomást, és onnan továbbította a moszkvai központhoz a jelentéseket.

Segítőként, de mindenekelőtt titkos futárként működött dr. Sorge oldalán a német Guenther Stein, akit mint zsidót Németországban üldöztek, ezért brit állampolgárságot vett fel. Stein lakásáról vette fel például Max Christiansen-Clausen az első rádiókapcsolatot Japánból a moszkvai központtal. Stein, a *Berliner Tageblatt* egykori szerkesztője, valamint a londoni *News Chronicle* és *British Financial News* későbbi Japán-tudósítója, különösen átfogó ismeretekkel rendelkezett a nemzetközi pénzügyi- és tőkemanipuláció területén. Mint a *Made in Japan* című könyv szerzője gazdasági körökben elismert lett. A második világháború kirobbanásakor azt a feladatot kapta, hogy hagyja el Japánt, és Kínában mint hírszerző új feladatot hajtson végre.

A tokiói szegénynegyedekből, a mezőgazdasági munkásoktól és parasztoktól, a laktanyákból és a kikötői csapszékekből, a divatszalonokból és a rendelőkben, a zöldségraktárakból és a kormányirodákban, a törzsszállásokról és a kizsákmányoló rendszer következtében prostituáltakká lealacsonyítottaktól, vagyis számtalan csatornán érkeztek a jelentések, az aktamásolatok, a térképvázlatok, a fordítások, egyszóval a változatos adatok dr. Sorge munkatársaihoz és végül hozzá magához. Mindezt az értékes anyagot rendszerezni, rendezni, ellenőrizni, összehasonlítani és elemezni kellett. Ettől a munkától dr. Sorgét egyetlen munkatársa sem tudta mentesíteni.

Jól informált harcostársai segítségének és ismereteinek köszöhetően, továbbá annak következtében, hogy teljes betekintése volt a német nagykövetség belső ügyeibe, s intenzíven tanulmányozta az irodalmat, dr. Richard Sorge szinte a legtapasztaltabb európai távolkeleti tudósító és a japán–kínai problémák kiváló ismerője lett. Ez a hírnév végeredményben hírszerző feladatát szolgálta.

A HALHIN–GOL KÖRÜL

Az 1938-as és az 1939-es esztendő, a második világháborút megelőző két év, a „Ramsay”-csoport számára a fő erőpróba volt. A japán társadalmi élet különböző eseményei és a megszerzett titkos okmányok alapján dr. Sorge arra a következtetésre jutott, hogy a Kvantung-hadsereg a Szovjetunió elleni agresszív fellépést tervezi, és azt alaposan előkészítette. Ezt szemléltette két katonai konfliktus:

– 1938. július 29-én három japán gyalogoshadosztály a Haszan-tónál, Vlagyivosztoktól délnyugatra betört a távolkeleti szovjet területre. Két héttel később ez a körzet felszabadult.

1936 végétől a japánok erősítették Kvantung-hadseregüket, közlegoshadosztály a Halhin–Gol folyónál behatolt a Mongol Népköztársaságba, és a Szovjetunió irányába nyomult. Négy hónapig harcoltak a szovjet és mongol egységek, amíg az agresszorokat kiűzték.

1936 végétől a japánok erősítették Kvantung-hadseregüket, közelebb vonták a szovjet határhoz, és erőltetett ütemben folytatták a szovjetellenes kémek, diverzánsok és szabotőrök kiképzését. Mindez nem sokáig maradt titok a „Ramsay”-csoport számára. Történelmi tény, hogy dr. Sorge például Yotoku Miyagitól már „1937 első felében jelentést kapott a szahalini japán–szovjet határon levő kato-

nai állásokról, mégpedig egy olyan térképpel együtt, amelyen fel volt tüntetve a japán táborok és laktanyák helyzete... Ezenkívül Miyagi átadta egy új könnyű bombázó repülőgép pontos leírását... Ennek az évnek a nyarán sikerült dr. Sorgénak a titkos rendőrség (Tokumu Kikan) felépítéséről jelentést továbbítania... Különösen érdekes volt... Miyaginak a Mandzsukuóban levő harbini titkosrendőrségi osztályról szóló tájékoztatása. Ez ismertette a kiképzést, amely az első évben a haladók részére az orosz nyelv tanításával, a robbantási technika és az álöltözék művészetének oktatásával kezdődött. Az első év után az arra alkalmas kémeket és szabotőröket a további kiképzés végett 3-4 fős kis csoportokba osztották be.”

A japán vezérkar már az első támadáskor figyelembe vett bizonyos tér- és időbeli körülményeket. Olyan körzetet választottak ki, amellyel a japán hűbéri állam a megszállt Koreában és Mandzsúriában a Szovjetunióval határos volt. Ez a szovjet határvidék gyéren lakott volt, gazdaságilag és közlekedéstechnikailag elmaradott. Ráadásul a mocsaras területek megnehezítették a szovjet csapatok összehívását. Az időpontot illetően a tábornoki kar további előnyökkel számolt: 1938 júniusában egy Juskov nevű ügynök segítségével bizonyos betekintést nyert a legújabb, helyi szovjet határerődítési rendszerbe.

1938. július 29-én a reggeli ködben – harcfelderítés után – a japán Kvantung-hadsereg egységei betörték szovjet területre, és ott elfoglaltak két fontos magaslatot. A heves harcokban mindkét fél részéről gyalogság, lovasság, páncéloscsapatok, továbbá vadász- és bombázó repülőgépek vettek részt. A japán csapatok állandóan növekvő ellenállásba ütköztek.

Közben dr. Sorge a központot arról tájékoztathatta, hogy a japán kormányt, amely a japán tábornoki kar hibás helyzetelemzésére támaszkodott, meglepte a Vörös Hadsereg védelmi ereje, és úgy látta, hadászati lág hiba lenne, ha a méreteiben növekvő határkonfliktus háborúvá szélesedne ki. A történészek később igazolták ezt: „Ozakinak, aki most (japán – *a szerző megjegyzése*) kormánytanácsos volt, és Miyaginak, aki ... igyekezett a csapatmozgásokról minden elérhető hírt megszerezni, az információi alapján dr. Sorge biztosíthatta a moszkvai központot, hogy mind a japán kormány, mind a japán hadsereg elhatározta, nem engedi meg, hogy a konfliktusból tényleges háború legyen.” Az agresszió a japánok vereségével

végződött. A japán diplomaták tárgyalásokat kértek, és 1938. augusztus 11-én befejeződtek a harcselelmények.

Időközben dr. Sorge azt tapasztalta, hogy a japánok – a német és a japán katonai titkosszolgálat között nemrég létrejött megállapodás alapján – készek voltak tájékoztatni a nácikat azokról az értesülésekről, amelyeket a Juskov nevű ügynök szerzett be a Szovjetunióról. G. Scholl őrnagy, a tokiói német katonai attasé beosztottja, 1939 júliusában az értesülések több mint százoldalas, komplett másolatával utazott vissza Berlinbe. Dr. Sorgénak sikerült ezt az anyagot a német nagykövetségen lefényképeznie és futár útján azonnal megküldenie a központnak, ahol – miként még látni fogjuk – időben megtették a szükséges intézkedéseket.

1939 elején Ozaki arra hívta fel dr. Sorge figyelmét, hogy a japánok a Harbin–Csicsihar–Hajlar vasútvonalat gyors ütemben kiépítették, és a Gandshur–Suolun mellékszakasz építését erőltetik. Ezek a vasútvonalak, amelyek alkalmasak voltak a csapatok gyors mozgására, a Mongol Népköztársaság irányába és határa közelébe vezettek. További adatok a japán csapatszállításokról lehetővé tették annak a végleges következtetésnek a levonását, hogy a japánok Mongólián keresztül a szovjet Bajkálontúli területre szándékoznak betörni. A japánok először csak 15 kilométer mélyen nyomultak be a Mongol Népköztársaság területére. A támadás, 300 lovassal, 1939. május 11-én kezdődött. A szovjet egységek, amelyek akkor kölcsönös megállapodás alapján állomásoztak a Mongol Népköztársaságban, a mongol csapatokkal együtt visszaverték a japánokat. Ezt követően a japánok nagy erőket összpontosítottak a mongol határon. A határprovokáció gyorsan korlátozott háborúvá szélesedett ki, amelyben 75 ezer japán behatoló és a szovjet–mongol csapatok 57 ezer embere állt egymással szemben. A harcokban mindkét oldalon időnként több mint 1000 löveg és aknavető, több mint 1000 harckocsi és páncélcocsi, továbbá közel 900 repülőgép vett részt. A Vörös Hadsereg itt vetett be először egy légideszant-dandárt és lángszórós harckocsikat. A japán Kvantung-hadsereg, amely Mandzsúriában a 11. és 731. számú laboratóriumaiban bakteriológiai háborúra készült fel, még a Halhin–Gol folyót is megfertőzte tífusz-, paratífusz- és vérhasbacilusokkal.

A „Ramsay”-csoport tagjai nem kímélték magukat, hogy Tokióból maximálisan segítsék a szovjet–mongol csapatok győzelmét, és segítsenek megvédeni a szocialista területet. Ozaki jegyzéket állított

össze a Dél-mandzsúriai Vasúton végrehajtott csapatszállításokról, Miyagi olyan új fegyvertípusokról és katonai felszerelésekről hozott híreket, amelyeket a japán hadsereg és légierő ki akart próbálni, továbbá jelentette a lakosság hangulatát. Branko Vukelić, akit a japán vezérkar más tudósítókkal együtt meghívott a harcok körzetébe, hogy tanúja legyen a japán „győzelemnek”, utazásáról fontos adatokat vitt vissza Tokióba a japán repülőterekről, azok kapacitásáról, az egyes repülőtereken felderített repülőgéptípusokról és a katonai raktárakról.

A központ újra meg újra érdeklődött a japán csapat- és hadianyag-szállításokról. Dr. Sorge viszonylag megnyugtató jelentéseket küldött: A japán hadügyminisztérium a Suzuki-hadosztályt, a koreai főkormányzó pedig két koreai dandárt vont vissza a frontról, nehogy ezeket is fel kelljen áldozniuk. Yamana Masazane jelentette Hokkaidóból, hogy szokatlan szállítások nem tapasztalhatók. Miyagi felderítette a Hajlarban, továbbá a Csicsiharban, Harbinban és Hsinkingben levő katonai raktárakat, a Mukden melletti kungsulingi utánpótlási támaszponton pedig repülőgépeket és harckocsikat számolt meg.

Shige Mizuno jelezte szülővárosából, Kyōtóból, hogy a hadsereg ott állomásozó hadosztályát júliusban és augusztusban nem a mongol határra, hanem a közép-kínai Anhujba szállították, ahol nyilván nagyobb szükség volt rá.

Rippo Ogiszu tábornok, a 6. japán hadsereg parancsnoka, röviddel a Halhin–Gol menti döntő csata megkezdése előtt, a tokiói német nagykövetségről a front meglátogatására küldöttséget hívott meg, amelynek dr. Sorge is mint sajtótudósító a tagja volt.

Dr. Sorge egy német kutatócsoporttal már 1936-ban bejárta ezt a határkörzetet, amely japán agresszió esetén hadszíntérként szóba jöhetett, és 1937-ben a következő találó és figyelemre méltó végkövetkeztetésre jutott: „A ... nehézségek ma technikaiak, egy nagy hadjárat körülményei között még leküzdhetetlenek. Egy Mongólián keresztül indítandó hadjárat követelményei messze meghaladják azokat a technikai lehetőségeket, amelyek ... rendelkezésre állnak.”⁶⁸

Leon Dubicki, egykori lengyel dandártábornok, aki 1939-ben a Halhin–Gol folyónál a Vörös Hadsereg soraiban harcolt, és később ezeket az eseményeket és hátterüket vizsgálta, így írt: „Ők (a japán vezetők – *a szerző megjegyzése*) meghívtak néhány katonai attasét

és külföldi tudósítót a harccselekmények körzetébe... A meghívottak között volt Richard Sorge is, aki a japánoknál és a német katonai attasénál nagy bizalomnak örvendett. Kihasználta a kiváló alkalmat és információkat gyűjtött a japán tábornokok és tisztek kicsapongó és kényelmes harctéri életéről, a Mongóliában állomásozó japán csapatok összetételéről, harckészültségéről, elhelyezéséről, lehetséges átcsoportosításukról és terveiről, leggyengébb terepszakaszairól, hadművelleti csoportosításaik neuralgikus pontjairól, és ... a 6. tábori hadsereg tervezett támadási készenlétéről. Azt gyanítom, hogy Sorge a megszerzett információkat haladéktalanul továbbította a szovjet vezetéshez. Az utóbbi, a japánokat teljesen meglepve és azokat négy nappal megelőzve, elleptámadást indíthatott.”⁶⁹

Matzky ezredes, német katonai attasé⁷⁰, azt fejtegette dr. Sorgénak, hogy a császári főhadiszállás, értesülései szerint, a Halhin-Gol mellett folyó csatát nem szándékozik a Szovjetunió elleni további előnyomulásra felhasználni.

Augusztus 23-án a japán agresszorokat egy 60 négyzetkilométer nagyságú területen bekerítették és augusztus 31-én a Mongol Népköztársaságot véglegesen megtisztították a japán csapatoktól.

A japánok kalandorvállalkozásuk során mintegy 61 000 tisztet és katonát vesztek, köztük 25 000 halottat; ezenkívül 600 repülőgépet, 100 járművet, 200 löveget, mintegy 400 géppuskát és 12 000 puskát.

A hitleri fegyveres erők főparancsnokságának külföldi kém- és szabotázs-elhárítása szintén küldött megfigyelőt, dr. Ivar Lissner személyében Mandzsúriába. Ő emlékirataiban így írt tapasztalatairól: „Ebben az időben különös dolgok történtek Mandzsúriában... A Kvantung-hadsereg fiatal, türelmetlen japán tisztjei többéves tétlenség után lehetőséget láttak arra, hogy a harcmezőn babérokat szerezzenek... Tokió, amely mindenáron meg akarta akadályozni a konfliktust, parancsot adott két koreai dandárnak és a kifáradt Suzuki-hadosztálynak a lakatlan mongol határvidék körzetéből – ahol a harcok folytak – való visszavonására. A szovjetek azonban csodálatos módon már jóval azelőtt tudtak a tokiói parancsról, mielőtt azt végrehajtották volna. Egyedülálló lehetőséget láttak arra, hogy a japán Kvantung-hadsereget megleckéztessék... A Nomonhanincidens négy hónappal később a japánok megalázó vereségével végződött. A tisztek és a katonák búcsúverseket írtak a tennónak, és Mongólia letaposott füves pusztáin harakirit követtek el.”⁷¹

Ily módon az irreálisan gondolkodó japán tábornokok Halhin-Golnál leckét kaptak a Szovjetuniótól, amely hosszú időn át kijózanítólag hatott bizonyos tokiói kormánykörökre is. A japán kormány nem kerülhette el, hogy 1939. szeptember 15-én – két héttel azután, hogy a hitleri Németország megtámadta Lengyelországot, és ezzel megkezdődött a második világháború – a Szovjetunióval és a Mongol Népköztársasággal szerződést írjon alá a Halhin-Gol menti konfliktus békés rendezéséről. Ez ettől kezdve kétségtelenül fontos és politikailag fékező hatású volt Japán minden hadászati döntésére a második világháború alatt.

Dr. Sorge azonban megpróbálta a Halhin-Golnál lezajlott eseményekkel – amelyeket a történelem Nomonhan-incidensnek is nevez – Ott nagykövetet közvetve befolyásolni. Rámutatott arra, „hogy Juskov és mások állításai, amelyek szerint a Vörös Hadsereg gyenge, hazugságnak bizonyultak. Ha a japán hadsereg ki akarná verni a Vörös Hadsereget jelenlegi állásaiból, akkor 400–500 harckocsira lenne szüksége, ez azonban meghaladja Japán ipari kapacitását. Németországnak sokkal behatóbban kell a Nomonhan mellett lezajlott eseményekkel foglalkoznia, és fel kell hagynia azzal a régi elképzeléssel, hogy a Vörös Hadsereg nem képes komoly ellenállásra”.

Sorge érvei azonban a nagykövetségen süket fülekre találtak.

NAGY JELENTŐSÉGŰ TÁVIRATOK

A „Ramsay”-csoport sok jelentést küldött a központnak a japán agresszorok terveiről és helyzetéről. Közöttük volt, mint ma már tudjuk, két olyan rendkívül fontos jelentés, rádiótávirat, amelyek tartalma lényeges hatással lehetett volna a történelem alakulására.

Egy-egy hírszerzői jelentés hatásossága azonban nemcsak a jelentést küldő tájékozottságától és gondos elemzésétől függ, hanem attól is, hogy az információ időben oda kerül-e, ahol végül is a politikai döntést meghozzák.

Willoughby, az Egyesült Államok titkosszolgálatának tábornoka, aki a második világháború után Tokióban éveken át tanulmányozta a dr. Sorge-per iratait, így nyilatkozott: „Azok az információk, amelyeket Sorge ... küldött, biztosan sok millió dollárt értek a Szovjetunióknak.”

Nincs arra mód, hogy a Sorge-csoport által küldött sok jelentést

egyenként értékeljük. Két témacsoporttal azonban külön kell foglalkoznunk. Nevezetesen, egyrészt arról a figyelmeztető jelentésről van szó, amelyet dr. Sorge kereken négy hónappal a fasiszta Németországnak a Szovjetunió elleni támadása előtt küldött (később a jelentést több alkalommal pontosította), másrészt azokról a megbízható hírekről, amelyek szerint Japán belátható időn belül nem támadja meg a Szovjetunió távol-keleti vidékeit.

Mindkét jelentés 1941-ből, a háború harmadik évéből származik. 1941 tavaszán és nyarán a „Ramsay”-csoport többször és egyre részletesebben jelezte rádiótávirataiban a központnak, hogy a hitleri Németország részéről támadás veszélye fenyegeti a Szovjetuniót. Már március elején ezt táviratoztatta dr. Sorge Moszkvába: „A tokiói katonai attasé kijelentette, hogy a nyugat-európai háború befejezése után azonnal megkezdődik a háború a Szovjetunió ellen.” 1941. március 5-én egyik rádiótáviratában dr. Richard Sorge a támadás időpontjaként „június második felét” jelölte meg. Ötvenkét nappal később, április 26-án a „Ramsay”-csoport általános tájékoztatást küldött a hitleri fegyveres erők főparancsnokságának a Vörös Hadsereg ellen tervezett hadműveleteiről, és legalább 150 hadosztályban jelölte meg azoknak a csapatoknak az erejét, amelyeket a Szovjetunió határán harckészültségbe helyeztek. Május 20-án érkezett meg a központba a „Ramsay”-csoportnak az a távirata, amely a fasiszta hadosztályok Moszkva irányába tervezett támadásának időpontját június 20-ában határozta meg. Ezenkívül egyik rádiótáviratban az is szerepelt, hogy már „sok német képviselő visszatért Tokióból Berlinbe.” Végül dr. Sorge június 15-én, vagyis egy héttel a fasiszta fegyveres erőknek a Szovjetunió elleni támadása előtt, közölte Moszkvával: „A háború június 22-én kezdődik.”⁷²

Ezeket a jelentéseket bemutatták Sztálinnak. Ezzel kapcsolatban „szót kér” egy szemtanú, Zsukov marsall, aki 1939 nyarán, mint az 1. hadseregcsoport hadtestparancsnoka a Halhin-Gol menti japán-ellenes bevetésen megismerte a „Ramsay”-csoport felderítőjelentésének megbízhatóságát. Pontosan emlékszik egy, a Németország által a Szovjetunió ellen indított támadást megelőző, Sztálinnal folytatott megbeszélésére. Sztálin akkor ezt mondta: „Egy ember igen fontos adatokat közöl a hitlerista kormány szándékairól, de vannak bizonyos kételyeink...” Zsukov marsall így írt erről: „Lehet, hogy R. Sorgéről volt szó, akiről csak a háború után szereztem tudomást... Ma itt van az ideje annak, hogy megnevezzük azt a legfőbb hibát,

amiből sok más hiba adódott: a fő hiba a fasiszta támadás valószínű időpontjának helytelen megítélése volt.”⁷³

Ez az eset rávilágít arra, hogy bizonyos körülmények között a legmegbízhatóbb hírszerzőknek a legjobb és időben érkezett jelentései is csak archív értékűvé válnak, ha azokat nem elég alaposan értékelik, és nem a helyes politikai, katonai és gazdasági összefüggésekben vizsgálják, ha a politikai döntésre hivatott szervek nem értik meg a jelentőségüket. Tudjuk, hogy Sorgénak a Szovjetunió elleni támadást megelőző figyelmeztetéseinek egyikét ezzel a széljegyzettel látták el: „A kétes és téves jelentések közé tartozik.”

Ugyanakkor a „Ramsay”-csoport eme jelentéseinek a helyességét számtalan más adat igazolta. Körülbelül ugyanebben az időben jutottak el Berlinből Moszkvába egy antifasiszta ellenállási csoport megismételt, hasonló tartalmú jelentései. 1941. június 10-én Rudolf Richter, huszonegy éves, erőszakkal besorozott német lövészkatona Róžankánál átúszott a Bugon. Mint ifjúkommunista, kötelességének érezte, hogy a Vörös Hadsereget tájékoztassa a 255. német gyalogoshadosztály 12 nap múlva várható támadásának előkészületeiről. Egy nappal a Szovjetunió elleni támadás előtt a Dél Hadsereg-csoport 75. hadosztályának körletében a Kolbergből származó Alfred Liskow, német kommunista átúszta a Bugot, és jelentette a vlagyimir-volinszkiji határőrcsapatok 4. számú parancsnokságán a rövidesen bekövetkező agressziót. A Vörös Hadsereg e körzetben levő 41. harckocsi-hadosztályának ügyeletes tisztje azonban azt válaszolta annak a határőr tisztnek, aki őt felhívta, hogy „előttem van egy újság, amelyben feketén fehéren ez áll: »Szovjet körök véleménye szerint minden alapot nélkülöznek azok a hírek, hogy Németország megszegi a szerződést, és megtámadja a Szovjetuniót!”«⁷⁴

A szovjet hírszerzők és a különböző országokban levő ellenállási csoportok, köztük a Schulze-Boysen-Harnack-szervezet⁷⁵, többször felhívták a figyelmet egy, a Szovjetunió elleni fasiszta támadás veszélyére. A fasisztáknak nem sikerült a támadás időpontját az utolsó pillanatig titokban tartaniuk. Mindezt végül is rögzítették a Tokióból beérkezett pontos jelentések. Vagyis a szovjet felderítés információi eléggé átfogóak voltak, mégsem tudták Sztálint meggyőzni, hogy Németország, a megnemtámadási szerződést felrúgva, valóban háborút kezd a Szovjetunió ellen.

A „Ramsay”-csoport és a berlini ellenállási csoport jelentései mindenesetre időben rendeltetési helyükre érkeztek. A Sorge-csoport

jelentései, amelyek tájékoztattak a hadászati főerőkről, azok tagozódásáról, a Szovjetunió ellen felvonult fasiszta fegyveres erők tervezett támadási irányairól, és egyre pontosabban meghatározták a támadás időpontját, az 1941. március 5. és június 15. közti időszakból származnak. Emlékirataiban Zsukov, a Szovjetunió marsallja azt bizonygatja, hogy a szovjet vezérkar éppen 1941 márciusában és áprilisában – valószínűleg nem utolsósorban dr. Sorgénak a Vörös Hadsereg Felderítő Főcsoportfőnökségéhez küldött, megalapozott jelzései alapján – egy sor intézkedést foganatosított, hogy fokozza a Szovjetunió védelmi készségét. Többek között 1941 márciusától a szovjet vezérkar sürgősen módosította a nyugati határok védelmére vonatkozó terveket, a háború esetére szóló mozgósítási tervet pedig a legújabb körülményeknek megfelelően alakította át. 1941 áprilisában a szovjet hadsereg parancsnoksága intézkedett a katonai határkörzetek megerősítésére. Ezenkívül hozzáfogtak öt gyorsan mozgó páncéltörő tűzérdaandár és egy légideszant-hadtest felállításához. A szovjet honvédelmi ipar újabb sürgős feladatokat kapott. Mindez a katonai és tervezési intézkedés és parancs azonban csak bizonyos idő után éreztethette hatását. Ebben a helyzetben támadták meg a fasiszta fegyveres erők a Szovjetuniót. Ezzel kapcsolatban ez olvasható a *Második világháború történetében*: „Szerepe volt a balsikerekben azoknak a számítási hibáknak is, melyek rosszul mérték fel a Szovjetunió elleni német fasiszta támadás várható időpontját, ennek folytán az agresszorok első csapásainak visszaverésére való felkészülés terén elkövetett mulasztások is közrejátszottak a német csapatok időleges sikereiben. Az a tény, hogy a szovjet csapatok felvonulása nem történt meg a tervek szerint, így nem érték ki idejében a védelmi terepszakaszokra, károsan hatott az első hadműveletek menetére és kimenetelére, és hozzájárult ahhoz, hogy a fedező hadseregeket nem tudták szervezeten bevetni a határ menti ütközetekbe.”⁷⁶

Sztálin helytelenül ítélte meg a fasiszta Németország közvetlen agressziós előkészületeit. Dr. Sorge jelentései egyebek között a birodalmi kancellári hivataltól és a fegyveres erők főparancsnokságától származó információkon alapultak. 1941. március elején a fasiszta fegyveres erők főparancsnoksága a Szovjetunió elleni támadás tervezésével kapcsolatban a következő utasítást adta ki:

Titkos parancsnoki ügy
Csak tiszték útján

14 példány
2. példány

24. számú Utasítás
a Japánnal való együttműködésre

A Führer a Japánnal való együttműködés érdekében a következőket
rendelte el:

1. A Háromhatalmi Egyezményben megalapozott együttműködés célja az legyen, hogy mihamarabb *elősegítsük a Távol-Keleten Japán aktív magatartását*. Ennek következtében nagy angol erőket kötünk le, az Amerikai Egyesült Államok érdekeinek súlypontját a Csendes-óceánra helyezzük át. A siker kilátásai Japán számára, tekintve ellenfeleink még nem kielégítő háborús felkészültségét, annál nagyobbak, minél hamarabb avatkozik be. A »Barbarossa« hadművelet ehhez különösen kedvező politikai és katonai feltételeket teremt.
2. Az együttműködés *előkészítése* érdekében *a japán fegyveres erőt* minden eszközzel erősíteni kell. Ennek megfelelően a haderőnek főparancsnokságai tegyenek eleget a japán kívánságoknak, adják át a német háborús és harci tapasztalatokat, és nyújtsanak hadigazdaságilag és technikailag átfogó és széles körű támogatást. Kívánatos a kölcsönösség, de nem szabad a tárgyalásokat megnehezíteni. Emellett az előtérben természetesen azok a japán ajánlatok állnak, amelyek rövid idő alatt hatással lehetnek a hadvezetésre.
Különleges esetekben a Führer a döntés jogát magának tartja fenn.
3. *A kétoldalú hadműveleti tervek egyeztetése* a Haditengerészeti Főparancsnokság hatáskörébe tartozik.
Evégből a következő irányelvek érvényesek:
a) A hadvezetés azt a *közös* célt tűzte ki, hogy Angliát gyorsan leverje, és ezzel az Egyesült Államokat kiüsse a háborúból. Egyébként Németországnak a Távol-Keleten nincsenek olyan politikai,

katonai vagy gazdasági érdekei, amelyek a japán tervekkel szemben fenntartásra adnak alkalmat.

b) Németország által a *kereskedelmi háborúban* elért nagy sikerek alapján különösen célszerűnek látszik erős japán egységeket hasonló célra felhasználni. Emellett a német kereskedelmi háború céljára minden lehetséges támogatást igénybe kell venni.

c) Az *egyezményhez tartozó hatalmak nyersanyaghelyzete* megkívánja, hogy Japán mindazokat a körzeteket birtokba vegye, amelyek a háború folytatásához szükségesek, különösen abban az esetben, ha az Egyesült Államok beavatkozik.

A kaucsukszállítást Japán hadba lépése után is folytatni kell, mert ez Németország számára létfontosságú.

d) *Szingapúr*nak, mint Anglia távol-keleti kulcsfontosságú állásának *megszerzése* döntő jelentőségű eredmény lenne a három hatalom közös hadvezetése számára.

Ezenkívül az angolok többi támaszpontrendszerei, illetve az amerikai tengeri hatalom elleni támadások – amennyiben az Egyesült Államok hadba lépése nem akadályozható meg – alkalmasak az ellenség ottani hatalmi rendszerének megdöntésére, valamint a tengeri összeköttetések elleni támadások révén jelentős erők lekötésére (Ausztrália). A hadművelleti tárgyalások megkezdésének időpontja még nincs meghatározva.

4. A *Háromhatalmi Egyezmény* alapján létrehozott katonai bizottságok csupán olyan kérdésekről tárgyaljanak, amelyeket a három résztvevő hatalom azonos módon ítél meg. Elsősorban a *gazdasági háború* feladatai tartoznak ide.

A részletek meghatározása a Fegyveres Erők Főparancsnokságának alárendelt »főbizottság« hatáskörébe tartozik.

5. A Barbarossa-hadműveletre a japánok felé semmiféle utalást nem szabad tenni.

A Fegyveres Erők Főparancsnoka
(A fogalmazványon vezds.) Keitel.
A kiadvány hiteles:
Junge
korvettkapitány.”⁷⁷

Egy ilyen utasítás természetesen elvileg feltételezte a fasiszta Németország és a császári Japán közti szövetségi szerződéseket. Ezek az Antikomintern Paktum és az utasításban idézett Háromhatalmi

Egyezmény formájában öltöttek testet. Ez a fasiszta szövetség megerősítette, hogy Japán elismerte és tiszteletben tartotta Németország és Olaszország „vezetését” az európai „új rendben”, ugyanakkor az utóbbiak elismerték ugyanezt Japán számára az ázsiai térségben. Dr. Sorge már 1939. június 24-én tájékoztatta a Vörös Hadsereg vezérkarát a Háromhatalmi Egyezménnyel kapcsolatos tárgyalásokról.

A fasiszta fegyveres erők főparancsnokságának 24. számú Utasítása már ekkor különleges intézkedéseket tervezett a fasiszta, rabló célok elérésére. Pontosán huszonkét nappal az utasítás hatályba lépése után Ott nagykövetet Berlinbe rendelték. Hitler beszélt vele a tervekről, természetesen a Szovjetunió elleni támadás már meghatározott időpontjáról és a csapások irányáról is. Ezekkel az információkkal tért vissza egy nappal később Ott Tokióba, a német nagykövetségre, „barátjához”, dr. Sorgéhoz, akivel évek óta minden titkot közölt. Sorge – mint korábban említettük – már április 26-án, részletes adatokkal kiegészítve, jelenteni tudta a Szovjetuniót fenyegető veszélyt.

Hogyan reagált dr. Richard Sorge arra, hogy igen fontos politikai és hadászati jelentőségű tájékoztatásait Moszkvában figyelmen kívül hagyva, *ad acta* tették?

Pontos értesüléseink vannak erről. Max Christiansen-Clausen elmondta: „Nagyon fontos dolog, hogy a német fasiszták hogyan támadták meg a Szovjetuniót. Mi ugyanis már hetekkel korábban jelentettük, hogy legalább 150 hadosztály vonult fel a Szovjetunió határán, és a támadás június közepén várható. Richardnál voltam. Egy nevetséges rádiótávíratot kaptunk – a távirat szövegére szó szerint már nem emlékszem –, amely azt közölte velünk, hogy a központban nem hisznek ennek bekövetkeztében. Richard nagyon dühös volt. Felállt – mindig ezt tette, ha ideges volt –, és így vélekedett: »Ez magas nekem!« Tudatában volt annak, hogy a Szovjetunió rendkívül nagy veszteségeket szenved, ha nem készül fel a támadásra.”

Dr. Sorge akkor nem tudhatta, hogy a személyi kultusz indokolatlan gyanúsítgatásokhoz és túlkapásokhoz vezetett. Fogalma sem volt arról, hogy barátai és felettesei, Berzin és Borovics, már nincsenek az élők sorában.

Richard Sorge a németül beszélő külföldi tudósítók körében vitába szállt azzal a göbbelsi propagandával, amely szerint a Szovjetuniót „villámgyorsan” le lehet győzni. Dr. Sorge nagyon komoly és

megfontolt lett. A náci küldte Erich Kordt követ észrevette ezt, ha emlékiratainak egyáltalán hinni lehet: „Feltűnt nekünk, hogy a Szovjetunió elleni háború kirobbanása a gúnyolódó és cinikus Sörgét belsőleg sokkal jobban izgalomba hozta, mint valami más esemény.”⁷⁸

Dr. Richard Sorge nem játszotta a sértődöttet. Felelőssége tudatában a kemény próbáknak ezekben az óráiban sem adta fel a harcot, hanem fegyelmezett hírszerzőnek bizonyult. Sorge tudta, milyen kötelezettségei vannak a Szovjetunió népe, az országa területére benyomult túlerővel szemben védekezni kénytelen Vörös Hadsereg és nem utolsósorban a japán nép iránt. Egyetlen napra sem szüntette be hírszerző tevékenységét.

Dr. Sorge és csoportja éveken át figyelte, hogyan nyomul előre a japán imperializmus egyre jobban és céltudatosan a Szovjetunió határaihoz. A japán vezérkar Északkelet-Kínát, vagyis Mandzsúriát mindig is az első szocialista állam elleni felvonulási területnek tartotta. Japán már 1931–32-ben éppen ezt a körzetet támadta és szállta meg. Ezzel létrehozta a Távols-Keleten az első nagy háborús tűzfészket. 1937 júliusában aztán a japán militaristák egy, a Peking közelében végrehajtott provokációval megindították a következő támadást a kínai nép ellen. A háború alapos előkészítése és technikai fölényük eredményeként elfoglalták Sanghajt, Nankingot és Hankaut. A kínai nép a japán imperializmus szoldateszkája ellen védekezett, és végül is nyolc évig, 1945-ig kellett a japánok ellen háborút viselnie.

A „Ramsay”-csoport annak idején igen nagy figyelemmel kísérte a japán fegyveres erők összpontosítását Kínában. Különösen a fasiszta Németország támadása után tűnt úgy, hogy a Szovjetuniót Japán részéről is veszély fenyegeti. A milliós japán hadsereg 100 harckész hadosztályából 35 Kínában volt, 25 a szovjet határon, és csak 20 válogatott hadosztályt helyeztek készenlétbe a Csendes-óceáni „angol–amerikai” birtokok elleni támadásra.

Ebben az esetben dr. Sorge a végső bizonyítékot szolgáltató hírszeranyagot Hozumi Ozakin keresztül egyenesen a japán császár titkos irodájából szerezte be. 1941. szeptember 6-án Tokióban – rendkívüli biztonsági intézkedések mellett – egy hagyományosan ritka, császári konferenciára került sor. Ezeken a konferenciákon mindig politikailag irányt szabó, alapvető döntéseket hagytak jóvá. Ezen a napon is ez történt. A titoktartás olyan fokú volt, hogy nem egyszer jegyzőkönyvet sem vezettek. A résztvevők számát is minimálisra korlátoz-

ták. Ezért a „Ramsay”-csoportnak várnia kellett addig, amíg a miniszterelnök, Konoé herceg⁷⁹, a maga személyes használatára feljegyzést készített. Ebből kiderült, hogy mit határoztak a császári konferencián: „A birodalomnak október utolsó dekádjának közepéig be kell fejeznie a háború előkészítését... Abban az esetben, ha követeléseinek békés teljesítésére október első dekádjáig nem kerül sor, haladéktalanul meg kell kezdeni a háborút Amerika, Anglia és Hollandia ellen. A politikának a déli körzeteket kivéve mindenütt változatlanul kell maradnia.”

Milyen követelésekről volt szó? A japán imperializmus terjeszkedése folyamán nemcsak az érintett népek ellenállásába ütközött. A japánok más államok, különösen Nagy-Britannia és az Egyesült Államok hagyományos érdekszféráiba is betörték. Törvényszerűen egyre jobban kiéleződtek a politikai és gazdasági ellentétek Japán és az Egyesült Államok, illetve Nagy-Britannia között. Japán a vitás kérdések erőszakos megoldásával fenyegetőzött abban az esetben, ha az angolok és amerikaiak nem teljesítik magasra srófolt követeléseiket. A dr. Richard Sorge vezette hírszerző csoport kénytelen volt a japán politikának ezt az oldalát is figyelemmel kísérni. Dr. Sorge számára világos volt, hogy miután Kínában már négy éve folyt a háború, a császárságnak sem gazdasági, sem katonai ereje nem elegendő ahhoz, hogy egyidejűleg az Egyesült Államokat, Nagy-Britanniát és a Szovjetuniót is megtámadja. A kérdés csak az volt, hogy milyen irányban fog először támadni. A választ most megadta a császári konferencia.

Ennek a minden titkos politikai tanácskozásnál titkosabb megbeszélésnek az eredménye és az ebből fakadó intézkedések már 1941. szeptember 14-én, vagyis kerekén kétszáz órával azután a moszkvai központban voltak, amint a kiválasztott résztvevők mögött a császári palota tölgyfa ajtói bezárultak. És dr. Sorge, valamint Max Christiansen-Clausen alig néhány órával a letartóztatásuk előtt ismét világgá repítették a hírt: „Japán Amerikát és Angliát fogja megtámadni, a Szovjetunió számára nincs veszély.”

Ennek a jelentésnek a Szovjetunió számára igen nagy hadászati jelentősége volt. Igazolta, hogy a Szovjetunió távol-keleti körzeteit egyelőre nem fenyegeti veszély. Ezért a Vörös Hadsereget teljes mértékben a fasiszta német hadosztályok elleni védelemre lehetett összpontosítani.

Ott nagykövet arról is tájékoztatta dr. Sorgét, hogy a fegyveres

erők főparancsnoksága kidolgozta a „Tájfün” hadműveleti tervet. Hitler és tábornokai ezt a tervet azért eszelték ki, hogy Moszkvát még a tél beállta előtt elfoglalják. Ennek a tervnek megfelelő utasítások 1941. szeptember 26-án kerültek ki a törzsekhez. Egy világtörténelmi jelentőségű csata körvonalai bontakoztak ki. Hitler megparancsolta, hogy a Vörös Hadsereg ellen tevékenykedő csapatok és technikai eszközök felét a Moszkva irányában sikeresen kibontakozó előnyomulás céljaira használják fel. Hitler „az év utolsó nagy döntő csatájáról” és ezzel kapcsolatban „az utolsó, a döntő csapásról” beszélt, „amelynek még a tél beállta előtt szét kellett zúznia az ellenséget”. A fasiszta fegyveres erők 78 hadosztályát, 2000 harckocsiját és 1000 harci repülőgépét vetették be Moszkva irányában.

Mindkét fél a rendelkezésére álló fegyverek maximumát vetette harcba. Günther Blumentritt német tábornok ezzel kapcsolatban évekkel később ezt mondta: „Minden német katona számára világos volt, hogy a moszkvai csata kimenetele élet-halál kérdés. Ha az oroszok itt vereséget mérnek ránk, nincs további reményünk.”⁸⁰

A Szovjetunió Állami Honvédelmi Bizottsága és a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottsága azonnali intézkedéseket foganatosított, hogy Moszkva védelmét megszervezze, és e körzet lakosságát mozgósítsa. Ebben a kritikus helyzetben a szovjet pártnak és kormánynak, dr. Sorge utolsó jelentései alapján, módjában állt a szovjet fegyveres erőket átcsoportosítani, Szibériából új hadosztályokat Moszkva körzetébe irányítani.

A „Ramsay”-csoportnak azok a jelentései, amelyek szerint a japán imperializmus a Szovjetuniót illetően egyelőre várakozási álláspontra helyezkedett, az 1941. szeptember–októberi időszakból származtak. A moszkvai védelmi csata novemberig tartott. 1941 decemberében a Vörös Hadsereg már ellentámadásba tudott átmenni. Ezek a hetek döntőek voltak a második világháború kimenetele szempontjából. Moszkva hősie védelme és az ezt követő ellentámadás sohasem választható el dr. Sorge és csoportja hőstetteitől, mert ebben az óriási csatában a Távols-Keletről és Közép-Ázsiából átdobott, harcképes magasabbegységeket is bevethették.

A Szovjetunió nagy honvédő háborújának történetében ez olvasható: „Az ellenség óriási veszteségei, valamint az a tény, hogy a szovjet parancsnokság idejében vetette ütközetbe hadászati tartalékait, a Vörös Hadsereg javára fordították Moszkva alatt az erőviszonyokat... Azzal, hogy a Vörös Hadsereg megnyerte a Moszkva

alatti védelmi ütközetet, véget ért a hitlerista Németország ellen vívott harcunk első, legnehezebb szakasza.”

Hitler villámháborús tervei a Szovjetunió népének és Vörös Hadseregének óriási erőfeszítése következtében megghiúsultak. Csupán abban a hónapban, vagyis 1941 decemberében, amikor a Távol-Keletről átcsoportosított szovjet kötelékeket harcba vetették, a Vörös Hadsereg Moszkva alatt az ellenség 38 hadosztályát örölte fel. Azokat a japán tábornokokat, akik a Szovjetunió szibériai határán egy második front megnyitásával, még mindig a Szovjetunió elleni támadással kacérkodtak, a Vörös Hadsereg győzelme hideg zuhanyként érte.

Hosszú ideig ismeretlen volt, hogy dr. Sorge a japán és német vezérkar megtévesztése révén is hozzájárult a fasiszta agresszorok fölötti győzelemhez. Dr. Sorge Ázsiát illető ismereteit a tokiói német nagykövetségen igen nagyra értékelték. Több utalás ismertté vált azzal kapcsolatban, hogy dr. Sorge, a rendkívül hiányosan tájékoztatott tokiói német katonai attasékkal kitalált adatokat közölt a Vörös Hadsereg szibériai határon állomásozó csapatainak erejéről. Azok pedig kontroll nélkül továbbították ezt az anyagot Berlinbe. Dr. Sorge a japán vezérkar körében is terjesztett ilyen adatokat. Jellegük miatt a japánok nem vághatták azokat egyszerűen sutba, hanem időre volt szükségük ahhoz, hogy a „német részről” kapott adatokat ellenőrizzék. Mindenesetre a japán vezérkar egyelőre nem vette észre, hogy a Vörös Hadsereg több hadosztályát kivonták a Szovjetunió szibériai szárnyáról.

Egy E. H. Cookridge néven publikáló magas rangú brit titkosszolgálati tiszt a német fegyveres erők zsákmányul ejtett iratainak tanulmányozása után ezzel kapcsolatban megállapította: „Sorge a híryananyagokkal becsapta a nácikat.” A japán háborús főbűnösök tárgyalásának jegyzőkönyvében a nemzetközi katonai bíróság Tokióban megállapította, hogy dr. Richard Sorge ezeknek az akcióknak a során különösen Fritz-Julius von Petersdorff alezredest, német katonai attasét használta ki. Dr. Sorge tudta róla, hogy feltűnően sokat közlekedik a német nagykövetség és a japán hadügyminisztérium között. Tény az is, hogy egyre több tanácsot kért von Petersdorfftól. A magát megszégyenítettnek érző von Petersdorff a háború után, sértődötten visszavonult a Lahn menti Fronhausenben levő családi kastélyba, és rá jellemző módon megtagadott minden felvilágosítást.

Abban az időben, amikor Sorge félrevezette a német és japán

vezérkart, harcostársa, Vukelić hívta fel az „angol–amerikaiak” figyelmét bizonyos japán agressziós tervekre. A „Ramsay”-csoporton belül Branko Vukelić, mint tokiói francia tudósító volt a legalkalmasabb munkatárs arra, hogy a különböző amerikai és brit diplomatákkal, illetve újságírókkal kapcsolatokat teremtsen. Vukelić bizalommal fordult Thompsonhoz, a *United Press* amerikai hírügynökség Tokióba akkreditált tudósítójához, és figyelmeztette őt a japán támadásra. Feltételezte, hogy Thompson kapcsolatai révén utat és módot talál arra, hogy országa és Nagy-Britannia hivatalos köreinek megfelelő jelzést adjon. Thompson így tájékoztatott erről az eseményről:

„HAROLD THOMPSON
281 GARTH ROAD
SCARSDALE, NEW YORK

Branko Vukelićot jobban ismertem. Vuky (ez volt a beceneve) a „Havas” ügynökségnek dolgozott, s amikor ennek tokiói irodáját bezárták, munkanélküli lett... Nagyon szerettem Vukelićot, és ő is segített nekem különböző alkalmakkor. Egy alkalommal eljött hozzám és megkérdezte, szeretnék-e tudni a japánok Szingapúr elfoglalására vonatkozó terveiről. Gondolja meg, abban az időben Japán még nem volt hadiállapotban (Nagy-Britanniára és az Egyesült Államokra gondolt – *a szerző megjegyzése*). Kifejtettem Vukelićnek, hogy veszélyes területre lépett, a kémkedés területére került, és eltávolodott a tudósítói munkától. Nevetett és azt mondta... jó barátai vannak a japán katonák között. Annál inkább megtagadtam, hogy híreit meghallgassam, figyelmeztettem, és még egyszer hangsúlyoztam, hogy ilyen körülmények között nem tarthatok igényt a szolgálataira.

H. O. Thompson s. k.”

Harold O. Thompsonnak a háború befejezése után, 1965-ben leírt eme szenzációs beismeréséhez néhány megjegyzést kell fűzni.

Szingapúr, a Maláj-félsziget déli csücskén levő milliós város abban az időben még brit gyarmat volt. Ott volt a világ egyik legjelentősebb kikötője. A város közlekedési csomópont és az angol–amerikaiak számára fontos nyersanyag-átrakóhely volt. Nagy-Britannia Délkelet-Ázsiában Szingapúrt építette ki a legerősebb flottatámaszponttá,

amely uralta az Európa és Ázsia közti tengeri kereskedelem szempontjából fontos Malaka-szorost. Szingapúr birtoklása nemcsak a további japán agressziók céljából volt jelentős. A délkelet-ázsiai nyersanyagkörzeteket és az ott állomásozó brit csapatokat is el kellett választania az európai hadszíntértől.

Emlékezzünk csak rá, hogy mit állapított meg a hitlerista fegyveres erők főparancsnokságának 1941. március 24. számú Utasítása: „Szingapúrnak, mint Anglia távol-keleti kulcsfontosságú állásának megszerzése döntő jelentőségű eredmény lenne a három nagyhatalom közös hadvezetése számára.” Tokióban Ott náci nagykövet azt sürgette a császári kormánytól, hogy amilyen gyorsan csak lehet, foglalják el Szingapúrt: „...május 6-án (1941-ben – *a szerző megjegyzése*) még egyszer felszólította Japánt Szingapúr megtámadására. Ezt a követelést május 10-én megismételte.”⁸¹

Branko Vukelićnek körülbelül ebben az időben kellett megkísérelnie, hogy a megfelelő japán tervek az Egyesült Államok néves újságírójának tudomására hozza, mert Thompson saját közlése szerint 1941 nyarán már elhagyta Tokiót. Az előzetes figyelmeztetésre eszerint legalább egy fél évvel az Egyesült Államok Pearl Harbor-i flottatámaszpontja elleni villámgyors japán támadás és a Malájföld keleti partján egy nappal később, 1941. december 8-án történt japán partraszállás előtt került sor. Malájföld elfoglalása után a japán agresszorok Szingapúr előtt álltak. 1942. február 15-én a teljesen demoralizált brit csapatok, amelyek nem voltak kellően felkészülve a támadásra, megadták magukat. Legalább 70 000 angol és ausztrál tiszt és katona került akkor japán fogságba.

Nem csoda, hogy Thompsonnak Vukelić ajánlatával kapcsolatos reagálása miatt a „Ramsay”-csoport, biztonsági okokból nem adhatta tovább a jelzéseket az „angol–amerikai” köröknek. Az „angol–amerikaiak” Japánban teljesen tévesen ítélték meg a helyzetet.

A polgári történészek és a legkülönbözőbb beállítottságú publicisták a háború vége óta hosszú értekezéseket írtak a „Ramsay”-csoportról, és ezekben megpróbálták a szovjet hírszerzőknek a fasiszták felett Moszkva előtt aratott győzelemhez való hozzájárulását értékelni. A fanatikus, kommunistagyűlölő Erich Kernmayer SS-Hauptsturmführer szerint, aki az NSZK-ban Erich Kern néven, mint újfasiszta sztárszerző működik, dr. Sorge „felmérhetetlen károkat okozott a német keleti frontnak, és a legnagyobb valószínűség szerint a keleti fronton a harcot a bolsevizmus javára döntötte el”.

Ezt a változatot készségesen átvette dr. Kurt Zentner, aki *A második világháború illusztrált története* című könyv szerzője. A Moszkva alatti csatáról tudománytalan és primitív módon ezt írta: „Ezek a hadosztályok (a Vörös Hadseregről van szó – *a szerző megjegyzése*) a maguk tüzéségével, szupermodern harckocsijaikkal és korszerű repülőgépeikkel hatalmas, teljesen váratlan csapást mértek. Hogy lehetséges ez? Hisz a Vörös Hadsereget az európai térségben már megsemmisítették... Egyetlen egy ember csinálta ezt, egyvalaki, aki azokban a napokban megmentette a Szovjetuniót. Egy német, egy kommunista, akiről Németországban senki sem tudta, hogy kommunista ... dr. Richard Sorge, az újságíró, a *DNB* és a *Frankfurter Zeitung* külföldi tudósítója Kelet-Ázsiában... És aztán december 6-án (1941 – *a szerző megjegyzése*) – hála az újságíró Sorge ügynöki tevékenységének – a szibériaiak támadásra indultak! Frissek és pihentek, fegyverzet és felszerelés tekintetében óriási fölényben vannak, jégen és hóban egyaránt tapasztaltak. A német csapatoknak meg kell hátrálniuk.”⁸²

Kernmayernek, a régi nácinak az álláspontján van a brit Charles Wighton is, aki ilyen következtetésre jut: „Richard Sorge kétségtelenül a második világháború legnagyobb kéme volt. A mai Szovjetunió és vele együtt a világkommunizmus közös szervezete ennek a német-orosznak köszönheti a létét.”⁸³

Ezzel szemben Freund történész professzor azt akarta kitalálni, hogy dr. Sorge legutolsó, legfontosabb rádiójelentése semmi újjal nem szolgált, és semmiféle befolyással nem lehetett a hitlerista hadsereg Moszkva alatti vereségére.⁸⁴ E két egymásnak ellentmondó vélemény között még számtalan további téves vélemény ismeretes.

Dr. Sorge a börtönben szerényen értékelte tokiói csoportjának kollektív tevékenységét: „Természetesen nem gondolom azt, hogy Japán és a Szovjetunió között a békés kapcsolatok csak a mi csoportunk tevékenységének köszönhetően maradtak fent. Tény azonban, hogy ez a tevékenység hozzájárult ehhez.”⁸⁵

Egy-egy állam katonai ereje nem egyetlen hírszerző leleményességétől függ, hanem gazdasági, tudományos, erkölcsi és katonai potenciáljától és társadalmi-politikai rendszerétől. Ezzel kapcsolatban nem haszontalan visszaemlékeznünk a Moszkva alatti győzelem okainak marxista-leninista értékelésére. A szovjet népnek a végső-kig meg kellett feszítenie minden anyagi, fizikai és szellemi erejét, a harcosoknak tömeges hősiességet kellett tanúsítaniuk, és önfeláldo-

zón kellett küzdeniük a tapasztalt és technikailag jól felszerelt ellenséggel, mert csak ez tette lehetővé, hogy a Vörös Hadsereg helytálljon a fasiszta hordák nyomásával szemben, és visszaverje támadásukat. A nyári-őszi hadjárat legfontosabb katonai és politikai eredménye az, hogy meghiúsította a fasiszta Németország „vilámháborús” tervét. E terv meghiúsulása világosan megmutatta, mennyire kalandor politikát és hadászatot folytattak a hitleristák, és ugyanakkor tanúbizonyságát adta a szovjet állam erejének és szilárdságának.

A Vörös Hadsereg megbízása alapján működött „Ramsay”-csoport hírszerző tevékenysége elválaszthatatlan része volt a szovjet csapatok önfeláldozó harcának és kiemelkedő hősiességének, amely az idézett elemzésben szerepel. Hőstetteik elismeréseként a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa a Sorge-csoport vezető tagjainak magas állami kitüntetésekkel adományozott. A szovjet állampolgár dr. Richard Sorgét „a haza kiemelkedő szolgálataért, valamint bátorságáért és hősiességéért” halála után a Szovjetunió Hőse címmel tüntették ki. Max Christiansen-Clausennak a német kommunistának a Legfelsőbb Tanács Elnöksége a Vörös Zászló Rendet, bátor feleségének, Annának pedig a Vörös Csillag Rendet adományozta. Branko Vukelić jugoszláv kommunistának halála után a Nagy Honvédő Háború Érdemrend I. fokozatát ítelték oda.

A JAPÁN RENDŐRSÉG KARMAIBAN

1941 októberében a japán titkosrendőrség lecsapott: a „Ramsay”-csoport tagjait letartóztatták. Tény, hogy hírszerző tevékenysége folyamán a csoport egyetlen tagja sem követett el hibát, következésképpen a csoportot többé-kevésbé véletlenül leplezték le. Egy kívülállón keresztül, aki belépett egyik japán kommunista szervezetbe, és besúgóként információkkal látta el a titkosrendőrséget, kapták a japán hatóságok az első adatokat, amelyek alapján lázasan nyomozni kezdtek.

Dr. Sorge néhány órával letartóztatása előtt Max Christiansen-Clausennal együtt étkezett. A német kommunista leírta ezt az utolsó találkozást. „Letartóztatása előtti éjszakán felkerestem Richardot. Ez alkalommal németországi életünkről beszéltünk. Egyébként – ha még jól emlékszem – a császári Japán egyik nagy ünnepén, 1941.

október 18-án tartóztattak le bennünket. Sorge elővett egy üveg rajnai bort, amelyet a tokiói »Denevér« nevű német étteremből hozott magával. Gondterhelt volt. Már néhány nap óta nem volt hírünk sem Ozakiról, sem Miyagiról. Richard ezt kérdezte: »Mi van japán elvtársainkkal?« Meg volt róla győződve, hogy letartóztatása esetén Miyagi inkább a halált választja, mintsem bármit is mondjon. Ezen az estén ezt is szóba hozta, de aztán gyorsan témát váltott. Huszonkét óra körül befejeztük a beszélgetést. Ez volt az utolsó találkozásunk.”

Dr. Sorgénak Miyagi nevű munkatársa megbízhatóságára vonatkozó véleménye teljesen helytállónak bizonyult. A japán titkosrendőrség már 1941. október 10-én rajtaütött. Két nappal később úgy próbált megszabadulni a kínvallatástól, hogy kiugrott az ablakon. Öngyilkos akart lenni. Az ablakon sikerült ugyan kiugornia, de összetört végtagokkal újra visszavitték.

Sorge rádiósát a rendőrök egy kerékpáros kártérítési igényének kivizsgálása ürügyén a legközelebbi rendőrőrszobára csalták. Azért választották ezt a trükköt, mert nyilvánvalóan semmiféle előírásos és jogszerű letartóztatási parancsuk nem volt. Max Christiansen-Clausen így mondta el a továbbiakat: „Az őrszobán rögtön a sarokba kellett állnom. Tiltakoztam az eljárás ellen, de mit sem segített. Aztán az ügyész elé vezettek. Az ügyészt, aki kihallgatott, Iyónak hívták. Végül is a rendőrőrs pincéjébe kerültem. Ott mintegy tíz zárka volt, mindegyiken vasrács. A zárkában kevés szalma volt a földön. Éjszaka megbilincselve kivezettek a zárkából, és három rendőr kíséretében autóval Sugamóba, a modern fegyházba szállítottak. Itt találkoztam először a vizsgálóbíróval. Más japán foglyokkal együtt mindennap kihallgatásra vittek. Előzőleg valamennyien egy csúcsos szalmakalapot kaptunk a fejünkre, amelyre csak egy kis nyílást vágtak, amin ugyan ki lehetett látni, de megakadályozta, hogy a foglyok megismerjék egymást. A japánok először megbilincseltek, aztán kötéllal egymáshoz kötözték bennünket. Nekem mint »különleges« fogolynak nikkelezett kézi bilincseim voltak. Másoknak az örök rozsdás vasbilincseket raktak a csuklóikra. A japán foglyokkal nem kötözték össze, ehelyett azonban két őr kísért. A bírósági épület egyik pincezárkájába csuktak, s innen egymás után vittek bennünket a kihallgatószobába. Lehetetlen volt, hogy csoportom tagjait lássam, vagy felismerjem. Ez az egész eljárás egy évig tartott.”

A japán börtönök a kínvallatás agyafűrt rendszerét fejlesztették ki. Különösen dr. Sorge letartóztatott japán munkatársaival kegyetlenkedtek. Dr. Yasuda orvos, aki hosszú éveken át volt Miyagi informátora, a saját tapasztalatai alapján állította ezt. 1942. június 8-án tartóztatták le, ami bizonyíték arra, hogy Miyagit ő nem árulhatta el. Ezen a napon reggel hét órakor nem kevesebb, mint tíz bikaerejű titkosrendőr hozta el a hálógyékényéről. A rendőrörszobában az orvost embertelenül összeverték, és rögtön utána kihallgatták. Még ezután is verte őt egy rendőr, aki ezt ordította: „Ez a gazember tartotta ki Sorgét, megmentette őt az elkerülhetetlen haláltól.”⁸⁶ Dr. Yasuda fél évet töltött ebben a rendőrségi kínzókamrában. A gyakori verés és az éjszakába nyúló, kimerítő kihallgatások következtében fizikailag összeroppant, és súlyos szívrohamot kapott. Csak ebben az állapotban szállították abba a büntetőintézetbe, ahol a „Ramsay”-csoport más vádlottait is fogva tartották.

Dr. Tokutaro Yasudától tudjuk, milyen sorsuk volt dr. Richard Sorge japán harcostársainak: „Új fogolyélet kezdődött. Korán reggel, hat órakor ébresztő volt. Egy óra múlva tartották a létszámmellenőrzést. Kinyitották a zárkákat, mindig három börtönőr kérdezte: »Él?« A foglyoknak egészen a padlóig hajolva kellett őket üdvözölniük. Aztán adták a reggelit: egy marék rizst vagy árpát, egy fazék levest. Az ebéd és a vacsora rothadásnak indult termékekből állt. Az étkezésért mindenkinek magának kellett fizetnie. Ha egy fogoly hozzátartozói szegények voltak, semmit sem kapott enni. Sok politikai fogoly halt meg a hiányos táplálkozás okozta sorvadásos betegségben, dystrophiában. Nappal egy séta – csak húsz perc. A napok gyötrő lassúsággal telnek. A zárka egy betondoboz volt. Öt lépés hosszú, három lépés széles, fent parányi ablak vasráccsal és mindehhez töméntelen mennyiségű bolha. A foglyok megjegyzéseket tettek ránk. Gyakran jöttek hozzánk, és ezt kérdezték: »Mennyit kaptál az árulásért? Jól megtömted a pénztárcádat?« Az örök sem értették meg, hogy mi az eszméinkért harcoltunk, és sohasem kaptunk pénzt. Kihallgatások alkalmával a bíró egy térkép elé vezetett bennünket. »Nézd a hazádat. Itt van Szmolenszk, elesett. Ez itt Moszkva – néhány nap múlva bevesszük!« Ilyen körülmények között élt Richard Sorge is. Neki még nehezebb volt.”

Tizenkét nappal dr. Sorge letartóztatása után sikerült Ott nagykövetnek és Kordt követnek a japán külügyminisztériumnál bejelentett hivatalos tiltakozás alapján dr. Sorgéhez a Sugamo-fegyházba be-

jutnia. Csak az engedélyezett három percig álltak egymással szemben. Ott később ezt mondta: „Sorge borotvátlan volt, a foglyok pulóverét hordta, és megrázó benyomást keltett.” Ottnak dr. Sorge fizikai állapotával kapcsolatos véleményéhez Kordt még hozzátette: „A japán külügyminisztérium egyik tisztviselőjének a kíséretében elmentünk a Sugamo fegyházba. Néhány perc múlva több titkosrendőr Sorgét abba a helyiségbe kísérte, ahol várakoztunk. Egyenesen járt, és öntudatos ember benyomását keltette... »Megtiltották, hogy Önöknek felvilágosítást adjak«, válaszolta a kérdősünkre. Nem volt semmi kívánsága, még ügyvéd kirendelését sem kérte... azt hiszem, hogy tisztában volt helyzetével.”

Dr. Sorge, aki nem kapitulált börtönőrei előtt, mindent elkövetett, hogy még itt is tájékozódjék a második világháború frontjainak helyzetéről, különösen a Vörös Hadsereg harcairól. Egyet-mást a japán Yoshitoshi Ikomától, a germanisztika professzorától tudott meg a háború menetéről, aki kihallgatásain tolmácsként működött. Ikoma professzor, akit Tokióban Kokubunji-Shi Izumicho 1 Chome címen találtunk meg, 1965 augusztusában ezeket mondta: „A kihallgatások szüneteiben dr. Sorgéval sok mindenről beszéltünk, mindekelőtt a német-szovjet háború menetéről, ami – úgy tűnt – a leginkább érdekelte őt. Ha a harcok a Szovjetunió számára kedveztek, mint például a sztálingrádi csata végső szakaszában, jókedvű és beszédes volt. Ha ellentétes helyzet állt fenn, levertnek látszott, és szófukar volt. Nagy barátja és híve volt a Szovjetuniónak. Dr. Sorge kalandos természettel megáldott, született újságírónak tűnt. Elvéhez és hitéhez mint kommunista, haláláig hű maradt. Pontosan tudom, hogy – már miután halálra ítélték – egyik feljegyzésében ezt írta: »Mint a Vörös Hadsereg hű katonája halok meg.«”

Dr. Richard Sorge elismerte, hogy szovjet állampolgár, és ezzel szakított a német nagykövetség egész náci klikkjével. Meisinger SS-Obersturmbannführer⁸⁷, az SD főnöke Japánban, a hitleri Németország megbízásából többször is erőteljesen követelte a japán kormánytól az egykori német kommunista azonnali kiadását a Gestapónak. A japán „tengelyhatalom” azonban semmiféle okot nem látott arra, hogy egy szovjet állampolgárt kiadjon Németországnak. Dr. Sorge kezdettől fogva magára vállalta a felelősséget egész csoportja tevékenységéért. Csak röviddel a tárgyalás előtt hivatalból kirendelt ügyvédje, Asanuma, később, a háború után ezzel kapcsolatban a következőket jelentette ki: „Dr. Sorge nagyon megnehezí-

tette számomra a védelmet. A rendőrségi szervek és az államügyészek előtt nemcsak a maga tetteiért, hanem valamennyi segítőjének a tevékenységéért is minden felelősséget magára vállalt.”

A jogászok dr. Richard Sorge-t kémkedéssel vádolták. Ő ezt a minősítést kategorikusan elutasította, és kijelentette, hogy nem áll szándékában sem forradalmi múltját letagadni, sem a minősítést elfogadni. A vizsgálat folyamán a következőket írta le: „Az orosz forradalom mutatta meg nekem az utat a nemzetközi munkásmozgalomhoz. Elhatároztam, hogy azt nemcsak elméletileg és ideológiailag fogom támogatni, hanem a mozgalomnak magam is aktív részvevője leszek. Ettől kezdve, ha a magam személyes kérdéseiben kellett döntenem, mindig ebből a célkitűzésből indultam ki. Most, amikor tanúja vagyok a harmadik éve tartó világháborúnak, különösen a német–szovjet háborúnak, még inkább az a meggyőződésem, hogy amit huszonöt évvel korábban választottam, helyes volt. Ezt mindannak a figyelembevételével mondom, ami ez alatt a huszonöt év alatt velem történt.”

Dr. Sorge visszautasította a kémkedés vádját. A periratok alapján a *Rekishigaku Kenkyu* című japán folyóirat 1963. áprilisi 275. számában közzétette dr. Richard Sorge álláspontját: „Célunk aktív oldala az volt, hogy támogassuk a Szovjetuniót, passzív oldala pedig, hogy védjük, eközben megkíséreltük megakadályozni a Szovjetunió elleni politikai mesterkedéseket csakúgy, mint a katonai támadást.” Majd a továbbiakban: „A Szovjetunió nem kíván semmiféle politikai konfliktust vagy katonai összecsapást más országokkal, különösen nem Japánnal. Az sincs szándékában, hogy Japánt megtámadja. Következésképpen mi – sem én, sem csoportom tagjai – egyáltalán nem Japán ellenségeiként jöttünk ebbe az országba. Bennünk egyáltalán nincs olyan szándék, amilyent a kém szóval általában társítanak. Az olyan országok kémei, mint Anglia vagy az Egyesült Államok, megkísérlik Japán politikailag, gazdaságilag és katonailag gyenge pontjait kipuhatolni, és ennek megfelelően támadni. Nekünk ezzel szemben egyáltalán nem állt ez szándékunkban, amikor Japánban információkat gyűjtöttünk.”

Hasonlóképpen viselkedtek harcostársai is.

Körülbelül dr. Sorge letartóztatásával egy időben bukott meg Konoe herceg harmadik kormánya. A japán kormány élére a különösen reakciós, hírhedt, egykori hadügyminiszter Hideki Tojo⁸⁸ tábornok került. Ő megtiltotta, hogy dr. Sorge és harcostársai letar-

tóztatásáról egyetlen szót is a japán nyilvánosság tudomására hozzanak. Csupán őrizetbe vételük után hét hónappal jelentek meg az első cenzúrázott tudósítások. Abban az időben a „Ramsay”-csoport harmincöt tagja ült a japán titkosrendőrség kínzókamráiban.

Csak 1943 szeptemberében – közel két évvel a „Ramsay”-csoport letartóztatása és tizenkét hónappal a formális vádemelés után – kezdődött meg dr. Richard Sorge és dr. Hozumi Ozaki bírósági tárgyalása. Minthogy Japán uralkodó körei a bátor hírszerzőktől még a tárgyalóteremben is félték, ezt a tárgyalást – miként néhány hónappal korábban a Sorge-csoport más tagjainak a tárgyalását is – a nyilvánosság kizárásával rendezték meg. Így akarták a „Sorge-eset” kihatásait meggátolni.

Dr. Sorge és harcostársai letartóztatásának amúgy is érezhető hatása volt, főleg a német–japán kapcsolatokra.

A Richard Sorge által rászedett Ott nagykövet egyelőre beosztásában maradt, bár Tokióban hitelét veszítette.

A külügyminisztériumban a vizsgálatokat vezető Braun von Stumm követ még 1941. november 14-én a következő iratot kapta:⁸⁹

„Ref. P. VIII.

Berlin, 1941. XI. 14.

LS Bassler

Feljegyzés

Az 1936 óta a Frankfurter Zeitungnál működő Richard Sorge tudósítót Tokióban 1941. október 22-én egy másik német állampolgárral, név szerint Max Claussennal együtt a japán rendőrség állítólagos államellenes kapcsolatai miatt letartóztatta.

Richard Sorge jó Japán-ismerő és tehetséges újságíró, de szigorúan tárgyilagos, és emiatt esetenként a kritikát sem nélkülöző tudósításaiért vendégországában néha nem szerették. Sorgéval kapcsolatban azt a gyanút, hogy kommunista tevékenységet folytatott, az illetékes tokiói német helyek tájékoztatása szerint tévesnek kell minősíteni. Ott nagykövet véleménye szerint, aki közeli ismerőse Sorgénak, az akciót illetően politikai intrikáról van szó, mert Sorge *bizonyos bizalmas jellegű információkat kapott az államtitokként kezelt japán–amerikai tárgyalásokról.*

Ott nagykövet rövid, formális látogatásán kívül beszélgetésre mind ez ideig nem került sor a letartóztatottal. A külügyminisztérium állandó fáradozásai ellenére az államügyészség mostanáig min-

denféle tekintést megtagadott a vádlottak ellen rendelkezésre álló bizonyítási anyagba. Állítólag ezzel az ügygel kapcsolatban sok japánt is letartóztattak.

Ezennel

Braun v. Stumm követ úrnak
előterjesztve
olvashatatlan aláírás”

Abból a feltételezésből, hogy „politikai intrikáról van szó”, kiderül, hogy a náci nem bíztak japán szövetségeseikben. Ez egyébként kölcsönös volt, amit Wohlthat miniszteriumi igazgató, aki annak idején, mint a távol-keleti gazdasági delegáció vezetője, nem volt alárendelve a tokiói náci nagykövetségnek, saját tapasztalata alapján bizonyít.

„HELMUTH WOHLTHAT

4005

Meererbusch b. Düsseldorf

Hindenburgstrasse 32 a

Tel: Büderich b. Düsseldorf 301.

1965. január 8.

A vezető német újságírónak és a nagykövet személyes barátjának mint kémnek a letartóztatása sokkolta az összes németet. Ez az esemény japán felfogás szerint a nagykövet »perspektívavesztéséhez« vezetett. E véleménnyel kapcsolatban kezdetben nem vizsgáltuk, hogy a perspektívavesztés saját hibája vagy tragikus körülmények folytán következett-e be. A japánok először úgy hitték, hogy a nagykövet magától le fog mondani. Amikor azonban meglepetésükre német részről semmi sem történt, a helyzettel kapcsolatos bírálatukat különböző helyeken, Tokióban például elősorban a három katonai attasénál és nálam juttatták kifejezésre. A vezérkar és az admirális magas rangú tisztjei velem személyesen tárgyaltak. Később magas beosztású japánok hasonló szellemben nyilatkoztak Mandzsukuóban. Mégis egy évbe telt, amíg Ott nagykövetet felmentették.

Ebben az évben a körülmények nem tették lehetővé a nagykövet számára, hogy a német érdekek védelme érdekében hatással legyen a japán kormányra. A japánok nem osztották a német jegyzéknek

azt a következtetését, hogy a Sorge-ügyben a külügyminisztérium, a birodalmi kormány és a legfelsőbb német katonai vezetés illetékes ítékezni. A valóságban a nagyköveten kívül a Gestapo képviselője, Meisinger ezredes és a Landesgruppenleiter (a náci párt funkcionáriusáról van szó – *a szerző megjegyzése*) is azon fáradozott, hogy a Sorge-ügyet enyhített formában elintézzék.

Ott nagykövet megkísérelte, hogy amíg csak lehet, beosztását megtartsa. Emiatt Japánban, Mandzsukuóban és Kínában német személyiségekkel különböző konfliktusokba keveredett...

H. Wohlthat s. k.”

Dr. Lily Abegg, akit mint a *Frankfurter Zeitung* szerkesztőségének távol-keleti tudósítóját több éve Tokióba küldtek, szintén jelezte – a szerzőnek – a japánok megváltozott hangulatát.

„Dr. Lily Abegg

Zürich, 1964. december 20.
Salomon Vögelin Strasse 33.
8038 Zürich
Tel: 458319

Összes barátai és ismerősei és minden Japánban levő német újságíró számára igen kellemetlen volt Sorge letartóztatása. Az erős cenzúra, hisz háború dúlt, érthető volt. Sorge letartóztatása után azonban valamennyiünkkel szemben sokkal bizalmatlanabbak lettek. Állandóan – »észrevétlenül« – figyeltek bennünket, és cselédeink a rendőrség besúgói voltak. Amikor egyszer rövid időre letartóztattak – mert légiriadó alatt a dombokon földi szedret szedtem – a Kempeitainál például előkerült a papírkosaram tartalma... Sorgét a maga éles elemzéseivel Japánban természetesen néha nem szerették...

Lily Abegg.”

Tudnunk kell, hogy aki a kelet-ázsiai tájon „elveszti kilátásait”, az kétes hírűvé válik. Tokióban Kretschmer vezérőrnagy, német katonai attasé, von Gronau vezérőrnagy, légügyi attasé és Wenneker altengernagy, haditengerészeti attasé – minthogy Sorge őket is átjatszotta – egymásban keresték a bűnbakot. A fegyveres erők főparancsnoksága Külföldi Elhárítási Hivatalának küldött jelentésükben minden vétküket a nagykövet nyakába varrták. Mindegyikük arról ábrándozott, hogy Ott visszarendelése után maga lesz a tokiói nagykövet.

A japánok ezzel szemben úgy rendelkeztek, – miután megállapították, hogy dr. Richard Sorge sok információt közvetlenül az ő segítségével igénylő katonai attaséktól kapott –, hogy a tokiói német nagykövetség tisztjeivel szemben rendkívül elővigyázatosnak kell lenni. Többé nem hittek, és csak harmadrangú anyagokat adtak át nekik. Ezáltal tájékoztatási lehetőségük Berlin felé erősen csökkent. Végül közbelépett az Elhárító, Kém- és Diverziós Hivatal. Ennek főnöke, Wilhelm Canaris tengernagy megbízta a Kínában működő ügynökök munkáját irányító Eisenträger ezredest, továbbá mandzsúriai fő ügynökét, dr. Ivar Lissnert, hogy készítsenek pontos jelentést a Japánban működő német nagykövetség helyzetéről. Eisenträger hónapokon át nyomozott, és szükségszerűen kétségbeejtő eredményre jutott.

1942. október 27-én Heinrich Himmler⁹⁰ a Sorge-üggyel kapcsolatban írt Joachim von Ribbentropnak. Himmler többek között hangsúlyozta: „Ott nagykövettel való régi barátsága alapján a háború kitörésekor Sorgét a tokiói német nagykövetség rádióhírszolgálatának vezetésével bízták meg. Később Sorge átmenetileg a tokiói Német Hírszolgálati Iroda Japánnal kapcsolatos munkáját is végezte. Minthogy Sorge a tengelypolitikáról és jövődő irányvonaláról a legjobb német forrásból állandó értesüléseket szerzett, a Sorge kémügy nagy politikai veszélyeket teremtett... Intézkedtem, hogy a külföldi szervezetekbe (a náci párt szervezeteibe – *a szerző megjegyzése*) való felvételt illetően a jövőben megfelelő biztonsági rendszabályokat foganatosítsanak... Ebből kiindulva e kémügy kapcsán azt szeretném kezdeményezni, hogy a képviselőhöz nem tartozó valamennyi munkatársat biztonságpolitikai szempontból ellenőrizzünk, hogy a jövőben a hasonló eseteket elkerüljük.”⁹¹

Von Ribbentrop birodalmi külügyminiszternek – egy évvel dr. Sorge letartóztatása után – mégiscsak vissza kellett rendelnie Ottot, mert minden tekintélyét elveszítette Japánban. 1942. november 23-án aztán Ott sápadtan olvasta a Berlinből érkezett 1462. számú távirati közleményt, amelyben Joachim von Ribbentrop birodalmi külügyminiszter félreérthetetlenül rendelkezett:

„Személyesen a nagykövetnek, saját megfajtására... (rejtjelzett táviratról van szó – *a fordító megjegyzése*.)

Különböző jelek arra utalnak, hogy a Sorge-ügy japán körökben olyan benyomást keltett, amely az ön személyes pozíciójára e körökben kedvezőtlenül hat. Alapos megfontolás után a Führer elfogadta

azt a javaslatomat, hogy az ottani nagykövetség vezetésében váltást kell végrehajtani, és önt más beosztásba helyezése végett a külügyminisztériumba vissza kell rendelni. Utódjául a nankingi nagykövetet, Stahmert⁹² szemeltük ki. Kérem önt, szerezz be részére az agrément-t (a japán kormány előzetes hozzájárulását a működéséhez – *a fordító megjegyzése*) ... Az ön Németországba való biztonságos visszatérését jelenleg nem lehet szavatolni. Ezért arra kérem, hogy magánemberként továbbra is maradjon Japánban. Egy ön számára alkalmas csendes helyen, egy önnek megfelelő ház bérléséhez és az ön eddigi állásának megfelelő életvitel fenntartásához szükséges eszközök rendelkezésére fognak állni. Magától értetődik, hogy ön további ott-tartózkodása alatt minden politikai tevékenységtől tartózkodjon...

Ribbentrop”

A Sorge-incidens kapcsán 1942 végén Kordt követet is, büntetésből, Kínába helyezték át. A német–japán kapcsolatok ennél fogva egy éven át észrevehetően nem voltak zavartalanok. Ez az állapot később sem változott, ami mindenekelőtt a tengelyhatalmak bekövetkezett vereségeivel és az imperialista hatalmak közti ellentétekkel volt magyarázható. A hitleri Németország és a császári Japán közti kapcsolatok alig haladták meg a hivatalos érintkezést. A Hitlernél 1943. március 5-én tartott helyzetértékelésen például szóba került ez a probléma. A tokiói katonai attasé legutolsó jelentését vitatták meg. A következő párbeszéd zajlott le:

Hitler: „Nem lehet adni arra, amit a japánok mondanak. Azt hiszem, egy szót sem.”

Jodl vezérezredes, a fegyveres erők vezérkarának főnöke: „Semmit nem szabad nekik elhinni, mert ezek az emberek teljes meggyőződéssel és a leghűségesebb arckifejezéssel bárkinek bármit bemesélnek.”

Hitler: „Nagyokat lóditanak, és összes állításuk valami olyasmin alapszik, ami utólag tévedésnek bizonyul.”⁹³

Már akkor tény volt, hogy Eugen Ott tábornok és nagykövet különleges feladata tízévi ténykedés után, dr. Sorge működése következtében, végleg csődbe jutott. A fasiszta becstelenség jó két évvel később, 1945. február 10-én érte el csúcspontját, amikor a német titkosszolgálat egyik ügynökén keresztül az angol–amerikai főhadiszálláson a következő ajánlatot tette: A német titkosszolgálat kész

lenne az Egyesült Államok titkosszolgálatának „az összes olyan értékes információkat átadni, amelyek Németországban Japánról a rendelkezésre állnak”, ha ennek fejében az angol–amerikai csapatok készek lennének a német nyugati fronton kétoldali fegyverszünetet bejelenteni. A fasiszták még a szövetséges Japánra vonatkozó információkból is maguknak akartak tőkét kovácsolni.

A japánok 1943-ban – mint már említettük – megkezdték a bebörtönzötteken bosszújukat kitölteni: egymás után tizenhatot ítéltek el titkos eljárás keretében. Az ítélet két esetben halálbüntetés, két esetben életfogytiglani börtön-, illetve koncentrációs táborban letöltendő büntetés volt. További tizenkét esetben összesen 105 évi fegyház-, illetve szigorított börtönbüntetést szabtak ki.

Max Christiansen-Clausen később így emlékezett vissza: „1943 elején lehetett, amikor először álltam a bíróság előtt, és az ügyész halálbüntetést kért rám. A tárgyalás a nyilvánosság kizárásával folyt. Egyedül csak én álltam megbilincselve a bíró előtt. Az ítélethirdetést 1943. január 29-re tűzték ki, erre még most is pontosan emlékszem. Ítélethirdetéskor az én Annim és Vukelić is a tárgyalóteremben volt. Egymás után mindhármunkat elítéltek. Vukelić és én életfogytiglant kaptunk, Annim hét év fegyházat. Egyébként ez volt az első alkalom, hogy fegyházba szállításom óta a feleségemet és Vukelićet láttam.

Aztán újra visszakerültem a fegyházba, és körülbelül tíz nap múlva közölték velem, hogy a japán ügyész fellebbezett, és újra halálbüntetést kért rám. Tehát újabb ítélethirdetésre kerül sor. A bírók által hozott végleges ítélet életfogytiglani büntetés volt. Ez alkalommal mint vádlott teljesen egyedül álltam a teremben, a hallgatóság sorainak egy része egyébként bambán bámészkodó alakokból állt.

A Sugamo fegyházba kerültem. Abban az időben kezdték az amerikaiak Tokiót bombázni. A masszív fegyház körül szinte minden kiégett. Az egyik támadást alig éltem túl. Délután három óra lehetett, de zárkámban olyan sötét volt, mint éjszaka. Egy légikötelék Tokióra szórta le bombáit. Ezerszámra hullottak a foszforbombák. Zárkámba fojtó füst hatolt. Az ablakrácsokon keresztül szakadatlanul égő és izzó fadarabok repütek be a környező házak romjaiból. Az újra és újra lángot fogó gyékényszőnyeget a padlón alig tudtam eloltani. A bűz szinte elviselhetetlen volt. Meg kell jegyezmem, hogy az én zárkám zárva maradt, miközben a japán

foglyok zárkáit a légiriadó alkalmával, a törvényes előírásoknak megfelelően, kinyitották, hogy a többszörösen biztosított fegyház területén legalább végszükség esetén fedezéket kereshessenek maguknak.

A következő napon erős őrizettel valamennyi rabot autóbuszokra ültették, és egy másik fegyházba szállították. Új zárkában, ahova belöttek, biztosan már rég nem voltak foglyok. A padlón nem volt gyékényszőnyeg, és a padlórepedésekből ezerszámra másztak elő a bolhák. Sem nappal, sem éjjel nem volt nyugalom. Megkíséréltem úgy segíteni magamon, hogy vízadagomat a repedésekbe öntöttem, hogy így a bolhákat kimászásra kényszerítsem és széttaposhassam. Ez a pokoli kízófegyház a Sendai-prefektúra területén volt. Amikor kiszabadultam, egészségileg igen rossz állapotban voltam. Sok veszélyes fekély borította testemet, a lábaim meg voltak dagadva, és nagy vitaminhiányban szenvedtem. Olyan gondosan kellett táplálni, mint egy kisgyermeket. Miután visszavittek Tokióba, a háború után először láttam Annimat. Mindketten úgy lefogytunk, hogy eleinte nem ismertük meg egymást.”

A japán fasiszták így intézték el politikai foglyaikat – a tokiói Sugamo fegyházban, a középkori Sendai és Moso börtönökben, valamint a Hokkaido-koncentrációs táborban. Ebben a koncentrációs táborban gyilkolták meg az egykor kiváló egészségi állapotnak örvendő Branko Vukelićet, akinek a testsúlya az éheztetés következtében mindössze 43 kilogrammot nyomott. Második felesége, Yoshiko Yamasaki így emlékezett vissza: „Letartóztatása előtt mintegy hat hónappal született a fiunk, Branko a világ legboldogabb embere volt, és napokon át fényképezte őt.”⁹⁴ Branko Vukelić soha nem látta viszont a fiát. Azokat a fényképeket sem kapta meg, amelyeket a koncentrációs táborban annyira látni szeretett volna.

Anna Christiansen-Clausen is súlyos szenvedéseken ment keresztül. A Sugamo fegyházban hónapokon át gyötörődött. 1943. január végén aztán az Utsunomiya fegyházba szállították. Nagyon gondterhelt lett, amikor azt kértük, tájékoztasson bennünket arról az időről, amikor élet és halál között lebegett. Ezt mondta: „A japán fegyházak személyzetét úgy ismertem meg, mint a legkegyetlenebb szadistákat. Egyetlen lehetőséget sem hagytak kihasználatlanul, hogy bennünket, politikai foglyokat, testileg és lelkileg gyötörhessenek. Emlékszem, hogy 1942-ben egyik napon bejött a zárkámba a fegyházigazgató és fölényesen mosolyogva kijelentette: »A japánok rövidesen

útlevél nélkül utazhatnak német szövetségesükhöz. Még csak néhány hónap, aztán legyőzik a Szovjetuniót. Nagy-Németország Vlagyivosztoknál kezdődik, s a mi Mandzsúriánknak közös határa lesz berlini barátainkkal.« Közben élesen figyelte, hogyan reagálok. Arra kényszerítettem magamat, hogy egyetlen arcizmom se ránduljon meg. Természetesen számolnom kellett azzal, hogy a következő órákban titokban figyelni fognak. Így tudta az ember a külvilágtól teljesen elzárva is a bátorságát bebizonyítani.

Ételadagjaim egyre csökkentek, majdnem elsorvadtam, és minden mozgás hallatlan erőfeszítést igényelt tőlem. Alig hiszem el, hogy ebben a pokoli fegyházban az 1945-ös esztendőt túléltem. Súlyosbították a helyzetet az amerikaiak szörnyű bombatámadásai a japán városok ellen. A japán női rabokat kivitték zárkáikból, az én cellám azonban a bomtatámadások idején is zárva maradt. A szőnyegbombázásnak tehetetlenül kiszolgáltatva éreztem magam. Végül is az egész épülettömb – az én zárkám kivételével – üres lett. Zárkámnak a szomszédos zárkával közös világítása volt, s e célból a válaszfalon a plafon alatt egy kis nyílást vágtak. Rémülettel tapasztaltam, hogy a japán felügyelők a szomszédos cellába meghalt foglyok holttesteit hordták be. Az említett nyíláson át rövidesen rothadó emberhús gáza és undorító bűze árasztotta el a zárkámat. Ez napokon át tartott. Talán azt várták, hogy panaszkodni fogok, de nagyon jól tudtam, hogy ez hasztalan lenne.

Kevéssel kiszabadulásom előtt az az épülettömb, amelyben a zárkám volt, újabb bombatalálatot kapott. Zárkám tetején lyuk tátongott, közvetlenül az eget láttam. Először sokáig feküdtem eszméletlenül az omladék alatt. Senki sem törődött velem. Végül is – minden erőmet összeszedve – kikecmeregtem a romok alól és verni kezdtem az ajtót, hogy felhívjam magamra a figyelmet. Teljes három nap és három éjjel – az idő múlását a tetőn levő lyukon keresztül meg tudtam figyelni – üldögéltem étlen-szomjan, elhagyatva romos zárkámban. Aztán szabaddá tették és rámtörték az ajtót.”

Azok a kínzások, amelyeket a „Ramsay”-csoport tagjainak a japán tömlöcökben el kellett szenvedniük, ma még csak részben ismertek. A háború befejezéséig a fegyházi zárkákból, a börtönökből, a koncentrációs táborokból és a szigorúan lezárt tárgyalótermekből alig kerültek ki hírek a külvilágba. Csak az 1945 utáni intenzív kutatások derítettek egy kevés fényt a védtelen foglyok ellen

elkövetett bűncselekményekre. A kutatási eredményeket időrendi sorrendben rögzítettük!

1942. május 16. Dr. Richard Sorge, Max Christiansen-Clausen, dr. Hozumi Ozaki, Yotoku Miyagi, Branko Vukelić, Kinkazu Saionji és Ken Inukai ellen kémkedésben való részvétel gyanújával Tokióban vádat emelnek.

1942. december 15. Yoshio Kavamura, akit 1942. március 31-én Sanghajban tartóztattak le, és akit azonnal Tokióba szállítottak, súlyos kínzások után a japán titkosrendőrség egyik börtönében meghal.

1943. január 29. Egy japán bíróság elítéli Max Christiansen-Clausent, a feleségét, Annát és Branko Vukelićet.

1943. augusztus 2. Yotoki Miyagit, leírhatatlan kínzások után, japán börtönőrei ítélet nélkül megölik. Halálát harcostársai előtt titokban tartják.

1943. szeptember 29. Dr. Richard Sorgét és dr. Hozumi Ozakit egy tokiói kerületi bíróság kötél általi halálra ítéli. Mindketten erkölcsileg és jogilag megalapozott fellebbezést nyújtanak be az ítélet ellen a fellebbviteli bírósághoz.

1944. január. A japán legfelsőbb bíróság egymás után elutasítja dr. Sorge és dr. Ozaki fellebbezését, és jóváhagyja a kiszabott halálbüntetést. Max Christiansen-Clausent egy újabb tárgyaláson ismét életfogytiglani fogságra ítélik.

1944. november 7. Harcostársa, dr. Hozumi Ozaki után, mint az első európai Japánban, a Sugamo fegyházban felakasztják dr. Richard Sorgét.

A kivégzés 10 óra 36 perckor a következőképpen zajlott le: „A fegyházigazgató korán reggel kinyitotta az épület 2. számú szárnyának első emeletén levő 20. számú siralomház ajtaját, és ténylegesen meggyőződött róla, hogy a fogoly neve valóban Richard Sorge-e. »Igen, én vagyok Richard Sorge.« »Hány éves ön?« »Negyvenkilenc.« A fegyházigazgató tartotta magát az előírt szertartáshoz, közölte Sorge tokiói címét, hivatalosan igazolta, hogy személyesen a halálraítelt áll előtte, aztán még egyszer meghajolt, ahogy a szertartás előírja. »Megbízta – jelentette be –, közöljem önnel, hogy az önre kiszabott halálbüntetést báró Ivamura igazságügyminiszter rendelete alapján ma végre kell hajtani... Elvárjuk öntől, hogy nyu-

godtan hal meg.« Ismét a hagyományos meghajlás, amire Sorge fejbólintással válaszol. »Szeretne még valami kívánságot előadni?« kérdezte a fegyházigazgató. »Nem, az utolsó kívánságomat leírtam.« »Ebben az esetben kérem, kövessen.« »Kész vagyok« válaszolt Sorge nyugodtan. Sorgét az udvaron át egy szűk, kőből épült színbe vezették. Itt várt rá az ügyész, a hóhér és a buddhista pap. Richard Sorge maga állt a bitófa alá, a csapóajtóra. A Vörös Front üdvözlésének megfelelően felemelte ökölbe szorított kezét és ezt kiáltotta: »Éljen a Szovjetunió! Éljen a Vörös Hadsereg.«»

Richard Sorge kivégzése alkalmával, akárcsak nyomozási eljárása és tárgyalása során súlyosan megsértették a japán törvényeket. Nem lehetett jelen annak az országnak a diplomáciai képviselője, amely-

A „Ramsay”-csoport tagjai ellen hozott ítéletek

Dr. Richard Sorge	halálbüntetés
Dr. Hozumi Ozaki	halálbüntetés
Max Christiansen-Clausen	életfogytiglani fegyház
Branko Vikelic	életfogytiglani fegyház (1945-ben a fegyházban megölték)
Yoshinobu Koshiro	15 év börtön
Shige Mizuno	13 év börtön (1945-ben a börtönben meghalt)
Ugenda Taguchi	13 év börtön
Masazane Yamana	12 év börtön
Sumio Funakoshi	10 év börtön (1945-ben a börtönben meghalt)
Teikichi Kawai	10 év börtön
Fusako Kuzumi	8 év börtön
Anna Christiansen-Clausen	7 év börtön
Koji Akiyama	7 év börtön
Tomo Kitabayashi	5 év börtön (röviddel a háború után meghalt)
Kinkazu Saionji	3 év felfüggesztett börtön
Dr. Tokutaro Yasuda	2 év börtön

nek az állampolgára volt, holott ez kifejezetten ellentétes a japán előírásokkal. A hóhér és kenyéradoi féltek a Szovjetunió reagálásától és az antifasiszta koalíció államainak tiltakozásától. Ezért a császári kormány a kivégzésről csak egy rövid közleményt jelentetett meg a japán államigazgatás szolgálati használatú hivatalos lapjában.

1945. január 13. A japán koncentrációs tábor őrei megölik Branko Vukelić jugoszláv kommunistát a Hokkaido-szigeten levő Abashiri börtönben.

1945. február 27. Sumio Funakoshi tudós, akit tíz évi börtönre ítélték, az elszenvedett bántalmazások következtében meghal.

1945. március 22. Dr. Sorge egy további harcostársa, a tizenhárom évi szigorított börtönbüntetésre ítélt Shige Mizuno a folyamatos kínzások következtében meghal börtönében.

A „Ramsay”-csoportnak azok a tagjai, akik idejében kiszabadultak börtöneikből és hóhéraik kezéből, a háború befejezése után azonnal keresni kezdték dr. Sorge földi maradványait. Ishii Hanako, Richard japán élettársa végül is rábukkant az első nyomokra. A hóhérok Sorge testét a kivégzés után közvetlenül a Sugamo fegyház udvarán egy tömegsírba helyezték. Hanako asszonynak számtalan beadványt kellett írnia, viaskodnia kellett a hatóságokkal, sőt még az amerikai megszálló hatalommal is, mielőtt a végleges engedélyt megkapta Sorge földi maradványainak más sírba helyezésére. A holttestet végül elégették, és a hős hamvait legszűkebb barátainak és harcostársainak a jelenlétében a Tama temetőben helyezték örök nyugalomra.

Azóta egy sötét gránitba vésett néhány szó rázza fel az emberek lelkiismeretét Keleten és Nyugaton, Északon és Délen egyaránt:

*Hős nyugszik itt,
ki életét áldozta a háború elleni harcban,
hogy béke legyen az egész világon.
1895-ben született Bakuban,
1933-ban jött Japánba,
1941-ben bebörtönözték,
1944. XI. 7-én kivégezték.*

Évtizedek után: a nagy „hogyan?”

WILLOUGHBY TÁBORNOK KUTAT

Amikor az amerikai csapatok 1945 őszén bevonultak Tokióba, MacArthur tábornok, távol-keleti főparancsnok oldalán látható volt az ötvenhárom éves Charles Andrew Willoughby vezérőrnagy is. Willoughby, született német, akit 1910-ben honosítottak az Egyesült Államokban, MacArthur vezérkarának volt a titkosszolgálati főnöke.⁹⁵ Willoughby – bizonyos washingtoni körök utasításainak megfelelően – nagy buzgalommal azon fáradozott, hogy utólag vizsgálja annak a „Ramsay”-csoportnak a tevékenységét, amely a Szovjetunió számára oly fontos információkkal szolgált, és ezzel kivette a részét a Hitler-ellenes koalíció győzelméből.

Az Egyesült Államok tábornoka jelentésében több oldalt szentelt az áldozatos munka formális kérdéseinek. Így pl. szó szerint ismertetett néhány jelszavas beszélgetést, amelyet dr. Sorge és futára a beszélgetőpartner személye valódiságának ellenőrzése céljából folytatott. Egészen elcsodálkozott azon, hogy a kölcsönös ellenőrzés két forgalomban levő bankjeggyel is történt, amelyeknek folyamatos számozásúaknak kellett lenniük. Mindegyikőjüknek egyet, mint ismertetőjelet, a megbeszért találkozóra magával kellett vinnie.

Leírja azt is, hogy a „Ramsay”-csoport a rádióadási idők meghatározására ideiglenesen a „MORGENSTUNDE HAT GOLD IM MUNDE” (Ki korán kel, aranyat lel) német közmondás első négy szavát használta, méghozzá a 137. oldalon levő táblázat szerint.

Szerdára vonatkozólag például a rádiókapcsolatban az „RNO”-t használták. Ha a „MTT 27” jelet adták, ez azt jelentette, hogy a következő adás a hónap 11. napján 16 órakor ($11 + 16 = 27$) volt várható. Minthogy a vevő a „MTT” jelről tudta, hogy az hétfőt

Hétfő	M	T	T
Kedd	O	U	G
Szerda	R	N	O
Csütörtök	G	D	L
Péntek	E	E	D
Szombat	N	H	I
Vasárnap	S	A	M

jelent, az adott hónap megfelelő napját (a mi példánkban 11.) a 27-es számból kivonva megkapta az adás időpontját (16 óra).

Ezután Willoughby néhány szabályt állított össze, amelyekhez, szerinte, dr. Sorge csoportja tartotta magát, és amelyek hozzájárulhattak a hírszerzői tevékenység sikeréhez:

1. Álcázási okokból a csoport valamennyi tagjának olyan foglalkozást kellett űznie, ami nem keltett gyanút.

2. Minden rádióadás után megváltoztatták a rejtjelzési alaptáblázatot.

3. A csoport egyetlen tagja sem tarthatott kapcsolatot olyan személyekkel, akikről tudták, hogy kommunisták voltak, vagy a kommunista párttal szimpatizáltak.

4. A rádiókészüléket minden adás után szét kellett szedni. Az alkatrészeket külön-külön rejtették el.

5. A moszkvai központ futáraival csak a konspiráció legszigorúbb figyelembevételével lehetett találkozni, s ilyenkor például egyetlen családi nevet sem említettek.

6. A csoport minden tagjának fedőneve volt (Sorge-Ramsay, Oza-ki-Otto vagy Invest, Miyagi-Joe vagy Intelli, Max Christiansen-Clausen-Fritz, Koshiro-Miki, Shinozuka-Szakértő és így tovább). Rádióadások és bizonyos beszélgetések alkalmával a valódi utóneveket tilos volt említeni.

7. Valamennyi helyi és forráskapcsolatot fedőnévvel láttak el. A csoport például Vlagyivosztokot „Wiesbaden”-nek, Moszkvát „München”-nek nevezte. Sorge közleményeiben a jelentések forrását

illetően például „Marta” a tokiói német katonai attasé, „Paula” Wennecker német altengernagy, „White Bottle” a német haditengerészet, „Grün” Japán, „Green Box” a japán hadsereg, „Mak” Mat-suoka volt.

8. Minden olyan papírdarabot és okmányt, amelyek terhelőek lehettek, megsemmisítettek, mihelyt azokra nem volt szükség.

Ezek a részletek, amelyeknek Willoughby nagy figyelmet szentelt, természetesen nem érdektelenek. Minthogy azonban dr. Sorge, a szovjet hírszerző az Egyesült Államok titkosszolgálati tábornoka szemében csak egy „konspiratív zseni” volt, Willoughby a „Ramsay”-csoport bevetésének sok lényeges kérdését illetően alaposan mellé lőtt. Arra a magától értetődő kérdésre például, hogy dr. Richard Sorge, aki Németországban aktív kommunistaként ténykedett, Japánban miért a saját valódi nevén jelent meg, nem tudott választ adni. Dr. Sorge 1933. évi élményeivel kapcsolatban ezt a kérdést már megválaszoltuk. E könyv különböző fejezeteiből világossá vált, hogy bár dr. Richard Sorge mestere volt a konspirációnak, ez azonban sem élet-, sem öncélt nem jelentett számára, hanem csak eszköz volt arra, hogy fontos politikai és katonailag jelentős hírszerző feladatait lehetőleg akadálytalanul teljesíteni tudja. Dr. Sorge tehát jóval több volt, mint pusztán egy „konspiratív zseni”.

Ugyanabban az időben, amikor dr. Sorge a japán imperializmus fellegvárából fontosabbnál fontosabb jelentéseket küldött központjának, Japánban a fasiszta Németországnak és más imperialista államoknak gondosan kiképzett, pontos utasításokkal ellátott és fejedelmién megfizetett ügynökei dolgoztak. Igaz, sokan áldozataul estek a rendkívül bizalmatlan Kempeitainak. Egyesek túljártak a japán titkosszolgálat eszén. Egy sem volt azonban képes a japán agresszor mindenkori politikai, gazdasági és katonai helyzetét állandóan olyan pontosan és találóan értékelni, mint a dr. Sorge vezette „Ramsay”-csoport.

Az NSZK-ban élő Hans Hellmut Kirst író a rejtély kulcsát kutatva eljutott a következő felismerésig: „De egy Sorge sokkal tovább ment: tanulmányozta a japán történelmet, megpróbált a felemás, nehezen áttekinthető japán viselkedéshez alkalmazkodni, azon fáradozott, hogy az ország különböző kulturális áramlatait pontosan megismerje. Egyidejűleg kém és kutató volt – maguk az ellenségei is csodálták őt azért, hogy valamennyi fehér ember közül kétségtelen-

nül ő volt a legjobb Japán-szakértő. Sorge lenézte az elvakult hír-gyűjtögetők hangyaszorgalmú munkáját. Ő maga szerezte be, válogatta és értékelte az anyagokat. Nem állított össze mozaikokat, elemzést végzett... Soha nem alkalmazott erőszakot... nem mászott be ablakokon, nem tört fel páncélszekrényeket, és nem lopott el aktákat... ilyen módszerekre egyáltalán nem volt szüksége... Sorge nem utolsósorban azért volt első osztályú, mert őt, mint hírszerzőt a környezetében senki meg sem közelítette. A titkos ügynökök kóbor hadának vad és ellenőrizhetetlen jelentéstömegeiből kiemelt, rendezett és válogatott. És ez az aranymosás egyszerűen megfizethetetlen volt.”⁹⁶

Közelebb jutott az alapkérdéshez dr. Freund, kiel professzor, de nála is – miként látni fogjuk – a hangsúly a „közelebb”-en van. Ezt írja dr. Sorge: „Valójában egy tudományos lélek volt, akit szenvedély fűtött, hogy az összefüggéseket valóban átlássa. Egy démon lakozott benne, aki űzte őt a hírek után. Sorge mindenekelőtt tudta, hogy a híradásügyben (a hírszolgálatban, az újságírásban, a kortörténetben) elveszik az, akinek nincsenek történelmi és politikai mércéi, aki csak a napi szöveghez, a papírlapokhoz, a kiragadott szavakhoz, a véletlenül felfedezett alkalmi fecsegéshez tartja magát. A mindig csak alig megismerhető részletekre, a nagy összefüggések, valamint a történelem és politikai fejlődés vizsgálatára kell támaszkodni.”⁹⁷

Freund professzor egy megfoghatatlan „démont” teremtett, mert azokat a „történelmi és politikai mércéket”, amelyeket dr. Richard Sorge mesterien tudott használni, vagy nem tudta, vagy nem akarta a nevükön nevezni. Ezek a mércék képezték a titkát dr. Sorge sikereinek – olyan titok volt ez, amely tulajdonképpen nem volt titok: dr. Richard Sorge lelkes kommunista volt, a haladás megvesztegethetetlen élharcosa, az imperializmus és a háború tudatos ellen-sége.

Dr. Richard Sorge képes volt az általános világpolitikai összefüggéseket és minden jelenség mögött a valóságot – a maga hallatlan mozgásában és fejlődésében – megérteni. Ő és legjobb barátai nemcsak a lejátszódott és a végbemenő eseményeket tudták reálisan értékelni, hanem megalapozott előrejelzéseket is tudtak készíteni. Pontosabb végkövetkeztetésekre jutottak és a valósághoz közelebb álló helyzetjelentéseket készítettek, mint a japán császár fasiszta kormánya és kabinetirodája, holott az utóbbiaknak jóval több információs forrásuk és anyaguk volt. Ezt igazolja Akira Fujivara japán történész is, aki a háború után, éveken át dr. Sorge munkasítlusával foglalkozott. „Döntő volt még ebből a szempontból (a „Ramsay”-csoport helyes előrejelzéseire gondol – *a szerző megjegyzése*), hogy kiválóan ismerte Japán politikai életét, valamint az a képessége, hogy a nemzetközi helyzet tendenciáit tudományosan elemezze. Sorge büszkén beszélt »megfigyelő- és elemzőképességéről, amely mint marxistának a sajátja volt.« Ez határozta meg aztán azt a hatalmas különbséget is, ami közte és a japán vezetés között volt.”⁹⁸

A nemzeti és nemzetközi osztályharc adott helyzetének tanulmányozása volt mindig dr. Sorge elemző tevékenységének sikert ígérő kiindulópontja. Gorjev, szovjet hírszerző, aki 1933-ban találkozott Berlinben dr. Sorgéval, később, egyebek között a következőket írta le beszélgetésükről: „Richard tömören beszélt, és arra törekedett, hogy minél többet mondjon csak a minimálisan szükséges mondat-tal... Szenvedélyes meggyőződéssel... Óvott a német fasizmus lebecsülésétől. Ugyanakkor egyetlen másodpercig sem kételkedett a fasizmus végső vereségében. Helytelennek tartotta azonban azt a felfogást, hogy »Hitler nem sokáig fogja tartani magát«, hogy ez »a barbár rendszer nem képes sokáig létezni«. Az ilyen vélemények annak idején az antifasiszták között széles körben elterjedtek. Sorge élesen elítélte ezeket a nézeteket, mert a fasizmus elleni hatásos harc szempontjából rendkívül veszélyesek voltak. Világosan látta egy, a Szovjetunió elleni háború növekvő veszélyét. Ez volt érvelésének kiindulópontja: Az események Németország, Japán és Olaszország fasiszta koalíciója irányába haladnak, és az agresszoroknak ebben a hármasszövetségében, katonai és gazdasági potenciálja következtében, a vezető erő a fasiszta Németország lesz. Összefoglalásképpen Richard hangsúlyozta: A világhelyzetben jelentős változás követke-

zik be, a fasizmus és a háború erői támadásra szervezkednek. Ebből kiindulva, számára teljesen világos volt annak a küldetésnek a jelentősége, amelyet Japánban kellett teljesítenie.”⁹⁹

Tokióban dr. Sorge azonnal tanulmányozni kezdte a japán kapitalizmus történetét, megjelenési formáit és konkrét hatásait. Mint-hogy sokat publikált, a bizonyítékok egész sora maradt ránk arra vonatkozólag, hogy milyen intenzíven foglalkozott Japán és más államok osztályerőivel. Amikor írásaiban a császári Japán háborús előkészületeivel és hadműveleteivel foglalkozott, természetesen abból kell kiindulni, hogy közel sem szolgáltatta ki valamennyi olyan ismeretét és értesülését, amelyekre mint hírszerző tett szert, és amelyek számára szükségesek voltak.

Sorge külön foglalkozott az agresszív erővel is. „A japán fegyveres erő már aktív külpolitikát folytatott” – állapította meg. „Ez sohasem csak a fölötte álló politikai akarat fegyvere volt. A modern japán történelem kezdete óta a fegyver és az akarat egységét testesítette meg. Aktív külpolitikájának a megújulása óta... egy mindig azonos, nagy általános terv volt az alapja. A japán szigetbirodalom biztonsága, *terjeszkedés révén.*”¹⁰⁰

A nyilvánosság előtt többször leleplezte a japán imperialisták „Nép, tér nélkül” – jelszavát. Bebizonyította, hogy ennek a „terjeszkedésnek” a haszonélvezői eddig csak az uralkodó osztályok voltak. Már 1937 márciusában figyelmeztet egyik cikkében: „Mások fatalista módon a »túlnépesedés« varázslatos jelszavával vigasztalják magukat (Japánban – *a szerző megjegyzése*), és ebben a terjeszkedésben látják az egyetlen kiutat. Túl könnyen elfelejtik, hogy a terjeszkedés a japán parasztnak eddig semmiféle könnyebbséget és segítséget nem jelentett. A döntő bizonyíték erre (a Japán által meghódított, illetve használatba vett területek – *a szerző megjegyzése*) Korea, Formosa, Tajvan, a Dél-tengeri-szigetek és Mandzsukuo példája. Elfelejtik továbbá, hogy a »túlnépesedés« nagyon relatív fogalom, amely a technika, a megreformált társadalmi rend, a jövedelmek elosztása és az állam fokozott aktivitása révén megszüntethető, sőt a lakosság csökkenése nélkül is megváltoztatható. Elfelejtik még azt is, hogy Japán »belső gyarmatosítás« révén Japánban maga teremthetne – igaz, csak nagy pénzügyi ráfordítással – földet és megélhetést a parasztnak milliói számára.”

Különös alapossággal elemezte dr. Richard Sorge a japán államgépezetet, amely a monopóliumok urainak, a földbirtokosoknak, a

hivatalnokoknak és a militaristáknak a kezében volt. Arra a következtetésre jutott, hogy a „japán alapelvek szerint ... az alkotmány nem biztosít jogot a japán népnek arra, hogy bizonyos politikai funkciókat gyakoroljon”. A japán államot – dr. Sorge „totális monarchiának” nevezi – az uralkodó osztályok a nép fékentartására és félrevezetésére használják. A politikai, gazdasági és katonai érdekek összefonódását, valamint a japán imperializmus állammonopolista vonásait dr. Sorge állandóan figyelemmel kísérte, és a sok kormányátalakítás alkalmával mindig gondosan vizsgálta, hogy a háttérben az adott időben milyen gazdasági és politikai erők működtek.

Dr. Sorge a megfigyeléseit természetesen nem korlátozta az osztályellenség stratégiájára és taktikájára. Egyidejűleg nyomon követte a japán nép ama politikai erőinek a működését is, amelyek a monopolisták és a militaristák tervei ellen léptek fel, s amelyeket befelé terrorral, kifelé pedig agresszióval szándékoztak elnyomni. Ennek során olyan nemzeti sajátosságot fedezett fel, amely kedvezőtlenül hatott sok japán osztályöntudatára. A család, mint „az állam csírasejtje” bizonyára egyetlen modern államban sem játszik olyan szerepet, mint Japánban. A „kazoku seido”, a családrendszer nélkül a társadalmi élet Japánban elképzelhetetlen. Ezzel függ össze az ősök mélyen gyökerező tisztelete és végső fokon a tennónak, a japán császárnak a méltósága is, aki számtalan generáción keresztül „az isteni küldetés” képviselőjeként szerepelt, akit istenként tiszteltek, aki a japán fegyveres erők felett parancsnokolt, és ezzel e fegyveres erők terjeszkedő céljainak „isteni jelleget” kölcsönzött.

Dr. Sorge semmiképpen nem hagyta figyelmen kívül ezt a realitást. Bár arra a következtetésre jutott, hogy „Japánban sohasem volt »alulról« kezdett sikeres forradalom”, mégis hangsúlyozta, ez nem azt jelenti, „hogy nem voltak olyan forradalmi áramlatok, amelyek megragadták a néptömegeket, és amelyek felkeléseket és lázadásokat eredményeztek. Ennek az ellenkezője igaz. De az elődök nemzetiségi kötöttségei, a mai japánok családi és környezeti korlátozottságai mindig lehetővé tették a vezetőknek, hogy a széles körű reformmozgalmakat távol tartsák a politikai áramlatoktól.”

Dr. Richard Sorge tehát alaposan kutatót, főleg azoknak az erőknek a forradalmi hagyományai után, amelyek történelmileg hivatottak voltak a japán nép társadalmi haladását elősegíteni és a békét megőrizni. Ezeknek az erőknek az élcsapata, az illegalitásban dolgozó kommunisták, csak nagyon korlátozott területen tudtak

működni. Az uralkodó körök a kommunistákat törvényen kívülieknek tekintették, a legvadabbul üldözték őket, és fizikai megsemmisítésükre törekedtek. Dr. Sorge 1939-ben ezeket a szavakat vetette papírra: „Más erők azonban (a japán udvari és katonai nemességen, az állami hivatalnokokon és a militaristákon kívül – *a szerző megjegyzése*), amelyek a gyakorlati politikai akaratalakításban egységet és összeforrottságot tudnának teremteni, legalábbis ma még nincsenek.”

Egy tömegbázissal rendelkező legális marxista–leninista párt hiánya és a polgári-feudális pártok kicsinyes alkudozása kedvezett a japán militaristák politikájának. Dr. Sorge ezért feltette a kérdést, milyen erők, milyen politikai irányzatok fogják a japán államban teljesen magukhoz ragadni a hatalmat. Válasza így hangzott: a „hadsereg a maga nacionalista-fasiszta követőivel” és a „pénzügyi trösztök a maguk különböző szerveivel és híveivel”.¹⁰¹

A militaristák Japán akkori belpolitikai helyzetét arra használták fel, hogy a vidéki lakosság széles rétegeit, amelyeket a pártok a maguk eljárása révén eltaszítottak maguktól, megnyerjék agresszív politikájuknak. Mint a világ valamennyi hadseregében, úgy tükröződött vissza a japán hadseregben is a lakosság erkölcsi-politikai állapota. És mivel az imperialista Japán, milliós hadseregének szervezése során, egyre inkább a vidéki emberekhez fordult, ezeknek az embereknek az elégedetlensége a tulajdonviszonyokkal szükségszerűen bekerült a hadsereg soraiba. Sorge mint marxista–leninista ezekkel a jelenségekkel is foglalkozott, és leleplezte a japán militaristákat, akik a császári birodalom szociális feszültségeiről úgy terelték el a figyelmet, hogy agresszív céljaikat és terveiket népszerűsítették, és a japán népet a szomszédos népek ellen uszították.

Ma is bámulatra méltó, hogy a „Ramsay”-csoportnak milyen pontos áttekintése volt a japán hadiipar fejlődési üteméről, méretéről, területi megoszlásáról és üzemi kapacitásáról. Amikor 1941 októberében a japán titkosrendőrség rátört dr. Sorge lakására, és az ott nyolc év alatt összegyűjtött anyagokat több fordulóval elszállította, voltak köztük olyan kartotékdobozok is, amelyeknek a tartalmáért sok gazdasági intézmény irigyelte volna dr. Richard Sorgét. Különös gondossággal vezette annak a tizenhat japán monopóliumnak a kartonjait, amelyek együttesen mintegy hárommilliárd yen részvénytársasági tőkét testesítettek meg, és a legfontosabb csigolyái voltak a japán katona-ipari komplexum gerincének.

A megfigyelt japán hadiipari konszernnek összeállítása azt bizonyítja, hogy a „Ramsay”-csoport teljesen tudatában volt annak, hogy a modern hadigazdaság nem működhet az iparágak fő vas, acél, színesfém, vegyianyag és elektronikai szállítói nélkül. Az akkori hadiipari termelés legfontosabb nyersanyaga az acél volt. És a legfontosabb japán acéltermelők és kapacitásaik fejlesztése sem volt ismeretlen számukra. Aki a szénbányászatot és a szén elosztását tudományosan tanulmányozta, annak lehetősége nyílt arra, hogy realisan ítélje meg a vas- és acélgyártást, a folyékony hajtóanyagok, a robbanóanyagok, a harcgázok, a műanyagok és a gyógyszerek előállítását.

Dr. Richard Sorge kutatási módszereire jellemző volt például az a gondosság, amellyel a Santoku Kogyo Konszern termékválasztékának fejlődését nyomon követte. Ez a konszern a Japánban igen értékes színes- és ritkafémek előállítására és feldolgozására szakosította magát; alumíniumot szállított a repülőgép-, a hadihajó-, a kábel- és gyújtólövedék-gyártáshoz; berilliumot a repülőgépek porlasztóihoz, a tűzálló olvasztótartályokhoz, a rugókhoz és az iránytűkhöz; titánt a páncéllemez-, az elektróda- és repülőgépgyártás során szükséges keményítővözetekhez; cirkóniumot a rádiócsövekhez, a páncéllemezekhez, a tűzérési lövedékek gyújtóihoz és a páncéltörő gránátokhoz; tantált a nagyfrekvenciás technika számára; rezet a rádiófelszerelésekhez, a csapágyakhoz, a töltényekhez, a gépjárművekhez és repülőgépekhez; vanádiumot a járművekhez, a géppuskacsövekhez, a lövegtalpakhoz, a vezérlőkészülékekhez, valamint a repülőgép- és tengeralattjáró-alkatrészekhez; molibdént a repülőgépek és a gépjárművek, a lövegcsövek és a páncéllemezek számára. Minthogy ezekben a hadászati nyersanyagokban Japán egyáltalán nem bővelkedett, az import megfigyelésével együtt – a belföldi termelésnek és a behozatal mértékének ismeretében – volt mód pontosan meghatározni a lehetséges össztermelést. És abból, amilyen mértékben használták fel ezeket a fémeket a hadsereg, illetve a haditengerészet felszerelési céljaira, megbízhatóan, előre lehetett jelezni a haderőnemek mindenkori fejlődését.

Dr. Sorge különleges érdeklődést tanúsított az egyik hadászati nyersanyag, a kőolaj iránt. Mint egy kőolajszakértő fia, már a szülői házban megismerte ennek a nyersanyagnak a jelentőségét a hajtóanyaggyártás és az egész vegyipar szempontjából. A fiatal Sorge hamarosan rájött: kőolaj és finomított termékei nélkül a 20. század-

ban egyetlen motor sem működne, hacsak benzint más úton elő nem állítanak. Valamennyi hajtó- és kenőanyag legfontosabb nyersanyaga azonban mindenképpen a kőolaj. A fejlettségnek azon a fokán, amelyet a haditechnika a harmincas évek végén, illetve a negyvenes évek elején elért, egyetlen akkori korszerű hadsereg sem tudott folyékony hajtóanyag nélkül háborút viselni, különösen nem a japán hadsereg, amelynek mind a szárazföldi célok, mind a tengeren túli körzetek elleni támadáshoz roppant mennyiségű hajtóanyagra volt szüksége. Aki ismerte valamely ország hajtóanyagkészletét – az akkori hadsereg technikai harceszközeit figyelembe véve –, ki tudta számítani a gépesített hadseregekötélékek, a légierő és a haditengerészeti alkalmazásának lehetőségeit. Ez vonatkozott mind a csapatok hatósugarára, támadási ütemére és manőverezőképességére, mind a tervezett hadműveletek tartamára.

Dr. Sorge már 1926-ban publikálta *OlaJimperializmus* című munkáját. 1937-ben megjelent *Japán kőolajgondjai* című tanulmánya, amelyben röviddel a Kína elleni japán agresszió előtt, Japán kőolajellátásának rendszeréből visszakövetkeztetve az agresszor katonai lehetőségeire, hangsúlyozta: „A japán gazdasági szervezetben az egyik leggyengébb pont a kőolajról való gondoskodás... Bár 1936-ban a hazai nyersolajtermelés 370 000 tonnára emelkedett, ez a mennyiség, az 1933. évi 80 százalékkal és az 1935. évi 28 százalékkal szemben, a szükségletnek csak mintegy 6 százalékát fedezi... Hogy alább csökkentse a külföldről való függését háború esetére, a japán kormány nemrég törvényt hozott, amely szerint mind a hazai, mind a külföldi kőolajimportőrök kénytelenek szükséges kereskedelmi készleteiken felül egy teljes fél évi behozatalnak megfelelő mennyiségű állandó készletet tartani. A haditengerészetnek, amelynek az olajfelhasználása lényegesen nagyobb mint a hadseregé, felemelt saját tartaléka van; a haditengerészeti miniszter ezért nemrég kijelenthette, hogy háború esetén elegendő olaj áll rendelkezésre egy hosszabb hadviselés céljára, de a hadügyminiszter (ő volt illetékes a hadsereg és a légierő vonatkozásában – a szerző megjegyzése) nem tett hasonló nyilatkozatot.”¹⁰²

Elegendő hajtóanyag-tartalék nélkül – a kellő mennyiség tárolása feltűnt volna dr. Sorgénak – a japán hadsereg és légierő, a különleges földrajzi viszonyok és a még gyenge vasúthálózat miatt, abban az időben nem kockáztathatta meg a támadást a Szovjetunió távolkeleti körzetei ellen. A hajtóanyag gond 1941-ben kétféleképpen be-

folyásolta a japán imperializmus hadászati főcsapásának irányát. Először a japán monopóliumok a délkelet-ázsiai kőolajforrásokra vetettek szemet, annál is inkább, mert nem akartak tovább függeni az „angol-amerikai” olajimporttól. Másodszor, a japán hadseregnek – bár évek óta követelte – nem állt rendelkezésére az az óriás mennyiségű hajtóanyag, amely a harccselekményeknek az ázsiai szárazföldön – vagyis Kínában és a Szovjetunió ellen – való kiterjesztéséhez feltétlenül szükséges lett volna.

E hadigazdasági probléma példáján jól lehet látni, hogy dr. Richard Sorge nagyszerűen értett a dialektikus kutatási módszerek alkalmazásához. Nem járt el másképpen a japán külkereskedelmi kapcsolatok elemzésekor sem.

A japán ipar termékeinek csaknem egyharmadát exportálta, ugyanakkor rendkívül erősen függött a nyersanyagimporttól. Ezt a függőséget az alábbi táblázat szemlélteti:

Hadászati nyersanyagok	Japán saját termelése a második világháború előtt (százalékban)
Bauxit (alumínium), molibdén,	0
wolfram, koks, kaucsuk	4-6
Gázolaj, nikkel, higany	10-20
Vasérc, ólom	25-35
Mangán, horgany, ón	60-80
Köszén, króm, réz	

Ezek a nyersanyagok feltétlen szükségesek a hadianyagok tömeges termeléséhez. Ha tehát Japán agresszióra készült és hadiiparát céltudatosan fejleszteni akarta, fokozott mértékben kellett hadászati nyersanyagokat beszereznie, s meg kellett változtatni a hagyományos japán import összetételét. A következő oldalon található táblázat azt mutatja, hogy ez milyen mértékben történt meg.

A nyersanyagbeszerzés az imperialista Japánban összállami, meghatározó jelentőségű probléma volt, amely kihatott a gazdaságra, a technikára, a kereskedelemre, a pénzügyekre és a katonai doktrínára is. Sorge nemcsak azt állapította meg, hogy az összimportból a nyersanyagok aránya az 1903. évi 31 százalékról 1937-ben, amikor Japán megtámadta Kínát, közel 58 százalékra nőtt, hanem azt is, hogy a behozatal terén, az érintett országokat illetően, átcsoportosítás következett be. Megállapította, hogy Japán a hadianyagok beho-

Év	Nyersanyag	Félkész- termék	Élelmiszer
1903–1904	31,0	13,6	31,3
1913–1914	51,5	16,8	15,0
1920–1921	50,4	21,0	11,2
1926–1927	55,8	15,5	14,8
1930–1931	54,5	15,0	13,2
1936–1937	57,8	23,1	7,5

zatalát Németországból az Egyesült Államokkal és Nagy-Britanniával folytatott kereskedelme rovására lendítette fel.

Dr. Richard Sorge már 1935-ben jelezte, „hogy a japán fegyverkezési konjunktúra következtében az ország nyersanyag-behozatala ama mérték fölé emelkedett, amelyet a japán ipari termékek növekvő kivitele biztosít”. Ezzel közvetve a Japánban titokban létrehozott hadászati nyersanyagkészletekre hívta fel a figyelmet. Még ebben az évben arról tudósított, hogy német gazdasági bizottság tárgyalt a japán monopóliumokkal. Ezzel kapcsolatban hangsúlyozta: „Németország kereskedelme Japánnal erősen aktív... Az árak és a minőség mellett ezeknek a német szállításoknak még az az előnyük, hogy olyan országból érkeznek, amely elméletileg szóba sem jöhet, mint politikai, illetve katonai ellenfél, ez fontos az erősen előtérben álló japán hadiipar számára.”

A második világháború kitörése előtt négy, az úgynevezett Antikomintern Paktum megkötése előtt pedig egy évvel tehát dr. Sorge már rámutatott a japán és német monopóliumok háborús érdekelt-ségű együttműködésére. Ezt azért tudta megtenni, mert egyebek között a tokiói német kereskedelmi kamara vezető munkatársai, továbbá báró von Gablenz Lufthansa-szakértő és a Junkers Művek értékesítési igazgatója, valamint Haag főmérnök a Heinkel Művektől, akik a japán konszernekkel együtt dolgoztak, tájékoztatták őt. Információkat kapott még Goosens mérnöktől, a duisburgi Demag ipari konszern értékesítési főnökétől, von Kirschbaum úrtól, a Tokióban levő német Illies and Company importcégtől és végül a Wohlfahrt minisztériumi igazgató vezetésével működő német Kelet-ázsiai Gazdasági Bizottság munkatársaitól is.

Dr. Sorgét azonban nemcsak a Németország által Japánnak szállított áruk, ezek mennyisége és szállítási időpontjuk érdekelte, hanem azokra a hadászati nyersanyagokra vonatkozó adatokra is szüksége volt, amelyeket Japán a fasiszta Németországba exportált, hogy ily módon ellenőrizni tudja a kapott más információk helyességét. Ilyen próbakő szerepét játszották például a német hadiipar számára égetően szükséges kaucsuk-, wolfram- és cinkszállítmányok. Ezeket a nyersanyagokat Ázsiában kellett beszerezni és onnan Németországba szállítani. Ezzel kapcsolatban emlékezzünk csak vissza a fegyveres erők főparancsnokságának 24. számú, a Japánnal való együttműködést szabályozó utasítására, amelyet röviddel a Szovjetunió elleni támadás előtt adtak ki. Az utasítás 3. c) pontjában ez áll: „A kaucsukszállítást Japán hadbalépése után is folytatni kell, mert ez Németország számára létfontosságú.”

Wennecker haditengerészeti attasén keresztül ismerte meg dr. Sorge a német haditengerészet háborús parancsnoksága által 1940. november 14-én kiadott alkalmazási parancsot. Ebben rögzítették azokat az intézkedéseket, amelyeknek a Szovjetunió elleni támadást követően, a szárazföldi szállítási lehetőség megszűnése után, a kaucsukszállítást tengeri úton kellett biztosítaniuk. Egyebek között azt tervezték, hogy minden német kereskedelmi hajót, amely éppen a csendes-óceáni kikötőkben tartózkodik, Japánban összpontosítsanak, és kaucsukkal raknak meg. Az „Odenwald”, „Burgenland” és „Benno” blokádtörők kapitányaival és tiszteivel folytatott beszélgetésekből dr. Sorge további részleteket tudott meg a hadászatiilag fontos szállításokról, amelyek végső soron összefüggtek a fasiszták Szovjetunió elleni háborús terveivel.

Miként az olajhiány, úgy a császári birodalom nyersanyagszegénysége is meghatározó szerepet játszott a japán vezérkar és admirális agressziós terveiben. Annak szükségessége, hogy a hadiipar számára biztosítsák a nélkülözhetetlen nyersanyagokat, arra készítette a japán imperialistákat, hogy 1941-ben előretörjenek a Csendes-óceán déli térségében. Egymás után birtokba vették Délkelet-Ázsiában egyebek között a világ nyersgumi-termelésének 95 százalékát, kinintermelésének 90 százalékát, rizstermelésének 70 százalékát, cinktermelésének 70 százalékát.

A japán agresszorok tervezett csapásiránya kiolvasható volt a katonai költségvetésnek a haderőnemekre, illetve a fegyvernemekre fordított kiadásaiából is. Az állami eszközök összegének nagysága és

a japán vezérkar, meg az admirálisok közötti szétosztásának meghatározása rendkívül fontos szerepet játszott a hadászati alapkérdések megvitatásakor.

Dr. Sorge nem korlátozta tevékenységét arra, hogy időszakonként megvizsgálja az imperialista Japán állami kiadásainak összegét. Ezt is hosszú időn át figyelemmel kísérte, de egyidejűleg gondosan elemezte a költségvetés pénzügyi eszközeinek felosztását a két haderő-nem között. Erről tanúskodik a japán közvetlen hadikiadásokról készült alábbi kimutatás:

Költségvetési év	Az állami költségvetés összkiadásaiból fegyverkezésre fordított rész (százalékban)	Fegyverkezési kiadások (milliárd yenben)	A hadsereg részesedése (%)	A haditengerészet részesedése (%)
1912–1913	29	0,20	50	50
1918–1919	19	0,28	43	57
1932–1933	45	0,68	54	46
1935–1936	45	1,02	48	52
1936–1937	47	1,07	48	52
1937–1938	46	1,41	52	48
költségvetési kiegészítés a Kína elleni agresszióra	–	6,49	77	23
1938–1939	43	1,24	45	55

Miként a fenti táblázatból látható, a katonai kiadások az 1930-as évek közepén megugrottak, és a fegyverkezési politika Japán 1937-es, Kína elleni támadása után – az ezzel kapcsolatos nagy szárazföldi hadműveletek ellenére – némileg a haditengerészet javára változott meg. A japán haditengerészeti erőknél ez az előnyben részesítése 1940-ben is folytatódott. Annak idején dr. Sorge tudomást szerzett „a hadsereg és a haditengerészet megerősítésének hatéves tervéről”. Ebben az állami pénzügyi tervben is felismerhető volt, hogy a japán imperializmus a tengerek és óceánok felől Dél- és Délkelet-Ázsiára szándékozott csapást mérni.

*A közvetlen fegyverkezési kiadások felosztása a császári főhadiszállás által 1940-ben elkészített „a japán hadsereget és haditengerészetet erősíteni hivatott hatéves terv” alapján:*¹⁰³

Kiadások	Milliárd yen	Százalékos részarány
<i>Közvetlen fegyverkezési kiadások összesen</i>	<i>11,0</i>	<i>100</i>
<i>Kiadások a hadseregre</i>	<i>5,4</i>	<i>49,0</i>
ebből:		
– a hadsereg megerősítésére	3,1	28,2
– a hadsereg légierijének átszervezésére és fejlesztésére	1,4	12,7
– járulékos beruházások a hadiiparban	0,8	7,3
<i>Kiadások a haditengerészetre</i>	<i>5,6</i>	<i>51,0</i>
ebből:		
– új hadihajók építésére	3,4	31,0
– hadikikötők építésére	1,0	9,1
– haditengerészeti légi kikötőkre	0,5	4,5
– hadihajók korszerűsítésére	0,4	3,6

Felületes vizsgálat esetén a hadsereg és a haditengerészet kiadásai közti különbség csak jelentéktelennek tűnik. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy milliós hadseregről volt szó, amely két és fél év óta viselt háborút Kínában, továbbá, hogy fegyverei és technikai felszerelése számottevően elhasználódtak, a különbség rögtön szembetűnővé válik.

Ily módon azokat az információkat, amelyeket dr. Sorge kapott arról, hogy Japán a csendes-óceáni szigetcsoporthoz és a nyersanyagban gazdag délkelet-ázsiai országok ellen gyors csapást készít elő, a katonai költségvetés adatai is igazolták. Egy ilyen támadásnak az volt az előfeltétele, hogy hadihajók és hadikikötők építésére nagy összegeket fordítsanak. Dr. Richard Sorge számára a költségvetési tételek természetesen még kifejezőbbek voltak, hisz tanulmányai és hírszerző tevékenysége révén alaposan ismerte a japán haderő- és fegyvernemek felszereltségének akkori állapotát. Ez a példa megvilágítja a katonapolitikai és a pénzügyi politikai problémák szoros kapcsolatát, amelyet dr. Sorge rendszeresen vizsgált.

A japán imperialisták agresszív politikája és a császári birodalom

általával jól ismert gazdasági teljesítőképessége alapján dr. Sorge 1939-ben arra a következtetésre jutott, „hogy Japán esetében vagy egy »északi«, vagy egy »déli«, általában egy »iránytűvel meghatározott« terjeszkedésről van szó. A mai napig a közelség, a szárazföld és az ellenség jelenlegi katonapolitikai gyengeségei a döntő tényezői a japán terjeszkedés irányának vagy »Japán menekülésének a szigetbirodalomból«. Az elmondottak gyakorlatilag a kínai irányban való terjeszkedést jelentik, s ennek keretében Koreát Kínához tartozónak tekintik. Csak ennek a feladatnak a megoldása után állíthat Japán maga elé új, fő terjeszkedési célokat. Vagy a végtelen mongol-turkesztáni, szibériai sztyeppék, vagy a Csendes-óceán déli körzetei, Indokína, India és a csendes-óceáni szigetek irányában... Japán erőteljes terjeszkedése belátható ideig Kínára összpontosul, s Kínában lesz lekötve. Erőnövekedés esetén a terjeszkedés legfeljebb még Vlagyivosztokig, Honkongig, Indokína északi területeiig és legjobb esetben Sziámig terjed.”¹⁰⁴

A japán császári birodalom terjeszkedő politikáját minden japán imperialista és militarista helyeselte, e tekintetben nem volt elvi nézetkülönbség köztük. Soraikban azonban két különböző hadászati alapkoncepció hívei voltak. E két nézet katonai képviselői mögött akkor az uralkodó osztály különböző erőcsoportjai álltak, s közülük egyesek lényegében a hadsereg, mások a haditengerészet irányvonalát képviselték.

A japán tábornokok a Tanaka-memorandum koncepcióira esküdtek. A háború lefolyása Ázsiában lényegében összhangban volt e memorandum már 1924-ben kidolgozott alapgondolataival. A Tanaka-memorandum Kína és a Mongol Népköztársaság egymás után való elfoglalását, majd később a Szovjetunió és az Egyesült Államok elleni támadó háborút irányozta elő. A fasizmus hatalomra jutása után a japán hadsereg tábornokai szoros együttműködésre törekedtek Németországgal. Emiatt volt dr. Sorge számára nagyon fontos, hogy állandóan figyelemmel kísérje azoknak a hadosztályoknak az erősödését és területi elhelyezkedését, amelyekre egy napon e koncepció megvalósítása hárul. Ennek során feltűnt neki, hogy a japánok 1937-ben 300 ezer embert számláló hadseregük létszámát 1939-ig 1,2 millió főre, vagyis négyszeresére növelték. Ezenkívül ehhez még kétmillió tartalékost is hozzá kellett számolni.

A japán militaristák másik szárnya azok mögött a tengernagyok mögött sorakozott fel, akik állandóan a flotta fegyverzetének gyara-

pítását szorgalmazták, és több befolyást követeltek maguknak a kül- és belpolitikára. Ők főleg azoknak a japán monopóliumoknak az érdekeit képviselték, amelyek Délkelet-Ázsia nyersanyag-lelőhelyeit, a Csendes-óceánon levő haditengerészeti támaszpontokat akarták megkaparintani. Az admirálisok ezenkívül hivatkoztak arra a vere-ségre is, amelyet a japán szárazföldi erők 1939 augusztusában a Halhin-Gol folyónál szenvedtek el, amikor megkíséreltek betörni a Mongol Népköztársaságba és a Bajkálontúli szovjet körzetekbe. A japán tengernagyok ezzel kapcsolatban óvtak a nagy kockázattól.

Harcostársai segítségével dr. Sorge állandóan megkapta a leg-újabb jelentéseket az 1. és 2. haditengerészeti körzetből. Ezek azt bizonyították, hogy a japán haditengerészetet viszonylag jobban fejlesztették, mint a hadsereget. Ma már tudjuk, nagyon hamar megtudta, hogy a titkos japán flottaelfegyverzési program a követ-kező alapelvekre épült:

1. *Szokatlanul nagy, rendkívül erős fegyverekkel felszerelt hadiha-jók bevetése.* Japán abban az időben a világ legnehezebb csatahajóit építette – köztük 42 500 tonnásakat –, és figyelmen kívül hagyta a hajótüzérség lövegeinek maximum 35,6 centiméter űrméretére vo-natkozó nemzetközileg javasolt korlátozást. A japánok 10 csataha-jójukat 40 centiméter űrméretű lövegekkel szerelték fel. Ezzel kap-csolatban emlékeztetni kell arra, hogy Japán 1905-ben még egyálta-lán nem tudott olyan hajókat építeni, amelyek vízkiszorítása megha-ladta a 12 000 tonnát.

2. *Olyan haditechnikai eszközök létrehozása, amelyek lehetővé te-szik a közvetlen harci körzetekhez vezető hosszú tengeri útszakaszok áthidalását.* A japán haditengerészetnek 1935-ben 12, 1941-ben azonban már 16 korszerű repülőgép-hordozóhajó állt rendelkezésé-re, s ezek 400, a hajókra vagy a tengerre leszállni képes repülőgépet tudtak szállítani, nagy távolságokra. A japán haditengerészet ebben az időben 300, jórészt nagy hatósugarú bombázógéppel rendelke-zett. Ez több volt, mint amennyit a szárazföldi hadsereg be tudott vetni. A haditengerészet minden huszonötödik katonája a légierő személyi állományába tartozott. Egyidejűleg növelték a 60 hajót számláló japán tengeralattjáró flotta nagy hatósugarú és nagyméretű tengeralattjáró részarányát.

Nem volt elhanyagolható a flotta fegyverkezési programjának megvalósítása szempontjából, hogy a haditengerészet tisztikara első-sorban tengerentúli kereskedelemmel foglalkozó nagypolgári családok fiaiból és az egykori japán katonai kaszt utódaiból állt. A haditengerészetnél a szolgálati idő még egyszer olyan hosszú volt, mint a hadseregben. Főleg az exportőrök és importőrök köreiből származó tisztek révén, a haditengerészet vezető rétegében a gazdasági, katonai és személyes érdekek egybeestek olyan értelemben, hogy ezek az ázsiai nyersanyagban gazdag körzetek meghódítását kívánták. Ezért a haditengerészet vezérkara tervet dolgozott ki, amely szerint az Egyesült Államok és Anglia haditengerészeti erőinek fölényét Japán számára kedvező időpontban, a két ország legfontosabb csendes-óceáni haditengerészeti támaszpontjaira mért villámgyors csapással kell csökkenteni.

Dr. Richard Sorge egyáltalán nem tanúsított passzivitást a két koncepció küzdelmében. A „Ramsay”-csoport megszerezte a *Kantokuken különleges manőver* dokumentációját. Ez volt a fedőneve a Szovjetunió elleni japán támadási tervnek. Dr. Sorge – anélkül, hogy hírszerző feladatát veszélyeztette volna –, emlékeztetett arra a vereségre, amelyet a japán ellenforradalmárok annak idején a fiatal szovjethatalom elleni intervenciójuk során elszenvedtek. A tenno körül sürgőldő katonai forrófejűeknek félreérthetetlenül a tudomására hozta: „Kínán vagy akár Mongólián keresztül egy csapás Szibériára csak a Moszkva elleni napóleoni hadjárat ismétlése lenne.”¹⁰⁵

Amellett, hogy gyakran utazott Japán északnyugati, de főleg déli és délnyugati partvidékeire, hosszú felderítő és futárutazásokat is tett a távol-keleti térségben, például 1935-ben Mandzsúriában, 1936-ban Pekingben és Dél-Mongóliában, 1937-ben Tajvanon és Sanghajban, 1938-ban Tajvanon, a Fülöp-szigeteken és Hongkongban, 1939-ben a mongol határon és 1940-ben Sanghajban járt.

Dr. Sorge nem törődött azzal, hogy ezek az utazások rendkívül fárasztóak és veszélyesek. Általában nem utazott együtt csoportjának egyik tagjával sem. Nem akarta a Kempeitai legcsekélyebb gyanúját sem felkelteni. Ezért arra törekedett, hogy ismert személyiségek árnyékában mozogjon. Így aztán a náci párt központi sajtóorgánumának, a *Völkischer Beobachter*nek a sajtótudósítójával, a későbbi diplomatával, von Urach herceggel, von Gablenz báróval¹⁰⁶, a Lufthansa elnökségének tagjával, vagy dr. Erich Haenisch professzorral, a világhírű Kína-kutatóval utazott együtt.

A Kína-kutató Haenischnek fogalma sem volt arról, hogy dr. Sorge például miért utazott vele a dél-mongóliai sztyeppére. A Vörös Hadsereg hírszerzője ott a lehetséges hadszínteret, a japánoknak a Szovjetunió elleni esetleges felvonulási területét tanulmányozta. Erről néhány hónappal később így írt: „Tisztán elméletileg vizsgálva, Mongólia természetesen ideális felvonulási terület Japán számára egy a Szovjetunió elleni háború esetén... Az is biztos, hogy néhány merész stratégia az igazi hadászati megoldást Mongólián keresztül a Bajkál-tó irányában mérendő csapásban, nem pedig a mandzsúriai-szibériai határon való aktív tevékenységben látja. A valóság azonban jóval nehezebbnek néz ki. Egy ilyen szárazföldi hadjáratban az első nehézséget azok a távolságok okozzák, amelyekkel ebben az esetben számolni kell... Ezt a távolságot a szóba jövő vidék jellege megsokszorozza... Mongóliában a hadseregnek az utolsó töltenyig mindent magával kell vinnie... Még egy veszélyes tulajdonsága van ennek a magassztyeppnek. Nem teszi lehetővé az álcázást. Ameddig a szem ellát, minden mozgás megfigyelhető. Semmit nem lehet egy hírszerző elől elrejteni, de különösen nem a légi megfigyelés elől... Ráadásul az éghajlat a legjobb esetben is az évnek csak 6 vagy 7 hónapjában teszi lehetővé a harccselekményeket... Egy nagyméretű hadjárat esetén ma még az említett nehézségek egyikét sem lehet technikailag leküzdeni.”

Ha bizonyos helyekre nem volt lehetősége elutazni, akkor a náciakat vagy a japán vezérkari tiszteket használta fel céljai érdekében.

Mielőtt Japán 1937-ben megtámadta Kínát, pontos adatokra volt szüksége a japán hadseregről. Ezért olyan megbízásról gondoskodott, amely szerint a német birodalmi hadügyminisztérium hivatalos sajtóorgánuma, a *Die Wehrmacht* című folyóirat részére kell cikket írnia a japán tengelypartnerről. Hivatkozott a nem sokkal korábban megkötött Antikomintern Paktumra is. Minthogy a német nagykövettel megteremtett nagyon jó kapcsolatainak köszönhetően ennek az egyezménynek a titkos katonai záradékait is pontosan ismerte, különösen magabiztosan léphetett fel. Ezért Muto tábornok, a japán hadügyminisztérium központi igazgatóságának főnöke dr. Sorgét „barátian”, az egyébként szokásost meghaladó mértékben támogatta. Muto még Maki ezredest is megbízta a Kempitaitól, hogy a német újságírónak gyorsan bocsássa rendelkezésére a kért információkat. Dr. Richard Sorge tehát ez alkalommal is „erőszak” és hosszadalmas utánjárás nélkül szerezte meg azokat az adatokat, amelyekre szüksége volt.

Más alkalmakkor Oshima tábornok nagykövetet, Utsunomiyát a japán hadügyminisztérium egyik ezredesét és Yamagata őrnagyot – ahogy Max Christiansen-Clausertnak mondani szokta – „fejte meg”. Von Urach herceg, a különleges engedéllyel ellátott náci távol-keleti haditudósító dr. Sorgénak ritka fényképeket adott át a legmodernebb japán haditechnikai eszközökről, például a legkorszerűbb harckocsikról, gépvontatású tarackokról, léghűtéses géppuskákról és ágyúkról, anélkül, hogy a legcsekélyebb sejtelme lett volna arról, hogy ezzel a Vörös Hadsereg hírszerzőjét segíti. Wolfgang von Gro-naunak, a repülés szakértőjének, a későbbi tokiói német légügyi attasénak irigykedve kellett bevallania, hogy dr. Sorge már 1936-ban megmutatta neki a legújabb japán repülőgéptípusok, kis űrméretű ágyúk és géppuskák tervezetét, amelyeket mint ügyes újságíró szer-zett meg. Gerhard Matzky, a Bundeswehr nyugalmazott altáborna-gya, aki egykor akaratlanul is fontos információkkal látta el. dr. Richard Sorgét, bosszúsan emlékszik vissza arra az időre, amikor Sorge „a japán csapatok állomáshelyeiről és erejéről, valamint moz-gásukról kis híján többet tudott... mint maguk a német katonai hivatalok.”¹⁰⁷

A japán agresszorok külpolitikájáról és katonai terveiről dr. Sorge nemritkán első kézből nyert értesüléseket. Mint újságíró interjút készített japán miniszterekkel, pártvezérekkel, tábornokokkal és tengernagyokkal. A szovjet mesterhírszerző által közvetlenül meg-kérdezett személyek közé tartoztak pldául Matsuoka és Togo japán külügyminiszterek, Shiratori és Oshima altábornagy nagykövetek, Kobayashi tengernagy és Nakano pártvezér.¹⁰⁸

Dr. Richard Sorge nemcsak saját neve alatt írt, hanem sok cikket tett közzé „I. K. Sorge”, „R. I. Sorge”, „J. u. H”, „I. u. H” csak „I”, illetve „J” vagy „R. Sorge” aláírással is. Találtunk olyan cikkeit is, amelyek alá csak az „R. S.”, illetve „rg” betűket írta. A *Frankfurter Zeitung*ban sok olyan írása jelent meg, amelynek szerzőjét egy vas-tagbetűs „S” jelezte. Eddig összesen két olyan brosúrájáról, továbbá több mint 200 olyan újságcikkről, illetve 38 hosszabb tanulmányról tudunk, amelyek az ő tollából jelentek meg. Tudjuk azt is, hogy a Szovjetunióban két nyomdakész kéziratot készített el. Közülük az egyik *A német imperializmus fejlődése*, amely Németországban 1928-ban jelent meg. Börtönfeljegyzéseiből tudjuk, hogy az egyik német kiadóvállalat számára nagy terjedelmű könyvet szándékozott írni Japánról, s e művének első 300 oldalát már el is készítette.

Csodálatra méltó dr. Sorge sokrétű újságírói ábrázolóképesége. Írt vezércikkeket, meggyőző hírmagyarázatokat és kifejező személy-leírásokat, közölt híreket, színes tudósításokat és tárgyyszerű gazdasági beszámolókat. Tisztában volt vele, miként kell a munkásokhoz és miként az értelmiségiekhez szólni. A mindenkori olvasókör igényeinek figyelembevétele bizonyítja, hogy jól ismerte az újságírói szakmát.

Dr. Richard Sorge 1929-től polgári újságok és folyóiratok részére írt. Revideálta a világnézetét? Nem! Titkos feladata arra készítette, hogy olyan újságíró szerepét játssza, aki a polgári, sőt a vezető fasiszta sajtóorgánumok szerkesztőségei számára elfogadhatónak látszik. Nem szabad meglepednünk arról, hogy a hitleri Németország úgynevezett sajtókamarája 1940-ben, szigorú háborús feltételekkel, dr. Sorgét felvette tagjai sorába.

Tokióban azonnal meg tudtam állapítani” – mondta Friedrich Sieburg, aki ma professzor, és dr. Sorgéval beutazta Japánt –, „hogy a német tudósítók közül kétségtelenül Sorge állt az első helyen, és a külföldi kollégák körében is nagy tekintélynek örvendett”.¹⁰⁹ Ezt mindenekelőtt annak a ténynek köszönhető, hogy az igazságot írta. De nem mindent nyomtattak ki a fasiszta Németországban, amit dr. Sorge írt. Nem mintha a színvonaluk nem lett volna megfelelő, hanem azért, mert írásai ártottak volna a német és japán imperializmusnak, illetve ezek kölcsönös kapcsolatainak. Ezt a háború után dr. Kordt professzor, az egykori náci követ is kénytelen volt elismerni, aki kijelentette, hogy dr. Sorge sok cikkét nem nyomtatták ki, „mert azokban a német és a japán politikát túlságosan kritikusan tárgyalta”. Ami azonban megjelent a *Frankfurter Zeitung* és más német sajtóorgánumok hasábjain, azt általában jobban mérlegelték, és jóval nagyobb figyelemre tarthatott számot, mint Ott náci nagykövet némelyik jelentése Tokióból.

Feltétlenül hivatkoznunk kell itt dr. Lily Abeggnek is a szavaira, aki 1939-től a *Frankfurter Zeitung* állandó tudósítója volt Tokióban. Közölte velünk, hogy dr. Sorge „éles elemzéseivel” nem szeretettette meg magát Japán uralkodó köreivel. Gyanítható, hogy ez súlyosbító körülményként szerepelt a dr. Richard Sorge ellen hozott ítéletben.

Dr. Richard Sorgénak, aki külföldön német állampolgárságával álcázta magát, eleve számolnia kellett azzal, hogy a német titkosszolgálat figyeltetni fogja. A német titkosszolgálatot – nemcsak a fasiszták 1933. évi hatalomátvétele után – különösen érdekelték a külföldi tudósítók, tevékenységük és munkájuk eredménye.

Már kínai bevetése idején Sanghajban, Harbinban és Pekingben igyekezett Sorge közelébe férkőzni egy német újságíró, akit Wolfgang Sorgénak hívtak. Richard nagyon hamar átlátott a *Berliner Lokalanzeiger* (Berlini Helyi Közlöny – *a fordító*) névrokon tudósítóján, és a kínai termésre vonatkozó előrejelzések mellett fontos katonai és titkosszolgálati információkat szedett ki belőle. „Wolfgang Sorge öreg »kínai« volt, jó kapcsolatokkal rendelkezett a kínai hatóságoknál, kiválóan ismerte Mandzsúriát – dr. Sorge először itt találkozott vele Harbinban –, a fehérorosz csoportokat és a kínai titkos szövetségeket. Folyékonyan beszélt oroszul, és gyakran utazott mint tudósító a Szovjetunióba.”

Dr. Richard Sorge Max Christiansen-Clausent is óvta ettől a kommunistaellenes újságírótól. Wolfgang Sorgét egyébként a brit kémelhárítási osztály Sanghajban „mint a német (katonai – *a szerző megjegyzése*) hírszerzőszolgálat lehetséges ügynökét” tartotta nyilván. Később kiderült, hogy mint derék náci és a berlini August-Scherl sajtókonzern szerkesztője, Joseph Goebbelsnek, a hitlerista párt birodalmi vezetőjének, népművelési és propagandaminiszternek a megbízásából kémkedéséért a berlini „*Devisenstab*”-tól Kínában havonta 600 birodalmi márkának megfelelő „készpénzdevizát” kapott.

Japánban a német katonai titkosszolgálat, amelyet időközben a fasiszta fegyveres erők főparancsnokságának alárendelt, Wilhelm Canaris tengernagy vezette Külföldi Elhárítási Hivatallá alakítottak át, két legjobb távol-keleti ügynökét állította rá dr. Richard Sorgéra: Klaus Mehnertet és Ivar Lissnert. Amellett, hogy mindkettőjük hivatásos besúgó volt, nyilván nem véletlenül sok közös vonással rendelkeztek. Oroszországban születtek, vagy hosszú időn át ott tartózkodtak, tökéletesen beszéltek oroszul és angolul, akadémiai fokozatú doktorátusuk volt és újságíróként, illetve szemleíróként dolgoztak. Berlinben azt hitték, hogy így „egyenrangúak” lesznek dr. Sorgéval, s „gyanún felül” fognak állni.

Dr. Mehnert, aki a cári Moszkvában egy német tőkés fiaként született és nőtt fel, a húszas években már az alsó-ausztriai Gmündben a 13. gyalogezredben szolgált, majd 1936-ban a hitleri fegyveres erők Lippe-Detmoldban titkosszolgálati munkára készítették fel. Ezután az Egyesült Államokból származó feleségével a Hawaii-szigeteken élt, azért, hogy mint professzor a Hawaii-szigeteken az ottani egyetemen tanítson, és megírja *Az oroszok a Hawaii-szigeteken 1804-től 1819-ig* című könyvét, ami 1939-ben meg is jelent. Megbízói azonban jobban érdekelték az Egyesült Államok haditengerészeti erői, támaszpontjaik és manővereik a Csendes-óceánon. Ezeket Karl Haushofer tábornok részére elemezte.¹¹⁰ Mehnert olyan náci lapokat is tudósított, mint az *Angriff* és a *Braune Post*. 1940. augusztus 26-án a New York-i *Times Magazine* a náci Németország részére végzett kémkedéssel vádolta meg. Ezt a hírt néhány nappal később a Hawaiiiban megjelenő *Honolulu Advertiser* és a *Star-Bulletin* is átvette. Így a megszégyenített Mehnertnek végül is nem maradt más hátra, mint hogy 1941 júniusában a *Tatsuta Maru* nevű japán hajóval visszautazzon Japánba. A második világháború után Ellis Zacharias, az Egyesült Államok haditengerészetének kapitánya bebizonyította, hogy a japánok, akik 1936 óta a hitlerista fegyveres erőkkel kicseréltek bizonyos titkosszolgálati adatokat, Mehnert elemzéseire támaszkodtak.¹¹¹

Klaus Mehnert, mint már említettük, először 1936-ban Tokióban, Ott német katonai attasénál tett látogatása alkalmával találkozott dr. Sorgéval. Dr. Sorge minden nehézség nélkül félre tudta vezetni, illetve meg tudta téveszteni őt. Mehnertnek emlékirataiban még azt is be kellett vallania, hogy dr. Sorgét „a nyugati újságírók között az egyik legjobb Japán-ismerőnek tartották”. Később ezt írta: „A fegyveres erők támadása a Szovjetunió ellen a küszöbön állt. Én ezt nem tudtam, de tudta Ott és tőle Richard Sorge.”¹¹²

Dr. Ivar Lissner 1938-ban, röviddel a háború kitörése előtt, Japánban és Mandzsúriában tűnt fel, mint a *Völkischer Beobachter* tudósítója, és négy éven át ott tartózkodott. 1938-ban Canaris tengernagy személyesen oktatta ki teendőire. 1938 nyarán, mint Kasuga Kempeitai-ezredes bizalmasa, haditudósítóként kísért a Kvantung-hadsereg előnyomuló egységeit, amelyek aztán a Haszan-tónál szovjet területre törtek be. Lissner leírja, hogy milyen fondorlatos módon akarta dr. Sorgét először nehéz helyzetbe hozni: „1939. szeptember 1-jén Tokióban történt. Richard Sorgét mindenki mindig jó német-

nek tartotta. Egy bonviván volt, de nem rosszindulatú, és úgy tűnt, nem sokat gondolkodik a jövőjén. Valóban rendkívül intelligens volt, Bakuban a Kaspi-tenger mellett született, és a *Frankfurter Zeitung* tudósítójaként dolgozott... Egyik nap egy orosz újsággal jöttem, és letettem azt az asztalra. Én folyékonyan beszéltem oroszul... »Olvassa ezt!« mondtam. Sorge már túl volt a maga tizenöt pohár whiskyjén. Az orosz az anyanyelve volt, éppen olyan jól beszélt, mint a németet, de ezt senki sem tudta, s ő soha nem árulta el magát. Most sem!”

Dr. Sorge túljárt Lissner eszén, barátságot színlelt, Lissner pedig lépre ment. Dr. Sorge sokat megtudott tőle a Külföldi Elhárítási Hivatal kém- és diverziós tevékenységéről. Lissner az NSZK-ban bekövetkezett halála előtt így emlékezett vissza a *Paris Match*-ban: „Sorge jó barátom volt. Amikor Tokióba mentem – a legtöbbször Mandzsúriában maradtam –, akkor mindig láttam Sorgét. És valóban örült, hogy találkozunk. Ezt észreveszi az ember az évek folyamán... Ragyogóan játszotta a szerepét, nem engedte meg magának a legkisebb hibát sem, mindig megtalálta a kellő pillanatot arra, hogy elbúcsúzzék, és visszavonuljon japán házacskája.”

Gyakran vette célba dr. Sorgét a Gestapo és a fasiszták biztonsági szolgálata is. Japánban való tartózkodásának nyolcadik évében Wilhelm von Ritgen, első világháborús tengeralattjáró-parancsnok, a Pour le mérite (II. Frigyes alapította és 1918-ig adományozott porosz érdemrend – *a fordító megjegyzése*) tulajdonosa, ismeretlen okból az említett fasiszta hivatalokhoz fordult, és felszólította azokat, ellenőrizték dr. Sorge megbízhatóságát. Wilhelm von Ritgen Berlinben a *Deutsches Nachrichtenbüro*t (DNB) (a német hírgyűnökséget – *a fordító megjegyzése*) vezette, ráadásul SD-ügynök volt.

Walter Schellenberg SS-Gruppenführer¹¹³, később a Birodalmi Biztonsági Főhivatal VI. Hivatalának főnöke, vagyis az SS külföldi titkosszolgálatának a vezetője, emlékirataiban így ír erről: „1940 nyara volt, amikor Ritgen úr, a *Deutsches Nachrichtenbüro* vezetője négy szemközti beszélgetést kért tőlem Richard Sorgéval kapcsolatban. Nevezett 1934 óta (helyesen azonban 1933 óta – *a szerző megjegyzése*) Kelet-Ázsiában élt, és a következő években egyebek között a *Deutsches Nachrichtenbüro* és mint tudósító a *Frankfurter Zeitung* részére is dolgozott...”

Von Ritgen úr, aki Sorgéval személyes levelezést folytatott, arra kért, hogy legalább egyszer tekintsek be a III. Hivatalnál (Belföldi

Biztonsági Szolgálat – *a szerző megjegyzése*), valamint a IV. Hivatalnál (Gestapo – *a szerző megjegyzése*) a dr. Sorgéról vezetett titkos okmányokba. Ritgen, aki láthatólag nem szívesen akart lemondani dr. Sorgénak a DNB-vel folytatott együttműködéséről, dr. Sorge kétséges politikai megbízhatóságával kapcsolatban utalt Haushofer professzorral Münchenben történt együttműködésére. Haushofer geopolitikai folyóiratában dr. Sorgénak hosszú cikksorozata jelent meg a fiatal (japán – *a szerző megjegyzése*) tisztak lázadásáról. A cikksorozat – Ritgen véleménye szerint – mind ez ideig a legjobban megírt tudósítás volt a japán hadsereg és gazdaság között annak idején kialakult feszültségről. Ritgen ezenkívül dicsérte dr. Sorgénak a kiváló tájékozottságát, továbbá az egész keleti térség politikai összefüggéseivel kapcsolatos szakszerű ismereteit. Dr. Sorge alapvetően jól és helyesen értékelte egyrészt a Kína–Japán–Oroszország, másrészt az Amerika–Anglia közti erőviszonyokat... Mindezek után megnéztem az aktákat. A dr. Sorge elleni eljárás megindítására azonban semmiféle bizonyíték nem volt... Amikor erről Heydrichet tájékoztattam, ő azzal a feltétellel hagyta jóvá a tervemet, hogy Sorgét azonnal figyelni kell... Be kell vallanom, hogy amit Heydrich Sorge azonnali megfigyelésével kapcsolatban elrendelt, azt én gondatlanul halogattam.”¹¹⁴

Kritikussá vált a helyzet a „Ramsay”-csoport számára, amikor 1941 tavaszán a Birodalmi Biztonsági Főhivatal (RHSA) főnöke, Reinhard Heydrich SS-Obergruppenführer, egy különleges jogokkal felhatalmazott rendőrségi megbízottat küldött a tokiói német nagykövetségre is. A választása Josef Meisingerre, az SD bajorországi SS-Obersturmbannführerére és bűnügyi igazgatójára, a brutális tömeggyilkosra esett. Dr. Sorgét időben figyelmeztették, s tudta, hogy Meisingernek milyen fontos állásai voltak. Dr. Lissner, mint szemtanú írja: „Tokióban Meisinger némileg a levegőben lógott. A hivatásos diplomaták a szimatokkal és a részegesekkel nemigen álltak szóba, ugyanakkor a japánok sem viseltettek különösebb szimpátiával iránta. Mint »vezető rendőrségi összekötőnek« a beosztását az Antikomintern Paktum aláírása után létesítették, azzal a feladattal, hogy elősegítse a német–japán együttműködést a kommunista kémkedés elhárításában. Meisinger kezdetben azon fáradozott, hogy diplomáciai státust teremtsen a maga számára. Élelmiszereket, élvezeti cikkeket, benzint és könnyű lányokat áldozott azért, hogy ez sikerüljön neki, de hosszú időn át minden hiábavaló volt. Az egyet-

len német, aki közeledett hozzá, ivott és pókerezett vele, Ott nagykövetséget bizalmas barátja és a Frankfurter Zeitung tudósítója, Richard Sorge volt.”

Közben Sorge azon fáradozott, hogy észrevétlenül bejusson Meisingernek a nagykövetségen levő magánhelyiségeibe, ahol a legértékesebb feljegyzéseit őrizte. Ennek során rávett az együttműködésre egy német nőt, a fasizmus ellenségét, aki baráti viszonyban volt vele, s akinek a bizalmát élvezte. Eta Harich-Schneider professzor,¹¹⁵ aki a berlini Állami Zeneművészeti Főiskolán tanított, 1941 óta ünnepeelt művészként Japánban vendégszerepelt. Eta Harich-Schneider, mint Ott vendége, a nagykövetségi épület egyik lakásában lakott. Életrajzában így emlékezik vissza erre a számára teljesen szokatlan ellenállási akcióra: „...megérkezett Tokióba az új Gestapo-főnök, Meisinger ezredes, egy százkilós, üres tekintetű, zsíros-fénylő arcú ember, akinek a gúnyneve »varsói hóhér« volt. Ott és Meisinger ragyogóan megvoltak egymással, csak Meisingernek nem tetszett, hogy kicsi az irodája. Ott felajánlotta neki azt a lakosztályt, amelyben én laktam, s közölte velem, hogy nekem át kell költöznöm »egy szép, telefonos szobába az első emeletre«. Meisinger boldog volt... Richardnak azonban nagyon kellemetlen volt a Gestapo ilyen behatolása a főépületbe. Reggeli látogatásakor hangot adott érzéseinek. »Természetesen most még inkább függőségbe kerülsz. Másrészt azonban bejáratod van hátul a személyzeti feljáróhoz, amely egyenesen az első emeletre vezet. Szerzek neked kulcsot a külső bejárat ajtóhoz... Mindenesetre hozd el nekem ma este a lakáskulcsodat, be akarok jutni a Gestapóhoz. Reggelig megcsináltatom a másolatot«.

A koncert után – Ottné teljes egyetértésével – visszavonultam, »hogy kialudjam magam«... Világos volt számomra, hogy az ablakon keresztül kell kimennem, mert a hallban, közvetlenül a főbejárat előtt, Otték ültek a vendégeikkel. Sötétben átöltöztem, gyorsan az ablakhoz, a kulcs a kezemben, aztán – nem sokat töprengve – kiugrottam a sötétbe. Jól megütöttem magam; mélyebbre zuhantam, mint gondoltam, de puhára estem. Aztán villámgyorsan keresztül a fűvön. Sorge tárt karokkal jött felém, az utolsó lépéseket futva tettem meg, nevetési inger fogott el, a nyakába borultam, a kulcsot magasba emeltem: »Apa – itt az alma!« Felkapott, csókolt, és elrémült felhorzsolts és piszkos kezeim láttán... Reggel felé arra ébredtem, hogy erősen fáj a bal lában... Elhatároztam, hogy a reggeli világosságban megnézem az ablakból, hogy milyen mélyre ugrot-

tam, s elakadt a lélegzetem. Közvetlenül az ablak alatt egy nagy, hegyes terméskő volt. A földre benyomódott lábnyomom alig két centiméterre volt tőle. Meghalhattam volna. Sohasem fogom elfelejteni, hogy milyen vaktában ugrottam le. Újra meg újra odamentem az ablakhoz, és lenéztem. Délelőtt... bejött Richard. Néhány szót váltottunk, és még mielőtt számítottam volna rá, a kulcsom ismét a kezemben volt.”

Ettől kezdve dr. Sorge is ellenőrizetlenül betekintett Meisinger titkos irataiba. Rajta keresztül a moszkvai központ ebben az esetben is többet tudott, mint Ott. Meisingernek azonban erről fogalma sem volt.

A SANGHAJI FUTÁR

Az antifasiszta Anna Christiansen-Clausen okos, politikailag aktív nő volt. Egész egyénisége emberi jóságot és szerénységet sugárzott. A japán börtönben töltött évek azonban nem múltak el fölőtte nyomtalanul. Egészsége megromlott, a haja megöszült. Csak a szemei csillogtak fiatalosan szemüvege mögött.

Anna Christiansen-Clausen több mint egy évtizeden át dolgozott a titkos fronton. Mint futár, idegen országokban tízezer kilométereket tett meg egyedül, titkos hírekkel, ravasz ellenségtől körülvéve, állandó életveszélyben. Sok évvel később, az NDK fővárosában sem volt könnyű megtudni tőle valamit is a futárként és hírszerzőként végzett munkájáról, mert úgy vélekedett, hogy sohasem tett többet a kötelességénél, és mindezt bármikor újból kész lenne megismételni. A szerzőnek csak unszolás után sikerült egyet és mást megtudnia mozgalmas életéről. Ezt mesélte:

„Az én harcfeladatam más jellegű volt. Életemben sohasem hordtam fegyvert, bár egy pisztoly sokszor megnyugtató voltna.

A futárutak alkalmával az ellenséget más fegyverekkel – ötletekkel, ravaszsággal, gyors reagálóképességgel és ha szükséges volt, színlelt kedvességgel – kellett legyőzni. Közülünk mindenki tudta, hogy jelentéseinktől százezrek, talán milliók sorsa függött... Ebből a szempontból természetesen minden futárutunk – az enyéme is – életre-halálra menő játék volt. Ennek ellenére ami szükséges volt, megtettük. Jómagam tizennyolcszor utaztam hosszabb vagy rövidebb útvonalon futárként külföldre – őszintén szólva –, tizennyolc-

szor számoltam le az életemmel, de mindannyiszor teljesíteni tudtam feladatomat.

Mielőtt mesélnék néhány futárutamról, szeretném megmondani, miben látom azok sikerének titkát. Minden utazást a legapróbb részletekig előkészítettünk. Bármilyen előre nem látható eseményt azonban villámgyorsan kellett áttekinteni, és azt megfelelő reagálással kihasználni. Így egészítette ki egymást az előrelátó, konspiratív tervezés és az egyéni kezdeményezés szabadsága. Csak e két tényező együttesen tette lehetővé a minden esetben veszélyes futárút megtételét.

1931-ben történt. A japánok betörték Mandzsúriába. Abban az időben átmenetileg Kantonban laktam. Max – ekkor még nem voltunk házasok – Sanghajban tartózkodott, és egyre követelte rádiókészülékét. A készüléket nem vihettem magával, mert más fontos csomagot bíztak rá, és az embereket a háborús zűrzavar miatt szigorúbban ellenőrizték. Max azonban nem tudott új készüléket összeszerelni, mert bizonyos alkatrészek vásárlását az üzletekben szigorúan ellenőrizték.

Azonnal hozzákezdttem tehát az 1200 kilométer hosszú tengeri út előkészítéséhez. Nem sok időm volt. A rádiókészüléket, amennyire csak lehetséges volt, szétszedtem. Aztán különböző olcsó konyhaedényeket vásároltam, mindenekelőtt porcelánt. Az edényeket gondosan szalmába csomagoltam, és egy kis ládába raktam. Közéjük a szalmába apró, külön csomagolt rádióalkatrészeket helyeztem. Ezután a ládát, amely egy méter hosszú, ötven centiméter magas és ötven centiméter széles volt, gondosan leszegeltem, és még egy acél-szalaggal is átkötöttem. Utazásom céljára egy angol hajót választottam. Nem sokkal Sanghaj előtt egy angol kommandó hajtotta végre azt a szigorú vámvizsgálatot, amitől féltem. Most jött az »idegpróba«. Az előttem álló utasokat figyelve megállapítottam, hogy a vámvizsgálat könyörtelen. Aztán rám került a sor. A kommandó parancsnoka – egy körülbelül velem azonos korú angol tiszt, egy csinos ember – az iránt érdeklődött, mi van a ládában. Közben a háta mögül két matróz nekiesett a csomagomnak, egy szempillantás alatt elszakították az acélzalagot, és feszítővassal fel akarták nyitni a láda tetejét. Most kellett gyorsan cselekednem – de hogyan? Felvil-lant bennem a gondolat. Még időben eszembe jutott, hogy az angolok különös előszeretettel viseltetnek az étkészletek iránt.

Ezért oxfordi angolsággal így válaszoltam neki: »Sir, a ládá-

ban az étkészletem van. Kérem, gondoskodják róla, hogy egyetlen darabja se sérüljön meg. Ön ugyanis tudja, hogy ha csak egyetlen darab is összetörik, ez az ajándék értéktelen lesz számomra.»

Érvelésem, úgy tűnt, meggyőzte a tisztet, mert azonnal ráordított matrózaira: »Óvatosan! Óvatosan!«, aztán előkerült a szalma és az alatta fekvő tányérok. A tiszt tekintetét a ládára vetette, aztán – mintegy ellenőrizve engem – ismét rám nézett. Könnyedén mosolyogtam, mintha ezek után már jó kedvem lenne. De tudtam, hogy két tenyérnyire a tányérok alatt már a rádiókészülék első alkatrészei bújnak meg. Csaknem megállt a szívverésem. A tiszt azonban megparancsolta: »Most már jó! Mindent gondosan visszacsomagolni és lezárni. Nehogy valamit összetörjünk!«

Lepecsételte a vámpapíromat, és közben bocsánatkérően így szólt hozzám: »Asszonyom, tudom, hogy a nők vigyáznak a jó edényeikre. Anyám is ilyen.« Aztán búcsúzóul kezet nyújtott. A körülöttem álló utasok csodálkozva néztek ránk. Már látni lehetett a sanghaji kikötőt.

...Egy másik alkalommal, feladatom szerint, Tokióból Sanghajba kellett utaznom. 1938-at írtak. A japán hadsereg előnyomulóban volt Kínában.

Elutazásom előtt Richard még egyszer a lelkemre kötötte: »Anni, ez alkalommal nagyon sok függ tőled«, és azután tréfálkozva megjegyezte: »Tehát igyekezz!«

A legfontosabb jelentéseket – mindannyiszor legalább tíz gépelt oldalt – szóról szóra meg kellett tanulnom. Csupán ez volt nagyon nehéz, mert a sok tényadattal és számmal megtűzdelt, rendkívül tömör szöveg nem tartalmazott olyan részleteket, amelyekre könnyen emlékezni lehetett volna. Ezeket a jelentéseket sanghaji összekötőnknek szóban kellett továbbítanom, mivel írásban nem vihettem magammal. Ezenkívül mintegy ezer oldal A4-es alakú gépelt szöveget kellett magammal vinnem. Ezeket az oldalakat Branko pontosan harminc kisfilmre vette fel. Minden film több mint egy méter hosszú volt. Nem maradt más hátra, a feszesen összecsavart filmekkel szinte befásliztam magam.

Egy angol újságírónövel utaztam egy kabinban. Az út Sanghajba, vagyis a japánok kínai utánpótlási vonalain való utazás, abban az időben rendkívül szigorú feltételekhez volt kötve. Aki hajójegyet kapott, annak minden percben számolnia kellett az ellenőrzéssel, amelyet a mindig és mindenütt nagyon bizalmatlan japán titkosrend-

örök embert sértő módon hajtottak végre. Ezenkívül ott nyüzsögtek a japán egyenruhások is. Ilyen körülmények között a filmek rögzítőszalagját egyetlenegyszer sem tudtam meglazítani, mert senki, még a kabinban velem utazó angol nő sem sejthetett semmit. Idővel a filmeket rögzítő zsinórok egyre inkább akadályoztak. A combjaim elzsibbadtak a fájdalomtól, minden lépéskor sírni szerettem volna.

Nem sokkal Sanghaj előtt a fedélzeten levő hangszórók több nyelven harsogtak: »Minden utast a zöld szalonba kérünk!« Ez újabb ellenőrzést jelentett. Csomagunkat a japán vámtisztviselők nem sokkal korábban a kabinban már alaposan átkutatták, de biztosak lehettünk benne, hogy gyanú felmerülésekor ezt az utasok távollétében is megismétlik. A kereken kétszáz utas mögött hamarosan bezárultak a szalon ajtói. Úgy éreztem magam, mint az egérfogóban. Az agyam lüktetett. De meg kellett őriznem a nyugalمامat. A fedélzetre vezető egyik ajtó kinyílt. Hat rendőr és rendőrnő sorfalat alkotva helyezkedett el. Még sohasem éltem át ilyen megalázó testi motozást. A rendőrök a férfi utasokat, a rendőrnők a nőket ellenőrizték. A kézi táskáktól és mellényzsebektől a cipőig, amelyeket le kellett húzni, mindent gondosan átkutattak. A japán rendőrök végigtapogattak minden öltöny- és ruhavarratot, megkopogtatták a cipősarkokat, és fülüket a behajlított cipőtalpra tették, hogy megállapítsák, nem hallható-e gyanús sercegés. A rendőrnők végigtapogatták a női utasok melleit, csípőjüket és lábszárukat. Egy ékszerekkel gazdagon dekorált angol nő tiltakozását a háborús jogra való hivatkozással durván visszautasították. Úgy tűnt nekem, mintha forró kemencében lennék. Csak egyetlen kiutat láttam: erőteljes futással áttörni, és a korláton keresztül a tengerbe ugrani! Esetleg elfognak, elkerülhetetlenül megkínóznak, aztán szamuráj-karddal lefejezhetnek, vagy nyilvánosan felakaszthatnak. Branko fáradozásai hiábavalók voltak, csoportunk igyekezete felesleges volt? Nem felejtettem el Richard szavait. Az ajtót figyelve, neki nyomtam magam a falnak úgy, hogy elég erősen el tudjam lökni magam. Egy rendőr név szerint egymás után szólította az utasokat, és ellenőrizte az útleveleket. Feltartóztathatatlanul közeledett az a pillanat, amikor rám kerül a sor. De nem volt szabad izgalmamat elárulni. Azt hiszem, senki sem tudja ezt tényelegetesen átérezni, hacsak nem élt át valami hasonlót.

Végül már csak négy utas maradt a szalonban. Ekkor azonban

valami teljesen váratlan dolog történt: a japánok hirtelen befejezték az ellenőrzést. Nyilván rosszul számoltak az idővel, mert a hajó már kikötött. Úgy éreztem, újraszülettem, odabotorkáltam a csomagomhoz, óvatosan a kezembe vettem még egy gyereket, aki egy nehéz koffert cipelő angol nőhöz tartozott, majd feltűnés nélkül, de gyorsan elhagytam a japán hajót és a kikötőt. Megérkezésem után két nappal, miután többszöri taxiváltással kerülőutakat tettem, hogy esetleges követőimet lerázzam, és miután meggyőződtem arról, hogy összekötőnket senki sem követte, átadtam neki az anyagot.

Újra meg újra feltettem magamnak a kérdést: Csak szerencsém volt? Német útlevelem segített? El akarták kerülni a japánok a hitlerista diplomaták panaszait, vagy hogy kedvükbe járjanak? Talán már figyeltek engem? Rajtam keresztül akart a japán titkosrendőrség sanghaji összekötőinkhez eljutni? Rendkívüli óvatosságra volt szükség. Töprengésre azonban kevés idő maradt, mert hamarosan vissza kellett utaznom Tokióba – ismét sok információval, a központtól kapott írásos anyaggal és a Japánban végzendő munkánk pénzügyi fedezetéhez szükséges, nem feltűnő mennyiségű bankjeggyel.

Így hát minden utazás során előre ki nem számítható események fordulhattak elő. A futár számára a legfontosabb az volt, hogy az anyagnak meg kellett érkeznie, sem el nem vesztetett, sem az ellenség kezébe nem kerülhetett. Minden filmtől vagy papírtól igen sok olyan ember sorsa függhetett, aki tevékenységünkről és a futárok veszélyes munkájáról semmit sem tudott.

Az egyik utolsó, az 1941-es háborús évben tett futárutamra nagyon jól emlékszem, éppen a szokatlan körülmények miatt. Egy magas beosztású japán segítségével Maxnak sikerült részemre a Tokió–Sanghaj légi járatra jegyet szereznie. Richard rám bízott vagy huszonöt kisfilmet.

Max, aki álcázási okokból kereskedő volt, rangjához illően gépkocsikkal vitt ki a repülőtérre. Egy utolsó csók, aztán el kellett válnunk, mert a gép már a kifutópályán állt. Max utánam fordult, integetett, és ugyanúgy megrémült, mint én. Rémületünk tárgya egy terepszínűre festett katonai gépkocsi volt. Tele hangoskodó magas rangú japán tiszttel közeledett a startra kész géphez: egy ezredes kivételével a többi tábornok. Valamennyi császári katona oldalán egy hatalmas, borotvaéles szamurájkard lógott. Volt a csoportban egy kék egyenruhás altengernagy is. A katonák csaknem egy fejjel

magasabbak voltak nálam. Arra már nem volt lehetőségem, hogy észrevétlenül visszaforduljak. Az utasok között én voltam az egyetlen nő, ráadásul európai, akivel szemben a japánok mindig bizalmatlanok voltak. A tábornokok számára valószínűleg rejtély maradt, hogyan kaptam repülőjegyet, mert egész úton kifogástalanul, sőt meg kell mondanom, tisztelettudóan és előzékenyen viselkedtek. Miután a gép felszállt, szünet nélkül beszélgetnem kellett velük. Sok mindenről társalogtunk, ráadásul több idegen nyelven. Belső feszültségem ellenére nem volt szabad zavarba kerülnöm. A tisztek tréfálkoztak, ittak az egészségemre, és egymást váltogatták mellettem az ülésen. Nem volt szabad arra gondolnom, hogy a japán miniszterelnök irodájából származó titkos okmányok milyen közel vannak hozzájuk.

A repülőgép közeledett a céljához. Számomra ez azt jelentette, hogy újra a szokásos ellenőrzésre kellett koncentrálnom. Leszálltunk. Egy szőnyeggel borított guruló lépcsőt toltak a géphez. Kinyílt az ajtó, és a tábornokok közé ékelődve kiszálltam – felkészülve a legrosszabbra. Feszesen tisztelgő katonák, rendőrök és tisztek... Akárcsak egy állami fogadáson, sztár módjára elléptem a fogadóegység arcvonala előtt. A fehér asszony, aki a sokcsillagos tábornokokkal együtt utazott, természetesen tabu volt egy megkülönböztető ellenőrzés számára. Végül is sok kézfogás és mély meghajlás után vettem búcsút az udvarias bókokkal nem fukarkodó katonáktól.

Sohasem fogom feledni azokat az idegölő napokat, amelyeket a legtöbb német számára csak a cseresznyevirág távoli országát jelentő Japánban és abban a Kínában töltöttem el, amelynek népe a japán támadás után megszűnt mosolyogni.”

MAX BEAVATKOZOTT

Ha a bevetés körülményei és célja nem lettek volna halálosan komolyak, az ember mosolyoghatna azon, hogy Max Christiansen-Clau-sennak, a német kommunistának Tokióban egy vállalkozó szerepét kellett játszania, hogy feladatát zavartalanul végezhesse.

A „Ramsay”-csoport számára egy dolog teljesen világos volt: a legkitűnőbb információk is csak akkor érnek valamit, ha gyorsan a moszkvai központhoz kerülnek. Bár a Vörös Hadsereg Felderítő Főcsoportfőnöksége Japánban levő hírszerzőivel kezdettől fogva

futárkapcsolatot tartott fenn, ennek az előnye mellett – például minden alkalommal viszonylag sok információs anyagot, az eredeti okmányokról fotókópiákat is lehetett szállítani – számtalan hátránya is volt. Nagy távolságok megtételéhez a futároknak – ilyenkor olyan közlekedési eszközt kellett választani, amelyen nem keltettek feltűnést – sok időre volt szükségük. Ehhez járult még az a kockázat, hogy a gyakori rendőrségi és vámvizsgálatok során esetleg egyszer megtalálhatják a náluk levő anyagot. Ezzel kapcsolatban tudni kell, hogy Tokió kereken 10 000 kilométerre van Moszkvától. Csak egyetlen olyan eszköz van, amellyel ilyen távolságot másodpercek alatt át lehet hidalni: a rádiótávíratozás. Az az ember azonban, akinek e rádióhíd első szakaszát, nevezetesen a Tokió és Vlagyivosztok közti 1500 kilométert mindenképpen át kellett hidalnia, még egy darab rézdrótot sem, rádióalkatrészeket pedig még kevésbé vihetett magával Moszkvából.

Max Christiansen-Clausennak nem volt receptje arra, hogy megérkezése után Japánban a továbbiakban hogyan viselkedjen. Egyébként is először volt ebben az országban. Nem vitt magával olyasmit, ami felkelthette volna a vámosok és a titkosrendőrök figyelmét. Maga mondta ezzel kapcsolatban: „A japánok alapjában véve kíváncsiak voltak. Yokohamában leszálltam a hajóról. Nem volt semmiféle nehézségem a vámmal.”

Tokióban – még a megbeszélte idő előtt – véletlenül találkozott dr. Rihard Sorgéval. Max Christiansen-Clausen így számol be erről: „Megérkezésem estéjén a német klubban egy rendezvény volt. Azonnal odamentem, mert mint »jó németnek« be kellett mutatkoynom. A bejáratnál a folyosón egy festő állította ki a képeit. Ezeket nézgettem, amikor oldalra pillantva, felfedeztem Richardot frakkban és cilinderben. Ezen a klubesten eredeti módon mint berlini paprikajancsi működött. Megismertük egymást, de egyetlen arcizmunk sem rándult meg. Csak miután meggyőződünk róla, hogy nem figyel bennünket senki, váltottuk az első mondatokat.”

Max Christiansen-Clausen közvetlenül ezután munkához látott. Hamarosan összeszerelt egy használható adót és egy vevőt. Néhány kísérlet után sikerült kapcsolatot teremtenie egy Vlagyivosztok közelében levő rádióállomással. Ezzel Tokió és Moszkva között létrejött a rádiókapcsolat. Az összes rádiótávíratot még dr. Sorge rejtjelezte, illetve fejtette meg. 1937 elején aztán megismertette rádiósát a meglehetősen komplikált rejtjelkulccsal.

Legalább olyan fontos volt Max Christiansen-Clausen számára az álcázás, mint a konspiratív rádió-összeköttetés fenntartása. A német követség, a himmlerista biztonsági szolgálat ott tevékenykedő tisztjei és felfogadott besúgók, de a japán titkosszolgálat is gondosan figyelt minden németet. Christiansen-Clausenen azonban nem tűnt fel nekik semmi. Először egy Förster nevű németnél a szerszámgyártásban vett részt. Később Förster és „vállalkozókedvű” új üzleti partnere, Zündapp motorkerékpárokat kezdtek importálni Japánba. Egyik első vevőjük dr. Richard Sorge volt. Amikor a cég kezdte Max Christiansen-Clausen munkaerejét túlságosan igénybe venni, Max önállósította magát. Mint főnök, tetszés szerint rendelkezhetett az idejével. Rövidesen ez a cégtábla díszelgett műhelye felett: „M. Clausen Shokai.” Max tiszteletreméltó üzletember és pontos forgalmiadó-fizető lett. Üzeme sokszorosítógépeket gyártott, és esetenként másolatokat is készített iratokról. A végén már tizennégy munkást és alkalmazottat foglalkoztatott. Tekintélyes japán professzorok és több konszern tartoztak ügyfelei közé. Christiansen-Clausen üzlete virágzott. Különleges készülékei előállításának eljárását nem adta ki a kezéből. Sőt, a legfontosabb alkatrészeket is maga készítette. Fontos volt számára, hogy ezt a kiváló álcázást lehetőleg sokáig ki tudja használni. Bevételeinek legnagyobb része a konspirációs tevékenységhez való hozzájárulás címén a „Ramsay”-csoport pénztárába folyt be.

Sorge javaslata alapján a Christiansen-Clausen házaspár Csiga-szakiban, Tokiótól 60 kilométerre délnyugatra, egy nyaralót bérelt a Csendes-óceán partján. Az „üzletember” felváltva hol onnan, hol tokiói lakásáról, hol pedig Stein brit újságíró, illetve Branko Vukelić lakásáról rádiózott. Max Christiansen-Clausen ily módon hetven hónapon át froclizta a japánok titkosszolgálatát, mindenekelőtt a Kempeitait. Szinte alig pihent. Bevetése alatt nem volt szabadságon. Minél jobban ellenőrizték a japán militaristák Kína elleni támadásuk után a „Ramsay”-csoport szárazföldi futárútvonalait, különösen azt, amely a japánok megszállta Sanghajon keresztül vezetett, annál inkább rászorult a csoport Max Christiansen-Clausenra. Senki nem tudta a rádiókészüléket olyan tökéletesen kezelni, mint ő. És hogy gyakran milyen drámai körülmények között kellett rádióznia, azt ma már nehéz elképzelni. 1940-ben például, amikor a japán vezérkari tisztek új agressziós terveiket egyre jobban konkretizálták, és a szigetország hadiipara maximális sebességre kapcsolt, s

erről a központot részletesen, pontosan és gyorsan tájékoztatni kellett, Max Christiansen-Clausen, a túlfeszített munka következtében súlyos szívinfarktust kapott, és kórházban feküdt.

E nehéz hónapok élményeire visszaemlékezve így ír: „1940-ben a szívem nehéz helyzetbe hozott. Egy német orvos kezelt. Közölte, hogy mindenképpen feküdnöm kell. Rengeteg injekciót kaptam. Ez körülbelül három hónapig tartott. Azt tanácsolta, ne törődjek a céggel. De hát továbbra is adnom kellett. Ezért álcázásul szolgáló üzemem műhelyében egy állványt készítettem arra a célra – ez volt az ürügy –, hogy az ágyban olvasni tudjak. Aztán ezen az állványon rejtjeleztem a táviratokat. Amikor ezzel elkészültem, a feleségem az adót gyorsan az ágyam mellé két székre állította. Így történt az adás. Ebben az időben Richard csak azokat a táviratokat adatta le velem, amelyek igen sürgősek voltak. Betegségem után még néhány hétig pihenni mentem Hakonéba, a hegyekbe. Hetenként kétszer onnan is Tokióba utaztam, hogy rádiózzak.”

A tokiói hírszerzőcsoport és a szovjet vevőállomás közti rádióösszeköttetés minősége azonban nemcsak Max Christiansen-Clausen állandó készenlététől függött, hanem nagymértékben technikai adottságaitól is. Az NDK egy rádiószakértője egyszer megvizsgálta a Max Christiansen-Clausen által nehéz körülmények között megépített adó kapcsolási rajzát, és többek között ezt írta: „Váltakozóáramnak, mint anódfeszültségnek az alkalmazása következtében és a negatív vezetékben történő billentyűzés miatt az adó hosszúhullámokban igen gazdag. Emiatt – mai méretekkel mérve – hihetetlenül erős volt a hangja. Az adó frekvencia-szilárdsága rendkívül csekély, és ezt bizonyára aligha lehet túlszárnyalni.”¹¹⁶

Az adókészülék egyfokozatú, mintegy 15 watt teljesítményű adó, amely az oszcillátor-áramkör elve alapján működött. Az adó két párhuzamosan kapcsolt UX-210 típusú rádiócsővel volt ellátva. Ezzel a készülékkel, amelyet dipolantennával szereltek fel, mert egy nagyobb antenna elárulhatta volna az adó telepítési helyét, éveken át továbbították a híreket Japánból a Szovjetunióba.

A japán titkosszolgálat fokozott igyekezettel és óriási apparátussal csaknem hat éven át kereste a csoport rádióját, amely ezekben az években sohasem némult el. A japán, de az angol és az észak-amerikai rádiólehallgató szolgálat asztalain is gyűltek a rádiótáviratok, illetve azok részletei. Sőt – kedvező légköri viszonyok között – Németországban a fegyveres erők főparancsnokságához tartozó

Külföldi Elhárító Hivatal rádiólehallgató központja is többször vette a távoli Tokióból a titkos adó rádiótáviratait. A japán hadsereg és haditengerészet rádiófelderítő csapatai azonban az ismeretlen rádióadóra való vadászat folyamán mindig melléfogtak. Ez nemcsak a „Ramsay”-csoport által használt, megfejtethetetlen rejtjelkulccsal volt magyarázható. A rádiótáviratok lehallgatása technikailag nem volt megakadályozható, s ezt figyelembe kellett venni. Max Christiansen-Clausen arra törekedett, hogy olyan feltűnés nélkül és olyan rendszertelenül dolgozzon, ahogy ez csak lehetséges. Munkastílusának tulajdonképpen hét alapelve volt:

1. Csak olyan alkatrészeket vásárolt adó- és vevőkészüléke részére, amelyek minősége és mennyisége semmi esetre sem különbözött egy amatőr rádióépítő igényeitől. Ennek az elvnek a betartása különleges szerkezeti megoldásokat kívánt. Rádiójának távirógombját például egy vajformáló deszkából készítette. Egy rádióüzletben már a távirógomb utáni érdeklődés is felkeltette volna a besúgók figyelmét, és Max Christiansen-Clausen azonnal letartóztatták volna.

2. Annak érdekében, hogy rádiókészüléke lehetőleg kicsi legyen, lemondott az egyenirányítóról, és azt váltóárammal üzemeltette.

3. Egy az anódvezetékbe szerelt alacsonyfrekvenciás tekercs lényegesen csökkentette a nyomógomb kattogását.

4. Az adót minden rádiótávirat leadása után annyi darabra szedték szét, amennyire csak lehetett. Ennek következtében egy váratlan rendőrségi ellenőrzés esetén – amivel mindig számolni kellett – nehezen lehetett megatalálni, és olyan állapotban volt, hogy azonnal szállíthatták. Minthogy Max Christiansen-Clausen különböző helyeken, illetve különböző lakásokban jól elrejtette az előkészített földelőlemezeket, kevés alkatrész segítségével – ezek kényelmesen elfértek az aktatáskájában – a rádiókészüléket gyorsan üzembe tudta helyezni. A vevőkészülék olyan kicsi volt, hogy azt nem kellett szétszedni.

5. Nem mindig azonos hullámhosszon adott, hanem esetenként változtatta a 39 és 41 méteres sávok közti lehetőségeket.

6. Tokióból minden alkalommal más-más kerületből adott. Az adót sokszor a város szélén vagy a városon kívül telepítette. Hosszabb rádiótáviratok leadása esetén – Max Christiansen-Clausennak egy alkalommal éjszaka kétezer szót kellett leadnia, és az két és fél óráig tartott – az adás közepén helyet változtatott. Azok azonban,

akik azt állítják, hogy Max Christiansen-Clausen csónakokról vagy hajókról is küldött rádiótáviratokat, csak megmosolyogni való legendákat terjesztenek. Egy ilyen adás ugyanis a legnagyobb valószínűség szerint már az első kísérlet alkalmával a készülék helyének meghatározását és a rádiós letartóztatását eredményezte volna, mert a japán partvédelem nagyon jól működött.

7. Az adásokra a legkülönbözőbb időpontokban került sor, így a japán rádiólehallgató szolgálat sohasem ismerte előre a következő táviratváltás idejét.

Mindez együttvéve lényegesen segített a nyomokat eltüntetni, és az adó felfedezésének lehetőségét jelentősen csökkentette. A partnerállomással való összeköttetés alapkérdése azonban végső fokon a rejtjelkulcs és a rejtjelezés volt. Huszonnégy évvel azután, hogy Tokióban utoljára nyomta meg adójának gombját Max Christiansen-Clausen, ismertette előttünk azt a rejtjelkulcsot, amelyre Japánban úgy vigyázott, mint a szeme fényére. Ez az első illetékes nyilatkozat ebben a kérdésben.

„Annak az egyik utolsó jelentésnek az alapján – mondta dr. Sorge mesterrádiósa –, amelyet Richard gyors továbbítás végett adott át nekem, szeretném egyszer rejtjelzési módszerünket bemutatni.

Az oly fontos szöveg így hangzott: „DER SOWJETISCHE FERNE OSTEN KANN ALS SICHER VOR EINEM ANGRIFF JAPANS ERACHTET WERDEN. (A szovjet Távol-Kelet biztonságban lehet egy vélt Japán támadást illetően – *a fordító megjegyzése*). Ezt a szöveget úgy kellett rejtjelezni, hogy senki illetéktelen ne tudja megfejteni. Ezért az éveken át bevált rendszert alkalmaztam. Először a betűket számokkal kellett helyettesíteni. Az angol abc-t használtuk. A leggyakrabban előforduló betűket az s, i, o, e, r, a, t és n betűt 0-tól 7-ig jelöltük. A többi betűt kétjegyű számokkal, mégpedig 80-tól 99-ig helyettesítettük. A könnyebb érthetőség végett az abc betűjei alatt feltüntettem a megfelelő számokat:

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M
5	87	80	83	3	92	95	98	1	84	88	93	96

N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z
7	2	85	89	4	0	6	82	99	91	81	97	86

Szeretném megkísérelni, hogy amilyen érthetően csak lehet, megmagyarázzam, hogyan történt a második rejtjelzés. A feladóval és az aláírással ellátott szöveget – amely most így hangzott: DAL DER SOWJETISCHE FERNE OSTEN KANN ALS SICHER VOR EINEM ANGRIFF JAPANS ERACHTET WERDEN RAMSAY – számokkal behelyettesítve ötös csoportokba írtuk. Minden sor alatt annyi helyet hagytam, hogy egyrészt oda be tudjam írni a Statisztikai Évkönyvből a megfelelő számokat, másrészt maradjon hely az összeadásra. A rejtjelzett szöveg tehát a következőképpen nézett ki:

8 3 5 9 3	8 3 3 4 0	2 9 1 8 4
3 5 6 3 5	5 1 3 0 3	2 4 9 3 2
1 8 1 2 8	3 4 6 4 3	4 3 0 1 6
3 6 1 0 8	0 9 8 3 9	2 3 4 7 3
1 0 0 1 0	7 8 1 9 1	1 2 1 0 6
4 6 1 1 8	7 7 9 2 0	3 5 5 7 9
2 0 6 3 7	8 8 5 7 7	5 9 3 0 0
2 1 1 6 9	4 1 8 6 1	7 6 1 4 7
4 1 7 9 6	2 9 3 3 8	2 5 4 4 7
1 8 0 9 8	3 4 9 9 2	4 3 1 7 3
1 0 5 8 9	6 6 9 8 4	8 5 2 4 9
2 8 5 7 7	9 0 8 7 6	2 8 3 1 2
9 6 5 7 9	5 4 1 9 2	9 2 8 4 5
5 0 3 9 7	0 1 4 7 1	0 3 3 3 0
4 6 8 6 6	5 5 5 6 3	9 5 1 7 5
8 5 5 7 0	3 4 5 8 0	9 8 6 3 6
9 1 9 2 9	5 6 6 2 2	0 1 8 0 6
7 6 4 9 9	8 0 1 0 2	9 9 4 3 2
9 1 3 4 8	3 3 7 4 5	9 6 0 5 9
1 5 1 1 2	8 4 1 1 2	1 3 8 6 5
0 6 4 5 0	1 7 8 5 7	0 9 8 1 4

Alulról felfelé számolva a harmadik számsorban az utolsó ötös csoportból hiányzik a 7-es szám, a 97-es második tagja, vagyis a „RAMSAY” szóból az y. Ezt azért hagytam el, hogy az ötös csoportrendszert ne kelljen megváltoztatni.

Most még meg kell magyaráznom, hogyan kerültek a számok a második és harmadik sorokba. A könyv mellékletében látható az 1935. évi Statisztikai Évkönyv eredeti 193. oldalának másolata. A második sorokban szereplő számokat az évkönyvnek erről az oldaláról vettem, mégpedig a hetedik sor ötödik oszlopában levő számokkal kezdtem. Az „IM Jahre” (évben) című oszlopot nem számoltam. A Statisztikai Évkönyvben annak idején természetesen nem jelöltem be a sort és az oszlopot. Ez most csak a könnyebb érthetőség végett történt. Hogy még tovább biztosítsuk magunkat, sohasem az adott oszlopban levő első számmal kezdtünk, hanem mindig az utolsóval, jelen esetben a 3-sal. Aztán így folytatódtak a számok: 5 6 3 5 stb.

Amikor a kézikönyvből kiírtuk a számokat az első rejtjelzés számai alá, azokkal összeadtuk, mégpedig a tízes értékekre tekintet nélkül, vagyis csak az egyesek értékét írtuk le. Így jött létre a harmadik sor. Ezek után így nézett ki a kétszer rejtjelzett rádiótávírat:

1	8	1	2	8	3	4	6	4	3	4	3	0	1	6
4	6	1	1	8	7	7	9	2	0	3	5	5	7	9
4	1	7	9	6	2	9	3	3	8	2	5	4	4	7
2	8	5	7	7	9	0	8	7	6	2	8	3	1	2
4	6	8	6	6	5	5	5	6	3	9	5	1	7	5
7	6	4	9	9	8	0	1	0	2	9	9	4	3	2
0	6	4	5	0	1	7	8	5	7	0	9	8	1	4

A központtal még közölni kellett, hogy a Statisztikai Évkönyvben melyik helyen kezdtük a számokat. Erre szükség volt, mert minden alkalommal új oldalt, illetve sort és oszlopot használtam. Ezt a közleményt külön rejtjeleztük. A kétszeresen rejtjelzett szöveg negyedik ötös csoportja alá (4 6 1 1 8) leírtam a Statisztikai Évkönyv oldalszámát (193), valamint a sor- és az oszlopszámot (7, illetve 5). Ez alá a hátulról számított harmadik ötös csoport számait (0 6 4 5 0) írtam, majd a három sort összeadtam, ismét a tízes értékek figyelembe vétele nélkül.

Vagyis: – a 4. ötös csoport:	4	6	1	1	8
– 193. oldal, 7. sor 5. oszlop:	1	9	3	7	5
– a hátulról számított harmadik ötös csoport:	0	6	4	5	0
	5	1	8	3	3

Ezzel a számcsoporttal – a mi esetünkben 5 1 8 3 3 – kezdtük az adást.

Ebbe a Sorge által rámbízott rejtjelzési rendszerbe, amíg én Japánban rádióztam, beletörött a foguk néhány állam rejtjelszakértőinek, amely adónk lehallgathatóságának körzetében – ez pedig 3000 kilométerre rúgott – feküdt. Egyetlen általunk rejtjelzett szót sem tudtak megfejteni. Sem Richardnak, sem nekem nem volt feljegyzésünk rejtjelzési módszerünkről. Mindent a fejünkben tartottunk. Valaki azt gondolhatja, hogy ez a rendszer túlságosan körülményes és munkaigényes volt. Annak azt kell mondanom, hogy először is minden esetben abszolút biztonságot jelentett abból a szempontból, hogy jelentéseinket nem ismerték, másodszor természetesen tokiói csoportunk részére is biztonságos volt. Ezzel kapcsolatban még meg kell jegyeznem, hogy Japánban olyan helyzetben voltam, hogy óránként 500 ötös csoportot minden nehézség nélkül rejtjelezni tudtam, és egy óra alatt ugyanennyit le is tudtam adni.”

Amikor Max Christiansen-Clausen vizsgálati fogságban volt, a japán titkosszolgálat tisztjei tömegével vitték neki a lehallgatott, de meg nem fejtett rádiótáviratokat, és tudni akarták, mi van bennük. A japánok egyetlen táviratot sem tudtak megfejteni.

A háború után az Egyesült Államok titkosszolgálat, Willoughby tábornok kezdeményezésére, a japán titkosszolgálat irodáiból, a táviróhivatalokból és a haditengerészettől további lehallgatott táviratokat gyűjtött össze, és kiegészítette az Egyesült Államok haditengerészetének meg nem fejtett rádiótáviratok nevű archívumát. Az ott levő anyagok-alapján a következő táblázatot állították össze:

Év	Az adások száma	A leadott szavak száma	A lehallgatott táviratokban levő szavak átlagszáma
1939	60	23 139	385
1940	60	29 179	486
1941	21	13 103	624

Megmutattuk Max Christiansen-Clausennak ezeket a számokat. A következő véleményen volt: „Ahogy visszaemlékszem, ezek a számok meghaladják a japánok számait. De ezek is rendkívül hiányosak. Először is én már 1935 végétől rádióztam. Willoughby adatai nem tartalmazzák az 1935 és 1938 közti adásokat. Az általa

kimutatott években nagyon megbízható becslés alapján évente legalább 40 000 szót adtam le. Különösen vonatkozik ez az 1941-es évre, amikor is a japán háborús előkészületekkel kapcsolatban nagyon sok sürgős jelentést kellett küldenünk, mert futárútvonalaink gyakorlatilag használhatatlannokká váltak. Eszerint a japánok és az Egyesült Államok lehallgatóállomásai ez alatt a három év alatt csak a felét hallgatták le annak, amit egyáltalán leadtunk. Ez az eredmény újból meggyőz arról, hogy a különbözőképpen kombinált biztonsági intézkedéseink beváltak.”

Így hát történelmi tény, hogy Max Christiansen-Clausen – hála rendkívüli ismereteinek és tapasztalatainak – a második világháború idején a Távol-Keleten sikeresen „beavatkozott”. Az az ember, akit az első világháborúban a német császár rádiós tisztjévé képeztek ki, a második világháború alatt a Csendes-óceán térségében mint a Vörös Hadsereg rádiósa, a maga példamutató és e tekintetben egyedülálló szolgálataival hozzájárult a japán militaristák és európai szövetségeseik leveréséhez.

A moszkvai levéltár Sorge-okmányaiból

A moszkvai Állami Levéltárban dr. Sorge sok eredeti jelentését, illetve a „Ramsay”-csoport sok rádiótáviratát őrzik. Az 1931 és 1941 közötti időszakból származó jelentések és rádiótáviratok közül kiválogattunk néhányat.

Az eredetieket angol nyelven írták, rejtjelezték, a rejtjelzett szövegeket megfejtették, majd oroszra fordították (Az orosz nyelvű szöveg alapján a szerző németre fordította a jelentéseket. Az alábbiakban a németre fordított szöveg magyar fordítását közöljük – *a fordító megjegyzése*).

Berlin, 1933. július 30.

„Nem állítom, hogy a kitűzött célt száz százalékig elértem, de egyszerűen lehetetlen volt többet teljesíteni. Tovább itt maradni, hogy még néhány más újság képviselőjét is megszerezsem, egyszerűen értelmetlen lenne. Így vagy úgy, meg kell kísérelnem, munkához kell látnom.

A tétlenséget gyűlölöm. Egyelőre azt mondhatom, hogy jövőendő munkám előfeltételeit többé-kevésbé megteremtettem.”

Japán, 1934.

„Ha Ott érdekes anyagot kap, vagy maga akar valami érdekeset írni, hívat, és megmutatja nekem az anyagot. A kevésbé fontos okmányokat átadja nekem... A fontosabb titkos papírokat a dolgozószobájában olvasom el.”

Japán, 1936. március

„A japán háborús készenlét az 1936. február 26-i események következményeként több hónapra, sőt évekre eltolódik. Amennyiben a háborút nem az utolsó kiútnak tekintik a váratlanul erős belső ellenállással szemben, hanem azt tervszerűen előkészítik, úgy ebben

az évben nem lesz háború. A fent említett körülmények között a háború valószínűsége Németország egyidejű hadbalépése nélkül egyre csekélyebb. Japán mind kevésbé van olyan helyzetben, hogy egymaga viseljen háborút. Az a tény azonban, hogy Németország 1937-ben befejezi fegyverkezésének legfontosabb részét, rendkívüli veszélyt jelent 1937 elején vagy közepén. Tisztán katonai szempontból a háborús előkészület, tekintet nélkül a február 26-i események előidézte zűrzavarra, gyors ütemben folyik. Különösen hangsúlyozni kell a légierő és a páncélosfegyver fejlesztése... érdekében tett nagy erőfeszítéseket...”

Japán, 1938.

„Számos anyag és a korábban általam közölt megfontolások alapján kézenfekvő a következtetés: háború a Szovjetunió ellen 1938-ban sem tavasszal, sem nyáron nem kezdődik. A későbbi események előrelátása természetesen meghaladja az emberi lehetőséget.”

Japán, 1938. április 26.

„Ama állhatatos kívánságom okai, hogy hazautazzam, Önök előtt ismertek. Tudják, hogy már ötödik éve dolgozom itt, és azt is tudják, hogy ez milyen nehéz.”

Japán, 1938. október 3.

„...A katonai attasétól (Matzky ezredestől – *a szerző megjegyzése*) olyan értesülést szereztem, amely szerint a szudétakérdés megoldása után a lengyel probléma kerül napirendre, amelyet azonban – a Szovjetunió elleni közös német–lengyel háború lehetősége miatt – békés úton kell rendezni.”

Japán, 1939. január 23.

„Tájékoztatást kaptam arról, hogy a katonák három csoportra szakadtak.

Az első csoport gyors háborút követel Kína ellen, egész Kínát meg akarja hódítani, és minden külföldi hatalmat ki akar űzni Kínából.

A második csoport – ez a Kvantung-hadsereget képviseli – békét akar Kínával, és minden erőt egy, a Szovjetunió elleni háborúra szeretne összpontosítani.

A harmadik csoport – Itagaki (japán hadügyminiszter – *a szerző megjegyzése*), Terauchi (tábornok, a japán hadsereg legfelsőbb taná-

csának tagja – *a szerző megjegyzése*) és mások – azt a vágyukat hangsúlyozzák, hogy a hadműveleteket Dél- és Közép-Kínában szüntessék be, és csak Észak-Kínát és Mongóliát használják felvonulási területként a Szovjetunió ellen...”

Japán, 1939. április 9.

„Oshima (tábornok, japán nagykövete Németországban – *a szerző megjegyzése*) ismét felvetette egy katonai szerződés kérdését, és választ kér a japán kormánytól. Hosszú vita után Japán a katonai szövetség mellett döntött, amely kizárólag a Szovjetunió ellen irányul: Ramsay.”

Japán, 1939. április 15.

„A német nagykövetség másodtitkára hazatért Berlinből, ahol a külügyminisztériumban több konferencián vett részt. Ribbentrop jelen volt a konferenciákon. A titkár elmondta, hogy a német politika a következő egy-két évben kizárólag a francia és brit kérdésre összpontosul, a Szovjetuniót érintő valamennyi probléma figyelembevételével.

Németország fő célja olyan politikai és katonai erő létrehozása, hogy Anglia háború nélkül kényszerüljön Németország közép-európai hegemoniájának és gyarmati igényeinek elismerésére.

Németország csak ezen az alapon lesz hajlandó Angliával hosszú távú békeszerződést kötni, ennek kapcsán még Olaszországot is megtagadni és a háborút a Szovjetunió ellen megkezdeni. Ramsay.”

Japán, 1939. június

„1. Németország és Japán háborúja a Szovjetunió ellen a közeli időben kevésbé valószínű. Németország teljes mértékben Lengyelország meghódításának előkészületeivel és az Anglia elleni harccal foglalkozik, és a következő időszakban aligha érdekelt közvetlenül egy Szovjetunió elleni háborúban. A következő hónapokban el kell dölnie Lengyelország sorsának. Lengyelország leverése után a német fegyveres erők részére új, előre nem látható és be nem tekinthető fejlődési lehetőségek adódnak, amelyeket bizonyos mértékben Japán magatartása is befolyásolhat.

2. A Kínában régóta húzódó háború Japántól teljes erőfeszítést kíván. A háború egyidejű kirobbantása a Szovjetunió ellen Németország támogatása nélkül szóba sem jöhet. A japán fegyveres erők

– a hadsereg, a haditengerészet és a légierő – alapos átszervezésre és átfegyverzésre szorulnak. A német katonai attasé értesülései szerint ez az átszervezés még másfél-két évig tart, vagyis Japán 1941 előtt nem lesz kész egy »nagy háborúra«.

3. A Németországgal és Olaszországgal kapcsolatos szövetséget illetően a japánok nem olyan feltétel nélkül fogják elkötelezni magukat, mint Németország és Olaszország. A japánok még távol-keleti politikájukban is Németországhoz és Olaszországhoz igazodnak. Ha Németország és Olaszország háborút robbant ki, Japán is bizonyos ellenséges magatartást fog Angliával és Franciaországgal szemben tanúsítani, és különösen nem fogja figyelmen kívül hagyni Szingapúrt.”

Japán, 1939. június 24.

„Németország, Olaszország és Japán között a tárgyalások a katonai szövetségről folytatódni fognak. Ott, német nagykövet és Scholl katonai attaséhelyettes közlése szerint a japán javaslatok az alábbi pontokat tartalmazzák:

1. Németország és a Szovjetunió közti háború esetén Japán automatikusan bekapcsolódik a Szovjetunió elleni háborúba.

2. Olaszországnak és Németországnak Anglia, Franciaország és a Szovjetunió elleni háborúja esetén Japán hasonlóképpen automatikusan csatlakozik Németországhoz és Olaszországhoz...”

Japán, 1939. augusztus 25.

„A japán sajtót és közvéleményt a megnemtámadási egyezmény (a német-szovjet egyezményről van szó – *a szerző megjegyzése*) szövege megrendítette.”

(Sorge hozzáfűzte, hogy Hiranuma miniszterelnök kormánya Németországnak ezt a lépését úgy tekinti, mint az Antikomintern Pakumból a rá háruló kötelezettség megszegését.)

Japán, 1940. január 1.

„Kedves elvtársam! Megkaptuk az utasítását, hogy még egy évig maradjunk; s bár már nagyon szeretnénk hazamenni, az utasítást teljes egészében betartjuk, és folytatjuk itteni nehéz munkánkat. Hálásan köszönöm üdvözléteit és azt a kívánságát, hogy menjek pihenni. Ha azonban most szabadságra utazom, a tájékoztatásom azonnal megszakad. Ramsay.”

Japán, 1940. december 28.

„A német–szovjet határon 80 hadosztályt összpontosítottak. Hitler a Szovjetuniót a Harkov–Moszkva–Leningrád vonalig szándékozik megszállni.”

Japán, 1941. március 11.

„Magas rangú német tisztek részéről és Himmler köreiből élesen szovjetellenes irányzatok tapasztalhatók. A Japánban levő német katonai attasé véleménye szerint az Angliával folyó háború befejezése után Németországnak elkeseredett harcot kell kezdenie a Szovjetunió ellen.”

Japán, 1941. április 11.

„A vezérkar egyik képviselője Tokióban kijelentette, hogy az (nyugat) európai háború befejezése után háború kezdődik a Szovjetunió ellen.”

Japán, 1941. május 2.

„Hitler valóban azt tervezi, hogy háborút visel a Szovjetunió ellen, és azt legyőzi, hogy a Szovjetunió európai részét nyersanyag- és gabonabázisként használja. A háború lehetséges megkezdésének időpontjai:

- a) Jugoszlávia leverésének befejezése;
- b) a vetés befejezése;
- c) a Németország és Törökország közti tárgyalások befejezése.

A háború megkezdésére vonatkozóan Hitler májusban fog dönteni.

Japán, 1941. május

„Sok német képviselő tér vissza Berlinbe. Feltételezik, hogy a háború a Szovjetunió ellen május végén kezdődik.”

Japán, 1941. május 15.

„Németország támadására június 20. és 22. között kerül sor.”

Japán, 1941. május 21.

„Németország 150 hadosztályból álló 9 hadsereget összpontosított a Szovjetunió ellen.”

Japán, 1941. június 1.

„Német részről szárny- és megkerülő manőverek várhatók, továbbá egyes magasabbegységek katlanba zárására és elszigetelésére irányuló kísérletek.”

Japán, 1941. június 15.

„A támadásra június 22-én kora hajnalban, széles arcvonalon kerül sor.”

Japán, 1941.

„Már közöltem Önökkel, hogy amíg az európai háború tart, a helyemen maradok... közben már 45 éves lettem, ebből 11 évet ezzel a munkával töltöttem. Most már le kell telepednem, véget kell vetnem nomád életemnek, és ezeket az óriási tapasztalatokat, amelyekre szert tettem, fel kell dolgozni. Kérem Önöket, ne feledjék, hogy én állandóan itt élek, és ellentétben más »rendes« külföldiekkel, nem utazom három-négyévenként szabadságra. Ez gyanús lehet. Maradunk, egyébként meggyengült egészséggel, de változatlanul az Önök hű elvtársai és munkatársai.”

Japán, 1941. augusztus 12.

„A németek állandó nyomást gyakorolnak Japánra, és követelik, hogy lépjen be a háborúba. Az a tény, hogy a németek az elmúlt vasárnapig nem vették be Moszkvát, ahogy ezt a legfelsőbb japán köröknek ígérték, letörte a japánok lelkesedését.

Japán, 1941. szeptember 14.

„A japán kormány elhatározta, hogy nem támad a Szovjetunió ellen. A fegyveres erőket azonban Mandzsúriában hagyják. A harctevékenység a jövő tavasszal kezdődhet, abban az esetben, ha a Szovjetunió vereséget szenved.”

Japán, 1941. szeptember vége

„A szovjet Távol-Keletet nem fenyegeti japán támadás.”

Japán, 1941. október 4.

„...Ebben az évben nem lesz háború (Japán és a Szovjetunió között – *a szerző megjegyzése*).

Japán, 1941. október

„...A feladatot Japánban teljesítettük. A háború elkerülhetővé vált. Vigyenek bennünket Moszkvába, vagy küldjenek bennünket Németországba... Ramsay.”

Dr. Richard Sorge

A fiatal Richard Sorge a német hadsereg egyenruhájában

Имя Рихардович Зорге

Рамзай

Зорге, ~~Имя~~ Рихард

Национальность.

немец

Партийность (стан).

III 1945 В.К.М

1919 К.М. Геринг

Знание языков.

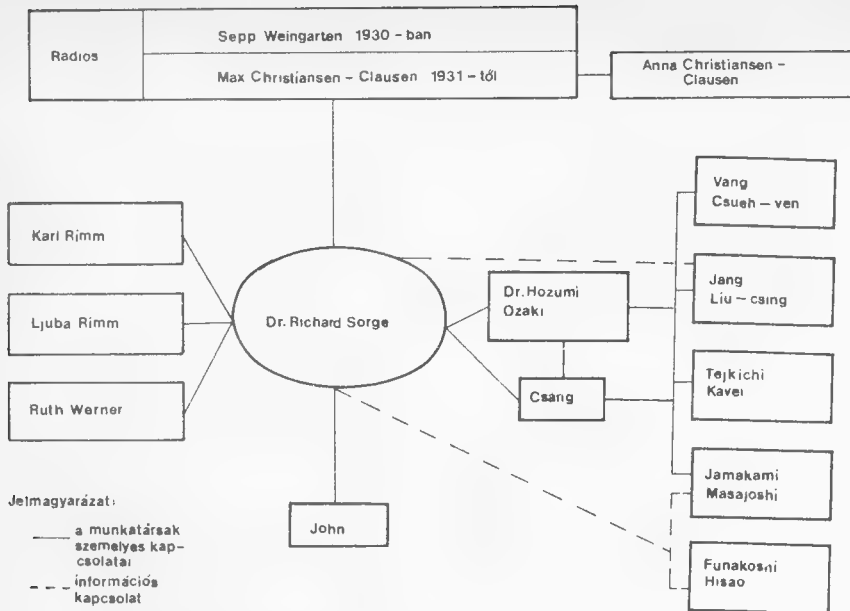
немец, английский, французский, итальянский, португальский.

Краткие биографические сведения.

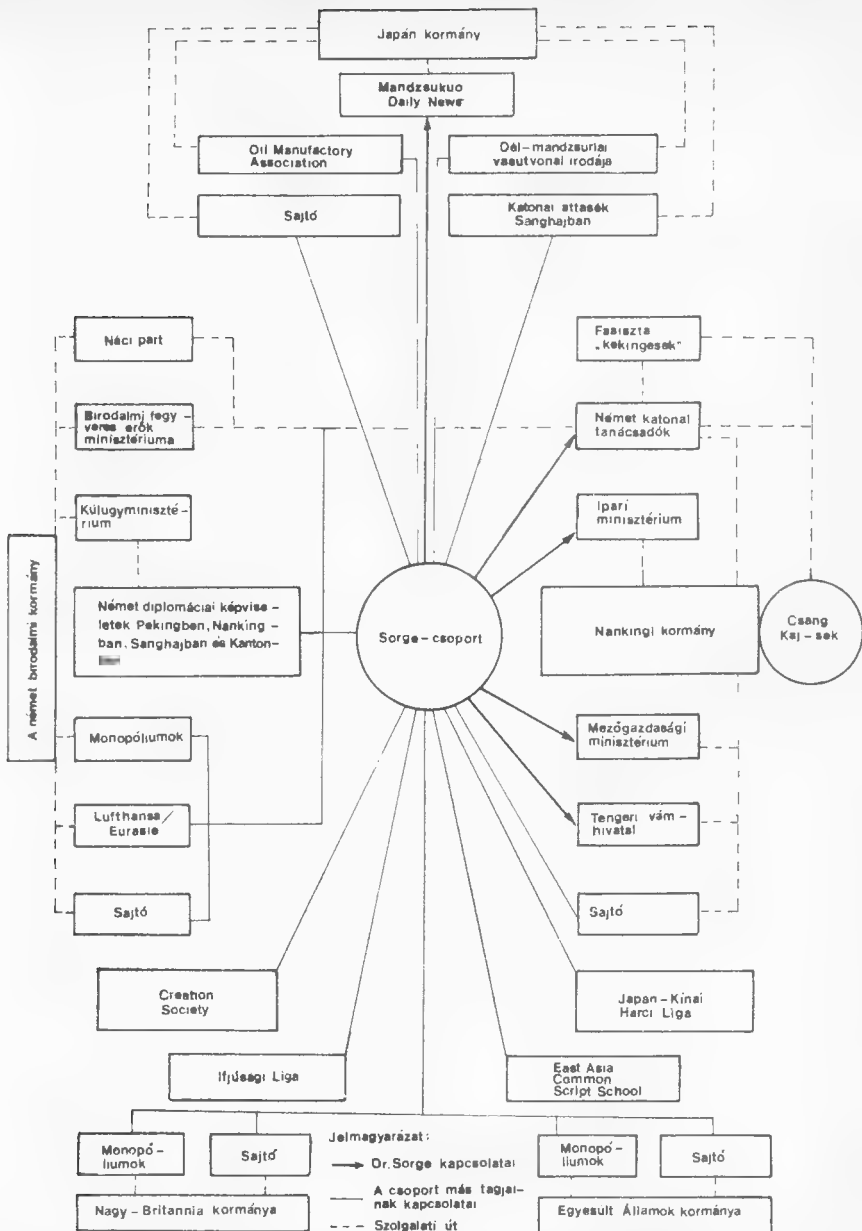
ч. 10. 1935. учился в Берлине

в гимназии, поступил в университет. работал: в штабе Гитлера

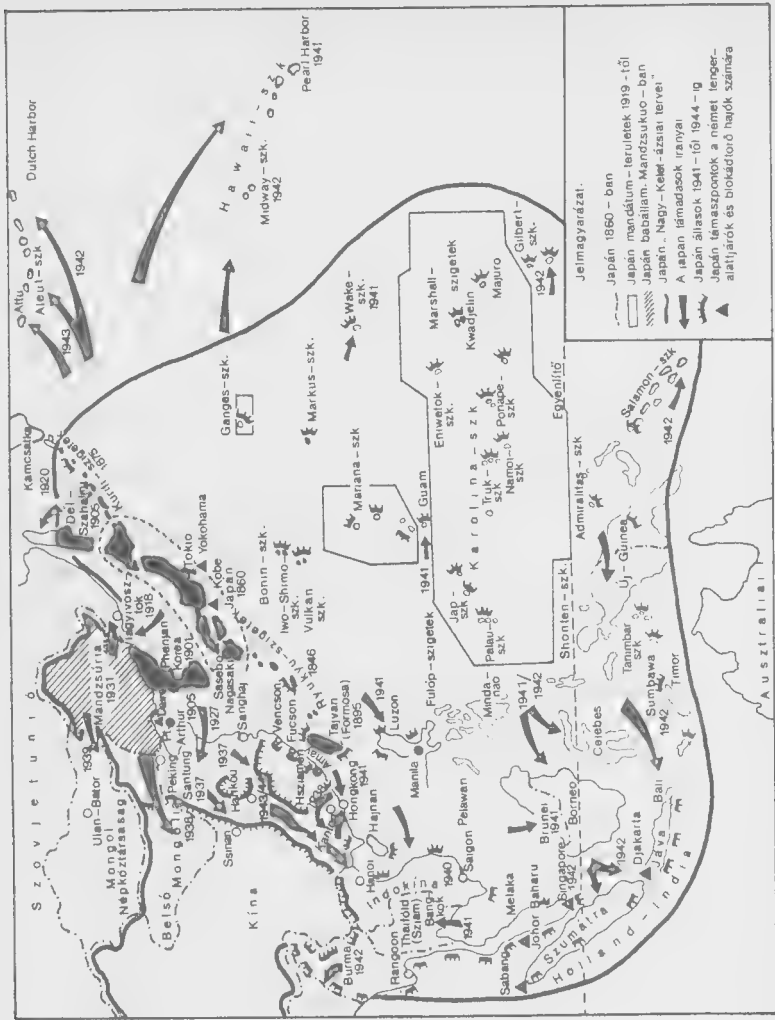
Richard Sorge személyi nyilvántartó lapja (A Vörös Hadsereg Felderítő Főcsoportfőnökségének irattárából)

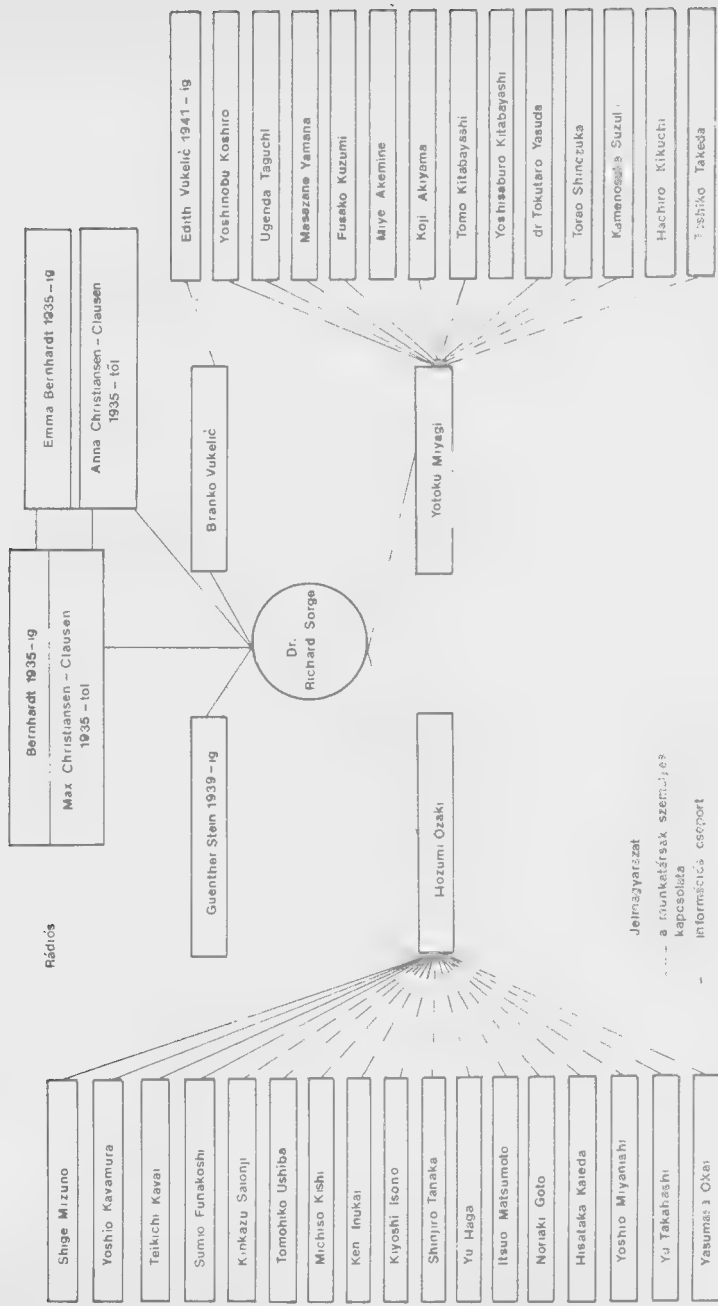
Dr. Sorge munkatársai Kínában (1930–32)

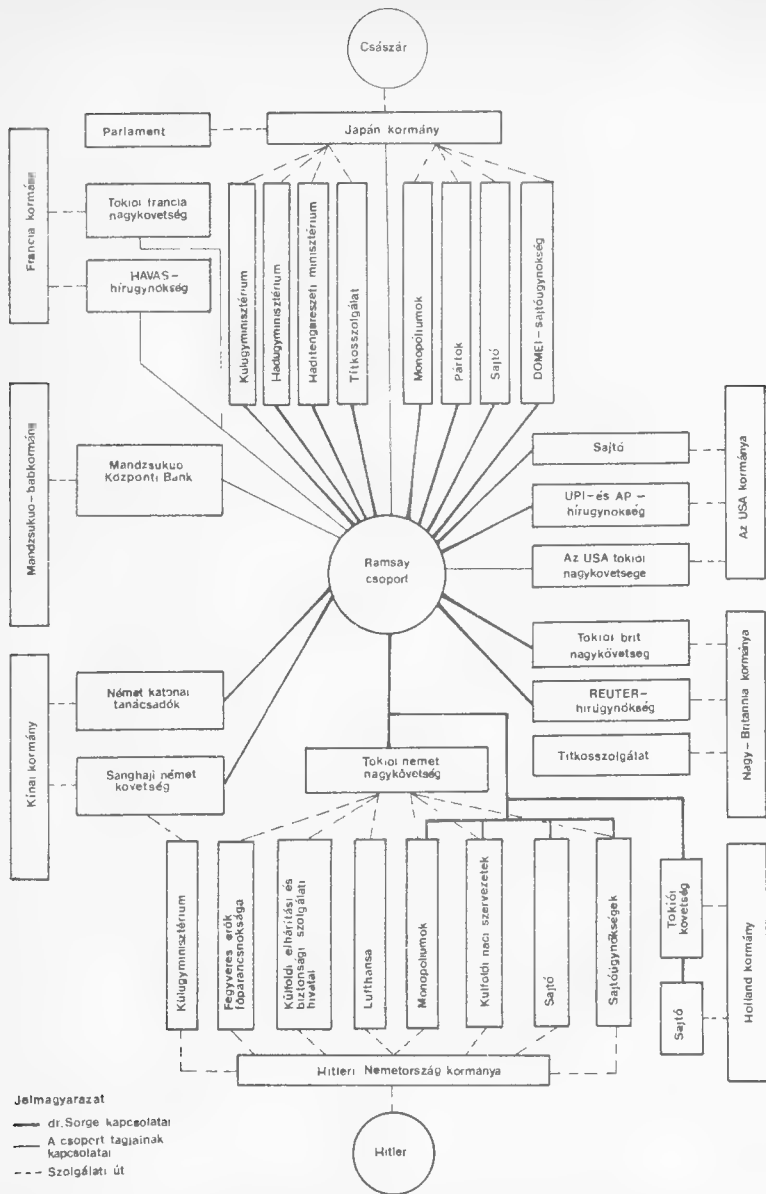

A Sorge-csoport információforrásai Kínában (1930–32)

Japán agressziós terjeszkedés

A Sorge-csoport információforrásai Japánban (1933-41)

Telegramm

(geh. Ch. V.)

Tokio, den 9. Januar 1942

10.1. 5

Ankunft: " 9. " "

24.00 Uhr

Nr. 60 vom 9.1.

G e h e i m !

Im Anschluss an Telegramm vom 29. November Nr. 2539 +)

+) Pol VIII

Nach längeren Besprechungen um Überlassung von Beweismaterial im Fall Sorge übermittelte Staatsanwaltschaft durch Vermittlung Auswärtigenministeriums zwei längere Aufzeichnungen

VI. Ich habe Auswärtigenministerium auf die Mängel beider Aufzeichnungen hingewiesen und erneut um Überlassung weiteren Materials, vor allem über die angebliche kommunistische Betätigung Sorges in Europa gebeten und einen Besuch Polizeiverbindungsführers bei Sorge beantragt. Auswärtigenministerium erklärte, dass Staatsanwaltschaft über komplizierten, auf größeren Japanerkreise ausgedehnten Fall im Augenblick kein Material zur Verfügung stellen könne. Ebenso könne im Augenblick noch kein Besuch erfolgen. Man erwarte, dass Gesamtuntersuchungsfall, in dem Sorge figure, noch einige Wochen in Anspruch nehmen werde. Auswärtigenministerium wolle sich jedoch bemühen, schon vorher weitere Aufklärung, vor allem soweit Europa in Frage komme, zu beschaffen und gegebenenfalls Besprechung Polizeiverbindungsführers mit zuständigen Staatsanwalt zu vermitteln.

VII. Wäre dankbar, wenn Angaben der beiden Aufzeichnungen, vor allem über die angebliche Tätigkeit Sorges in Europa, dort nachgeprüft wären.

Ott

A náci Németország Külügyminisztériuma titkos levéltárának egyik okmánya: Eugen Ott német nagykövet 1942 januárjában terhelő adatokat gyűjtött dr. Sorge ellen

Dr. H. V. V. V.
18. Bassler

Ausweis

Bei der Untersuchung der Person Sorge (geb. 18. 11. 1894) wird
möglich, auch Folgendes festgestellt: Die Person Sorge ist
zurückgezogen. Frau Sorge ist, (nach) 1894 geboren. In
ganz. Im 1934 hat sie sich in der Person Sorge, geboren 1894,
Ehescheidung, ist seitdem (nach) 1894, (nach) 1894, (nach) 1894,
Es ist möglich, dass die Person Sorge (geb. 18. 11. 1894) in
tische Tätigkeit der Person Sorge (geb. 18. 11. 1894) tätig
sind.

Zu untersuchen ist, ob die Person Sorge (geb. 18. 11. 1894) in
geworden ist. Die Person Sorge (geb. 18. 11. 1894) ist
Ferner ist, dass die Person Sorge (geb. 18. 11. 1894) in
des SD, unter der Person Sorge (geb. 18. 11. 1894) in
IV A 1-D Nr. 3237-11 ist, (nach) 1894, (nach) 1894, (nach) 1894,
Sorge verhaftet. Die Person Sorge (geb. 18. 11. 1894) ist

[Handwritten signatures and notes]

Hilmar Bassler követségi titkár feljegyzése a német
külügyminisztériumban a Sorge-ügyben nyomozást vezető
Braun von Stumm követ részére

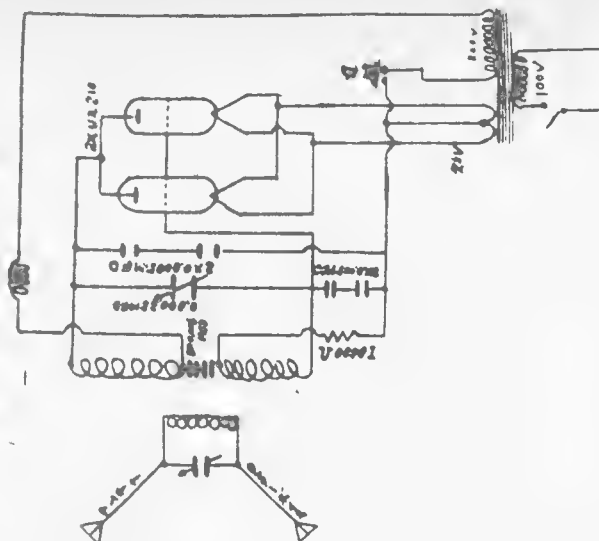

Anna Christiansen-Clausen, a Japánban működő Sorge-csoport tagja

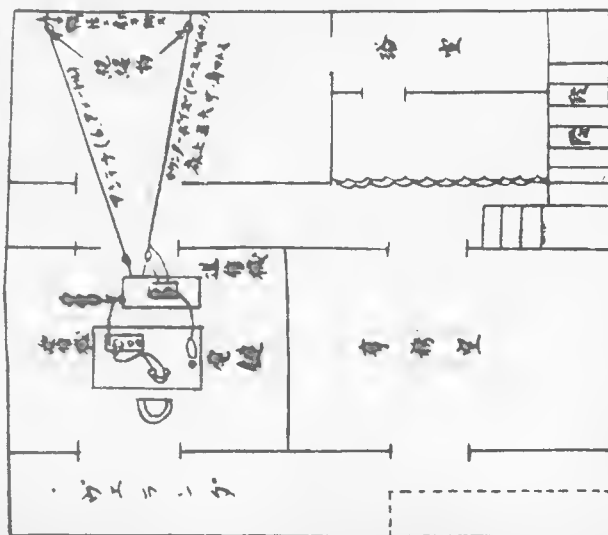
Max Christiansen-Clausen rádiós

第一圖 送電機回線圖

A japán titkosrendőrség „Sorge-ügyel” kapcsolatos irataiból.
 Anna és Max Christiansen-Clausen lakásának vázlatja Tokióban,
 az adóállomás bejelölt helyével (alul). A titkos adó
 kapcsolási vázlatja (fent)

第二圖 麻布區龜瓦町工場地所在
 本道=階建 平面圖 (=附)

Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich

Herausgegeben
vom Statistischen Reichsamt

Vierundfünfzigster Jahrgang
1935

Berlin 1935

Verlag für Sozialpolitik, Wirtschaft und Statistik G. m. b. H.
in Berlin SW 68

國際謀報團檢舉さる

内外人五名が首魁

【東京十七日電】日本外務省は十七日、東京新聞に「國際謀報團」の存在を暴露し、内外人五名を首魁として、その組織と活動の経緯を詳しく述べた。この組織は、戦前から活動していたとされ、戦時中にもその活動を続け、日本の外交政策に悪影響を及ぼしたとされている。

この組織の首魁は、内外人五名とされている。そのうち一人は、戦前から活動していたとされ、戦時中にもその活動を続け、日本の外交政策に悪影響を及ぼしたとされている。

この組織の活動は、戦前から活動していたとされ、戦時中にもその活動を続け、日本の外交政策に悪影響を及ぼしたとされている。

この組織の活動は、戦前から活動していたとされ、戦時中にもその活動を続け、日本の外交政策に悪影響を及ぼしたとされている。

この組織の活動は、戦前から活動していたとされ、戦時中にもその活動を続け、日本の外交政策に悪影響を及ぼしたとされている。

この組織の活動は、戦前から活動していたとされ、戦時中にもその活動を続け、日本の外交政策に悪影響を及ぼしたとされている。

Kivonat a Tokyo Asahi
Shimbun 1942. május 17-i
számából. A lap ekkor
közölte a „Ramsay.csoport”
letartóztatását

Max Christiansen-Clausen 1965-ben a Balti-tengeren

Branko Vukelić özvegye, Yoshiko Yamasaki és fia, Hiroshi Lawoslaw 1965. január 29-én Moszkvában, a Kremlben

*NDK újságíró-delegáció az 1964. évi olimpia idején
a Ramsay-csoport tokiói emlékműve előtt*

1969 novemberében utcát neveznek el Berlinben Richard Sorgéről

Dr. Richard Sorge síremléke a Szovjetunióban

1. *Sorge, Friedrich Adolph*: (1828–1906) dr. Richard Sorge nagyapja, zenetanár, Karl Marx és Friedrich Engels harcostársa. 1849-ben egyik forradalmi vezetője a badeni felkelésnek, a reakció halálra ítéli, Svájcba menekül, majd az Egyesült Államokba emigrál. Az I. Internacionálé amerikai tagozatának a vezetője, majd az I. Internacionálé főtanácsának titkára.
2. *Thälmann, Ernst*: (1886–1944) 1917 óta tagja Németország Független Szociáldemokrata Pártjának, 1920-tól tagja Németország Kommunista Pártjának, 1921-ben Németország Kommunista Pártja hamburgi szervezetének elnöke és a hamburgi polgárság képviselője, küldött a Kommunista Internacionálé III., moszkvai világkongresszusán. 1923 októberében megszervezi a hamburgi proletariátus fegyveres felkelését. 1924 óta Németország Kommunista Pártja Központi Bizottságának tagja és a Vörös Frontharcosok Szövetségének vezetője. 1925-ben és 1932-ben jelölt a birodalmi elnökválasztáson, 1933-tól bebörtönlzik, majd 1944-ben a buchenwaldi koncentrációs táborban meggyilkolják.
3. *Berzin, Jan Karlovics*, korábban Janisz Bercins, fedőneve; Pavel Ivanovics, 1936-tól Grisin: (1890–1937) lett kommunista, 1905 óta tagja az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspártnak, Jakut-földön megszökik a cári életfogytiglani száműzetésből. 1917-ben tagja a viborgi körzeti pártbizottságnak, részt vesz a Téli Palota ostromában, 1919. márciustól májusig Lettországbán a belügyi népbiztos helyettese, majd a 11. pétervári gyalogoshadosztály politikai osztályának vezetője, ezt követően a 15. hadsereg vezető csekistája, 1920 novemberében Feliks Dzerzsinszkij megbízza a szovjet katonai felderítés megszervezésével. Elvégzi a Munkás Egyetemet és a Társadalomtudományi Szocialista Akadémiát Moszkvában, majd egy kétéves politikai gazdaságtani tanfolyamot Rigában. 1924-től 1935-ig a Vörös Hadsereg felderítő főcsoportfőnöke, 1935-ben V. K. Blühernek, a Vörös Zászló Renddel kitüntetett Különleges Távol-keleti Hadsereg főparancsnokának helyettese, aztán mint szovjet katonai főtanácsadó részt vesz a spanyol népnek a fasizmus ellen vívott harcában. 1937-től ismét a Vörös Hadsereg Felde-

- ritő Főcsoportfőnökségének a vezetője, a Vörös Hadsereg tábornoka. Kétszer tüntetik ki a Vörös Zászló Renddel, a Lenin-rend tulajdonosa. A személyi kultusz áldozata, 1956-ban rehabilitálják.
4. *Dr. Wilhelm, Richard*: (1873–1930) német sinológus, 1899-től 1921-ig misszionárius Csingtaóban, 1922-ben a német követség tanácsadója Pekingben, 1924-ben egyetemi tanár Frankfurtban, 1925-ben kiadja *A kínai tudomány és művészet lapja* című művét, 1928-ban pedig a „Sinica”-t.
 5. *Smedley, Agnes*: (1894–1950) hírlapíró az egyesült államokbeli Missouriból, Kína-szakértő, több könyv szerzője, 1920-tól 1928-ig élettársával, az indiai kommunista Virendranath Chattopadhyayával Berlinben él, 1929-től 1933-ig a Frankfurter Zeitung tudósítója Sanghajban. 1929-től 1933-ig Kantonban, Nankingban és a Fülöp-szigeteken tartózkodik, 1933-ban, miután az IG Farben pénzügyileg átvette a Frankfurter Zeitungot, mint tudósítót elbocsátják. A Szovjetunióba utazik. 1934-ben Japánba megy, 1936-ban Észak-Kínában riporter, 1938-ban a Manchester Guardian tudósítója Hankauban, 1941-ben az Egyesült Államokban a Skidmore College lektora.
 6. Warlordoknak akkor a helyi nagyurakat, elsősorban a magánhadseregekkel rendelkező tábornokokat nevezték, akik Kína egy vagy több tartományában magukhoz ragadták a hatalmat, és harcoltak a központi kormány ellen.
 7. *Smedley, Agnes*: *Der Bürgerkrieg in China – und was Weiter?* *Frankfurter Zeitung*, 1930. február 5.
 8. *Deakin, F. W. – Storry, G. R.*: Richard Sorge. München, 1965. 97. old.
 9. *Christiansen-Clausen, Max*: (1899–1979) német kommunista, 1922 nyarán a gépészek sztrájkja után letartóztatják és háromhavi fogságra ítélik, a Vörös Hadsereg hírszerzője és rádiósa, dr. Sorge munkatársa Kínában és Japánban. Tokióban álcázás végett megalapítja a „M. Clausen Shokai” sokszorosítógépekkel foglalkozó céget, 42 éves korában a japán titkosrendőrség letartóztatja, életfogytiglani börtönbüntetésre ítélik. 1945. október 9-én kiszabadul, 1946 után Berlinben él. 1964-ben a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége a Vörös Zászló Renddel tünteti ki.
 10. *Deutsche Getreide-Zeitung*, Berlin, 1930. január 10.
 11. *Deakin, F. W. – Storry, G. R.*: Gendai-shi shiryō, Zoruge jiken (Anyagok a modern történelemhez. A Sorge-ügy) Tokió, 1962. 1. kötet. 701. old.
 12. *Max Geisenheyner über Agnes Smedley*. *Frankfurter Zeitung*, 1931. november 13.
 13. *Smedley, Agnes*: *Hinter den Kulissen der Nankinger Regierung*. *Frankfurter Zeitung*, 1929. szeptember 26.

14. *Smedley, Anges*: China vor einen neuen Bürgerkrieg. Frankfurter Zeitung, 1931. június 25.
15. *Dr. Ozaki, Hozumi*: fedőneve; Otto és Invest, írói neve; Sirikava Ziro, újságírói álneve a szakszervezeti sajtóban; Kusano Genkiti (1901–1944). 1922-től 1925-ig Tokióban tanul, 1926-ban a Tokyo Asahi Shimbun, 1927-ben az Osaka Asahi Shimbun szerkesztőségében dolgozik, 1928-ban tudósító Sanghajban. 1930-tól dr. Sorge bizalmasa, 1931-től 1941-ig 11 japán könyv kéziratát készíti el. 1934-ben Japánban felújítja az együttműködést dr. Sorgéval, a „Ramsay”-csoport tagja, a Tokyo Asahi Shimbunnál és a Kelet-Ázsia Problémákat Kutató Társaság részére dolgozik. 1936 augusztusában részt vesz a kaliforniai Yosemite-ban a csendes-óceáni országok konferenciáján, 1937-ben a Shoo-wa Kutató Társaságnál dolgozik, 1938-ban Konoe herceg a Kínakérdések kormánytanácsadójának hívja meg, 1939-ben egy a Kínakérdésekkel foglalkozó intézményt alapít, és a Dél-mandzsúriai Vasútvonal Rt. Kutatóirodájának tanácsadójaként dolgozik. 40 éves korában a japán titkosszolgálat letartóztatja, halálra ítélik, és 1944. november 7-én kivégzik.
- Kavei, Teikichi*: Született 1910-ben, japán riporter Sanghajban, 1932-ben visszatér Japánba, a Kínai–Japán Harci Szövetség szervezője. Kommunista, 1931-től dr. Sorge és Hozumi Ozaki bizalmi embere. A „Ramsay”-csoport tagja, hírszerző feladatokat teljesít Mandzsúriában, a japán titkosrendőrség letartóztatja, tízévi börtönbüntetésre ítéli. 1945 októberében szabadul, 1964. november 8-án Tokióban ő mond emlékbeszédet Richard Sorge és Hozumi Ozaki meggyilkolásának 20. évfordulóján.
- Csang, Cu-ping*: kínai kommunista, az „Alkotó Társaság” tagja, dr. Hozumi Ozaki harcostársa Sanghajban, 1930-tól 1932-ig dr. Sorge segítője és informátora.
- Werner, Ruth*: (fedőneve: Szonja) 1907-ben született, dr. René Kuczynski berlini tudós és statisztikus lánya. 1924-ben belép Németország Kommunista Ifjúsági Szövetségébe, 1926-tól Németország Kommunista Pártjának tagja, 1928-ban az Egyesült Államokban tevékenykedik. 1930 és 1932 között többször találkozik dr. Sorgéval, Max Christensen-Clausennel és Hozumi Ozakival, 1933-ban a Szovjetunióban hírszerző- és rádiós kiképzést kap a Vörös Hadseregben. 1936-tól 1950-ig antifasiszta hírszerző Lengyelországban, Danzig szabadvárosában, Svájcban és Nagy-Britanniában. Kétszer tüntetik ki a Vörös Zászló Renddel. 1950-től mint író az NDK-ban él, a Karl Marx-érdemrend tulajdonosa és az NDK nemzeti díjasa.
16. 1935 után Weingarten Moszkvában fiatal kínai férfiakat és nőket képzett ki rádiósoknak a kínai Vörös Hadsereg számára.
17. *Christiansen-Clausen, Anna*: (1899–1978) leánykori neve Zsdankova,

- kommunista, Mihail Afanaszjev munkással köt házasságot, aki az első világháborúban életét veszti. A „Ramsay”-csoport futára, 42 éves korában a japán titkosrendőrség letartóztatja, hétévi börtönbüntetésre ítélik, 1945 októberében kiszabadul. 1946 óta Berlinben él, 1964-ben a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége Vörös Csillag Érdemrenddel tünteti ki.
18. *Goljakov, Szergej–Ponyiszovszkij, Vlagyimir*: A „Ramsay”-csoport hangja. Moszkva, 1980.
 19. *Rimm, Karl* (fedőneve: Klaas Selman és Paul): egy antslai észt földmunkás fia, Tartuban tanul, falusi tanító, 1917-ben kommunista és vörösgárdista, a helyi szovjet tagja. Vologdában a Katonai Tanács tagja, mint géppuskás századparancsnok Jekatyerinburgnál, Arhangelszknél és Narvánál részt vesz az ellenforradalmi és imperialista intervenciók elleni harcban. A Vörös Hadsereg parancsnoki tanfolyamának vezetője, egyik lövészbanda törzsének főnöke, elvégzi a Vörös Hadsereg katonai akadémiaját, egyik hadosztály törzsfőnöke. 1930-ban dr. Sorge helyettese és katonai tanácsadója a kínai bevetés alkalmával.
 20. *Rimm, Ljuba Ivanovna*: egy teherhordó lánya, észt kommunista, középiskolás éveit illegálisan dolgozik egy forradalmi sejtben. Hercegi családnál nevelőnő, a moszkvai Anya- és Gyermekevédelmi Intézetben ápolónő.
 21. *Härmaste, Wüwi*: Ljuba Rimm életrajzából. „Nôukogude Naine”, Tallin, 1967. 1. szám.
 22. *Werner, Ruth*: Sonjas Rapport, Berlin, 1977.
 23. *Smedley, Agnes*: Immer noch kein Ausweg in China. Frankfurter Zeitung, 1929. december 8. és 1931. február 10.
 24. *Sorge-émlékiratok*. Gendai-shi shiryô, Zoruge jiken. (Anyagok a modern történelemhez. A Sorge-ügy) Tokió, 1962. I. kötet. 158. old.
 25. *Ruland, Bernd*: Deutsche Botschaft Peking, Beyreuth, 1973.
 26. 450 millió tael 1,5 milliárd aranymárkának felelt meg. Ebből 29 százalékot a cári Oroszország, 20 százalékot Németország, 15,5 százalékot Franciaország, 11 százalékot Nagy-Britannia, 7,6 százalékot Japán, 7 százalékot az Egyesült Államok, a többi pénzt más európai országok kapták.
 27. *Smedley, Agnes*: Der Tod in China. Frankfurter Zeitung, 1931. okt. 8.
 28. *Smedley, Agnes*: Rote Armeen in China. Ein Aufstand der Bauern. Eine Sowjetregierung. Frankfurter Zeitung, 1931. február 19.
 29. *Braun, Otto*: (1900–1974) 1919-ben belép Németország Kommunista Pártjába, 1919-ben részt vesz a Bajor Tanácsköztársaság harcaiban, majd Közép-Németországban az 1921. márciusi harcokban, 1921-ben Németország Kommunista Pártja Központi Bizottságában katonapolitikai munkatárs. 1928-ban a Szovjetunióba utazik, mint szovjet állampolgár a Vörös Hadseregben szolgál, 1929-től 1932-ig a „Frunze”

- Katonai Akadémia hallgatója. Kína Kommunista Pártja Központi Bizottságának meghívására 1932-ben katonai tanácsadó, részt vesz a Kuomintang-hadsereg elleni harcokban, a Hosszú Menetelésben és a Japán elleni háborúban. 1939-ben visszautazik Moszkvába, 1954-ben hazatér Berlinbe, a Németország Szocialista Egységpártja Központi Bizottsága mellett működő Marxizmus–Leninizmus Intézet munkatár-sa.
30. *Li*: kínai mértékegység volt. 1 li = 644,4 méter.
31. *Braun, Otto*: Chinesische Aufzeichnungen (1932–1939). Berlin, 1973. 25. old.
32. *Uo.*: 12. és 19. old.
33. *Augustus Lindbergh*: 1927-ben 200 LE-s repülőgépével 33 és fél óra alatt leszállás nélkül tette meg a New York–Párizs útvonalat, s ezzel világrekordot állított fel. A negyvenes évek elején az Egyesült Államokban a fasizmus propagandistái közé tartozott. 1954-ben az Egyesült Államok légierijének dandártábornoka lett.
34. *Frankfurter Zeitung*, 1930. február 5. 1. reggeli lap.
35. *Smedley, Agnes*: Die Verschiebung der Fronten in China. Es geht jetzt gegen die „Roten“. *Frankfurter Zeitung*, 1930. október 25.
36. *Dr. Jü Ta-vej* az első világháború előtt Németországban kapott kiképzést. Titkos küldetése során altábornagyi rangban mint „Doktor Davi Yui követségi tanácsos” a kínai követség kereskedelmi osztályán 1929-ig írta alá a német tanácsadói szerződéseket. Ezt követően a nankingi hadügyminisztérium miniszteri tanácsosa, később a Kínai Fegyverzeti Hivatal vezetőjének helyettese, majd vezetője.
37. *Hans von Seeckt*: (1866–1936) vezérezredes 1899-től a német vezérkarnál szolgál; 1920-tól 1926-ig a birodalmi fegyveres erők főparancsnoka, 1923-ban mint katonai diktátor Szászországban és Thüringiában beveti a hadsereget a legális munkáskormányok ellen. 1930-tól mint a „Harzburgi Front” politikusa a náci pártot támogatja. Hosszabb kínai tartózkodása után 1933 júniusában Csang Kaj-sek „A kínai hadsereg átszervezéséért köszönő levelet” ad át neki. 1934 áprilisától 1935 márciusáig főtanácsadó Csang Kaj-sek mellett.
38. *Smedley, Agnes*: Gefängnisse in China. *Frankfurter Zeitung*, 1930. szeptember 15. 1. reggeli lap.
39. *Siebler, Hermann*: 1901-ben született; fémmunkás, 1921-ben belép Németország Kommunista Pártjába, 1923-ban társszervezője a sztrájkharcoknak Felső Sziléziában. 1930-ban a Szovjetunióba megy, a Vörös Hadsereg rádiósává képezik ki, mint rádióst több alkalommal bevetik külföldön, 1932-től 1934-ig Kínában a Sorge-csoporthoz teljesít futárszolgálatot Sanghajba és Mukdenbe. 1936-ban mint J. K. Berzinnek és a nemzetközi brigádok közös parancsnokságának rádiósa részt vesz a spanyol nép harcában a fasiszták ellen. 1937-ben megsebesül, visszatér a Szovjetunióba, 1967-ben hazatelepeül Berlinbe.

40. *Mader, Julius*: Ein revolutionärer Funkpionier, im Klassenkampf erzogen. Funkamateure, Berlin, 1977. 3., 4. szám. Lásd továbbá: Alexander Blank–Julius Mader. Rote Kapelle gegen Hitler. Berlin, 1979.
41. *Dr. Eisler, Gerhart*: (1897–1968) 1918-ban belép Ausztria Kommunista Pártjába, 1920-ban áttelepül Németországba, tagja és vezető funkcionáriusa Németország Kommunista Pártjának. Politikailag üldözik, illegálisan tevékenykedik, a kommunista testvérpártoknál dolgozik, 1933-ban emigrál. Spanyolországban harcol a fasizmus ellen, a 29,8 méteres rövidhullámon működő illegális német nyelvű rádióadás szervezője és kommentátora. 1941-től 1949-ig az Egyesült Államokban él, ott többször jogtalanul letartóztatják. Visszatér az NDK-ba, haláláig az NDK Állami Rádióbizottságának elnöke.
42. *Mader, J.–Stuchlik, G.–Pehnert, H.*: Dr. Sorge funkt aus Tokyo.
43. *Sorge, Jekatyerina Alekszandrovna*: (1905–1943) 1926-ban végez a leningrádi Színházművészeti Intézetben, Moszkvában dr. Sorgét oroszul tanítja, 1929 után munkásnő, brigádvezető, szakmunkás és műhelyvezető a „Tocsizmerityel” nevű moszkvai precíziós mérőműszergyárban. 1933 januárjától dr. Sorge felesége.
44. *Godina, Vlagyimir*: A nankingi vérfürdő visszhangja. Novoje Vremja. Moszkva, 1983. 18. szám. (oroszul).
45. Herbert Hoover beszélgetése Benjamin D. Marsh-sal, a People's Lobby titkárával. *San Francisco News*, San Francisco, 1931. augusztus 13.
46. *Gorjev*: Ismertem Sorgét. Komszomolszkaja Pravda. Moszkva, 1964. október 9. (oroszul).
47. *Seth, Ronald*: Secret Servants – A History of Japanese Espionage, New York, 1958.
48. *Willoughby, Charles A.*: Shanghai Conspiracy, New York, 1952.
49. *Ishii (Miyake), Hanako*: dr. Sorge barátnője, 1941 augusztusában mint rendőrségi besúgót akarják felhasználni dr. Sorge ellen. 1943 augusztusában a Kempeitai letartóztatja, de egy idő után szabadon bocsátja. 1949 novemberében exhumáltatja Sorge holttestét, azonosíttatja, elhamvasztatja és a tokiói Tama-temetőben helyezi nyugalomra. Két könyvet ír dr. Sorgéről, Tokióban él, tagja a Japánban működő Sorge–Ozaki-ügy Áldozatait Támogató Társaságnak.
50. *Dr. Sieburg, Friedrich*: (1893–) az első világháborúban német repülőtestist, 1930-ban a Frankfurter Zeitung tudósítója Párizsban és Londonban, hírlapíró és író. 1948-tól 1955-ig Frankfurt am Mainban a Gegenwart című lap kiadótársa, 1953-ban professzor, 1956-ban a Művészeti Akadémia rendes tagja Nyugat-Berlinben. (Idézet: Der Spiegel, Hamburg, 1951. szeptember 19.)
51. *Thompson, Harold O.*: amerikai újságíró, 1941-ig a United Press sajtóügynökség tudósítója Japánban. Dr. Sorge és Branko Vukelić akaratlan informátora. 1964-ben az Arabian American Oil Company vezető

- munkatársa. (Részlet Harold O. Thompsonnak 1965. április 23-án a szerzőhöz írt leveléből.)
52. *Ott, Eugen*: (1889–) 1907-ben hadapród, 1909-ben hadnagy a 65. württembergi tábori tüzérezredben, 1914-ben ezredsegédtiszt, 1916-ban Németország császári Nagyvezérkarában szolgál. 1923-tól 1933-ig a birodalmi fegyveres erők minisztériumának miniszteri hivatalában dolgozik. 1933-ban mint náci alezredes Nagoyába vezénylik a japán 3. császári tüzérezredhez, bevetik Mandzsúriában. 1933-ban visszatér Németországba, 1934-től 1938-ig mint ezredes katonai attasé, 1935-től 1938-ig egyidejűleg légügyi attasé is Tokióban, 1937-ben vezérőrnagy, 1938 áprilisától 1942 novemberéig német nagykövet Japánban. Dr. Sorge akaratlan informátora. A háború végéig szolgálaton kívüli nagykövetként Pekingben él, 1949 után szolgálaton kívüli nagykövet az NSZK-ban.
53. *Der Spiegel*, Hamburg, 1951. június 20. 29. old.
54. *Komszomolszkaja Pravda*, Moszkva, 1964. október 10.
55. *Mehnert, Klaus*: Ein deutscher in der Welt. Erinnerungen 1906–1981. Stuttgart, 1981.
56. *Dr. Sethe, Paul*: (1901–) 1934-től 1943-ig a Frankfurter Zeitung szerkesztője, 1949-től 1955-ig a Frankfurter Allgemeine Zeitung társkiadója, aztán a Die Welt szerkesztőségében rovatvezető, a Die Zeit szerkesztőségi kollégiumának tagja.
57. Német külpolitikai akták. A német külügyminisztérium archívumából. D-sorozat. 1. kötet. Frankfurt am Main, 1951.
58. *Public Record Office*, London, G.F.M. 2/2134, B1. 47 128/29
59. *Helmuth C. H. Wolthat* 1965. január 8-i levele a szerzőhöz.
60. *Der Spiegel*, Hamburg, 1951. június 20.
61. *Urickij, Szemjon Petrovics*: (1895–1937) 1912 óta tagja az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspártnak, négy nyelven beszélt, Lenin harcostársa, 1915-ben egyik cári dragonyos ezredben szolgál, forradalmi tevékenységet végez, az októberi forradalom idején egyik szervezője és vezetője az ogyesszai vörösgárdista osztagoknak, a 3. hadsereg lovasságának főnöke és komisszársja, hadosztály-törzsfőnök, a 2. lovashadsereg egyik lovasdandárának parancsnoka, 1920-ban a szovjet katonai felderítés törzse egyik operatív osztályának vezetője. 1921-ben harci bevetésen vesz részt a kronstadti ellenforradalmárok ellen, elvégzi a katonai akadémiát, hírszerző külföldön, a Nemzetközi Gyalogsági Iskola vezetője Moszkvában, különböző hadosztályok és hadtestek parancsnoka. 1935-ben Berzin tábornok utódaként a Vörös Hadsereg Felderítő Főcsoportfőnökségének vezetője. Dr. Sorgéval, Japánban történt bevetése idején, 1937-ig foglalkozik, majd részt vesz a spanyol népnek a fasiszták ellen vívott harcában, aztán a személyi kultusz áldozatául esik.

62. *Dr. Haenisch, Erich*, professzor: (1880–) 1904-től 1911-ig tanár Kínában, 1920-tól a kelet-ázsiai kultúr- és nyelvtudomány professzora a német egyetemeken, 1928-ban Mongóliába utazik, 1932-ben a berlini egyetem Sinológiai Szemináriumának igazgatója. 1936-ban dr. Sorgéval Mongóliába utazik, a porosz, szász és bajor tudományos akadémia tagja, a Tokiói Kelet-ázsiai Társaság tiszteletbeli tagja. (Részlet dr. Erich Haenisch professzornak 1964. november 3-án a szerzőhöz írt leveléből.)
63. *Trud*, Moszkva, 1964. szeptember 13.
64. *Dr. Lilly Abeggnek* 1964. december 20-án a szerzőhöz írt leveléből.
65. *Miyagi, Yotoku*: fedőneve: Joe és Intelli (1903–1943), Okinawa szigetén parasztszaládban született, pedagógiai főiskolán tanul, családja kíváncsora az Egyesült Államokba, Kaliforniába. 1925-ben elvégzi San Franciscóban a képzőművészeti főiskolát, Los Angelesben Siromo Takahashi kommunista professzor tanítványaként a társadalmi problémákat tanulmányozza, a „Proletár Művészeti Társaság” tagja, kommunista. Kommunista propaganda miatt több hónapig vizsgálati fogásban ül az Egyesült Államokban. A „Ramsay”-csoport tagja, 38 éves korában a japán titkosrendőrség letartóztatja, öngyilkossági kísérlete után ítélet nélkül börtönbe vetik. 1943. augusztus 2-án meggyilkolták. *Vukelić, Branko*: (1904–1945 a Branko de Voukelitch nevet is használta, fedőneve: Gigolo), tíz nyelven beszél, jugoszláv kommunista, 1924-ben a zágrábi Technikai Főiskolán tanul, marxista tevékenység miatt letartóztatják. Brnóban, majd 1926-ban Párizsban tanul, egyik párizsi nyomdászsztrájk szervezője, lecsukják, de la Roque gróf elektromosipari társaságánál dolgozik, 1933-ban mint a francia Havas-hírügynökség tudósítója Japánba utazik, a tokiói Havas-iroda vezetőhelyettese, a Vörös Hadsereg hírszerzője, a „Ramsay”-csoport tagja. A japán titkosrendőrség 37 éves korában letartóztatja, életfogytiglani börtönbüntetésre ítélik. A börtönben hal meg 1945. január 13-án. 1964-ben a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége, halála után a Nagy Honvédő Háború Érdemrend I. osztályával tüntette ki. *Stein, Guenther* (fedőneve: Gustav): kommunista, a Berliner Tageblatt és a British Financial News tudósítója Japánban, 1939-ig dr. Sorge munkatársa. *Vukelić, Edith*: dán testnevelő tanár, 1939-ig Branko Vukelić felesége, a „Ramsay”-csoport tagja. 1941 szeptemberében elhagyja Japánt.
66. *Saionji, Kinkazu*: (1906–) Kimmochi Saionji herceg fia, a japán minisztertanács külpolitikai tanácsadója. 1936-ban az Egyesült Államokba utazik tanulni, a japán Nemzetközi Problémákat Kutató Társaság elnöke, gyakran kíséri utazásai alkalmával Yosuke Matsuoka japán külügyminisztert. Hozumi Ozaki akaratlan informátora, a „Ramsay”-csoport ellen végrehajtott letartóztatási akcióval kapcsolatban a japán

titkosrendőrség 31 éves korában őrizetbe veszi. Származására és politikai beosztására tekintettel csak háromévi, próbaidőre felfüggesztett börtönbüntetésre ítélik. 1945 után a Csendes-óceáni Problémákat Kutató Társaság egyik alapító tagja, 1947-ben bevásztják a felsőházba. *Funakoshi, Sumio*: (1902–1945) japán újságíró, a japán Kína-kérdésekkel Foglalkozó Intézet pekingi egykori irodájának vezetője, a „Ramsay”-csoport tagja, Hozumi Ozaki informátora. 1925-ben Csingtauba, 1927-ben Sanghajba, majd később Hankauba és Tienccsinbe utazik. 1936-ban megalapítja a Kínakutató Intézetet, 1938-tól 1941-ig Hankauban a japán hadsereg főhadiszállásán tanácsadó. 40 éves korában a japán titkosrendőrség Pekingben letartóztatja. 10 évi börtönbüntetésre ítélik. 1945. február 27-én a börtönben meghalt.

Mizuno, Shige: (1910–1945) publicista és könyvkiadó, kommunista, 1936-ban Japán Kommunista Pártjának újjászervezésében való részvétele miatt letartóztatják, a japán ifjúsági mozgalommal foglalkozik. 31 éves korában a japán titkosrendőrség letartóztatja, 13 évi börtönbüntetésre ítélik. A fogság következtében meghalt.

67. *Izvesztija*, Moszkva, 1964. szeptember 8.

68. *Zeitschrift für Geopolitik*, Berlin, 1937/5. szám.

69. *Dubicki, Leon*: Wspomnienia z Walk w szeregach Armii Radzieckiej nad Chalchin-Gol. Wojskowy pozeglad historyczny, Warsó, 1974. 1. szám. 223. old.

70. *Matzky, Gerhard*: (1894–1983) a Reichswehr egyik szervezője, annak vezérkari tisztje. 1938-tól 1940-ig náci vezérkari ezredes, katonai és légügyi attasé Tokióban, Mandzsúriára is kiterjedő megbízatással. Dr. Sorge akaratlan informátora, később a hadsereg főparancsnokságán a IV. osztály főszállásmestere (az osztály keleti és nyugati idegen hadseregekkel és a katonai attasékkal foglalkozott), a 21. gyalogoshadosztály parancsnoka, 1944-ben altábornagy, Hitler a lovagkeresztet tünteti ki. 1951-ben az NSZK határőrségének felügyelője, 1956-tól 1960-ig altábornagy az NSZK fegyveres erőiben, végül az NSZK I. hadtestének vezénylő tábornoka. 1970-ben az NSZK-ban a Német Katonák Szövetségének elnöke.

71. *Dr. Lissner, Ivar* (eredetileg Robert Hirschfeld): (1909–1967) egy lett tőzsdealkusz fia, 1918-ban Németországba emigrál, 1933-ban belép a náci pártba, elvégzi a tiszti iskolát, 1936-ban ledoktorál, náci író, vezércikkeket ír a *Völkischer Beobachter* és az *Angriff* náci újságokban. 1938-ban e lapok távol-keleti különtudósítója Tokióban, és Eugen Ott nagykövet bizalmi embere. Náci propagandaattasé a német nagykövetségen Tokióban, 1940-ben haditudósító és a Fegyveres Erők Főparancsnoksága Külföldi Elhárítási Hivatalához tartozó „Levegő (Kém-) Csoport” „Keleti referatúrájának” szovjetellenes ügynöke a japánok megszállta Mandzsúriában. A japán hadsereg orosz tolmácsa, szovjet-

- ellenes szabotázs- és diverziós cselekmények szervezője Szibériában. 1941-ben megkapja a fasiszta Hadi Érdemkereszt II. fokozatát a kardokkal, 1942-ben feljelenti a tokiói német nagykövetség tagjait mint dr. Sorge informátorait. 1942 végén Josep Meisinger SS-Standartenführer Harbinban feljelenti a japánoknál mint japánellenes gazdasági kémét. 1943 júniusában a japán rendőrség mint a hitlerista Németország kémjét letartóztatja, 1945 elején szabadon bocsátják. 1947-ben Nyugat-Németországba utazik, itt a Springer sajtómonopólium Kristall című képes folyóiratának a főszerkesztője. 1956-tól könyveket ír. (Idézett mű: *Lissner, Ivar*: Vergessen, aber nicht vergeben. Frankfurt am Main, 1970.)
72. *Novaja Zsizny*, Moszkva, 1964. szeptember 23.
 73. *Zsukov, G. K.*: Emlékek, gondolatok. 1. kötet. Zrínyi Katonai Kiadó–Kossuth Könyvkiadó. Budapest, 1976. 283. old.
 74. *Pravda*, 1964. június 22.
 75. *Blank, Alexander S.–Mader, Julius*: Rote Kapelle gegen Hitler. Berlin, 1979.
 76. *A második világháború története*. 1939–1945. 4. kötet. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1977.
 77. *Hubatsch, Walther*: Hitler Weisungen für die Kriegführung 1939–1945. Dokumente des Oberkommandos der Wehrmach. Frankfurt am Main, 1962.
 78. *Dr. Kordt, Erich*: 1903-ban született, SS-Strumbannführer és náci diplomata. 1938-tól 1940-ig követségi tanácsos, előadó és a külügyminisztériumban Ribbentrop irodájának főnöke, majd követ Tokióban a német nagykövetségen. Dr. Sorge akaratlan informátora. 1943-tól 1945-ig német ügyvivő Nankingban, 1945 után az NSZK szolgálaton kívüli követe, 1951-ben a diplomáciai utánpótlás kiképzője az NSZK-ban. A kölni egyetem tanára és miniszteri tanácsos, az NSZK külügyminisztériuma mellett működő Kelet–Nyugati Kérdések Bizottságának elnöke. (Idézett mű: *Kordt, Erich*: Nicht aus den Akten, Stuttgart, 1950.)
 79. *Konoe, Fumimaro*: (1891–1945) japán politikus, 1918-ban a japán delegáció tagja a párizsi békekonferencián, 1931-ben a felsőház alelnöke, 1937-ben miniszterelnök és a Titkos Államtanács elnöke. Jóváhagyja a Kína elleni támadást. 1940-ben újból miniszterelnök, aláírja a német–japán–olasz Háromhatalmi Egyezményt. 1941 júliusában ismét miniszterelnök, elnöke a következő japán szervezeteknek: Társaság a Trón Megmentésére az Államban, Nemzetközi Kulturális Kapcsolatok Társasága, Indokína-társaság, Sziám-társaság, Toa-Dobunkai Társaság. Felesége Taka Nori Mori hercegnő. 1941 októberében lemond. Ozaki akaratlan informátora. 1945-ben öngyilkossággal vont ki magát a felelősségrevonás alól.

80. *Vor Moskau und Stalingrad fiel die Entscheidung.* Der deutsche Imperialismus und der zweite Weltkrieg. Berlin, 1960/2. szám.
81. *Der Spiegel*, Hamburg, 1951. augusztus 29.
82. *Dr. Zentner, Kurt:* Illustrierte Geschichte des Zweiten Weltkriegs. München, 1964.
83. *Wighton, Charles:* Meisterspione der Welt. Lengerich, 1963.
84. *Freund, Michael:* Das Märchen vom Sorge. Die Gegenwart. Frankfurt am Main, 1958. január 11.
85. *Novaja Zsizny*, Moszkva, 1964. 43. szám.
86. *Izvesztija*, Moszkva. 1964. augusztus 8.
87. *Meisinger, Josef Albert:* (1899–1947) 1934-ben SS-Untersturmführer és a Gestapo-központban a homoszexualitással és a hitlerista párt tagjainak védelmével foglalkozó osztály vezetője. 1939-ben mint a biztonsági rendőrség és az SD parancsnoka a megszállt Varsóban bűncselekményeket követ el az emberiség ellen. 1940-ben rendőrségi attasé és az SD főnöke Tokióban a német nagykövetségen, az SD összekötő tisztje a japán titkosszolgálatnál. 21 német állampolgárt kiszolgált a japán titkosrendőrségnek. Dr. Sorge akaratlan informátora. 1943-ban SS-Standartenführer. 1947-ben mint háborús bűnöst Varsóban halálra ítélik és kivégzik.
88. *Tojo, Hideki:* (1884–1948) egy japán altábornagy fia, 1915-ben elvégzi a vezérkari akadémiát, 1919-ben attasé Németországban, 1922-ben kiképző a vezérkari akadémián, 1934–1935-ben a mozgósítási osztály vezetője, az 1. japán császári gyalogezred parancsnoka, a vezérkar osztályvezetője, 1937-ben a csendőrség parancsnoka a főhadiszálláson és a rendőrségi ügyek főnöke a Kvantung-adminisztrációnál, a Kvantung-hadsereg vezérkari főnöke. 1938-ban hadügyminiszter-helyettes, a katonai légi szállítások vezérigazgatója, 1940 júliusában hadügyminiszter, 1941 októberében miniszterelnök. 1948-ban a nemzetközi katonai törvényszék, mint japán háborús bűnöst, Tokióban halálra ítéli és kivégzik.
89. *von Stumm, Gustav Braun:* (1890–1963) náci diplomata, 1939-től a külügyminisztérium Hírszolgálati és Sajtóosztályának helyettes vezetője, követ. 1941-ben ő vezette a dr. Sorge elleni vizsgálatokat, 1945 után szolgálaton kívüli követ és Brebach-Saarban konszernelnökségi tag. (A közölt okmányban a letartóztatás időpontja téves; helyesen: 1941- X. 18.; Max Christiansen-Clausen neve is hibásan van írva.)
90. *Kretschmer, Alfred:* 1894-ben született, a birodalmi fegyveres erők tisztje, 1937-ben tanár a fasiszta hadiakadémián, 1939-ben a 10. hadsereg főszállásmestere, 1940-ben a Kleist-páncéloscsoport főszállásmestere, 1940-től 1945-ig katonai attasé Tokióban és hozzá tartozik Mandzsúria is. Dr. Sorge akaratlan informátora. Német tábornok a japán hadseregnél, náci altábornagy.

von Gronau, Hans Wolfgang: 1893-ban született, az első világháborúban sorhajóhadnagy és haditengerészeti pilóta, később Németország Aeroklubjának elnöke. 1932-ben körülrepüli a Földet, 1939-től 1945-ig náci alezredes. Légügyi attasé Tokióban és Mandzsúriában. 1945-ben náci vezérőrnagy. Dr. Sorge akaratlan informátora.

Wennecker, Paul Werner: 1933-tól 1937-ig fregattkapitány és haditengerészeti attasé Tokióban. 1937-től 1938-ig a „Deutschland” páncéloshajó kapitánya, 1940-től 1945-ig ellentengernagy és haditengerészeti attasé Tokióban, Mandzsukuóra is kiterjedő hatáskörrel. Dr. Sorge akaratlan informátora. 1945 januárjában Hitler a Lovagkeresztrel tünteti ki. 1965-ben Hamburgban gyilkosság gyanújával letartóztatják, 1966-ban felmentik, 1979-ben meghal.

Eisenträger, Lothar (fedőneve: *Ludwig Ehrhardt*): fasiszta titkosszolgálati tiszt, ezredes, a fegyveres erők főparancsnoksága Külföldi Kém- és Szabotázselhárító Hivatala sanghaji konspirációs irodájának vezetője. A nankingi német nagykövetség különmeghatalmazottjának álcázva, a japán vezérkar támogatásával a Szovjetunió ellen dolgozott.

Himmler, Heinrich: (1900–1945) 1929-től az SS birodalmi vezetője, 1936-ban a fasiszta rendőrség főnöke, 1944-ben belügyminiszter és a tartalék hadsereg főparancsnoka. 1942. október 27-én személyesen zárja le a dr. Sorge elleni Gestapo-vizsgálatot, és ezzel kapcsolatban súlyos szemrehányásokat tesz von Ribbentrop SS-Obergruppenführernek, a náci külügyminiszternek.

91. *Materialy i Dokumenty Wojskowego Instytutu Historycznego.* Varsó, Mikrofilm T 175, R 128. Felvételszám: 2 654 581

92. *Stahmer, Heinrich Georg:* 1892-ben született, náci diplomata, 1935-ben főkonzul és távol-keleti főreferens Ribbentrop kémhivatalában, 1940-ben a náci Németország különmegbízottja a Távol-Keleten, aktívan részt vesz a Háromhatalmi Egyezmény létrehozásában, ezért mint követet a tokiói nagykövetségen a japán kormány 1940-ben a „Szent Kincs Érdemrend Nagykeresztjével” tünteti ki. 1941-ben különleges alkalmazású nagykövet a külügyminisztériumban, 1941 szeptemberétől német nagykövet Kínában a nankingi kormány mellett, 1942-től 1945-ig német nagykövet Tokióban. 1945 után szolgálaton kívüli nagykövet és Japán-tanácsadó az NSZK külügyminisztériumában.

93. *Heiber, Helmut:* Hitlers Lagebesprechungen, Stuttgart, 1962.

94. *BZ am Abend,* Berlin, 1965. január 29.

95. *Willoughby, Charles A.:* az Egyesült Államok vezérőrnagya, 1939-től 1951-ig Douglas MacArthur tábornok titkosszolgálatának a főnöke. Ez idő alatt, vagyis a második világháborútól a koreai háborúig a Távol-Keleten tartózkodik. 1951-ben Harry Truman, az Egyesült Államok elnöke MacArthurt és Willoughbyt egyidejűleg leváltja, mert hatáskörüket messze meghaladóan mindketten elvakultan azon mester-

- kednek, hogy a Szovjetuniót az amerikai atomfegyverekkel politikailag megzsarolják. (Idézett mű: *Willoughby*, Charles A.; *Shanghai Conspiracy*, New York, 1952.)
96. *Kirst, Hans Hellmut*: Die letzte Karte spielt der Tod. Bécs, München, Basel, 1955.
 97. *Freund, Michael*: Das Merchen vom Dr. Sorge. *Die Gegenwart*, Frankfurt am Main, 1958. január 11.
 98. *Rekishigaku Kenkyu*, Tokió, 1963/4. szám.
 99. *Gorjev, J.*: Ismertem Sorgét. *Komszomolszkaja Pravda*, Moszkva, 1964. október 8. (oroszul)
 100. *Zeitschrift für Geopolitik*, Berlin, 1935/8. szám.
 101. *Zeitschrift für Politik*, Berlin, 1939/8–9. szám
 102. *Der deutsche Volkswirt*, Berlin, 1937/36. szám.
 103. A *Frankfurter Zeitung* adatai alapján. Frankfurt am Main. 1940. február 3.
 104. *Zeitschrift für Geopolitik*, Berlin, 1939. 8–9. szám. 622. old.
 105. *Zeitschrift für Geopolitik*, Berlin, 1935/8. szám.
 106. *Herceg von Urach, Albrecht Eberhard Karl Gero*: 1903-ban született, 1945 előtt a hitlerista párt sajtóorgánumának, a *Völkischer Beobachter*nek a tudósítója Japánban, a külügyminisztérium Hír- és Sajtóosztálya P. VIII. referatúrájának vezetője. 1965-ben a Daimler-Benz AG sajtófőnöke.
Báró von Gablenz, Carl August: (1893–1942) az első világháborúban egy bombázóezred parancsnoka, 1926-ban a német Lufthansa A.G. elnökhelyettese és légügyi igazgató. A Junkers távolsági repülőgépek Japánba való próbarepülésekor repülőgép-vezető, magával viszi dr. Sorgét Mandzsúriába, annak akaratlan informátora, náci vezérőrnagy, a birodalmi légügyi minisztériumban a tervezési hivatal főnöke és a légierő különleges szállítóezredének parancsnoka.
 107. *Der Spiegel*, Hamburg, 1951. augusztus 15.
 108. *Kobayashi, Seizo*: 1877-ben született, 1930-ban a japán haditengerészeti miniszter helyettese, 1933-ban tengernagy, 1936-tól 1940-ig Tajvan főkormányzója, dr. Sorge akaratlan informátora.
Nakano, Seigo: (1886–1943) japán újságíró, politikus és pártvezér, 1933-ban megalakítja a „Tohokai” fasiszta szervezetet. 1940-ben az „Egységmozgalom a Trón Támogatására” nevű szervezet főtitkára. Dr. Sorge akaratlan informátora, öngyilkos lett.
 109. *Der Spiegel*, Hamburg, 1951. augusztus 8.
 110. *Klaus Mehnert*: Problem XIX. US-Flottenmanöver im Pazifik *Zeitschrift für Geopolitik*, Berlin, 1938/7. szám.
 111. *Zacharis, Ellis Mark*: Titkos küldetés. Egy titkosszolgálati tiszt története. New York, 1946.; *Mader, Julius*: Hitler Spionagegenerale sagen aus. Berlin, 1979.

12. *Mehnert, Klaus*: Ein Deutscher in der Welt. Erihnerungen 1906–1981. Stuttgart, 1981.
13. *Schellenberg, Walter*: (1910–1952) Gestapoführer, 1941-től a Birodalmi Biztonsági Főhivatal VI. (külföldi titkosszolgálat) SD-Hivatalának főnöke, SS-Gruppenführer. 1949-ben az Egyesült Államok katonai bírósága Nürnbergben mint háborús bűnöst hatévi börtönbüntetésre ítélte.
14. *Schellenberg, Walter*: Aufzeichnungen, Wiesbaden–München, 1979.
15. *Harich-Schneider, Eta*: 1897-ben született, 1933-tól 1940-ig a berlini Állami Akadémiai Zeneművészeti Főiskolán tanárnő és a csembaló-osztály vezetője, 1941 áprilisában politikai okokból Japánba utazik. 1941 májusában megismeri dr. Sorgét, és bebörtönzéséig baráti kapcsolatban van vele. 1945-ben az Egyesült Államokban a Művészetek Mesterévé avatják, 1956-tól 1977-ig a bécsi Zeneművészeti Főiskolán tanít.
16. *Junge Welt*, Berlin, 1964. december 16.

Tartalom

FIATALKORI ÉVEK 5

- Németországban 5
- Újra a szülőföldön 11

PÁRBAJ KÍNÁBAN 18

- A sanghaji támaszpont 18
- Találkozás Agnes Smedleyvel 23
- A rettenthetetlenek csoportja 26
- Új front, régi ellenfelek 31
- Szemet szemért 34
- Rejtjelkulcs-vadászat 42
- „Kékinges” vérebek 46
- A Nagy Fal árnyékában 48
- Ismét a barbár gáz 52
- Harc két életért 54
- Hív a haza 59

„RAMSAY”-CSOPORT: „A FELADAT TELJESÍTVE” 63

- Új utasítások 63
- Közbeeső állomás: Berlin és Chicago 67
- Megérkezés Yokohamába 71

Rászedett titkosszolgálati tábornokok	79
Viszontlátás Moszkvában	90
A bátor negyven	92
A Halhin–Gol körül	101
Nagy jelentőségű táviratok	106
A japán rendőrség karmaiban	120

ÉVTIZEDEK UTÁN: A NAGY „HOGYAN” 136

Willoughby tábornok kutat	136
Dr. Sorge munkastílusa	140
Randevú a kémekkel	157
A sanghaji futár	162
Max beavatkozott	167

A MOSZKVAI LEVÉLTÁR SORGE-OKMÁNYAIBÓL 178

JEGYZETEK	205
-----------	-----

ISBN 963 326 943 1

ISSN 0238-2164

Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó

A kiadásért felel: Németh M. László igazgató

Zrínyi Nyomda (87 1189/66-14)

Felelős vezető: Vágó Sándorné vezérigazgató

Budapest, 1988

Felelős szerkesztő: Pusztay Sándor

Szerkesztette: Döndő Rezső

Műszaki vezető: Jordán Gusztáv

Műszaki szerkesztő: Cimpian Péterné

Terjedelem: 14 A/5 ív. Példányszám: 27 000

134(3218) Zi 1156-f-8889

Már március elején azt táviratoztatta dr. Sorge Moszkvába: „A tokiói katonai attasé kijelentette, hogy a nyugat-európai háború befejezése után azonnal megkezdődik a háború a Szovjetunió ellen.” 1941. március 5-én egyik rádiótáviratában dr. Richard Sorge a támadás időpontjaként „június második felét” jelölte meg. Ötvenkét nappal később, április 26-án a „Ramsay”-csoport általános tájékoztatást küldött a hitleri fegyveres erők főparancsnokságának a Vörös Hadsereg ellen tervezett hadműveleteiről, és legalább 150 hadosztályban jelölte meg azoknak a csapatoknak az erejét, amelyeket a Szovjetunió határán harckészültségbe helyeztek. Május 20-án érkezett meg a központba a „Ramsay”-csoportnak az a távirata, amely a fasiszta hadosztályok Moszkva irányába tervezett támadásának időpontját június 20-ában határozta meg. Ezenkívül egyik rádiótáviratban az is szerepelt, hogy már „sok német képviselő visszatért Tokióból Berlinbe”. Végül dr. Sorge június 15-én, vagyis egy héttel a fasiszta fegyveres erőknek a Szovjetunió elleni támadása előtt, közölte Moszkvával: „A háború június 22-én kezdődik.” Ezeket a jelentéseket bemutatták Sztálinnak...

**TITKOS
DOSSZIÉ**